

ISSN 2074-8167

*Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

Наукові записки кафедри педагогіки

Scientific notes of the pedagogical department

Випуск 52 / Issue 52

Заснований 1996 року

Харків 2023

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України №886 від 02.07.2020 року збірник включено до Переліку наукових фахових видань України, Категорія Б, педагогічні спеціальності – 011, 012, 013, 014, 015, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Спеціальність: педагогічні науки.

Журнал відображено у базах даних: Google Scholar, Національна бібліотека імені В. І. Вернадського.

До збірника наукових праць включено статті з проблем сучасної теорії і практики освіти, навчання та виховання. Авторами наукових праць розміщуються результати науково-дослідної діяльності в галузі педагогіки співробітництва, нових педагогічних технологій соціалізації та самореалізації особистості.

Для науковців, аспірантів, викладачів закладів вищої освіти, студентів, учителів.

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 9 від 29 Травня 2023 р.)*

Головний редактор:

ЖУКОВА Оксана Анатоліївна, завідувачка кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, професор, доктор педагогічних наук.

Заступник головного редактора:

НАЛИВАЙКО Олексій Олексійович, доцент кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна, м.Харків, Україна, доцент, кандидат педагогічних наук.

Редакційна колегія:

БРИАН Абері, професор Інституту Комунальної Інтеграції університету Міннесоти (США), доктор філософії.

ГОЛУБНИЧА Людмила Олександрівна, професор кафедри іноземних мов № 3, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м.Харків, Україна, професор, доктор педагогічних наук.

ДРУГАНОВА Олена Миколаївна, професор кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н.Каразіна, професор, доктор педагогічних наук.

ЖЕРНОВНИКОВА Оксана Атаоліївна, завідувачка кафедри математики Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, професор, доктор педагогічних наук.

КОНОНЕЦ Наталія Василівна, доцент кафедри економічної кібернетики, бізнес-економіки та інформаційних систем ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна, доцент, доктор педагогічних наук.

КОЙЧЕВА Тетяна Іванівна, професор кафедри педагогіки ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, Україна, професор, доктор педагогічних наук.

КОМИШАН Анатолій Іванович, доцент кафедри педагогіки факультету психології, ХНУ імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна, доцент, кандидат педагогічних наук.

ЛУТАЄВА Тетяна Василівна, завідувачка кафедри педагогіки та психології «Інститут підвищення кваліфікації спеціалістів фармації» Національного фармацевтичного університету, м. Харків, Україна, доцент, доктор педагогічних наук.

МАТВЄЄВА Ольга Олександрівна, завідувачка кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя ХНПУ імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна, професор, доктор педагогічних наук.

МКРТЧЯН Оксана Альбертівна, професор кафедри початкової і професійної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна, професор, доктор педагогічних наук.

МАХНОВСЬКИЙ Сергій Сергійович, старший викладач кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна, кандидат педагогічних наук.

ПЕТРИЧЕНКО Лариса Олексіївна, перший проректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна, доцент кафедри педагогіки, психології та менеджменту, доктор педагогічних наук.

ПОНОМАРЬОВА Галина Федорівна, ректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна, професор, доктор педагогічних наук.

РОГАНОВА Марина Вікторівна, завідувачка кафедри теорії та методики дошкільної освіти КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна, професор, доктор педагогічних наук.

СТЕПАНЕЦЬ Іван Олексійович, проректор з науково-педагогічної роботи КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна, доцент, кандидат педагогічних наук.

ТИХА Рената, професор філософії Інституту Комунальної Інтеграції університету Міннесоти (США), доктор корекційної педагогіки.

ХАРКІВСЬКА Алла Анатоліївна, проректор з науково-педагогічної роботи КЗ «Харківська гуманітарно- педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна професор, доктор педагогічних наук.

ЧЕРНЕЦЬКА Юлія Іванівна, професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, Україна, професор, доктор педагогічних наук.

ШВЕДОВА Ярослава Василівна, доцент кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна, доцент, кандидат педагогічних наук.

ШКОЛА Олена Миколаївна, завідувачка кафедри фізичного виховання КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, доцент, доктор педагогічних наук.

Адреса редакції:

61022, Україна, м. Харків,
майдан Свободи, 6, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, к. 612
Кафедра педагогіки. Тел. (057) 707-51-78
E-mail: zapiskinaukovi@gmail.com

Електронну версію збірника розміщено на сайті: periodicals.karazin.ua/pedagogy, pedagogic@karazin.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію Серія КВ № 24294-14134 Р від 27.12.2019 р.

According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 886 of 02.07.2020, the collection is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, category B, pedagogical specialties, – 011, 012, 013, 014, 015, in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences can be published.

Specialty: pedagogical sciences.

The journal is displayed in the databases: Google Scholar, Vernadsky National Library of Ukraine

The collection of scientific papers includes articles on the problems of modern theory and practice of education, training and upbringing. The authors of the scientific works publish the results of their research activities in the field of pedagogy of cooperation, new pedagogical technologies of socialization and personal self-realization.

The Journal is for scientists, graduate students, lecturers, students, teachers.

*Approved for publication by the Academic Board
of V. N. Karazin Kharkiv National University
(minutes № 9 of May 29th 2023)*

Editor-in-Chief:

ZHUKOVA O., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine

Deputy editor:

NALYVAIKO O., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

Editorial board:

BRIAN A., PhD, Full Professor of the Institute on Community Integration, USA.

HOLUBNYCHA L., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

DRUHANOVA O., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

ZHERNOVNYKOVA O., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

KONONETS N., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate-Professor, Poltava, Ukraine.

KOYCHEVA T., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Ukraine.

KOMYCHAN A., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

LUTAIEVA T., Doctor of Pedagogical Sciences, Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

MATVIEIEVA O., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

MKRTICHIAN O., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

MAKHNOVSKYI S., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine

PETRYCHENKO L., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate-Professor, Kharkiv, Ukraine.

PONOMAROVA H., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

ROHANOVA M., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

STEPANETS I., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor, Kharkiv, Ukraine.

TICHA R., Doctor of Correctional Education, PhD, Full Professor of the Institute on Community Integration, USA.

KHARKIVSKA A., Doctor of Pedagogical Sciences, Full Professor, Kharkiv, Ukraine.

CHERNETSKA Yu., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv, Ukraine.

SHVEDOVA Y., Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Assoc. Prof., Kharkiv, Ukraine.

SHKOLA O., Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kharkiv, Ukraine.

Editorial Board Address:

61022, Ukraine, Kharkiv,
4 Svobody Sq, 6, V.N. Karazin Kharkiv National University, room 612
Department of Pedagogy. Tel. (057) 707-51-78
Email: zapiskinukovi@gmail.com
The Official Journal Website: periodicals.karazin.ua/pedagogy
Certificate of state registration of KV № 24294-14134 of P from 27.12.2019

ЗМІСТ

Беляев С. Б., Степанець І. О. ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ЕМПІРИЧНИЙ АСПЕКТИ.....	6
Биков В. О. СУТЬ ТА СТРУКТУРА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	16
Друганова О. М. УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ДІАЛОГІЧНО-ДИСКУСІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	29
Друганова О. М., Чжан Цзе. ОРГАНІЗАЦІЯ ФОРТЕПІАННОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КНР ЯК АКТУАЛЬНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА.....	36
Доценко С. О. РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ	43
Єфіменко О. В. ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	50
Захарченко А. М, Вавренчук Д. Д., Шведова Я. В. НЕФОРМАЛЬНІ СТРУКТУРИ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ	58
Карасьова О. В. ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.	71
Лупаренко С. Є. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	81
Матюніна Д. С. ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ МАНІПУЛЯТИВНОЇ СФЕРИ У СТУДЕНТІВ МІЖ ГРУПАМИ З ВИСОКИМИ ПОКАЗНИКАМИ МАНІПУЛЯТИВНОЇ СФЕРИ ТА НИЗЬКИМИ ПОКАЗНИКАМИ МАНІПУЛЯТИВНОЇ СФЕРИ	87
Наливайко Н., Наливайко О. РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОЇ ОБІЗНАНОСТІ ТА САМОВИРАЖЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ КИТАЙСЬКИХ ЗВО.....	96
Некрасевич Т. В. ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ.....	102
Сергеева О. А. , Павлова Л. В. Лешньова Н. О. ХАКАТОН ЯК ФОРМАТ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	109
Хуан Тівень ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ АКАДЕМІЧНО ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КИТАЮ	117
Шведова Я. В., Сидоренко Є. С. УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ	126
Бао Шуцзюань ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КИТАЮ.....	138
Батюк Л. В. ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	147
Мандрагеля В. А. СИСТЕМА ОСВІТИ ТА РИНОК ПРАЦІ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ.....	155

CONTENT

Bieliaiev S. Stepanets I. INNOVATIVE CULTURE OF A TEACHER OF A TEACHING INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION: THEORETICAL-METHODOLOGICAL AND EMPIRICAL ASPECTS.....	6
Bykov V. ESSENCE AND STRUCTURE OF RESEARCH ACTIVITIES OF SCIENTIFICALLY GIFTED HIGH SCHOOL STUDENTS.....	16
Druhanova O. CONDITIONS FOR THE EFFECTIVE USE OF DIALOGUE AND DISCUSSION TEACHING TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION.....	29
Druhanova O., Jie, Zh. THE ORGANIZATION OF PIANO EDUCATION IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF THE PRC AS AN ACTUAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL PROBLEM.....	36
Dotsenko S. DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL ABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN BY MEANS OF STEM EDUCATION.....	43
Yefimenko O. ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF FUTURE SPECIALISTS IN GRAPHIC DESIGN BY MEANS OF DIGITAL TECHNOLOGIES.....	50
Zakharchenko A., Vavrenchuk D., Shvedova, Y. INFORMAL STRUCTURES AS A FACTOR OF YOUTH SOCIALIZATION: SOCIAL AND PEDAGOGICAL ASPECT.....	58
Karasova O.V. MEANS OF FORMING ANOTHER LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUAL SPECIALIZATIONS.....	71
Luparenko S. SPECIFIC FEATURES OF ORGANIZATION OF INTELLECTUAL EDUCATION OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA.....	81
Matyunina D. CHARACTEROLOGICAL DIFFERENCES OF THE MANIPULATIVE SPHERE AMONG STUDENTS BETWEEN GROUPS WITH HIGH INDICATORS OF THE MANIPULATIVE SPHERE AND LOW INDICATORS OF THE MANIPULATIVE SPHERE.....	87
Nalyvaiko N., Nalyvaiko O. DEVELOPMENT OF STUDENTS' CULTURAL AWARENESS AND SELF-EXPRESSION IN CHINESE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION.....	96
Nekrashevych T. V. DIGITAL COMPETENCE OF HIGHER MEDICAL EDUCATION STUDENTS IN THE CONTEXT OF TODAY'S CHALLENGES.....	102
Sergeyeva O., Pavlova L., Leshnyova N. HACKATHON AS AN ACTIVE LEARNING FORMAT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	109
Tiwen Huang. WAYS OF ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS OF ACADEMICALLY GIFTED STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF CHINA.....	117
Shvedova Y., Sydorenko E. CONDITIONS OF EFFECTIVE SOCIAL INTERACTION OF STUDENTS OF YOUNGER CLASSES DURING DISTANCE LEARNING.....	126
Shujuan Bao. TRENDS IN THE INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOLERS IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN CHINA.....	138
Batyuk, L. DIGITAL LITERACY AMONG STUDENTS IN MEDICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN DISTANCE LEARNING SITUATIONS.....	147
Mandragelia, V. EDUCATION SYSTEM AND LABOR MARKET: INTERDEPENDENCE ISSUES.....	155

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-01>

УДК [378.091.321:001.895]-047.37(045)

Сергій Борисович Беляєв

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту¹

Belaev_12@ukr.net ORCID 0000-0003-1272-2038

Іван Олексійович Степанець

кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи¹

i.o.stepanets28@gmail.com ORCID 0000-0003-0600-4398

¹*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради пер. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61001*

ІННОВАЦІЙНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ЕМПІРИЧНИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена розгляду проблеми формування інноваційної культури викладача педагогічного закладу вищої освіти як наукового феномену, що виступає в якості складової професіоналізму та чинника вдосконалення освітнього процесу.

Мета статті полягає в узагальненні результатів теоретичних досліджень щодо сутності інноваційної культури, взаємозв'язку даного феномена з поняттями інноваційної педагогічної діяльності, складових професійної педагогічної діяльності та їх формування у процесі професійної підготовки в умовах педагогічного закладу вищої освіти.

Представлено логічний взаємозв'язок реалізації матеріальної і духовної культури в інноваційній діяльності особистості, проілюстровано особливості формування інноваційної культури в процесі професійної педагогічної діяльності в умовах інноваційного освітнього середовища.

Розкрито суть феномену інноваційної культури на основі аксіологічного і структурно-функціонального підходів та визначено її компоненти.

Розкрито основні чинники, які обумовлюють формування потреби в інноваційній спрямованості педагогічної діяльності викладача в сучасних умовах освітньої діяльності у ЗВО.

Сформульовано критерії оцінювання та здійснено емпіричне дослідження щодо визначення рівнів сформованості інноваційної культури у викладачів педагогічного ЗВО, представлено характеристику окремих груп педагогів за визначеними рівнями.

На основі аналізу педагогічних характеристик окремих груп науково-педагогічних працівників охарактеризовано особливості їх ставлення до сприймання, розуміння, створення та застосування інновацій в освітньому процесі: від активно-позитивного до пасивно-негативного.

Визначено ключові компетентності сучасного викладача та критерії їх відбору, що обумовлюють наявність здатності до інноваційної педагогічної діяльності та забезпечують ефективне виконання педагогічних функцій та завдань у відповідності до змісту сформованої інноваційної культури.

За результатами проведених досліджень зроблено висновки, що інноваційна культура педагога є інтегрованим компонентом професіоналізму педагогічного працівника на особистісному і фаховому рівнях, а її сформованість визначає ефективність та якість педагогічної діяльності в контексті розвитку інноваційного освітнього середовища закладу вищої освіти.

Ключові слова: *інновація, інноваційний потенціал, інноваційна культура, компоненти інноваційної культури, компетентність.*

Як цитувати: Беляєв С.Б., Степанець І.О. Інноваційна культура викладача педагогічного закладу вищої освіти: теоретико-методологічний та емпіричний аспекти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 6-15. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-01>

In cites: Bieliaiev, S. Stepanets, I. (2023). Innovative culture of a teacher of a teaching institution of higher education: theoretical-methodological and empirical aspects. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 6-15. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-01> [in Ukrainian].

Постановка проблеми. Сучасна практика освітньо-професійної діяльності у закладах вищої педагогічної освіти (ЗВО) в умовах євроінтеграційних процесів в українській освіті засвідчує важливість і необхідність якісного оновлення наукових засад освітньо-професійної підготовки викладача, формування інноваційного освітнього середовища закладу освіти та, відповідно, розвитку інноваційної культури викладача.

Питання стимулювання інноваційної педагогічної діяльності, створення інноваційного освітнього середовища, формування інноваційного потенціалу окремого педагога та інноваційного потенціалу закладу освіти вже тривалий час залишаються об'єктом досліджень науковців, що мало наслідком ініціативи законодавчого врегулювання розвитку інноваційних процесів у національній системі освіти. Закон України «Про інноваційну діяльність» [9] орієнтує ЗВО на розвиток його інноваційного потенціалу, який, у свою чергу, значною мірою визначається рівнем сформованості інноваційної культури всіх суб'єктів освітнього процесу, а інноваційна стратегія організації освітнього процесу суттєво підвищує роль викладача як носія нових ідей, думок, досвіду.

Одночасно з накопиченим науковим досвідом вивчення інноваційних процесів залишається актуальним питання визначення змісту інноваційної культури педагога у вимірах методологічних підходів, що безпосередньо вивчають феномен культури особистості, а також з позиції емпіричного дослідження стану сформованості інноваційної культури викладачів педагогічних закладів вищої освіти.

Аналіз наукових досліджень. Нововведення або інновації по суті характерні для будь-якої професійної діяльності і безпосередньо впливають на її ефективність та якість, а тому стають предметом вивчення, аналізу, освоєння з метою подальшого впровадження.

Наукові дослідження щодо аналізу феномену інноваційної культури, зокрема викладача ЗВО, проводили О. Аматыєва, В. Балабанов, Н. Гавриш, І. Дичківська, Н. Краснокутська та інші (сутність інноваційної культури педагога й системна характеристика); О. Бартків, А. Дани-

ленко, А. Кальянов, В. Кремінь, В. Носков (чинники упровадження інновацій в освітній діяльності); О. Єфросініна, Н. Гавриш, Р. Миленкова, Ю. Ситник (педагогічні умови та методичні засади формування і розвитку інноваційної діяльності культури педагогів закладів освіти).

Виникнення та розвиток поняття інноваційної культури педагога вітчизняні науковці пов'язують з такими поняттями, як «інновація», «інноваційний процес», «інноваційний потенціал», а, отже, розглядати його потрібно в якості системного явища, що включає весь спектр нормативів, які детермінують ефективність і якість інноваційної діяльності у закладах освіти, особливо в умовах сучасних трансформацій в системі педагогічної освіти. Інноваційні освітні процеси, які І. Дичківська визначає в якості комплексних процесів створення, впровадження та поширення новацій [8, с. 27], потребують наявності у педагогічних працівників мінімального та достатнього базису для включення в інноваційну педагогічну діяльність, чим безпосередньо виступає наявність інноваційної культури педагога.

Методи дослідження:

- анкетування та тестування для з'ясування інформованості викладачів про сутність педагогічних нововведень, виявлення їх ставлення до педагогічних інновацій, встановлення рівня сформованості інноваційної культури;
- експертні оцінки – з метою визначення міри вираженості інноваційної спрямованості професійної діяльності викладачів, формування їх рейтингу тощо;
- вивчення продуктів діяльності – для виявлення особистісних і професійних якостей з метою встановлення загального рівня сформованості інноваційної культури викладачів.

Виклад основного змісту дослідження.

Поняття «інновація» вказує на зміну, виступає засобом і процесом упровадження цієї зміни. У вимірах педагогічної діяльності та педагогічних процесів інновація визначає нове у меті, змісті, методиці, технології, організації освітнього процесу тощо. врахування цього факту

дає підстави стверджувати, що інноваційність слід розглядати в якості принципу загальної педагогіки. Дослідниця І. Дичківська [8] визначає інновацією нововведення, новий підхід, створення якісно нового, а також використання відомого у змінених мовах з іншою метою.

Інноваційна педагогічна діяльність розглядається як діяльність, яка спрямована на використання результатів наукових досліджень і розробок, що забезпечує впровадження в освітній процес нових методів, прийомів, підходів. Інноваційна педагогічна діяльність спирається на сформовану комунікативну компетентність [19], яка відповідає здатності діяти в соціально гетерогенних групах, як однієї з провідних ключових категорій відбору компетентностей програми «Definition and selection of key competencies» (DeSeCo) [20]. Сформовані в межах програми Definition and selection of key competencies» (DeSeCo) ключові категорії відбору компетентностей є універсальними і використовуються для визначення системи компетентностей в будь-якій галузі наукового знання, а тому їх використання в межах даного дослідження є обґрунтованим оптимальним інструментом визначення суті та складових формування інноваційної культури педагогічного працівника. Завдяки активній комунікації педагог має можливість оновлювати свій методичний інструментарій, розширювати його за рахунок освоєння передового педагогічного досвіду [18] і подальшого впровадження у власній педагогічній діяльності. У поєднанні з професійною відповідальністю [17] забезпечує формування достатньої науково-методичної бази для накопичення необхідного та достатнього базису для здійснення інноваційної діяльності [5]. При цьому інноваційна діяльність суб'єктивно може обмежуватись освоєнням передового педагогічного досвіду з подальшим упровадженням його до індивідуального методичного комплексу прийомів педагогічної діяльності, що на прикладі професійної підготовки майбутніх вчителів до розроблення та впровадження педагогічних технологій [4, 6] демонструє місце інноваційної складової в структурі професійної інноваційної діяльності та характеристики інновацій, які педагог впроваджує у власну професійну педагогічну діяльність по мірі накопичення методичного комплексу прийомів для здійснення модифікаційних дій чи розроблення авторських підходів до вирішення поставлених завдань.

З набуттям інноваційного потенціалу інноваційна педагогічна діяльність може втілюватись в комбінуванні вже відомих методів та

прийомів у нових незвичних конфігураціях або мати результатом принципово нові методичні напрацювання, що також спирається на відповідну систему компетентностей опановувати нові педагогічні підходи, здійснювати їх модернізацію, створювати власні авторські педагогічні рішення тощо [3]

Інноваційний процес – це узагальнення класичних і нових ідей, думок, знань, що об'єднуються в систему, яка, у свою чергу, генерує та реалізує нововведення (інновації). Функціонально інноваційний процес спирається на інноваційну педагогічну діяльність, яка реалізується у відповідній систематичній методичній роботі [13; 14; 16] і в масштабах окремого закладу освіти забезпечує його інноваційний потенціал.

У процесі дослідження інноваційної культури викладача було акцентовано увагу на позиції сучасної філософської науки, яка виділяє в феномені культури дві категорії: матеріальну і духовну, що співіснують в якості складових єдиної галузі людського буття і діяльності. У зв'язку з цим інноваційну культуру, що реалізується у педагогічній діяльності, слід розглядати з позиції розвитку особливої особистісної властивості, яка є частиною професіоналізму діяльності і формується під впливом сукупності факторів, частину з яких об'єднує термін «інноваційне освітнє середовище». Цей взаємозв'язок репрезентовано у вигляді схеми (Рис. 1).

Під інноваційним освітнім середовищем слід розуміти комплекс організаційних наукових, методичних, освітніх, психологічних заходів і засобів, наявних у ЗВО, реалізація яких здійснюється на основі кластерного підходу у забезпеченні освітнього процесу. При цьому дуже важливо, щоб у ЗВО на факультетах, кафедрах, в лабораторіях створювалась сприятлива морально-психологічна атмосфера для стимулювання розвитку відкритості викладачів до педагогічних інновацій. Важливе значення в цьому процесі відіграє формування відповідної мотивації до професійної педагогічної діяльності [12], яка традиційно визначається рушійною силою активних пошуково-творчих дій.

Працюючи в інноваційному освітньому середовищі педагог у процесі виконання професійних функцій і задач переосмислює наявний досвід впровадження інноваційних підходів, методів, технологій. Внаслідок творчого переосмислення передового педагогічного досвіду утворюються нові підходи до виконання поставлених завдань в межах професійної діяльності, розширюється наявний методичний інструментарій тощо.

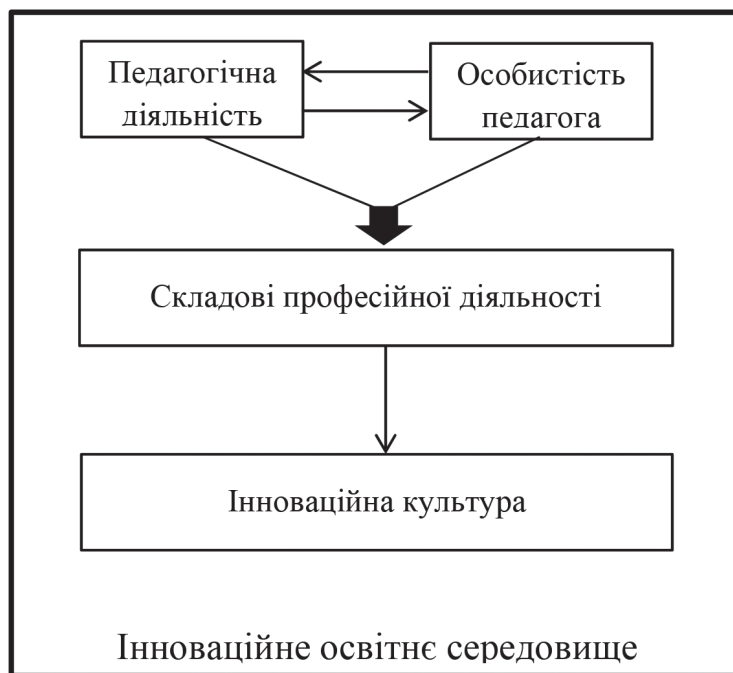

Рис. 1. Формування інноваційної культури в професійній педагогічній діяльності
Fig. 1. Formation of innovative culture in professional pedagogical activity

Відкритість до нового, як основна ознака педагога, який налаштований на інноваційну педагогічну діяльність, забезпечує неперервність процесу освоєння нових підходів, технологій, методик тощо. Внаслідок цього професійна діяльність видозмінюється, постійно вдосконалюється, що й призводить до формування інноваційної культури педагога.

Інноваційний потенціал педагогічного ЗВО представляє собою сукупність наукових, фінансових, економічних, технологічних, соціальних, культурних, освітніх, управлінських, кадрових рушень, що забезпечують розвиток можливостей закладу освіти надавати якісну освіту, розробляти нові підходи до організації освітнього процесу, створювати умови для професійної творчості та самореалізації педагогічних працівників. Очевидним є зв'язок між інноваційним потенціалом закладу освіти та інноваційним потенціалом окремого педагогічного працівника, який виступає суб'єктом інноваційної педагогічної діяльності. Зазначений зв'язок описується категоріями взаємної обумовленості та взаємовпливу. Наявність інноваційного потенціалу у педагога забезпечує генерування нових ідей, що обумовлюється його персональною відкритістю до нового. Реалізація прагнення до інноваційної педагогічної діяльності можливе за умов роботи в сприятливому та відкритому до нового освітньому середовищі, яке формується в межах закладу

освіти. формування інноваційного освітнього середовища закладу освіти, у свою чергу, стає можливим за умов роботи в ньому педагогів з інноваційним потенціалом та одночасно з цим не можна ігнорувати величезний вплив управлінської політики керівництва закладом освіти, яке підтримує нові ідеї, стимулює до творчих пошуків тощо.

Аналіз змісту визначень понять «інновація», «інноваційний процес», «інноваційний потенціал» дає підстави констатувати, що інноваційна культура є, по суті, складником інноваційного потенціалу, оскільки характеризує рівень професійної підготовки, а також здатність особистості педагога ефективно і якісно реалізувати та розширювати інноваційний потенціал ЗВО з метою підвищення ефективності освітнього процесу.

Семантичний аналіз поняття «інноваційна культура» вказує на те, що рушійною силою формування інноваційної культури педагога є відповідна мотивація. Інноваційна культура збагачується на основі інноваційних ідей, на що в значній мірі має вплив інноваційний потенціал ЗВО, який регулює сферу професійної діяльності, стимулює до самоосвіти, саморозвитку, забезпечує спілкування з широким загалом фахівців, з соціумом тощо. Взаємозв'язок інноваційної культури педагога та інноваційного потенціалу ЗВО схематично представлено на рис. 2.

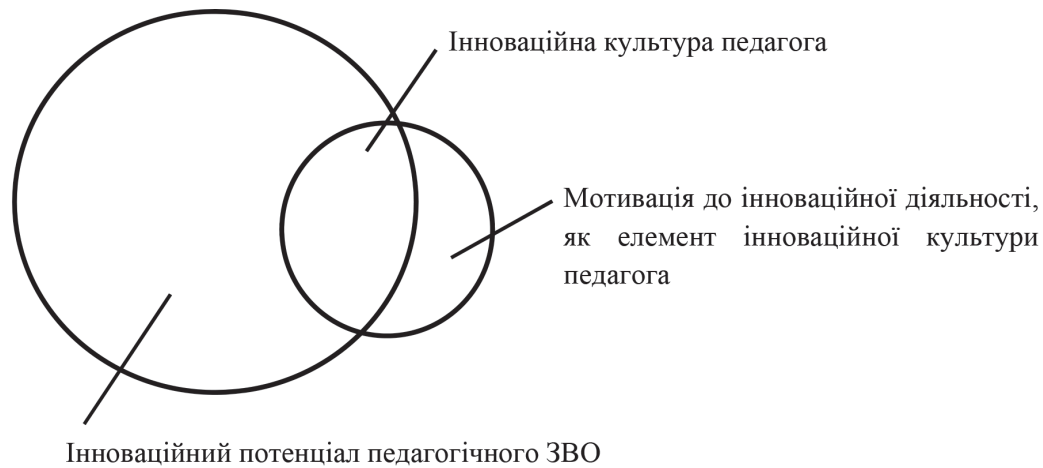

Рис. 2. Співвідношення сутнісних змістових характеристик понять «інноваційний потенціал» та «інноваційна культура»

Fig. 2. Correlation of essential content characteristics of the concepts «innovative potential» and «innovative culture»

Спрямованість на інноваційну педагогічну діяльність, яка реалізується в умовах інноваційного освітнього середовища, стає частиною його інноваційного потенціалу і внаслідок існування взаємного впливу інноваційного освітнього середовища та інноваційного потенціалу педагога сприяє формуванню його інноваційної культури. До системи цінностей, які мають прямий вплив на перебіг професійної педагогічної діяльності, належать здоров'я фізичне та психічне здобувача освіти, перспективи його саморозвитку, професійне становлення педагога як фахівця, самореалізація особистісного потенціалу педагога.

З позиції аксіологічного та структурно-функціонального підходів інноваційна культура виступає системою, складовими якої є ціннісні елементи системи управління професійною діяльністю. Складовими інноваційної культури є інноваційна спрямованість педагогічної діяльності викладача, здатність до освоєння передового педагогічного досвіду.

З позиції аксіологічного підходу інноваційна культура представляє собою систему цінностей, що характеризує рівень сформованості готовності педагога до інноваційної діяльності.

З позиції структурно-функціонального підходу інноваційна культура представляє функціональну систему, елементи якої мають вплив на свідомість педагога та регулюють його інноваційну діяльність відповідно до визначених цілей, завдань, потреб, пріоритетів.

Аналіз праць вітчизняних науковців дає підстави констатувати інтегративність, багатofункціональність, рівневість, специфічність інноваційної культури [1, 7, 8, 10, 11], результа-

тивність формування якої знаходиться в прямій залежності від цілеспрямованого включення викладача в діяльність по створенню, засвоєнню та використанню педагогічних інновацій в своїй практиці, що призводить до формування інноваційного потенціалу ЗВО, який, у свою чергу, забезпечує формування інноваційного освітнього середовища тощо.

Інноваційна спрямованість педагогічної діяльності викладача в сучасних умовах розвитку освіти обумовлюється:

- соціокультурними змінами в українському суспільстві, що вимагають докорінного оновлення системи освіти, методології і технології організації освітнього процесу;
- інтенсивністю оновлення ОП, запровадженням нових освітніх стандартів, що спонукають вдосконалювати чи розробляти оптимальні, ефективні, якісні, адаптовані до сучасних потреб освіти методики та технології з урахуванням динамічних особливостей педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього процесу;
- посиленням гуманітаризації вищої освіти, що супроводжується зростанням ролі фахової підготовки педагогічних працівників, неперервним оновленням змісту освітніх компонентів;
- технологізацією освітнього процесу, що вимагає оновлення організаційних форм, технологій організації освітнього процесу;
- прийняттям викладачами впровадження інновацій, як умови підвищення результативності освітнього процесу;

Здатність до освоєння інноваційного педагогічного досвіду характеризується:

- готовністю освоювати нові ідеї, підходи, технології;
- наявністю достатніх знань для виявлення та оцінювання інновацій в освіті;
- наявністю умінь аналізувати та узагальнювати інноваційні підходи в освіті;
- наявністю умінь розширювати власний методичний інструментарій новими методами, прийомами, технологіями;
- уміннями генерувати нові ідеї.

Перелічені складові інноваційної культури виступають підставою для розроблення алгоритму діагностування сформованості інноваційної культури педагога. Об'єктом оцінювання виступають:

1. Відкритість до новизни.
2. Використання в педагогічному досвіді вже відомого (традиційного) з деякими елементами новизни.
3. Пошуково-творчий підхід з узагальнення і конкретизації відомого з метою використання у нових умовах.
4. Суттєве доповнення традиційних підходів новими елементами, прийомами.
5. Створення якісно нового.

Пропонований алгоритм має призначенням оцінювання впровадження результатів наукових досліджень, а також оцінювання впровадження кращого (ефективного, передового) педагогічного досвіду.

Узагальнення результатів вивчення практики впровадження інновацій в освітній процес ЗВО досить яскраво висвітлює одну з найсуттєвіших причин, що гальмує чи знижує ефективність і результативність цього процесу – відсутність або низький рівень сформованості інноваційної культури, пов'язаного, насамперед, з недостатньою включеністю викладачів в інноваційний процес і ставлення їх до педагогічних інновацій.

Проведені дослідження (анкетування, тестування, експертна оцінка, вивчення продуктів діяльності) викладачів Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та Харківського педагогічного фахового коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради у кількості 76 осіб, дозволили виокремити кілька груп науково-педагогічних і педагогічних працівників за критеріями, що характеризують рівень сформованості їх інноваційної культури.

Критеріями визначення рівня сформованості інноваційної культури було обрано:

1. Відкритість до інновацій.
2. Методична підготовленість до впровадження інновацій.

3. Налаштованість на створення, засвоєння та впровадження інновацій в освітній процес.

Також завданням дослідження було встановлення зв'язку рівня сформованості інноваційної культури викладача з якісними показниками успішності здобувачів освіти.

Якісний показник успішності академічних груп з окремих освітніх компонентів визначався за середнім арифметичним показників здобувачів освіти.

На підставі результатів анкетування «Педагогічні інновації в освітньому процесі: за і проти», тестування «Уявлення про зміст і критерії педагогічних інновацій», експертних оцінок деканів і завідувачів кафедр та вивчення продуктів інноваційної діяльності викладачів на етапах створення та впровадження педагогічних інновацій було виокремлено кілька груп викладачів за рівнями їх інноваційної культури відповідно до набраних балів за кожним із критеріїв з максимуму – 100:

- високий рівень – 90-100 б.
- вище середнього – 74-89 б.
- середній – 60-73 б.
- низький – 1-59 б.

До першої групи ввійшли викладачі, у яких активно виражалось позитивне ставлення до різного роду педагогічних інновацій, вони високо оцінювали актуальність та перспективність пропонуваніх інновацій в освіті, ініціювали, створювали та впроваджували інновації в освітню діяльність. Педагоги цієї групи багато уваги приділяли популяризації та розповсюдженню інноваційних педагогічних ідей серед колег, здобувачів освіти.

Із 76 викладачів таких виявилось 17 осіб (22,4%).

До другої групи було віднесено викладачів з емоційно-позитивним ставленням до інновацій, які підтримують упровадження нового в освітній процес. Але вони не виявляють наполегливості у застосуванні педагогічних інновацій у власній практиці роботи, аргументуючи цю ситуацію надмірними інтелектуальними, енергетичними і часовими затратами. В інноваціях їх приваблює скоріше зовнішні ефекти, такі як престижність інноваційної діяльності в очах колег і здобувачів освіти, можливість продемонструвати свої здобутки, поспілкуватися з широким загалом педагогів, перспектива співавторства і співпраці.

Всього таких виявилось 25 осіб (32,9%).

Третю групу утворили викладачі, у яких бажання створення, оволодіння і застосування інновацій не в повній мірі узгоджується з їх бажаннями це робити. Вони не спішать висловлювати своє ставлення чи певним чином оцінювати нові педагогічні ідеї та пропоновані інновації. У ство-

ренні чи застосуванні інновацій вони досить пасивні, але не заперечують їх важливості для вдосконалення освітнього процесу і якості навчання.

У процесі використання педагогічних інновацій, після низки консультацій і відвідування занять колег, представники цієї групи здатні самостійно чи з допомогою інших викладачів достатньо об'єктивно оцінити проблеми і труднощі, що виникають.

Ця група нараховує 20 осіб (26,3%).

До четвертої групи відносяться викладачі, які демонструють нейтральне чи навіть байдуже ставлення до інновацій, мотивуючи цей факт і так високою інтенсивністю власної педагогічної діяльності. Вони вважають, що їхня викладацька робота не потребує інноваційного оновлення. Однак у процесі спостереження чи теоретичного оволодіння змістом і методичними аспектами пропонованих новацій такі педагоги здатні оцінити їх позитивні сторони та змінити своє ставлення до використання в освітньому процесі.

Усього ця група складається з 14 осіб (18,4%).

Таким чином, результати дослідження виявили різне ставлення до створення і застосування педагогічних інновацій. Можна констатувати, що викладачі ЗВО готові здійснювати інноваційну діяльність, самореалізуватись у творчій педагогічній роботі, що й визначає рівень сформованості їх інноваційної культури.

Узагальнення результатів наукових досліджень учених (С. Вітвицької, О. Єфросініна, А. Кальянова, В. Носкова, В. Ортинського) [7, 10, 11], дають підстави для висновку висновку, що інноваційна культура сучасного викладача педагогічного ЗВО є складовою його професіоналізму й основою формування низки компетентностей, що забезпечують якісний розвиток освітнього процесу. До таких компетентностей, з урахуванням результатів дослідження О. Бартків [1, С. 52-58], слід віднести:

- усвідомлення сенсу та цілей інноваційної діяльності у ЗВО;
- вмотивованість до інноваційних змін на основі сформованої активної позиції реалі-

зувати себе суб'єктом інноваційної педагогічної діяльності;

- здатність виокремлювати проблеми та формувати цілі і завдання щодо їх інноваційного вирішення;
- здатність визначити та коректувати нові педагогічні шляхи і засоби педагогічної діяльності в контексті особистісно-орієнтованої освіти;
- володіння методичним комплексом методів, засобів, прийомів забезпечення оптимальних й ефективних умов інноваційної діяльності на основі усвідомленої потреби в особистісному професійному розвитку;
- готовність і вміння аналізувати процес та результати педагогічної діяльності;
- володіння засобами міжособистісної та широкої соціальної комунікації;
- потреба у творчому розвитку і готовність до самовдосконалення.

Вивчення наукової теорії та педагогічної практики доводить, що лише мотивований та компетентний в сфері інновацій фахівець у галузі освіти здатен ефективно реалізовувати функції інноваційної культури, визначені О. Єфросініною, А. Кальяновим, В. Носковим та узагальнених В. Ортинським: пізнавально-перетворювальна, регулятивна, ціннісно-нормативна, комунікативна, соціалізація, прогностична, інтеграційна [11].

Висновки. Інноваційна культура педагога є невід'ємним компонентом (складником) його професійної діяльності, яка характеризує і забезпечує здатність викладача до творчої самореалізації, визначає його інноваційний потенціал, як здатність сприймати, розуміти, створювати та впроваджувати нововведення: організувати, регулювати та координувати інноваційні процеси в освіті.

Перспективи подальших досліджень. Педагогічна вища освіта, освітнє середовище потребує розробки теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої моделі комплексного формування інноваційної культури сучасного педагога як ключового суб'єкта створення ефективного освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бартків О. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2010. №1. С. 52-58.
2. Беляев С.Б., Ільїна О.О. Методологічні інструменти організації професійної підготовки в закладах вищої освіти. *East European Scientific Journal*. 2021. 12 (76). Part 4. Р. 45-50.
3. Беляев С. Б. Компетентнісний підхід до організації професійної підготовки майбутнього вчителя до розроблення й використання педагогічних технологій. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон 2017. Вип. LXXX. Т. 3. С. 102–106.
4. Беляев С. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів до розробки і використання педагогічних технологій : монографія. Харків : Видавець СПД ФО Захаренко В.В., 2019. 410 с.

5. Беляев С. Б. Технологічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2010. Вип. XXIII. С. 19–24.
6. Беляев С. Б. Технологічні етапи професійної підготовки майбутніх учителів до розробки і використання педагогічних технологій. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень і перспектив* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 12-13 жовтня 2018 р. Запоріжжя, 2018. С. 36–41.
7. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник, Київ, 2003. 316 с.
8. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. Київ, 2015. 304 с.
9. Закон України «Про інноваційну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
10. Носков В., Кальянов А., Єфросініна О. Соціально-психологічні детермінанти інноваційної культури в гуманітарному ЗВО. *Соціальна психологія* : збірник наукових праць. 2005.№4 (12). С.69-83.
11. Ортинський В. Л. Педагогіки вищої школи: навчальний посібник. Київ, 2009. 472 с.
12. Пономарьова Г. Ф., Беляев С. Б., Павлова О. Г., Степанець І. О. Формування професійної мотивації до педагогічної діяльності у майбутніх учителів початкових класів. Монографія. Харків : Видавець СПД-ФО Захаренко В.В., 2022. – 199 с.
13. Степанець І.О. Науково-методична робота у педагогічному закладі вищої освіти як система. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків 2019, Вип. 44. С. 242-250.
14. Степанець І.О., Отрошко Т.В. Науково-методична робота у закладі вищої педагогічної освіти як засіб підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. Запоріжжя, 2021, Вип. 5, С. 45-54
15. Степанець І. Науково-методична компетентність науково-педагогічних працівників педагогічних ЗВО у діагностичному вимірі. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2021, Вип. 9/195, С. 81-88.
16. Степанець І., Репко І. Організаційно-педагогічні умови ефективності науково-методичної роботи у педагогічних закладах вищої освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2021. Вип. 48. С. 47-56.
17. Babakina O., Bieliaiev S., Akimova O., Lytvyn V., Drokina A., Misiak Yu. Formation of professional responsibility of primary school teachers. *AD ALTA : Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 11. Issue 2. Special Issue XXII, 2021. P. 167–172. WEB OF SCIENCE (ISSN: 1804-7890; ISSN: 2464-6733 (online))
18. Potolea D. Doctoral studies and research competencies. *Procedia — Social and behavioral sciences. Education facing contemporary world issues* : 5th International conference EDU-WORLD 2012. 2013. № 76. P. 935–946.
19. Stepanets I., Bieliaiev S., Mordovtseva N., Iliina O., Potapova N. Pedagogical Foundations of the Problem of Forming Communicative Competence of Future Elementary School Teachers. *International Journal of Health Sciences* Available online at www.sciencescholar.us Vol. 6 No. 2, August 2022, pages: 907-919 e-ISSN: 2550-696X, p-ISSN: 2550-6978 <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6n2.8772> Manuscript submitted: 22 January 2022, Manuscript revised: 21 April 2022, Accepted for publication: 12 May 2022
20. The definition and selection of key competencies. Executive Summary URL : <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf>

Стаття надійшла до редакції 03.04.2023

Стаття рекомендована до друку 18.04.2023

Serhii Bieliaiev

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management ¹
Belaev_12@ukr.net ORCID 0000-0003-1272-2038

Ivan Stepanets

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Vice-rector for Scientific Work¹
i.o.stepanets28@gmail.com ORCID 0000-0003-0600-4398

¹Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy»
of Kharkiv Regional Council. 7, Rustaveli Lane, Kharkiv, Ukraine, 61001

INNOVATIVE CULTURE OF A TEACHER OF A TEACHING INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION: THEORETICAL-METHODOLOGICAL AND EMPIRICAL ASPECTS

The article is devoted to the consideration of the problem of formation of innovative culture of a teacher of a pedagogical institution of higher education. the innovative culture of the teacher is considered as a scientific phenomenon, as well as a component of professionalism and a factor in improving the educational process.

The purpose of the article is to summarize the results of theoretical research into the essence of innovative culture, the relationship between this phenomenon and the concepts of innovative pedagogical activity, components of professional pedagogical activity and their formation in the process of professional training in the conditions of a pedagogical institution of higher education.

The logical relationship between the realization of material and spiritual culture in the innovative activity of an individual is presented. The peculiarity of the formation of an innovative culture in the process of professional pedagogical activity in the conditions of an innovative educational environment is illustrated.

The essence of the innovative culture phenomenon is revealed on the basis of axiological and structural-functional approaches and its components are determined.

The main factors that determine the formation of the need for the innovative orientation of the teacher's pedagogical activity in the modern conditions of educational activity in the institution of higher education are revealed.

Evaluation criteria were formulated and an empirical study was carried out to determine the levels of formation of innovative culture among teachers of a pedagogical institution of higher education, and the characteristics of individual groups of teachers according to the determined levels were presented.

Based on the analysis of the pedagogical characteristics of certain groups of scientific and pedagogical workers, the peculiarities of their attitude to perception, understanding, creation and application of innovations in the educational process were characterized: from active-positive to passive-negative.

The key competencies of a modern teacher and their selection criteria are defined, which determine the ability to engage in innovative pedagogical activity and ensure the effective performance of pedagogical functions and tasks in accordance with the content of the formed innovative culture.

According to the results of the conducted research, the conclusions were made that the innovative culture of the teacher is an integrated component of the professionalism of the pedagogical worker at the personal and professional levels. The formation of the teacher's innovative culture determines the effectiveness and quality of pedagogical activity in the context of the development of the innovative educational environment of the institution of higher education.

Key words: *innovation, innovative potential, innovative culture, components of innovative culture, competence.*

REFERENCES

1. Bartkiv, O. (2010). Teacher readiness for innovative professional activity. *Problems of modern teacher training*. №1. P. 52-58. [in Ukrainian].
2. Bieliaiev, S.B., Ilina, O.O. (2021). Methodological tools for organizing professional training in institutions of higher education. *East European Scientific Journal*. 12 (76). Part 4. P. 45-50. [in Ukrainian].
3. Bieliaiev, S.B. (2017). A competent approach to the organization of professional training of future teachers for the development and use of pedagogical technologies. *Pedagogical sciences: coll. of science works Kherson*. Vol. LXXX. T. 3. P. 102-106. [in Ukrainian].
4. Bieliaiev, S.B. (2019). Professional training of future teachers for the development and use of pedagogical technologies: monograph. Kharkiv: SPD Publisher V. V. Zakharenko, 410 p. [in Ukrainian].
5. Bieliaiev, S.B. (2010). Technological preparation of the teacher for innovative activity. *Scientific notes of the pedagogical department*. Kharkiv, Vol. XXIII. P. 19-24. [in Ukrainian].
6. Bieliaiev, S.B. (2018). Technological stages of professional training of future teachers for the development and use of pedagogical technologies. *Pedagogy and psychology: the current state of development of scientific research and perspectives: materials of the All-Ukrainian. science and practice conference, Zaporizhia, October 12-13, Zaporizhia, C.* 36-41. [in Ukrainian].
7. Vitvytska, S.S. (2003). *Basics of higher education pedagogy: methodical manual*, Kyiv, 316 p. [in Ukrainian].
8. Dychkivska, I. M. (2015). *Innovative pedagogical technologies: textbook*. Kyiv, 304 p. [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine «On Innovative Activity». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> [in Ukrainian].
10. Noskov, V., Kalyanov, A., Yefrosinina, O. (2005). Social and psychological determinants of innovative culture in humanitarian higher education. *Social psychology: a collection of scientific works*. No. 4 (12). P.69-83. [in Ukrainian].
11. Ortynskyi, V. L. (2009). *Pedagogy of the higher school: study guide*. Kyiv. 472 p. [in Ukrainian].
12. Ponomarova, G.F., Bieliaiev, S.B., Pavlova, O.G., Stepanets, I.O. (2022). Formation of professional motivation for pedagogical activity in future primary school teachers. Monograph. Kharkiv. SPD-FO Publisher V. V. Zakharenko, 199 p. [in Ukrainian].
13. Stepanets, I.O. (2019). Scientific and methodical work in a pedagogical institution of higher education as a system. *Scientific notes of the pedagogical department*. Kharkiv. Vol. 44. P. 242-250. [in Ukrainian].

14. Stepanets, I.O., Otroshko, T.V. (2021). Scientific and methodical work in the institution of higher pedagogical education as a means of improving the qualifications of scientific and pedagogical workers. *Scientific journal of the Khortytsk National Academy*. Zaporizhzhia, Issue 5, pp. 45-54 [in Ukrainian].
15. Stepanets, I. (2021). Scientific and methodological competence of scientific and pedagogical workers of pedagogical higher education institutions in the diagnostic dimension. *Youth and the market*. Drohobych, Vol. 9/195, pp. 81-88. [in Ukrainian].
16. Stepanets, I., Repko, I. (2021). Organizational and pedagogical conditions of effectiveness of scientific and methodical work in pedagogical institutions of higher education. *Scientific notes of the department of pedagogy: coll. of science works / Kharkiv. national V. N. Karazin University*. Kharkiv, Issue 48. P. 47-56. [in Ukrainian].
17. Babakina, O., Bieliaiev, S., Akimova, O., Lytvyn, V., Drokina, A., Misiak, Yu. (2021). Formation of professional responsibility of primary school teachers. *AD ALTA : Journal of Interdisciplinary Research*. Vol. 11. Issue 2. Special Issue XXII, P. 167–172. WEB OF SCIENCE (ISSN: 1804-7890; ISSN: 2464-6733 (online)).
18. Potolea, D. (2013). Doctoral studies and research competencies. *Procedia — Social and behavioral sciences. Education facing contemporary world issues : 5th International conference EDU-WORLD 2012*. № 76. P. 935–946.
19. Stepanets, I., Bieliaiev, S., Mordovtseva, N., Ilina, O., Potapova, N. (2022). Pedagogical Foundations of the Problem of Forming Communicative Competence of Future Elementary School Teachers. *International Journal of Health Sciences* Available online at www.sciencescholar.us Vol. 6 No. 2, 907-919p. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6n2.8772> Manuscript submitted: 22 January 2022, Manuscript revised: 21 April 2022, Accepted for publication: 12 May 2022.
20. The definition and selection of key competencies. Executive Summary URL : <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf>.

The article was received by the editors 03.04.2023

The article is recommended for printing 18.04.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-02>

УДК 373.5.016

Валерій Олександрович Биков

заступник директора з навчально-методичної роботи,

Комунальний заклад Полтавської обласної ради

«Полтавська обласна Мала академія наук учнівської молоді»,

пр.Шкільний, 6, м.Полтава, Україна, 36000

waleryjbykov@ukr.net ORCID : 0000-0002-7787-6495

СУТЬ ТА СТРУКТУРА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У сучасному світі високі технології, наука та інновації є важливою складовою життєдіяльності суспільства. Проблема з поповненням національної науки молодими кадрами в Україні стає дедалі відчутнішою. Надважливим завданням для країни є якісна підготовка наукової еліти нової генерації. Освітні програми, спрямовані на виявлення, підтримку та розвиток науково-обдарованих старшокласників мають особливе значення, передусім у тих важких воєнних умовах, в яких перебуває наразі українське суспільство, що потерпає від зlodіянь загарбників.

Наукова освіта, як сучасна парадигма, на сьогодні є одним з найбільш дієвих способів якісно підготувати майбутнє покоління до життя у нових надзвичайно динамічно мінливих умовах.

Мета статті – проаналізувати особливості та сутність дослідницької діяльності науково-обдарованих старшокласників. Розглянути зміст та структуру науково-дослідницької роботи учнів – членів Малої академії наук України.

У статті розглянуто та проаналізовано сутність дослідницької діяльності науково-обдарованих старшокласників у системі Малої академії наук України, проведено аналіз і синтез результатів пошуку інформаційно-довідкових систем з метою визначення основних структурних складових науково-дослідницької роботи. Подано дефініції основних понять, що стосуються конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів МАН України. Визначено основні підходи для раціонального вибору теми наукового дослідження школяра, сфокусовано увагу на важливості критерію актуальності, необхідності розвитку наукового мислення, починаючи саме зі шкільного віку. Проведено паралелі щодо спільних ознак МАНівської науково-дослідницької роботи і наукової статті. Матеріали даного дослідження можуть бути цікавими та корисними керівникам гуртків, педагогам, методистам, науковцям, які працюють з науково-обдарованими старшокласниками.

Ключові слова: МАН України, дослідницько-експериментальна діяльність, науково-дослідницька робота, актуальність проекту, наукова освіта.

Як цитувати: Биков В.О. Суть та структура дослідницької діяльності науково-обдарованих старшокласників. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 16-28. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-02>

In cites: Bykov, V. (2023). Essence and structure of research activities of scientifically gifted high school students. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 16-28. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-02> [in Ukrainian].

Постановка проблеми. У сучасному світі високі технології, наука та інновації є важливою складовою життєдіяльності суспільства. Проблема з поповненням національної науки молодими кадрами в Україні стає дедалі відчутнішою. Надважливим завданням для країни є якісна підготовка наукової еліти нової генерації. Освітні програми, спрямовані на виявлення, підтримку та

розвиток науково-обдарованих старшокласників мають особливе значення, передусім у тих важких воєнних умовах, в яких перебуває наразі українське суспільство, що потерпає від зlodіянь загарбників. Згідно Статті 26 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», саме держава створює умови для залучення учнівської молоді до наукової і науково-технічної діяльності через

розгалужену мережу спеціалізованих загально-освітніх і позашкільних навчальних закладів, зокрема, і через систему Малої академії наук (МАН) України. МАН України покликана організувати та забезпечувати активну участь учнівської молоді у дослідницько-експериментальній, науково-пошуковій, конструкторській, творчо-винахідницькій діяльності у різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, а також створенню умов для творчого самовдосконалення юних талантів та обдарувань, сприянню поширення ідей наукової освіти, формуванню інтелектуального капіталу нації, вихованню майбутньої наукової зміни доби Industry 4.0, професійної націєтворчої еліти [2; 6; 7; 36].

Питання більш широкого впровадження наукової освіти в педагогічну практику турбують фахівців як в Україні, так і за її кордонами [5; 12; 14; 41].

Міжнародний та вітчизняний досвід впровадження наукової освіти вивчали С. Довгий, М. Гальченко, О. Ковальова, Т. Пещеріна, Н. Поліхун, І. Сліпухіна, О. Стрижак, І. Чернецький [10; 24; 32].

Наукова освіта, як сучасна парадигма, на сьогодні є одним з найбільш дієвих способів якісно підготувати майбутнє покоління до життя у нових надзвичайно динамічно мінливих умовах.

Слід зазначити, що не завжди для більшості педагогів-практиків однозначно зрозуміло, як саме проходить і як може бути реалізована в найефективніший спосіб дослідницько-експериментальна діяльність юних науковців; яку вона може мати структуру та які особливості цього багатогранного освітнього процесу.

Однією з найбільш цінних та важливих рис дитячої психіки, яка допомагає раціонально адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища, задовольняти творчі, духовні та емоційні потреби – є її природна потреба пізнавати, досліджувати, вивчати навколишній світ і себе в ньому [11]. Науково-дослідницька діяльність школяра може бути реалізована у формі дослідницьких проєктів, наукових конференцій, семінарів, тренінгів, лекторіїв, змагань, турнірів, конкурсів. Вона сприяє розвитку особистісних компетентностей, наукової грамотності [13] та формуванню активної патріотичної громадянської позиції у молоді і передбачає написання науково-дослідницької роботи. У написанні науково-дослідницької роботи багато спільних рис з написанням наукових статей. Останні – це письмові наукові документи, які містять оригінальні обґрунтовані дослідження, висновки і результати, інформацію про методи та джерела, використані для проведення цих досліджень. Наукові статті публікуються на елек-

тронних ресурсах, друкуються в періодичних наукових журналах або в неперіодичних наукових збірниках. Перші спроби привести структуру статей, що містять емпіричні дослідження до певних правил і норм зробив Луї Пастер у 1876 році, але загальноприйнятим шаблоном у цій сфері тільки в 1970-х роках став IMRaD (англ. introduction, methods, results, and discussion). Це відбулося після публікації американського національного стандарту по підготовці наукових статей для письмової або усної презентації. Структура статті IMRaD складається з чотирьох основних розділів: вступу (Introduction), методів (Methods), результатів (Results) та обговорення (Discussion). Нині стаття IMRaD є однією з найбільш поширених структур наукових статей, оскільки вона дозволяє авторам логічно та систематично структурувати, впорядкувати свої дослідження. Якісні наукові статті мають відповідати принципам: актуальності; новизни; аргументованості; послідовності, логічності; практичної значущості; реальності. Кожне наукове видання може мати певні відмінності, свої особливі вимоги щодо структури та оформлення статей. Тож, цілком логічно, що й науково-дослідницька робота юних МАНівців також повинна мати свої особливості в аспектах структури і стандартів оформлення складових [15; 20; 29; 37; 43].

Мета статті – проаналізувати особливості та сутність дослідницької діяльності науково-обдарованих старшокласників. Розглянути зміст та структуру науково-дослідницької роботи учнів – членів Малої академії наук України.

Методи дослідження. Використовувався комбінований комплекс методів: теоретико-методологічний аналіз інтернет та літературних джерел з досліджуваної проблеми; вивчення нормативних документів та матеріалів, що визначають зміст і структуру наукового дослідження здобувачів позашкільних закладів; проведений аналіз і синтез результатів пошуку отриманої інформації з метою визначення базових понять наукового дослідження школярів; методи: порівняння, опитування, консультації науковців-експертів, спостереження, систематизації, прогнозування, інформаційно-пошуковий.

Основні результати дослідження. Максимально сприятливим (сенситивним) періодом для формування основ наукової діяльності та набуття дослідницько-експериментальних компетентностей є підлітковий період. За словами відомого психолога Льва Виготського, в цей час «відбувається підйом уяви і глибоке її перетворення» [33]. Тому так необхідно саме в цей період становлення особистості науково-обдарованого школяра розпочинати його знайомство з методологією та методами наукової роботи. Під обда-

рованістю насамперед розуміють високий рівень розвитку природних здібностей і задатків (схильностей) особистості, її загального інтелектуального розвитку, що дозволяє досягти особливих успіхів у певній сфері діяльності [16; 38]. Важливо усвідомлювати, що науково-дослідницька робота – це процес спільної діяльності педагога-керівника з учнем, їх творча взаємодія, яка може не лише сприяти передачі існуючих знань, але й стимулює їх вдосконалення та створення якісно нових знань, технологій, досвіду практичного застосування [9]. На шляху від ідеї до фінального виконання, оформлення і представлення результатів потрібно приділити увагу наступним аспектам: методиці вибору цікавої теми дослідницького проекту; збору, обробці та систематизації фактів; вивченню історії виникнення і розвитку проблеми; аналізу варіацій спроб розв'язання. Ідеї генеруються з практики вдумливого спостереження за навколишнім світом, за нагальними потребами життєдіяльності суспільства. Виникнення нової ідеї – це завжди якісний «стрибок» думки за усталені схеми і межі сприйняття, це спроба «бачити» під іншим кутом зору, це прояв оригінальності і креативності. Нова ідея обов'язково розкриває раніше ніким не помічені закономірності і мотивує до подальших досліджень та узагальнень. Добровільна дослідницька діяльність пов'язана безпосередньо з вирішенням конкретних проблем і завдань, які не мають наперед відомого результату. Дослідництво і експериментування передбачають критичне відношення до будь-якої інформації, розвиток і вдосконалення когнітивних здібностей, формування засад наукового мислення. Сам процес мислення може активізуватися із здивування і зацікавлення, або тоді, коли перед людиною постають контраверсійні питання, з'являється нагальна проблема, виклик чи суперечність.

Освіта і наука нерозривно пов'язані між собою через подібність та спільність своєї діяльності. Наука як окремий вид діяльності передбачає систему пізнавальних дій, спрямованих на отримання та систематизацію достовірного та істинного знання про оточуючий світ, тобто на пізнання. Дослідницький проект юного МАНівця-науковця має ґрунтуватися на науковій і експериментальній базі, містити результати особисто проведених спостережень, опитувань, дослідів, експериментів, а також коректні покликання на запозичені наукові джерела. Підготовка наукової роботи передбачає певний ступінь відповідальності учня за її виконання, дотримання норм академічної доброчесності. Розвиток навичок розпізнавати та протистояти спокусі до порушення норм і правил є необхідним компонентом культивування від-

повідальності. Міжнародний центр академічної доброчесності визначає доброчесність як прихильність наступним фундаментальним принципам: справедливості, чесності, довіри, поваги і відповідальності. Індійський національний герой Махатма Ганді наголошував: «Ваші переконання стають вашими думками, Ваші думки стають вашими словами, Ваші слова стають вашими діями, Ваші дії стають вашими звичками, Ваші звички стають вашими цінностями, Ваші цінності стають вашою долею» [35]. Відповідно до Закону України «Про освіту» порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат, самоплагіат, списування, фабрикація, фальсифікація, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання [8]. Вихованці Малої академії наук України особисто підписують встановлену форму декларації академічної доброчесності, чим засвідчують, що дослідницьку роботу ними виконано у відповідності до зазначених у цій декларації принципів академічної доброчесності.

Одним з найпоширеніших продуктів наукової діяльності є написання академічного тексту [17]. Науково-дослідницька робота є прикладом такого тексту. Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.02.21 № 147 «Про затвердження Правил проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України» регламентує загальні положення, програму, порядок організації, основні особливості наймасштабнішого дитячого інтелектуального конкурсу, умови визначення результатів; встановлює вимоги до написання, змісту, структури, оформлення та представлення МАНівських дослідницьких робіт [28].

Серед основних складових конкурсної науково-дослідницької роботи вихованців МАН України: титульна сторінка; анотація; зміст; перелік умовних позначень, скорочень, символів, термінів (за потреби); вступ; основна частина; висновки; список використаних літературних джерел; додатки (за потреби); декларація академічної доброчесності; відгук наукового керівника (завірений керівником відповідного закладу освіти); мотиваційний лист; паспорт експонату, приладу, розробки (за їх наявності). Робота над дослідницьким проектом завжди розпочинається з вибору та формулювання теми наукового дослідження. Щоб юні науковці працювали над дослідженням з ентузіазмом та ефективністю важливо враховувати їх відношення до таких критеріїв при виборі теми: актуальності; особистого інтересу; доступності наукової літератури, наявності теоретичної бази; реалістичності реалізації; оригінальності теми; перспектив, потенціалу для подальших досліджень; практичної користі дослідження.

Рис. 1. Розподіл відповідей на питання для учнів «Який найважливіший критерій при виборі теми»
Fig. 1. Distribution of answers to the question for students «What is the most important criterion when choosing a topic»

В результаті опитування переможців II етапу (2023 року) Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт фізико-математичного і технічного наукового профілю МАН Полтавського територіального відділення встановлено, що при виборі теми найвагомим критерієм виявлено «актуальність дослідження», адже 35% опитаних поставили цей критерій на перше місце. На другому місці – «особистий інтерес» (30% опитаних), на третьому місці – «практична користь дослідження» (25% опитаних), на четвертому – «перспектива, потенціал для подальших досліджень» (10% опитаних). Інші критерії не обрані з опитаних переможців наукових секцій Полтавської МАН технічного спрямування, що свідчить про незначний їх вплив при виборі теми старшокласниками.

У назві теми дослідження віддзеркалюється і акумулюється найголовніше, сутність усього тексту наукової роботи. Вдало обрана тема, її назва (заголовок) – провідні складові будь-якого дослідницького проекту. Тема конкретизує межі і сфери дослідження, дає вичерпне визначення явища, що розглядається. Заголовок намагаються сформулювати так, щоб у назві була відображена спрямованість або проблема дослідження, мета або узагальнене завдання, об'єкт та предмет дослідження. Приклад теми: «Розробка програмного коду керування автоматизованою системою SMART-вулика». Орієнтовна кількість слів у назві вважається оптимальною – до 11. Тема повинна звучати привабливо, відповідати схильностям школяра, мати прикладну спрямованість, містити елемент несподіванки. Тема має вказувати на зміст проведеного дослідження, відтворювати й узгоджувати предмет, об'єкт, мету дослідження. У формулюванні теми бажано уникати назв, що починаються зі словосполучень: *дослідження де-*

яких шляхів; дослідження питання; матеріали до вивчення; деякі питання.

Актуальність – це один з фундаментальних критеріїв, яким керуються при виборі теми дослідження. Це відповідь на питання: кому та навіщо це потрібно і чому це вимагає вирішення в теперішній час? Актуальність висвітлюють кількома реченнями, висловлюючи основну сутність проблеми. Обсяг – орієнтовно половина сторінки формату А4. Під «актуальністю» в першу чергу розуміють відповідність найсучаснішим викликам науки, практики, технологій. Без актуальності висвітлення теми виглядає безглуздим, втрачає свій сенс. Розпочати формулювання можна так: *«тема, обрана для дослідження надзвичайно актуальна на сучасному етапі, оскільки...».*

Орієнтуватись при обґрунтуванні актуальності слід на:

- законодавство України, державні нормативні документи у сфері відповідного дослідження;
- значення теми дослідження для інноваційної розбудови сучасної науки, техніки, технологій, виробництва, підприємництва;
- глибина дослідження складових теми окремими вченими з позиції різних концепцій, підходів, методів та методологій;
- соціальне замовлення, яке відображає найгостріші проблеми сьогодення, що вимагають негайного ефективного розв'язання, пропозицій більш раціонального, ефективного, оптимального вирішення;
- узагальнений висновок щодо прикладного значення проблеми дослідження для сучасного стану науки, технологій, суспільних процесів.

При висвітленні актуальності слід також робити короткий огляд передумов дослідження, звертатися до статистики, формулювати проти-

річчя, вказувати на те, що зроблено попередніми дослідниками, а які аспекти лишилися не вирішеними. Актуальність обґрунтовують у вступі науково-дослідницької роботи. Тут же формулюється мета, зміст передбачених завдань, об'єкт і предмет дослідження; подається короткий перелік використаних методів дослідження; вказуються наукові положення, запропоновані автором особисто; акцентується на відмінності отриманих результатів від відомих раніше; повідомляється про практичне застосування результатів наукового дослідження або надаються рекомендації щодо їх подальшого використання; повідомляється про прикладну цінність отриманих результатів. У вступі, зазвичай, подається загальна оглядова характеристика роботи, розкривається сутність і стан дослідження наукової проблеми, її значущість. Орієнтовний обсяг вступу – близько 2-х – 3-х сторінок.

Щоб з'ясувати стан розробки певної теми дослідження проводять огляд літературних та інших джерел (бажано за останні 5 років). Висвітлюють: концептуальні підходи до визначення понять, що характеризують тему дослідження; потенціал сучасної науки для формування знань, труднощі впровадження нових ідей за темою дослідження; погляди провідних вчених на досліджувану галузь.

Здійснити пошук актуальних наукових статей та іншої інформації, вивчати нові тенденції та напрями в певній галузі знань, орієнтуватися у безмежній кількості авторів, книг, публікацій – допомагають наукометричні бази даних. Це такі інформаційно-пошукові системи, які зберігають та надають доступ до наукових публікацій та метаданих про ці публікації. Ці бази даних зазвичай містять бібліографічні записи про наукові статті, книги, конференційні матеріали та інші види наукової літератури. Вони також можуть містити індекси цитування, які показують, як часто ці публікації були використані в інших наукових дослідженнях. Найбільш популярними наразі є: Scopus, Web of Science, Google Scholar, Microsoft Academic, Dimensions, Index Copernicus, EBSCOhost, SJR, MedLine, Science Direct, CiteSeerX тощо.

Кожен дослідник може створити свій власний цифровий ідентифікатор ORCID (Open Researcher and Contributor ID), який використовується для зв'язку дослідницької діяльності та її результатів із науковцем-дослідником. За ORCID можна швидко відшукати всі публікації певного автора.

Кожен об'єкт інтелектуальної власності в цифровій мережі (наукова стаття, книга, монографія, зображення, відео) може мати свій унікальний цифровий ідентифікатор DOI (Digital Object Identifier). DOI – це неповторний цифровий код,

який дозволяє відшукати певний документ в мережі Інтернет навіть у випадку зміни електронної адреси ресурсу. (Науково-дослідницька робота школяра-МАНівця не передбачає присвоєння ORCID та DOI).

До традиційних систем, що дозволяють здійснювати швидкий пошук інформації у Всесвітній павутині WWW (World Wide Web) таких, як Google в останній час додаються цікаві альтернативи на базі нейромереж, такі, як GPTGO.AI, з миттєвими підказками від штучного інтелекту ChatGPT [30].

Для будь-якої наукової діяльності важливим є вибір області дослідження, тобто сфери, в якій наявні важливі для людства проблеми, що потребують розв'язання. Проблема – це виклик, це питання, яке об'єктивно виникло у ході пізнання та потребує нагального наукового вирішення. Вирішення проблем може мати теоретичний, або практичний інтерес. За словами американського інженера-винахідника Чарльза Кеттерінга «Добре сформульована проблема – це наполовину вирішена проблема». Для того, щоб вирішити конкретну проблему, необхідно отримати знання про типові аспекти, характеристики, зв'язки та відношення, які є результатом протиріч і породжують саму проблему. До прикладу, серед найбільш актуальних проблем сьогодення переможцями II етапу конкурсу-захисту МАН 2023 фізико-математичного і технічного наукового профілю Полтавського територіального відділення (за результатами опитування) було визначено пріоритети серед наступних напрямків: 1) зміна клімату та екологія, 2) штучний інтелект та розумні системи, 3) вакцинація від COVID-19, 4) відновлювані джерела енергії, 5) кібербезпека та захист даних, 6) надсучасні SMART матеріали, 7) когенераційна енергетика [4; 39; 40; 42].

З діаграм (рис.3 та рис.4) опитування учнів та їх наукових керівників можна зробити висновки, що учні більш актуальною проблемою вважають зміну клімату та екологію, а старше покоління (їх керівники) – питання відновлюваних джерел енергії. Проблеми штучного інтелекту та розумних систем на другому місці актуальності і в учнів і в їх керівників-наставників. А проблема вакцинації від COVID-19, яка ще зовсім нещодавно була в піку актуальності – сьогодні вже не цікавить ні учнів ні педагогів. На третьому місці (цікаво що з однаковою часткою 15% і для учнів і для керівників) визначена проблема кібербезпеки та захисту даних. Тож, ще раз переконуємося у важливості критерію «актуальність».

Якщо визначати науковий апарат дослідницького проекту, то слід встановити особливості: об'єкта дослідження, предмета дослідження, мети дослідження, завдань дослідження, гіпотези

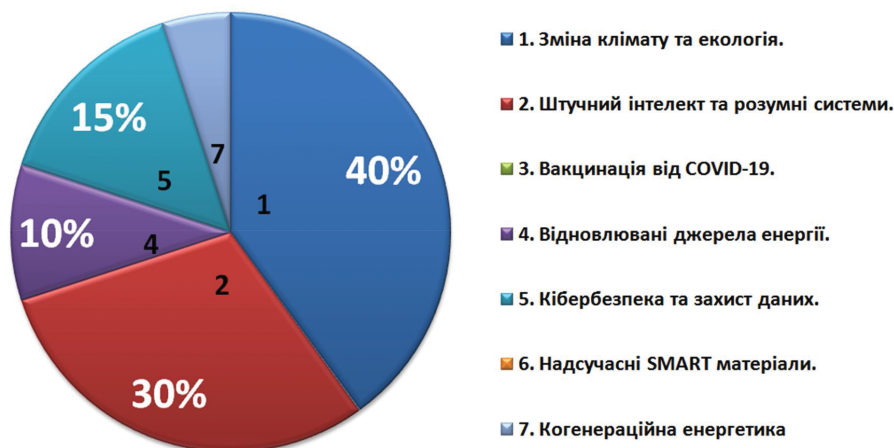

Рис. 2. Розподіл відповідей на питання для учнів «Яка проблема може бути найактуальнішою для дослідження науковцями у наш час?»

Fig. 2. Distribution of answers to the question for students "What problem can be the most relevant for research by scientists in our time?"

дослідження, методів і методики дослідження, результатів та висновків дослідження. Об'єкт дослідження – це явище, процес, або подія, що породжує певну проблемну ситуацію та сфера пошуку, яку дослідник вирішив обрати для вивчення. Предмет дослідження – це те, що у визначеному об'єкті дістає наукове пояснення. Предмет дослідження має піддаватися описові і саме він задає тему дослідницької роботи. Метою наукового дослідження є омріяний результат, на досягнення якого спрямовані зусилля дослідника у науковій діяльності. Метою будь-якої наукової діяльності є вирішення певної проблеми і, як результат, отримання нового наукового продукту. Завдання дослідження дають уявлення про те, які послідовні кроки потрібно виконати, щоб розв'язати поставлену проблему і досягти зазначеної мети [34].

Гіпотеза – це обґрунтоване припущення, прогноз, який пропонується автором дослідження для пояснення якогось явища щодо можливих способів, механізмів розв'язання визначеної проблеми. За змістом гіпотези можна поділяти на: гіпотези про наявність явища; гіпотези про зв'язок між явищами; гіпотези про зумовленість одного явища іншим [19; 23].

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети дослідження потрібно обрати визначену сукупність конкретних методів, які найбільш придатні для ефективного розв'язання поставленої проблеми, перевірки релевантності, достовірності чи хибності гіпотези. Метод наукового дослідження – це спосіб досягнення мети, сукупність дій, що необхідно виконати для отримання нових наукових знань про досліджуваний

Рис.3. Розподіл відповідей на питання для керівників «Яка проблема може бути найактуальнішою для дослідження науковцями у наш час?»

Fig. 3. Distribution of answers to the question for managers "What problem can be the most relevant for research by scientists in our time?"

об'єкт. Розрізняють групи методів наукового пошуку: теоретичні і емпіричні. Кожен з використаних методів може надавати досліднику інформацію як для аналізу, так і для інтерпретації [21]. Відомий фізик Лев Ландау вважав метод важливішим навіть за відкриття, бо правильно обраний метод дослідження, на його думку – обов'язково приведе до нових, ще більш ціннісних відкриттів [1]. Усе, що вдається у дослідженні зробити вперше – характеризує його новизну. Практичне значення описує конкретні покращення, які було досягнуто або можуть бути досягнуті за допомогою впровадження результатів проведеного дослідження в реальну практику.

Висновки є логічним підсумком дослідницької роботи, вони узагальнюють провідні теоретичні й практичні результати проекту. Висновки повинні містити стислий виклад отриманих результатів розв'язання певної проблеми і мають відповідати поставленим завданням. У висновках необхідно підкреслити важливість самостійності отриманих результатів, сфокусувавши увагу на якісних і кількісних показниках, обґрунтувавши об'єктивність результатів та окресливши перспективи щодо їх подальшого використання [26].

Дослідник в своїй роботі обов'язково має покликатися на наукові джерела. Покликання є важливою складовою наукової дискусії, оскільки вони дозволяють науковцям спиратися на результати попередніх досліджень, а також допомагають організувати взаємодію між дослідниками, забезпечують доступ до новітніх досліджень іншим науковцям та читачам. Покликання – це гіпертекстові посилання в документі на інші джерела інформації. Це можуть бути посилання на книги, публікації в журналах, інших наукових дослідженнях, сайти в мережі Інтернет тощо. Покликання включає в себе бібліографічні дані про інші документи, які були цитовані, або згадані в тексті, що дозволяє ідентифікувати, знайти ці документи, перевірити їх точність та достовірність. Список використаної літератури відображає роботу юного науковця зі збору та критичного аналізу інформаційних джерел, дозволяє зрозуміти глибину та ступінь ґрунтовності виконаного дослідження [25]. З 2016 року в Україні набув чинності ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання», за яким визначаються всі види бібліографічних посилань та правила їх укладання.

Обов'язковими елементами в підготовці науково-дослідницької роботи МАН з 2020 року є анотація (раніше обов'язковими були тези до роботи), мотиваційний лист та постер. Анотація (з лат. *annotatio* – помітка, зауваження) – короткий (на одну сторінку) виклад, який містить перелік

основних питань дослідницької роботи, що дозволяє оцінити сенс більш докладного її вивчення, рекламує результати і досягнення дослідження. Анотація містить ключові слова, фото автора та інформацію про нього [3].

Мотиваційний лист – це короткий (1–2 сторінки) прозовий текст у стилі есе, який супроводжує дослідницький проект. У ньому автор пояснює наступні аспекти своєї роботи: причини, що спонукали виконувати дослідження, власні цінності, пояснення того, як він хоче змінити світ за допомогою свого проекту, перспективи даного дослідження, опис того, ким бачить себе автор у майбутньому тощо.

Постер проекту (від англ. *poster* – плакат, афіша) – це графічне, візуальне представлення формату А0 результатів наукового дослідження, що містить інформацію про автора, короткий опис наукового апарату, таблиці, графіки, фотографії, креслення та інші зображення, що допомагають наочно продемонструвати результати дослідження. Постер готують так, щоб «кількість» інфографіки була домінуючою над кількістю «текстів». Постер підкреслює наукову компетентність автора, демонструє дизайнерський смак, являється своєрідною візитівкою проекту [31].

Підготовка дослідницького проекту до конкурсу проходить у кілька етапів. Проектувальний етап передбачає створення попереднього плану дослідження учня. Аналітичний етап дослідницької діяльності полягає в аналізі літератури, даних, їх узагальненні, теоретизуванні, описі і поясненні фактів, обґрунтуванні тенденцій і закономірностей, виділенні кореляційних і причинно-наслідкових зв'язків. Практичний етап передбачає проведення експериментів, опитувань тощо, оформлення результатів досліджень. Презентаційний етап передбачає публічне висвітлення результатів дослідження, що безпосередньо відбувається на етапах Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України, на конференціях, захистах проектів тощо [18; 27]. Наукова конференція є останнім етапом конкурсу-захисту МАН, під час якої молоді науковці презентують та обговорюють свої наукові проекти. Основною метою наукових конференцій є поширення та обмін науковими знаннями, підтвердження актуальності тем та наукових результатів, формування спільнот дослідників певного напрямку. Наукова конференція допомагає розуміти, як нове наукове знання оприлюднюється та поширюється.

Навички аналізу проблем з різних кутів зору та генерування варіантів їх вирішення, гнучкість та адаптивність до різних ситуацій, здатність до наукового прогнозування, проектування майбут-

нього та ефективного представлення своїх ідей – ці здібності не розвиваються самі собою з часом. Але вони точно набуваються, коли дитина захоплюється науковими дослідженнями, приєднується до спільноти однодумців-дослідників, бере участь у конкурсах МАН, олімпіадах, змаганнях, інтелектуальних турнірах, хакатонах, фестивалях, форумах, тренінгах тощо.

Готуючи дитячий науковий проект старшокласники набувають дослідницьких [22], винахідницьких, цифрових, етичних, комунікаційних, презентаційних, лідерських компетентностей, розвивають критичне, креативне, аналітичне, наукове мислення, стають ерудованими і едкованими. Дослідницько-експериментальна діяльність, наукова освіта, співпраця учнів з методистами МАН, з науковцями в шкільні роки допомагає правильно визначитись з вибором професії. До-

сліджувати, експериментувати, вчитися робити відкриття в науці – це цікаво і корисно.

Висновки. Отже, проаналізувавши особливості та сутність дослідницької діяльності науково-обдарованих старшокласників можна стверджувати, що наукова освіта, проектна діяльність в закладах Малої академії наук сприяє гармонійному розвитку, науково-творчому становленню особистості юного громадянина України. Організуючи конкурси та інші наукові заходи, МАН створює територію успіху, потужну освітню платформу для активного навчання, генерування новітніх креативних ідей, оприлюднення результатів дитячих ґрунтовних наукових досліджень, обміну досвідом, науково-практичними досягненнями. Діяльність Малої академії наук України є підґрунтям інтелектуального благодатного клімату нації майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алгоритм написання та оформлення різних видів наукових текстів: практичний посібник / упоряд. Л. Заводна, М. Мазурок. Рівне: РОІПО. 2022. 45 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnkpbcajpcglclefndmkaj/https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2fccf48d-caf7-409d-8cfe-3b690270335a/content> : il. ISBN 978-617-7188-30-7 (дата звернення: 22.04.2023).
2. Барвіцька Г. Роль Малої академії наук України у формуванні майбутньої наукової еліти Барвіцька Г. Роль Малої академії наук України у формуванні майбутньої наукової еліти. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 9. С. 127–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/snjasu_2017_9_15 (дата звернення: 25.03.2023).
3. Биков В. Порадник з підготовки та захисту дослідницьких проектів фізико-математичного і технічного наукового профілю: навч.-метод. посіб. Полтава : ПП Олексієнко В. Д., 2022. 196 с.
4. Борисіхіна К. Пошуковик, про який ви мріяли. URL: <https://techno.nv.ua/ukr/innovations/entuziasti-predstavili-gptgo-poyednannya-poshukovika-ta-shtuchnogo-intelektu-50315063.html> (дата звернення: 06.04.2023).
5. Дидактичні засади креативного розвитку інтелектуально обдарованих учнів ліцеїв / І. С. Волощук, В. О. Киричук, В. М. Мадзігон, В. В. Мелешко, Я. М. Рудик, О. С. Шуленок, Л. А. Яременко. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 282 с.
6. Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 31.03.2023).
7. Закон України «Про позашкільну освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (дата звернення: 31.03.2023)
8. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної родини (ВВР –2017, № 38-39, ст. 380). Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція Редакція від 06.04.2022 р., основа – 1986-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 04.04.2023).
9. Залучення старшокласників до науково-дослідної діяльності МАН як засіб розвитку їх дослідницьких здібностей. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики*. Житомир : ФОП Левковець, 2014. С. 56–75. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12509/1/3.pdf> (дата звернення: 05.04.2023).
10. Збірник інноваційних практик наукової освіти учнів Малої академії наук України / О. А. Ковальова, М. М. Міленіна, Г. В. Кузьменко, С. М. Бабійчук, О. В. Дубініна, Т. І. Бурлаєнко, О. І. Казакова; за заг. ред. О. А. Ковальнової. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 122 с.
11. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
12. Ковальова О. А. Методи і форми освіти наукового спрямування / Інноваційні практики наукової освіти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 15–19 грудня 2022 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. 1154 с.
13. Ковальова О. А. Становлення поняття «Наукова грамотність» у термінологічному полі наукової освіти в англomовному науковому дискурсі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2021. № 2 (81). С. 18–24, 2021. URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2021/2/04.pdf> (дата звернення: 04.04.2023).

14. Ковальова О., Кузьменко Г., Бабійчук С. Теоретико-прикладні аспекти створення інноваційних освітніх методик у системі Малої академії наук України. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2021. Вип. 1 (26). С. 7-15. URL: http://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2021_1/7-15.pdf DOI: [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1\(26\)-7-15](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1(26)-7-15) (дата звернення: 04.04.2023).
15. Кононко О. Особистісна компетентність майбутнього педагога: зміст, структура, умови формування. DOI:10.35619/iuu.v1i10.187 (дата звернення: 04.04.2023).
16. Лучковський А. І., Соколов В. А. Технічна обдарованість старшокласників: Методичні рекомендації. Київ: Вид-во Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 253 с.
17. Мартинюк О. М. Академічне письмо: навчально-методичне видання. Луцьк: Вежа, 2021. 48 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20241/1/akadem_mart.pdf (дата звернення: 06.04.2023).
18. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
19. Методика використання комп'ютерного моделювання для формування компетентностей учнів з природничо-математичних предметів : методичні рекомендації / С. Г. Литвинова, Н. П. Дементієвська, О. В. Слободяник, О. М. Соколюк, Пінчук О. П., О. О. Гриб'юк / за наук. ред. С. Г. Литвинової. Київ: Педагогічна думка, 2020. 73 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722872/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%20%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення: 04.04.2023).
20. Методологія та організація наукових досліджень: методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня усіх спеціальностей / уклад. О. І. Пушкар. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023. 110 с.
21. Мосякін С. Л., Новіков О. М., Мосякіна Н. Т., Поліхун Н. І. Науковий метод для молодих дослідників. Посібник для учнів та освітян – учасників науково-технічних конкурсів учнівської молоді. Київ: Наш Формат, 2015. 72 с.
22. Наказ МОНУ № 1303 від 16.10.2019 «Про затвердження Стандарту спеціалізованої освіти наукового спрямування» <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1303729-19#n12> (дата звернення: 27.03.2023).
23. Носенко Е. Л., Салюк М. А. Методика та організація наукових досліджень. Методичний посібник / за ред. Е. Л. Носенко. Дніпропетровськ: ПФ Стандарт-Сервіс, 2015. 52 с.
24. Онтологічний кабінет дослідження життя та творчості Тараса Шевченка в середовищі науково-освітнього порталу KOVZAR.UA: монографія / С. О. Довгий та ін.; Київ: Інститут обдарованої дитини, 2016. 175 с.
25. Основи академічного письма. Робота з науковими джерелами. URL: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:40e485aec9c375448e4927947e5c4c5e43d113c/20200327102201/index.html (дата звернення: 06.10.2022).
26. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т. В. Гончарук. Тернопіль, 2014. 272 с.
27. Пільтяй С. І., Забегалов І. В., Булашенко А. В. Публікація наукових статей у наукометричних базах SCOPUS та WEB OF SCIENCE. *Освіта, наука та виробництво: розвиток та перспективи*. 2021. 251 с.
28. Правила проведення III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 08.02.21 № 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0441-21#Text> (дата звернення: 07.04.2023).
29. Радченко А. І., Діденко Ю. В. Нова щирість: полімодельність наукової комунікації. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. №2. doi: <https://doi.org/10.15407/visn2022.02.085> (дата звернення: 03.04.2023).
30. Саморозвиток. 55 надихаючих цитат від успішних людей URL: <https://www.work.ua/articles/self-development/2602/> (дата звернення: 03.04.2023).
31. Стратегії дослідницького пошуку: навчальний посібник / Н.І. Поліхун, І. А. Сліпучіна, К. Г. Постова, Л. В. Горбань; за заг. ред. М. С. Гальченка. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 144 с.
32. Теорія та практика наукової освіти Малої академії наук України: методичний посібник / О. А. Ковальова, М. М. Міленіна, О. В. Дубініна, Т.І. Бурлаєнко, О. М. Ісаченко. Київ. Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022.
33. Топчий Н. С. Формування дослідницьких умінь учнів при доведенні нерівностей в профільній школі. *Науково-дослідна робота студентів як чинник удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя*. Х., 2020. Вип. 19. 133 с.
34. Тушева В.В. Основи наукових досліджень: навчальний посібник/ В. В. Тушева, УМО НАПН України. Харків: «Федорко», 2014. 408 с.
35. Фундаментальні цінності академічної доброчесності. Міжнародний центр академічної доброчесності. 2019. URL: <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Fundam.czinnosti-Akad.dobroch.pdf> (дата звернення: 05.04.2023).
36. Dovgyi S., Nebrat V., Svyrydenko D., Babiichuk S. Science education in the age of industry 4.0: Challenges to economic development and human capital growth in Ukraine (2020) *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2020 (1). pp. 146–151. URL: <http://surl.li/fpkqt> (дата звернення: 30.03.2023).

37. Jianguo Wu. Improving the writing of research papers: IMRAD and beyond. Published online: 5 November 2011 Springer Science+Business Media B.V. 2011 file:///G:/Downloads/s10980-011-9674-3.pdf (дата звернення: 05.04.2023).
38. Lakin J. M. Making the cut in gifted selection: Score combination rules and their impact on program diversity. *Gifted Child Quarterly*. 2018. No. 62. P. 210–219. URL: https://login.research4life.org/tacsgr1doi_org/ (дата звернення: 07.04.2023)
39. Li, F., Wang, C. Artificial intelligence and edge computing for teaching quality evaluation based on 5G-enabled wireless communication technology. *J Cloud Comp*. 2023. 12 (45). <https://doi.org/10.1186/s13677-023-00418-6> URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85150953574&doi=10.1186%2fs13677-023-00418-6&partnerID=40&md5=9459c4350305d68302d04fabdbb79401> (дата звернення: 04.04.2023).
40. Roy I., Chapungu L., Nyambiya I. Seasonality, mass vaccination and critical policy evaluation on global exit strategy of COVID-19 crisis. 2023. 130 p. DOI: 10.1016/j.pce.2023.103388 URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85150027394&doi=10.1016%2fj.pce.2023.103388&partnerID=40&md5=27fd876ce88f66170694a9f6f6cefa5bc> (дата звернення: 04.04.2023).
41. Siarova, H., Sternadel, D. & Szónyi, E., Research for CULT Committee – Science and Scientific Literacy as an Educational Challenge, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels. 2019. 66 p. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629188/IPOL_STU\(2019\)629188_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629188/IPOL_STU(2019)629188_EN.pdf). (дата звернення: 04.04.2023).
42. Spyridonidou S., Vagiona D.G. Asystematic review of site-selection procedures of PV and CSP technologies. *Energy Reports*. 2023. 9. pp. 2947-2979, Cited 0 times. DOI: 10.1016/j.egy.2023.01.132 URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85147973809&doi=10.1016%2fj.egy.2023.01.132&partnerID=40&md5=02e97c2de42293d60fcc7e468fad7c8c> (дата звернення: 04.04.2023).
43. What Is Inquiry-Based Science Teaching and Learning? September 2018 DOI:10.1007/978-3-319-91406-0_1 In book: Professional Development for Inquiry-Based Science Teaching and Learning (pp.1-23) Edition: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-91406-0_1 Publisher: Springer Authors: Costas P. Constantinou University of Cyprus Olia E. Tsvitanidou CYENS - Centre of Excellence Eliza Rybska Adam Mickiewicz University.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2023

Стаття рекомендована до друку 18.04.2023

Valerii Bykov

Deputy Director for Educational and Methodological Work of the Communal Institution of the Poltava Regional Council “Poltava Regional Junior Academy of Sciences of Youth”,
School Avenue 6, Poltava, Ukraine, 36000

ESSENCE AND STRUCTURE OF RESEARCH ACTIVITIES OF SCIENTIFICALLY GIFTED HIGH SCHOOL STUDENTS

In today's world, high technologies, science and innovation are an important component of society's life. The problem of replenishing national science with young personnel in Ukraine is becoming more and more noticeable. High-quality training of the scientific elite of the new generation is an important task for the country. Educational programs aimed at identifying, supporting and developing scientifically gifted high school students are of particular importance, especially in the difficult war conditions in which the Ukrainian society is currently suffering from the atrocities of the invaders.

Scientific education, as a modern paradigm, is currently one of the most effective ways to qualitatively prepare the future generation for life in new, extremely dynamically changing conditions.

The purpose of the article is to analyze the features and essence of the research activity of scientifically gifted high school students. To consider the content and structure of research work of students - members of the Small Academy of Sciences of Ukraine. The article examines and analyzes the essence of research activities of scientifically gifted high school students in the system of the Junior Academy of Sciences of Ukraine, conducts an analysis and synthesis of the results of information and reference systems search in order to determine the main structural components of scientific research work. Definitions of the main concepts related to the competition-defense of research works of students who are members of the Junior Academy of Sciences of Ukraine are provided. The main approaches for the rational choice of a student's research topic are determined, with a focus on the importance of the relevance criterion and the necessity for the development of scientific thinking, starting from the school age. Parallels are drawn regarding the common features of the Junior Academy of Sciences' scientific research work and scientific articles. The materials of this research may be interesting and useful to leaders of clubs, teachers, methodologists, and scientists who work with scientifically gifted high school students.

Key words: *Junior Academy of Sciences of Ukraine, research-experimental activity, scientific research work, project relevance, scientific education.*

REFERENCES

1. Algorithm for Writing and Formatting Various Types of Scientific Texts: A Practical Guide / compiled by L. Zavadna, M. Mazurok. Rivne: ROIPPO. 2022. 45 c. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2fccf48d-caf7-409d-8cfe-3b690270335a/content : іл. ISBN 978-617-7188-30-7 [in Ukrainian].
2. Barvitska H. (2017). The role of the Junior Academy of Sciences of Ukraine in shaping the future scientific elite / H. Barvitska // Scientific notes of the Junior Academy of Sciences of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences. 2017. Issue 9. P. 127-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/snjasu_2017_9_15 (accessed on March 25, 2023) [in Ukrainian].
3. Bykov V. (2022). Guide to Preparation and Defense of Research Projects in Physics, Mathematics, and Technical Sciences: Educational and Methodical Manual. Poltava: PP Oleksienko V.D., 2022. 196 p. [in Ukrainian].
4. Borisikhina K. The search engine of your dreams. URL: <https://techno.nv.ua/ukr/innovations/entuziasti-predstavili-gptgo-poyednannya-poshukovika-ta-shtuchnogo-intelektu-50315063.html> (accessed on April 06, 2023) [in Ukrainian].
5. Didactic principles of creative development for intellectually gifted students in lyceums / I.S. Voloshchuk, V.O. Kyrychuk, V.M. Madzyhon, V.V. Meleshko, Ya.M. Rudik, O.S. Shulenok, L.A. Yaremenko. Kyiv: Institute of Gifted Child of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2021. 282 p. [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Activity". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (accessed on March 31, 2023) [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine "On Extracurricular Education". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (accessed on March 31, 2023) [in Ukrainian].
8. The Law of Ukraine "On Education" (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2017, No. 38-39, Art. 380). Document 2145-VIII, in force, current version as of 06.04.2022, based on 1986-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed on 04.04.2023) [in Ukrainian].
9. Involvement of high school students in research activities of the Youth Academy of Sciences as a means of developing their research abilities // Innovations in Education: Integration of Science and Practice : coll. of scientific-methodical works / ed. by O. A. Dubaseniuk : Zhytomyr : FOP Levkovets, 2014. Pp. 56-75. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12509/1/3.pdf> (accessed on 05.04.2023) [in Ukrainian].
10. Collection of Innovative Practices in Scientific Education of Students of the Junior Academy of Sciences of Ukraine / O. A. Kovalova, M. M. Milenina, H. V. Kuzmenko, S. M. Babyichuk, O. V. Dubinina, T. I. Burlaenko, O. I. Kazakova; edited by O. A. Kovalova. Kyiv: Institute of Gifted Child of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2021. 122 p. [in Ukrainian].
11. Karpenko N. (2016). Psychology of Creativity: textbook / N. A. Karpenko. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2016. 156 p. [in Ukrainian].
12. Kovalova O. (2022). Methods and forms of scientific education / Innovative practices of scientific education: materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference (Kyiv, December 15-19, 2022). Kyiv: Institute of Gifted Child of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2022. 1154 p. [in Ukrainian].
13. Kovalova O. (2021). The Formation of the Concept of "Scientific Literacy" in the Terminological Field of Scientific Education in the English-speaking Scientific Discourse. Education and Development of Gifted Personality, No. 2 (81), pp. 18-24, 2021. <http://otr.ioid.gov.ua/images/pdf/2021/2/04.pdf> [in Ukrainian].
14. Kovaleva O., Kuzmenko G., Babyiuchuk S. (2021). Theoretical and Applied Aspects of Creating Innovative Educational Techniques in the System of the Junior Academy of Sciences of Ukraine / O. Kovaleva, G. Kuzmenko, S. Babyiuchuk // Pedagogical Innovations: Ideas, Realities, Perspectives. 2021. Issue 1 (26). Pp. 7-15. URL: http://pi.ioid.gov.ua/images/pdf/2021_1/7-15.pdf, DOI [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1\(26\)-7-15](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1(26)-7-15) [in Ukrainian].
15. Kononko O. Personal Competence of the Future Teacher: Content, Structure, Formation Conditions. DOI:10.35619/iuu.v1i10.187 (accessed on April 04, 2023) [in Ukrainian].
16. Luchkovskiy A., Sokolov V. (2018). Technical giftedness of high school students: Methodological recommendations. Kyiv: Institute of Gifted Child of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Publishing House, 2018. 253 p. ISBN 978-966-2633-73-3 [in Ukrainian].
17. Martyniuk O. (2021). Academic writing: Educational and methodical publication. Lutsk: Vezha, 2021. 48 p. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20241/1/akadem_mart.pdf (Accessed: April 6, 2023) [in Ukrainian].
18. Methodology and organization of scientific research: Teaching manual / S. E. Vazhynskiy, T. I. Shcherbak. Sumy : Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 2016. 260 p. [in Ukrainian].
19. Methodology for using computer modeling to develop competencies of students in natural sciences and mathematics: Methodological recommendations / S. G. Litvinova, N. P. Dementievska, O. V. Slobodanyk, O. M. Sokolyuk, Pinchuk O. P., O. O. Hrybiuk / edited by S. G. Litvinova. Kyiv: Pedagogical Thought, 2020. 73 p. URL:

- <https://lib.iitta.gov.ua/722872/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%20%D0%9B%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> (Accessed: April 4, 2023) [in Ukrainian].
20. Methodology and organization of scientific research: Methodological recommendations for independent work of third level (educational-scientific) applicants of all specialties / compiled by O. I. Pushkar. Kharkiv: Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, 2023. 110 p. [in Ukrainian].
 21. Mosyakin S., Novikov O., Mosyakina N., Polikhun N. (2015). Scientific Method for Young Researchers. A Handbook for Students and Educators Participating in Science and Technology Competitions of School Youth. Kyiv: Nash Format, 2015. 72 p. [in Ukrainian].
 22. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1303 of October 16, 2019 "On Approval of the Standard of Specialized Education in the Scientific Field" <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1303729-19#n12> (accessed April 27, 2023) [in Ukrainian].
 23. Nosenko E., Salyuk M. (2015). Methodology and Organization of Scientific Research. A Methodological Handbook, edited by E. L. Nosenko. Dnipro: PF Standard-Service, 2015. 52 p. [in Ukrainian].
 24. Ontological Cabinet of Research on the Life and Creativity of Taras Shevchenko in the Environment of the Scientific and Educational Portal KOBZAR.UA: Monograph / S. O. Dovhyi et al.; Kyiv: Institute of Gifted Child, 2016. 175 p. [in Ukrainian].
 25. Basics of Academic Writing. Working with Scientific Sources. URL: https://elearning.sumdu.edu.ua/free_content/lectured:40e485aecd9c375448e4927947e5c4c5e43d113c/20200327102201/index.html (Accessed: October 6, 2022) [in Ukrainian].
 26. Basics of Scientific Research: Textbook / edited by T. V. Honcharuk. Ternopil, 2014. 272 p. [in Ukrainian].
 27. Piltiy S., Zabegalov I., Bulashenko A. (2021). Publication of scientific articles in science metric databases SCOPUS and WEB OF SCIENCE "Education, Science and Production: Development and Prospects", April 22, 2021, p. 251. [in Ukrainian].
 28. Rules for conducting the III stage of the All-Ukrainian competition-defense of scientific research works of students - members of the Junior Academy of Sciences of Ukraine, approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 08.02.21 № 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0441-21#Text> (accessed: 07.04.2023).
 29. Radchenko A., Didenko Yu. (2022). New sincerity: polymodality of scientific communication. № 2 (2022): Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine doi: <https://doi.org/10.15407/visn2022.02.085> (accessed: 03.04.2023) [in Ukrainian].
 30. Self-development. 55 inspiring quotes from successful people. URL: <https://www.work.ua/articles/self-development/2602/>
 31. Research Search Strategies: A Training Manual / N.I. Polikhun, I.A. Slipukhina, K.G. Postova, L.V. Horban; edited by M.S. Halchenko. Kyiv: Institute of Gifted Child of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2021. 144 p. [in Ukrainian].
 32. Theory and Practice of Scientific Education of the Small Academy of Sciences of Ukraine: A Methodological Guide / O.A. Kovalova, M.M. Milenina, O.V. Dubinina, T.I. Burlaenko, O.M. Isachenko. Kyiv: Institute of Gifted Child of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 2022. 8.0 author's sheets (manuscript) [in Ukrainian].
 33. Topchii N.S. (2020). Development of Research Skills of Students in Proving Inequalities in a Profile School. Scientific Research of Students as a Factor in Improving the Professional Training of Future Teachers: Collection of Scientific Works / ed. by L.I. Bilousova and others. Kharkiv, 2020. Issue 19. 133 p. [in Ukrainian].
 34. Tushieva V.V. (2014). Fundamentals of Scientific Research: Textbook / V.V. Tushieva, UMO NAPN of Ukraine. Kharkiv: "Fedorko", 2014. 408 p. [in Ukrainian].
 35. Fundamental Values of Academic Integrity // International Center for Academic Integrity. 2019. URL: https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Fundam.czinnosti-Akad.dobroch_.pdf (accessed: 05.04.2023) [in Ukrainian].
 36. Dovgyi S., Nebrat V., Svyrydenko D., Babiichuk S. (2020). Science education in the age of industry 4.0: Challenges to economic development and human capital growth in Ukraine (2020) Scientific Bulletin of the National Mining University, 2020 (1), pp. 146 – 151 DOI: 10.33271/nvngu/2020-1/146 URL: <http://surl.li/fpkqt>.
 37. Jianguo Wu. (2011). Improving the writing of research papers: IMRAD and beyond. Published online: 5 November 2011 Springer Science+Business Media B.V. 2011 file:///G:/Downloads/s10980-011-9674-3.pdf
 38. Lakin J.M. (2018). Making the cut in gifted selection: Score combination rules and their impact on program diversity / J.M. Lakin // Gifted Child Quarterly. 2018. No. 62. P. 210–219. URL: https://login.research4life.org/tacsgr1doi_org/
 39. Li, F., Wang, C. (2023). Artificial intelligence and edge computing for teaching quality evaluation based on 5G-enabled wireless communication technology. J Cloud Comp 12, 45 (2023). <https://doi.org/10.1186/s13677-023-00418-6> URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85150953574&doi=10.1186%2fs13677-023-00418-6&partnerID=40&md5=9459c4350305d68302d04fabdbb79401>

40. Roy I., Chapungu L., Nyambiya I. (2023). Seasonality, mass vaccination and critical policy evaluation on global exit strategy of COVID-19 crisis (2023), 130, art. no. 103388 DOI: 10.1016/j.pce.2023.103388 URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85150027394&doi=10.1016%2fj.pce.2023.103388&partnerID=40&md5=27fd876ce88f66170694a9f6fcef5bc>
41. Siarova, H., Sternadel, D. & Szőnyi, E. (2019). Research for CULT Committee – Science and Scientific Literacy as an Educational Challenge, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels. 2019. 66 p. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629188/IPOL_STU\(2019\)629188_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/629188/IPOL_STU(2019)629188_EN.pdf).
42. Spyridonidou S., Vagiona D.G. A systematic review of site-selection procedures of PV and CSP technologies (2023) Energy Reports, 9, pp. 2947 - 2979, Cited 0 times. DOI: 10.1016/j.egy.2023.01.132 URL: <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85147973809&doi=10.1016%2fj.egy.2023.01.132&partnerID=40&md5=02e97c2de42293d60fcc7e468fad7c8c>
43. What Is Inquiry-Based Science Teaching and Learning? September 2018 DOI:10.1007/978-3-319-91406-0_1 In book: Professional Development for Inquiry-Based Science Teaching and Learning (pp.1-23)Edition: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-91406-0_1Publisher: Springer Authors: Costas P. Constantinou University of Cyprus Olia E. Tsivitanidou CYENS - Centre of Excellence Eliza Rybska Adam Mickiewicz University.

The article was received by the editors 04.04.2023

The article is recommended for printing 18.04.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-03>

УДК 378.147

Олена Миколаївна Друганова

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

площа Свободи 4, Харків, Україна, 61022

druganova_lena@ukr.net ORCID: 0000-0002-5985-8293

УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ДІАЛОГІЧНО-ДИСКУСІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Метою статті є аналіз та характеристика умов, що забезпечують ефективність використання діалогічно-дискусійних технологій задля забезпечення якісних результатів навчання сучасних здобувачів, що вчаться у вищій школі.

У статті доведено, що ефективність упровадження діалогічно-дискусійних технологій в освітній процес сучасного закладу вищої освіти, тісно пов'язано з рівнем сформованості загальних і професійних компетентностей у викладачів, що проводять навчальні заняття. Серед таких компетентностей виділено: здатність до пошуку опорних мотивів або запитань, що хвилюють сучасних здобувачів вищої освіти; навчальних, наукових проблем, завдяки яким може формуватися особистісний смисл матеріалу, що опановується.

У переліку необхідних компетентностей, що гарантують здатність ефективно використовувати діалогічно-дискусійні технології названо й уміння викладача забезпечувати вмотивованість здобувача до активної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, створювати для нього такі ситуації, при яких він відчуватиме власну успішність, інтелектуальну спроможність тощо.

До важливих і необхідних умов також віднесено: готовність викладача керувати діалогом, його вміння програмувати різноманітні варіанти розвитку сюжетних ліній діалогу; проектувати різні способи взаємодії учасників діалогу, передбачати й розподіляти можливі їх ролі; одночасно контролювати й своєчасно корегувати мету, час, результати (аналіз успіхів чи невдач) взаємної навчальної роботи тощо.

Перспективним напрямом подальшого наукового пошуку обрано аналіз й характеристику умов, що пов'язані зі здобувачем вищої освіти, з його готовністю брати активну участь у діалозі.

Ключові слова: умови, діалогічно-дискусійні технології, використання, вища школа, ефективність, викладачі.

Як цитувати: Друганова О.М. Умови ефективного використання діалогічно-дискусійних технологій навчання у вищій школі. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 29-35. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-03>

In cites: Druhanova, O. (2023). Conditions for the effective use of dialogue and discussion teaching technologies in higher education. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 29-35. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-03> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Якість освіти, що здобуває сучасний студент вищого навчального закладу, як відомо, тісно пов'язана з такою організацією навчання, де б він мав можливість виступати суб'єктом пізнавальної діяльності, мати актив-

ну позицію в навчальній роботі, бути мотивованим і зацікавленим у постійному самостійному набутті необхідних знань, умінь, інших компетентностей. Методика та технологія такого навчального заняття, як правило, будується на принципах особистісного підходу, педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості. У цьому

сенсі важливу роль відіграють діалогічно-дискусійні технології, що активно впроваджуються в освітній процес сучасних закладів освіти по всій Україні.

Акцентування уваги на діалогічно-дискусійних технологіях обумовлено також необхідністю оволодіння сучасними випускниками закладів вищої освіти не тільки професійними знаннями й компетентностями, а й такими здатностями як: уміння обговорювати й обмірковувати навчальні і в подальшому професійні проблеми; аргументувати власну позицію, приймати зважені рішення та доводити їх до відома інших, організувати безпосередній та опосередкований діалог із колегами, обирати поведінкові стратегії, адекватні комунікативній ситуації тощо.

Окрім того, сучасне покоління, що народилося в 2001 – 2012 рр., яке демонструє свою вмотивованість на різні проекти, стартапи; націленість на швидкий результат і соціальну оцінку, прагне до повноправної участі в процесах навчання, вимагає відмови від монологічності й імперативності традиційного навчання, переходу на таку форму взаємодії, при якій утворюється рівнопартнерський діалог між усіма учасниками освітнього процесу [10], «з'являється право вибору діяльності, змісту й способу навчання» [14].

У свою чергу, впровадження нових технологій в освітній процес та досконале оволодіння ними вимагають готовності як викладачів, так і здобувачів вищої освіти до серйозних внутрішніх перетворень і змін, спроможності нести відповідальність за результати як власної, так і спільної для усіх діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Установлено, що порушена нами проблема є актуальною й активно досліджується сучасною науково-педагогічною громадськістю. Серед дослідників, у працях яких виділено й проаналізовано вимоги й умови використання зазначених технологій варто назвати: Н. Волкову (у переліку вимог для успішного навчання у режимі інтерактивної технології названо: «позитивний взаємозв'язок; неопосередковану взаємодію; індивідуальну відповідальність; розвиток навичок спільної роботи; оцінку роботи») [3, с. 15]; Д. Антюшко, В. Володавчика, Л. Сєногону та інших («необхідність наявності попередніх знань, підготовки, досвіду у викладача; демократичний характер спілкування; позитивні та довірчі відносини між суб'єктами, активне співробітництво й спілкування між ними; різноманіття джерел і методів одержан-

ня інформації щодо визначених питань, видів діяльності здобувачів, їхня мобільність і вмотивованість; можливість для відкритого творчого самовираження здобувачів освіти» [6, с. 59-60]. Певним чином порушена нами проблема знайшла віддзеркалення й у працях В. Вихрущ, О. Вихрущ-Олексюк, С. Гуменюк, О. Друганової, В. Стрельнікова та інших [2-9; 12; 13].

Формулювання мети статті – виділити та охарактеризувати умови, що забезпечують ефективність використання діалогічно-дискусійних технологій задля забезпечення якісних результатів навчання сучасних здобувачів вищої школи.

Методи дослідження. У процесі написання статті було використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження, досвіду викладацької діяльності), що дали змогу з'ясувати особливості упровадження діалогічно-дискусійних технологій в освітній процес, виокремити й охарактеризувати труднощі, слабкі місця, що виникають при цьому; емпіричні (бесіда, спостереження за освітнім процесом), що сприяли узагальненню й систематизації накопичених способів організації освітнього процесу в новому форматі, виокремленню й розкриттю пропозицій щодо покращення використання діалогічно-дискусійних технологій у підготовці сучасних здобувачів вищої освіти.

Виклад результатів дослідження. Аналіз наукових джерел [2-9; 12; 13; 16-18] свідчить, що діалогічно-дискусійні технології є одним із різновидів інтерактивних технологій, суть яких полягає в організації такої взаємодії всіх учасників освітнього процесу, при якій:

- «жоден із учасників не залишається пасивним, оскільки поставлений у ситуацію дійового пізнання в режимі співпраці» (Н. Волкова) [3, с. 13];
- йде активне розширення кола взаємодії учасників між собою – «здобувач – здобувач», «здобувач – викладач», «здобувач – група», «група – викладач» й, нарешті, «усі суб'єкти процесу – зміст освіти»;
- утворюється емоційне забарвлене середовище, що сприяє обміну інтересами, знаннями та досвідом; спостерігається взаємне проникнення у світ почуттів і переживань, з'являється прагнення до співучасті, співпереживання, до прийняття точки зору іншої сторони;
- завдяки насиченості змісту навчальних занять практикоорієнтованими питаннями

та проблемами, відбувається «зближення аудиторного навчання з практикою професійної діяльності», занурення в атмосферу професійної взаємодії з пошуку варіантів вирішення професійних питань.

До технологій, що базуються на діалогічній взаємодії учасників освітнього процесу (технології співробітництва/співпраці; партнерські технології; діалогово-комунікаційні; технології колективно-групового навчання, технології, в основі яких лежить діалогізація навчання, дискусійні технології тощо), за узагальненням визначень, що презентовані на сторінках сучасних наукових джерел, нами віднесено технології, що націлені на постановку навчальної проблеми і пошук способів її розв'язання усіма учасниками освітнього процесу на діалогічній основі мислення, а також на формування й розвиток у здобувачів вищої освіти комунікативної культури.

Дидактичний контекст таких технологій, як свідчить аналіз літератури [2-10; 12; 13; 16-18], характеризується зміною акценту із впливу на взаємодію (співробітництво) й, відповідно, заміною суб'єкт-об'єктної стратегії у взаємовідносинах викладача й здобувача на суб'єкт-суб'єктну. Усе це сприяє виникненню діалогу, що утворює в навчальній аудиторії атмосферу сприйнятливості та відкритості до впливу один на одного, сприяє зростанню активності здобувача, утворенню міжособистісного замість міжрольового контакту «викладач – здобувач»; веде до позитивних змін у пізнавальній, емоційній, поведінковій сферах усіх учасників освітнього процесу. Окрім того, впровадження в освітній процес технологій, що базуються на діалогічній основі, створює у здобувача відчуття повної саморегуляції у навчанні, у самостійному проектуванні власного шляху розвитку. Активна участь здобувачів у таких заняттях, сприяє оволодінню ними вміннями вести дискусії, відстоювати власні рішення й переконання, дослуховуватися до думок інших, вибудовувати спільну стратегію досліджень тощо, що сприяє формуванню важливих інтелектуальних і комунікативних умінь й навичок.

В основі діалогічно-дискусійних технологій, за визначенням авторів досліджень, присвячених обраній проблематиці (В. Вихруш, Н. Волкова, О. Друганова, В. Стрельников та інші), лежить Концепція спільної продуктивної діяльності, що ґрунтується на таких ключових ідеях: діалогічної взаємодії; вільного вибору; складної мети; опори, великих блоків.

Зазначимо, що такі технології відповідають основному принципу креативної вищої освіти – співтворчість студентської аудиторії між собою та з педагогом й являють собою систему «формування і розвитку практичних навичок співтворчості і спілкування студентів на основі відкритості і духовного взаємозбагачення» [2, с. 230-231].

За даними навчальних джерел, у переліку діалогічно-дискусійних технологій називають: діалог, дискусію, диспут, бесіду [3, с. 26].

На підставі аналізу праць, присвячених проблемі діалогізації навчання у вищій школі [2-13; 15-18], упровадження діалогічно-дискусійних технологій в практику підготовки студентів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна [11], Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, нами виділено й охарактеризовано умови, що забезпечують ефективність упровадження названих технологій в освітній процес закладу вищої освіти. У цій статті нами розглянуто умови, що тісно пов'язані з підготовкою викладача, з його готовністю до використання діалогічно-дискусійних технологій як способу ефективної підготовки сучасного здобувача.

Установлено, що у переліку умов, що забезпечують ефективність упровадження технологій, що базуються на діалогічній основі взаємодії учасників освітнього процесу, суттєву роль відіграє, передусім, рівень сформованості загальних і професійних компетентностей у викладачів, що проводять навчальні заняття. Серед них варто назвати здатність викладача до пошуку опорних мотивів або запитань, що хвилюють сучасних здобувачів вищої освіти; навчальних, наукових проблем, завдяки яким може формуватися особистісний зміст матеріалу, що опановується. Так, важливого значення набуває спроможність викладача перебудувати зміст навчання, переробляти навчальний матеріал в систему проблемно-конфліктних питань й задач, в процесі вирішення яких відбувається зіткнення різних точок зору на шляхи їх розв'язання. У переліку рекомендацій, що слід дотримуватися викладачеві, що обирає діалогічно-дискусійні технології, варто назвати також й зважений підхід до вибору тем навчального заняття; усвідомлення того, що предметом дискусії в навчальній аудиторії «мають ставати справді суперечливі, неоднозначні теми» [13, с.175], «комунікативно живий» предмет діалогу (Ю. Пассов), що спонукає до спілкування [3].

Важливою умовою забезпечення ефективності використання діалогічно-дискусійних технологій в навчальній діяльності варто назвати також уміннями викладачів програмувати різноманітні варіанти розвитку сюжетних ліній діалогу; передавати ініціативу іншим учасникам діалогу, викликати їх спонтанні реакції; «гіпотетично виявляти зони імпровізації, тобто такі ситуації діалогу, при яких важко передбачити поведінку його учасників» (В. Серіков); моніторити рівень уваги та міру залучення здобувачів до діалогу; контролювати й своєчасно корегувати мету, час, результати навчальної роботи [3; 12; 13].

Активна участь здобувачів вищої освіти у діалозі забезпечується різними способами й прийомами, якими також повинен досконало оволодіти викладач, що обирає діалогічно-дискусійні технології. Серед них, автори навчальних праць, присвячених інноваційним педагогічним технологіям називають:

- спантеличення, коментування, голосову розрядку, гумористичну репліку або казус, педагогічне авансування; «театральну паузу», «перенесення дискусії на діяльність», «передавання повноважень», «зміну вагових категорій», «навмисну помилку» тощо [3, с. 34];
- «відкриті» запитання; питання типу «як?», «чому?», «за яких обставин?», «що може відбутися, якщо?» тощо; «дивергентні» запитання, що на відміну від «конвергентних» не передбачають єдино правильної відповіді й спонукають до пошуку, творчого мислення; «оцінюючі» запитання, що пов'язані з виробленням власної оцінки, власної думки щодо питання, що обговорюється.

Сприятимуть активізації участі у дискусіях, бесідах, діалогах й демонстрація матеріалу, об'єкту, фрагменту відеофільму чи кінофільму; запрошення й виступ досвідчених фахівців, експертів із обговорюваних питань; використання поточних новин тощо [13, с. 180].

Забезпечення ефективності використання технологій, що базуються на діалогічній взаємодії учасників освітнього процесу, тісно пов'язано також зі здатністю викладача діагностувати готовність здобувачів до діалогічного спілкування – наявність у них базових знань, комунікативного досвіду, установки на самовикладення й сприйняття інших точок зору. Суттєва роль у реалізації задуму належить також вмінню викладача здійснювати розподіл студентської групи, визначати способи взаємодії учасників

діалогу або дискусії, їх можливих ролей тощо. У цьому контексті доцільним є ознайомлення із різновидами груп/команд, що утворюються для спільного розв'язання навчальних задач. Наприклад, із класифікацією, «розробленою Д. Джонсоном, Р. Джонсоном, Е. Джонсон-Холубек, що визнана й українськими педагогами, зокрема О. Пометун і Л. Пироженко» [1, с. 74]. Вчені, на основі співставлення й порівняння кооперативних та традиційних навчальних груп, встановили різні їх види, охарактеризували та виділили властиві їм відмінності:

- псевдогрупи, для яких є характерним відсутність зацікавленості у співпраці. Члени такої групи зустрічаються один з одним, проте не бажають ані працювати разом, ані допомагати один одному. Як результат, така група не прогресує, оскільки здобувачі освіти, які в ній працюють, не зацікавлені в такій роботі;
- традиційна або номінальна група, члени якої змирились з ідеєю спільної навчальної праці, проте не вбачають в такій діяльності жодної користі для себе. Завдання, які отримує група, не вимагають значної групової взаємодії і в результаті мінімального обміну інформацією кожен учасник працює самостійно від інших над своєю частиною завдання. Якість знань в таких групах майже не прогресує; кожен несе відповідальність тільки за себе;
- кооперативні групи, в яких кожен прагне досягти спільної мети діяльності, завдяки чому для кожного створюється можливість для реалізації своїх можливостей і досягнення максимально можливих успіхів у навчанні; формуються певні соціальні уміння, важливі для координації спільної діяльності та досягнення поставлених цілей. Характерними для такої групи є: наявність спільної мети діяльності, особиста та колективна відповідальність усіх членів групи; у такій групі обов'язково присутній етап аналізу спільної роботи групи та роботи кожного з її учасників;
- висококласні «професійні» кооперативні групи, які відрізняються від звичайної кооперативної групи високим рівнем взаєморозуміння між учасниками й не потребують постійного контролю з боку педагога. Як результат, такі групи досягають високих результатів у навчанні [1, с. 73-74].

Заслугує на увагу й наступне угруповання здобувачів освіти, що було проаналізовано Г. Цукерманом. Зокрема, «група прориву – активні суб'єкти навчальної діяльності, які за

показниками інтелектуального розвитку випереджають своїх сокурсників й які найбільш яскраво розкриваються на тих заняттях, де ставиться нова навчальна задача. Такі здобувачі, незалежно від предмета вивчення і особистості викладача, знаходяться у стані інтелектуального піднесення, допоки не знайдуть розв'язання проблеми, активно обмінюються думками, прогнозують і перевіряють можливі варіанти і врешті – решт стають лідерами у пошуку її розв'язання; *резерв групи прориву* – здобувачі, які входять у цю групу виявляють ознаки інтелектуальної активності і захоплення розв'язанням навчальних задач, але лише у одній із навчальних дисциплін; *група працелюбних здобувачів* освіти, які проявляють свою активність і старанність переважно лише на етапі обробки, вправлення в уже винайденому методі; *група пасивних* – нестійка, різномірна й суперечлива група здобувачів» [2, с. 43-44].

На сьогодні вже накопичено різні характеристики й вимоги щодо комплектування здобувачів у навчальній аудиторії. У мікрогрупі, як свідчить дослідження, має бути не менше трьох і не більше семи осіб; з різних навчальних дисциплін варто утворювати різні за складом групи; проте й в рамках одного навчального курсу не бажано залишати склад групи стабільним; з гуманітарних дисциплін не варто добирати студентів з однаковим рівнем успішності; групи мають включати здобувачів із приблизно однаковим темпом роботи тощо [2, с. 42].

Важливого значення має також уміння викладача вчасно зупинити проведення діалогу, що може бути спричинено: браком обсягу знань студентів із теми, що обговорюється; необхідності дати час на індивідуальні міркування або досягнення запланованого рівня зближених позицій. Причинами зупинення діалогу

є також досягнення критичного рівня емоційної насиченості; відсутність спрямованості один на одного тощо.

Необхідними є й уміння викладача правильно завершити діалог, як-от: підвести підсумки вирішення проблеми, що обговорювалась, зафіксувати висунуті направленості її пошуку, отримані висновки та запитання, що не знайшли ще своєї відповіді й потребують продовження обговорення в новому діалозі. Викладачеві, що завершує діалог, важливо також зафіксувати увагу здобувачів на позитивному емоційному настрої; прагненні й розумінні проблеми й бажанні її подальшого вирішення; важливості перейти здобувачеві до внутрішнього діалогу тощо.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що умовами, що забезпечують ефективність використання діалогічно-дискусійних технологій в освітньому процесі вищої школи є: здатність викладача утворювати особистісний смисл діалогу, забезпечувати вмотивованість здобувача до активної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, створювати для нього ситуації при яких він відчуватиме власну успішність, інтелектуальну спроможність тощо. До переліку умов нами також віднесено: готовність викладача керувати діалогом, його вміння грамотно розподіляти студентів, утворювати групи з високою продуктивністю взаємодії й взаємного навчання; корегувати мету, час, результати взаємної навчальної роботи тощо.

Перспективним напрямом подальшого дослідження нами обрано аналіз й характеристику умов, що пов'язані з суб'єктом освітнього процесу – зі здобувачем вищої освіти, з його готовністю брати активну участь у діалозі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байда М.В. Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до реалізації технологій кооперативного навчання у професійній діяльності. Дис.... канд. пед наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2016, 237 с.
2. Вихрущ В.О., Гуменюк С.В., Вихрущ-Олексюк О.А. Психодидактика вищої школи: інноваційні методи навчання. Тернопіль: Крок, 2017. 280 с.
3. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
4. Волкова Н.П. Інтерактивні технології як засоби формування особистості конкурентоздатного фахівця. *Scientific issue of knowledge, education, law, management. 2017. №3 (19). С. 268–282.*
5. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навчальний посібник. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк», 2021, 100 с.
6. Гуревич Р.С. Інтерактивні технології навчання у вищому педагогічному навчальному закладі: навч. посіб. / Р. С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, Л.С. Шевченко; за ред. Р.С. Гуревича. Вінниця, 2013. 309 с.

7. Друганова О.М., Мартиненко І.І. Кейс-технологія як ефективний спосіб підготовки сучасного викладача вищої школи *Теорія та методика навчання та виховання*. 2019, вип. 46. С. 48–58 DOI: 10.34142/23128046.2019.46.04
8. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 357 – 359.
9. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : монографія / Д.П. Антюшко, В.С. Володавчик, Л.І. Сєногонова та інші. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2022, 189 с.
10. Корніяка О. М. Культура спілкування педагога: психологічний вимір. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* Зб. наук. пр., № 3 (5), 2007 <http://ap.uu.edu.ua/article/247>
11. Наливайко О., Друганова О., Іваненко Л. Використання технології «воркшоп» у роботі зі студентами класичних університетів. *Педагогічний процес: Теорія і практика*. 2019. 66 (3 – 4), С. 129 – 138.
12. Прокопів Л. Інноваційні технології навчання і виховання у ВНЗ: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2017, 166 с.
13. Стрельников В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МІПК ПУЕТ / В. Ю. Стрельников, І. Г. Брітченко. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.
14. Шведова Я. «Педагогічна взаємодія у діаді «викладач-студент» в умовах онлайн навчання», *ОД*, вип. 34, С. Вер 2021. 111–129.
15. Шведова Я. Сучасні концепції викладання природничих дисциплін у медичних освітніх закладах // *Матеріали XXII міжнародної науково-методичної інтернет-конференції*. Х: ХНМУ, 2019р. (Харків, 5-6 грудня, 2019р.), С. 87 – 88.
16. <https://osvita.ua/school/method/technol/6564/>
17. <http://ceit-blog.ucu.edu.ua/vykladannya/interaktyvna-lektsiya-abo-yak-peretvoryty-vyklad-materialu-na-dosvid-navchannya/>
18. https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/185265/mod_resource/content/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%205.pdf

Стаття надійшла до редакції 26.03.2023

Стаття рекомендована до друку 18.04.2023

Olena Druhanova

Doctor of pedagogical sciences, professor Professor of the Pedagogy Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University Svobody Square 4, Kharkiv, Ukraine, 61022
druganova_lena@ukr.net ORCID: 0000-0002-5985-8293

CONDITIONS FOR THE EFFECTIVE USE OF DIALOGUE AND DISCUSSION TEACHING TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION

The purpose of the article is to analyze and characterize the conditions that provide for the effective use of dialogue and discussion technologies to ensure quality learning outcomes for modern students studying in higher education.

The article proves that the effectiveness of introducing dialogue and discussion technologies into the educational process of a modern higher education institution is closely related to the level of general and professional competencies of teachers who conduct classes. Among such competences are the following: the ability to search for supporting motives or issues of concern to modern higher education students; educational and scientific problems that can help to form the personal meaning of the material being studied.

The list of necessary competences that guarantee the ability to effectively use dialogue and discussion technologies also includes the ability of the teacher to ensure that the student is motivated to actively interact with all participants in the educational process, to create situations for them in which they feel their own success, intellectual capacity, etc.

Important and necessary conditions also include: the teacher's ability to manage the dialogue, his or her ability to program various options for the development of dialogue storylines; design different ways of interaction between dialogue participants, foresee and distribute their possible roles; simultaneously monitor and timely adjust the purpose, time, results (analysis of successes or failures) of mutual learning activities, etc.

A promising area for further research is the analysis and characterization of the conditions associated with a higher education student's readiness to actively participate in dialogue.

Keywords: conditions, dialogue and discussion technologies, use, higher education, effectiveness, teachers.

REFERENCES

1. Baida, M. (2016). Training of prospective teachers of philological specialities to implementation of cooperative learning techniques in professional activities. Thesis for a candidate degree in Pedagogical sciences by specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. Zhytomyr Ivan Franko State University. Zhytomyr, 237 p. [in Ukrainian].
2. Vykhreshch, V.O., Humeniuk, S.V., Vykhreshch-Olexiuk, O.A. (2017). Psychodidactics of higher education: innovative teaching methods. Ternopil: Krock, 280 p. [in Ukrainian].
3. Volkova, N.P. (2018). Interactive learning technologies in higher education: a study guide. Dnipro: Alfred Nobel University, 360 p. [in Ukrainian].
4. Volkova, N.P. (2017). Interactive technologies as a means of forming the personality of a competitive specialist. *Scientific issue of knowledge, education, law, management*. №3 (19). P. 268–282. [in Ukrainian].
5. Garkavets, S. O., Volchenko, L. P. (2021). Communication in the pedagogical process: a textbook. Zhytomyr: Buk-Druk Publishing House LLC, 100 p. [in Ukrainian].
6. Gurevych, R.S. (2013). Interactive teaching technologies in higher pedagogical educational institution: a textbook / R.S. Gurevych, M.Y. Kademia, L.S. Shevchenko; edited by R.S. Gurevych. Vinnytsia, 309 p. [in Ukrainian].
7. Druhanova, O. M., Martynenko, I. I. (2019). The case study technology as an effective way of a modern higher education teacher. *Teoriya ta metodyka navchannya ta vykhovannya*. issue 46. P. 48 – 58 DOI: 10.34142/23128046.2019.46.04 [in Ukrainian].
8. Encyclopaedia of Education (2008). Acad. of Pedagogical Sciences of Ukraine; editor-in-chief V.G. Kremen. Kyiv: Yurinkom Inter, P. 357 – 359. [in Ukrainian].
9. Interactive methods of teaching in higher education: a monograph / D.P. Antyushko, V.S. Volodavchyk, L.I. Senogonova and others. (2022). Kharkiv: Ivanchenko IS Publishing House, 189 p. [in Ukrainian].
10. Korniaika, O. M. (2007). Culture of pedagogue communication: psychological dimension. *Topical issues of education and upbringing of people with special needs* № 3 (5), <http://ap.uu.edu.ua/article/247> [in Ukrainian].
11. Nalyvaiko, O., Druganova, E., Ivanenko, L. (2019). Use «workshop» technology in work with students of classical universities *The pedagogical process: theory and practice (series: pedagogy)* № 3 – 4 (66 – 67), P. 129 – 138. [in Ukrainian].
12. Prokopiv, L. (2017). Innovative technologies of education and upbringing in universities: a study guide. Ivano-Frankivsk, 166 p. [in Ukrainian].
13. Strelnikov, V. Yu., Britchenko, I. H. (2013). Modern technologies of education in higher school . Poltava : PUET, 309 p. [in Ukrainian].
14. Shvedova, Y. (2021). Pedagogical interaction in the «Teacher-student» diad in online learning conditions. *Educological discourse*, No 3(34) P. 111–129. [in Ukrainian].
15. Shvedova, Y. (2019). Modern concepts of teaching natural sciences in medical educational institutions // Materials of the XXII International Scientific and Methodological Internet Conference. X: KhNMU, (Kharkiv, 5-6 December, 2019), P. 87 – 88. [in Ukrainian].
16. <https://osvita.ua/school/method/technol/6564/>
17. <http://ceit-blog.ucu.edu.ua/vykladannya/interaktyvna-lektsiya-abo-yak-peretvoryty-vyklad-materialu-na-dosvid-navchannya/>
18. https://msn.khnu.km.ua/pluginfile.php/185265/mod_resource/content/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BC%D0%B0%205.pdf

The article was received by the editors 26.03.2023

The article is recommended for printing 18.04.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-04>
УДК 378.011(510)

Олена Миколаївна Друганова

*доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
площа Свободи 4, Харків, Україна, 61022
druganova_olena@ukr.net ORCID:0000-0002-5985-8293*

Чжан Цзе

*аспірантка кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна, 61166
e-mail: 419785422@qq.com ORCID: 0000-0003-3045-7645*

**ОРГАНІЗАЦІЯ ФОРТЕПІАННОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КНР
ЯК АКТУАЛЬНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА**

Метою статті є аналіз актуальних питань організації фортеп'яної освіти в закладах вищої освіти в науково-педагогічному дискурсі КНР кінця ХХ – початку ХХІ століття.

У ході дослідження встановлено, що проблема організації фортеп'яної освіти в закладах вищої освіти, визначення її перспектив і подальших стратегій розвитку, є актуальною і такою, що постійно знаходиться в полі зору наукової, педагогічної та музичної громадськості КНР. У переліку питань, що активно обговорюються в останні роки, передусім, виділяються такі, що пов'язані з аналізом досягнень, здобутків фортеп'яної освіти й пошуком способів її подальшого вдосконалення. Серед них було названо: перегляд й удосконалення науково-методичного забезпечення фортеп'яної освіти; пошук нових підходів до підготовки молодих виконавців; розробку нових навчальних планів, програм навчальних курсів і дисциплін, різних факультативів із поглиблення й розширення змісту підготовки здобувачів; пошук й упровадження нових форм і методів підготовки виконавців; питання, що тісно пов'язані зі встановленням здібностей й аналізом якостей, якими повинні володіти майбутні абітурієнти консерваторій та інших типів закладів вищої освіти, що надають фортеп'яну освіту.

Доведено, що активне й широке обговорення в науково-педагогічному й музичному дискурсі КНР були також проблеми й труднощі в організації фортеп'яної освіти, що мають місце й досі. Особливої гостроти або «першочерговим завданням», що потребує нагального розв'язання, набувають питання, що пов'язані зі створенням «національної китайської фортеп'яної школи», із «інтегруванням фортеп'яно в китайську національну культуру», розробкою й удосконаленням виконавських технік, змісту, якістю викладання фортеп'яно тощо.

Ключові слова: фортеп'яна освіта, заклади вищої освіти, проблема, обговорення, КНР.

Як цитувати: Друганова О.М., Чжан Цзе. Організація фортеп'яної освіти у закладах вищої освіти КНР як актуальна науково-практична проблема. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 36-42. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-04>

In cites: Druhanova, O., Jie, Zh. (2023). The organization of piano education in institutions of higher education of the PRC as an actual scientific and practical problem. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 36-42. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-04> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтенсивний розвиток фортеп'яного виконавства в Китайській Народній Республіці, що спостерігаємо з другої половини

ХХ століття, вагомі досягнення китайських виконавців на міжнародних конкурсах зумовлюють ретельну увагу світу до вивчення та аналізу в цій країні досвіду організації фортеп'яної освіти загалом й вищої зокрема. Наголосимо,

що в КНР сучасний стан розвитку фортепіанної освіти визначають як «весняну пору», «фортепіанний бум», «лихоманку з навчання гри на фортепіано» [3, с. 82; 13]. Фінансово забезпечені китайські родини, як зазначають дописувачі, «сприймають гру на фортепіано як перший вибір для розвитку інтелекту, естетичних і художніх досягнень у власних дітей» [3, с. 82]. У цілому ж у масовій свідомості КНР фортепіано сприймається як «символ матеріальної забезпеченості, успішності, освіченості, західного образу життя» [13, с. 139].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зазначимо, що для дослідження стану організації й особливостей розвитку фортепіанної освіти в закладах вищої освіти КНР інтерес представляють здобутки китайських і українських учених, у яких тією чи іншою мірою висвітлена порушена нами проблема: роботи, присвячені процесу становлення й розвитку фортепіанного мистецтва у Китаї (Бянг М., Вей Ю. Г., Лі Лінцзюнь, Ляо Моя, Ліан Маочунь, Че Чао, Ван Юйхе, Хуан Чжулін); у яких висвітлюються питання теоретичної фортепіанної педагогіки в КНР (Бянь Мен, Гэ Юедэ, Ин Шичжэна, Тун Даоцзинь, Чжоу Гуанрен, Янь Чжихао та ін.); розкриваються особливості організації фортепіанної освіти загалом і навчання гри на піаніно зокрема (Ма Сіньюань, Ляо Моя, У Юань, О. Навливайко та інших) тощо.

Формулювання мети статті – аналіз актуальних питань організації фортепіанної освіти в закладах вищої освіти в науково-педагогічному дискурсі КНР кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Методи дослідження. У процесі написання статті використовувалися такі методи: загальнотеоретичні (узагальнення, аналіз, синтез тощо), що дозволили розкрити актуальність і ступінь досліджуваності обраної проблеми, охарактеризувати головні ідеї щодо удосконалення змісту, форм, методів фортепіанної освіти в закладах вищої освіти країни; виділити й проаналізувати інші актуальні питання, що активно обговорюються науково-педагогічною громадськістю КНР наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття.

Виклад результатів дослідження. Проведене дослідження свідчить, що після 50-х рр. ХХ століття, після Культурної революції, розвиток фортепіано в Китаї «переживає славу»: китайські піаністи завойовують призові місця на міжнародних аренах фортепіанної музики; суттєво розширилася й мережа закладів, що пов'язані з фортепіанною освітою. Так, спостерігається стрімке зростання кількості спеціалі-

зованих вищих музичних закладів – консерваторій, професійних музичних коледжів, спеціалізованих місць для популяризації фортепіанної освіти тощо.

Зміни, що відбулися в системі вищої освіти КНР наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, позначилися й на системі вищої освіти загалом і спеціальної музичної зокрема, зумовили перехід на світові стандарти освітніх рівнів: бакалаврат – магістратура – докторантура [13, с. 138].

Про підвищений інтерес до фортепіанної освіти свідчать і виступи керівництва консерваторій, положення прийнятих офіційних документів, що визначають стратегію розвитку цієї галузі в межах періоду, що нами вивчається. Зокрема, у своєму виступі президент (ректор) Центральної музичної консерваторії, голова оргкомітету і художній керівник Пекінського міжнародного конкурсу молодих піаністів імені Фредерика Шопена Ю. Фенг наголосив, що «інтеграція конкурсів фортепіано, виконання та навчання на одній платформі дозволить ... представити видатні досягнення» в цій галузі в КНР, а також сприятиме «подальшому розвитку фортепіанної освіти в Китаї», покращенню «суспільної оцінки музичного мистецтва», «культурному обміну Китаю з рештою світу».

Зростання інтересу до навчання гри на фортепіано, що спостерігаємо в останні десятиліття ХХ століття, актуалізувало питання розробки та удосконалення наукової та науково-методичної роботи з підготовки нових навчальних планів, програм, навчальних і методичних матеріалів тощо. Так, увага науково-педагогічного складу, керівництва закладів вищої освіти, що надають фортепіанну освіту, провідних музикантів тощо сконцентрована на перегляді й удосконаленні науково-методичного забезпечення фортепіанної освіти, на процесі пошуку нових підходів до підготовки здобувачів – молодих виконавців. За цей період було розроблено нові навчальні плани й програми навчальних курсів і дисциплін, різних факультативів з поглиблення й розширення змісту підготовки здобувачів – з теорії музики, історії музики, музики та музичної літератури тощо.

Зазначимо, що з 2009 року в Центральній музичній консерваторії навіть студенти фортепіано були зобов'язані проходити курс диригування [9, с.18]. Окрім того, було розроблено й видано нові навчальні посібники, підручники, інші матеріали; окреслено актуальні напрямки наукових досліджень в галузі фортепіанного мистецтва й освіти в цілому.

Вагоме місце посіла й робота щодо пошуку й упровадження нових форм і методів підготовки виконавців – піаністів. Як зазначає Сюй Бо, «найкращі китайські викладачі націлюють вихованців на глибокий аналіз репертуарних творів і оцінку найкращих, талановитих інтерпретацій» [13, с. 138]; вселяють впевненість у студентів, радять їм «виконувати музику у своїх улюблених жанрах», відкриваючи «свої підходи», «...сильні сторони з самого початку власного розвитку» (професор Чжоу Гуангрен (Zhou Guangren) Центральної музичної консерваторії) [2, с. 370 – 371].

Установлено, що предметом уваги науково-педагогічної й музичної громадськості стають також питання, що тісно пов'язані зі встановленням здібностей й аналізом якостей, якими мають володіти майбутні абітурієнти консерваторій та інших типів закладів вищої освіти, що надають фортепіанну освіту. Серед них називають не тільки інтелектуальні й музичні здібності, а й такі характеристики здобувачів як темперамент, їхній характер (наполегливість, цілеспрямованість, мужність, сміливість і витривалість тощо); координацію рухів пальців, гнучкість кісті руки тощо.

Водночас констатуємо й наявність певних проблем, актуальних питань у розвитку фортепіанної освіти в закладах вищої освіти КНР у підготовці висококваліфікованих музикантів, що активно обговорюються сучасною науково-педагогічною й музичною громадськістю КНР.

Установлено, що однією з вад сучасної фортепіанної освіти в КНР, за визначенням багатьох китайських дослідників, є «не сформованість цілісної системи», що була б «незалежна від світу» [3, с. 82]. Як зауважує Jiao Luo, китайському фортепіанному мистецтву «... бракує широкого бачення культури», а самій китайській фортепіанній музиці «не вистачає конкурентоспроможності і вона бореться на шляху до міжнародного ринку». Дописувач зазначає, що «серед багатьох відомих нам фортепіанних жанрів (російський фортепіанний жанр, німецький фортепіанний жанр, французький фортепіанний жанр і т. ін.), немає такого поняття, як «китайський фортепіанний жанр», а є лише кілька творів, відомих світу [3, с. 82]. Показник появи китайських фортепіанних творів на великих міжнародних фортепіанних конкурсах, або концертах, як наголошує дослідник, «вкрай низький або нульовий» [3, с. 82].

Як зазначає Jiao Luo – автор статті «The Research on Nationalization of Chinese Piano Education» (2022), дослідження способів й засобів

націоналізації китайської фортепіанної освіти є надзвичайно важливим. «Для традиційних народних інструментів і народних пісень у процесі розвитку національного фортепіанного мистецтва потрібно національними методами успішно адаптувати їх у сольні фортепіанні п'єси», – зауважує Jiao Luo [3, с. 82 – 83]. На його думку, одним зі способів розв'язання порушеної проблеми може бути адаптація «національного, традиційного та класичного репертуару в націоналізовану фортепіанну п'єсу, яка відповідає вимогам розвитку та виконавських характеристик фортепіанного мистецтва» [там само]. Як наголошує Jiao Luo, головними завданнями націоналізації фортепіано в КНР полягає в тому, щоби «по-справжньому передати дух, сенс, культуру і стиль нашої нації, і в той же час стати зв'язком для Заходу, щоб краще пізнати і зрозуміти Китай»; сприяти розвитку «китайської фортепіанної музики і школи шляхом обрання фортепіано як носія і поширення засобів національної освіти» тощо [3, с. 87 – 88].

Наголосимо, що вищевказана нами проблема, що була порушена цим дослідником, не є новою й її активне обговорення розпочалося ще на початку 90-х рр. ХХ століття. Серед учасників наукового дискурсу з цього питання варто назвати Вей Ю. Г. (Wei, Y. G., 1987), який висвітлює історію розвитку фортепіано в поєднанні із західною технікою в процесі розробки китайських фортепіанних творів; пояснив стиль і характеристики самого раннього національного фортепіанного твору в Китаї [6].

Варта уваги і праця, що була підготовлена Бянь Меном (Bian, M., 1996) [1], яку вже визначено як «змістовна... для розвитку китайських фортепіанних талантів» [3, с.83]. У цьому дослідженні Бянь Мен ретельно проаналізував художні форми і методи виконання національної фортепіанної творчості, узагальнив і презентував практику викладання фортепіано; запропонував для обговорення «перспективний план розвитку і виховну практику національної фортепіанної творчості» тощо [3, с.83].

У контексті порушеної проблематики заслуговують на увагу й дослідження Ян Юна (Yan, Y., 2002, 2005) [7], у яких проаналізовано ступінь «націоналізації» фортепіано в КНР, і визначено, що вона (ступінь – О.Д., Ц. Ч.) є «не високою, ...через відсутність китайських національних фортепіанних творів, ігнорування їх використання у практичній музичній освіті та вестернізації фортепіанної освіти» [3, с. 84]. Серед пошуків способів активізації процесів «націоналізації фортепіанної музики» в Китаї

Ян Юн (Yan, Y.) виділив: «збільшення створення національних фортепіанних творів, підвищення національної свідомості педагогів з фортепіано, посилення соціальної спрямованості та зміцнення статусу національної фортепіанної музики в фортепіанній освіті» [3, с. 84]. Зазначимо, що цій проблематиці дослідник присвятив ще низку досліджень, що вийшли в наступні роки.

Варто назвати й дослідження Чжао Сяошен (Zhao, X.S., 2007) [10], результати яких викладені в книзі, що названо «першою книгою, яка інтегрує китайську та західну теорію створення фортепіано та виконавську практику». Дослідник пояснив дослідження стилю та характеристик національних фортепіанних творів у практиці західних методів виконання [3, с. 84]; Ян Шуя (Yang, S., 2009) [8], який наголосив на тому, що «основною причиною обмеження націоналізації фортепіанної освіти» є «відсутність національного підручника фортепіанної музики». Дописувач вважає, що «націоналізація фортепіанних творів може бути реалізована шляхом зміцнення ідейної свідомості, популяризації фортепіанних творів і стандартизації матеріалів для навчання фортепіано» [8].

Окрім того, у переліку праць, в яких тією чи іншою мірою висвітлено вищевказану нами проблему, заслуговують на увагу праці Лін Цзясюаня (Lin, J. X., 2008), Ян Чжиша (2011), Чжоу Тінгтінь (2013) та інших [3, с.83 – 85].

Суттєвої критики з боку дослідників, педагогів, відомих музикантів КНР зазнає й існуюча й досі практика використання деякими педагогами «неперевіраних, сумнівних» форм і методів викладання [13, с. 141], що негативно позначаються на розвитку виконавської майстерності здобувачів-музикантів. У їх переліку називають:

- існуючу в деяких закладах практику заміни індивідуальних уроків на групові заняття з фаху з кількома учнями одночасно;
- «абсолютизацію технічного розвитку», що наносить суттєву шкоду загально-художньому формуванню та ґрунтовній музично-теоретичній освіті молодого виконавця. Жорсткі настанови викладача-наставника на вдосконалення технічної сторони виконавства, як заважують дописувачі, в подальшому позначається на «глибині і художньої зрілості виконавства китайських піаністів» [13, с. 141]. Автор роботи «A glimpse into chinese piano education and performance through an influential professor» Синь Чжан (Xin Zhang, 2021) зазначає, що крім високо-розвинених технічних навичок, правильне

виконання музичних творів «вимагає витонченої і чутливої музичної експресії». Так само, зв'язок із тонкощами і інтенсивністю почуттів і емоцій, пов'язаних з музикою західних (переважно європейських композиторів), як зауважує дописувач, «представляє китайським піаністам виклик, який виходить за рамки їхньої технічної майстерності» [9, с. 16]. Отже, необхідним є дотримання балансу між музичною технікою і музичним вираженням, інтерпретацією музичних творів [там само].

Певної критики зазначає й статична техніка, що все ще залишається «специфічною рисою фортепіанної гри китайських піаністів» й тісно пов'язана з «конфуціанською філософією, в якій стверджувалося, що людське почуття не повинно занадто явно проявлятися у зовнішніх фізичних діях особи» [14, с. 165 – 166]. Як зазначає Ма Сіньюань, «у Китаї цінується зовнішня стриманість, інтровертний стиль фортепіанної гри, а у переліку музичних творів, яким надають перевагу називаються твори в стилі «Вен» (спокій), що демонструють «простоту, скромність, благородство і розмах» [там само].

Аналіз наукових джерел [3; 13 – 17] свідчить, що попри суттєві досягнення в галузі фортепіанної освіти й мистецтва в КНР загалом, критики зазнає також:

- «відсутність єдиної загальнонаціональної методологічної бази та державних стандартів якості музичної освіти, які б стали основою для виховання виконавців на всіх щаблях музичної освіти». Дослідники відзначають брак «загальнонаціональних програм з методики навчання гри на фортепіано, єдиних навчальних планів, посібників тощо» [13, с. 139]. «Відставання в розвитку і побудови національної фортепіанної навчальної програми», як наголошує Jiao Luo, «серйозно обмежує національний розвиток фортепіанної освіти» [3, с. 89];
- акцент на іноземних та ігнорування китайських фортепіанних творів, що за зауваженням Jiao Luo, «об'єктивно призводить до послаблення вивчення учнями китайських фортепіанних творів, знижує їх інтерес до вивчення національного контенту і, природно, формує їх байдужість до знань китайської фортепіанної народної музики». Як наголошує дописувач, існує «величезний розрив і серйозний дисбаланс в пропорції фортепіанних творів з китайськими національними особливостями в порівнянні з іноземними фортепіанними творами» [3, с. 88];

- низький, незадовільний рівень деяких педагогів, переважно провінційних закладів освіти, що випускають «слабких» виконавців, які згодом стають «поганими викладачами» (Ляо Моя, Хуан Даган та ін.) [13, с. 140; 16].

Суттєвої критики з боку громадськості знає також відсутність або слабкий розвиток у студентів-піаністів готовності й здатності до самостійного аналізу музичного репертуару, повну залежність від думки, уподобань їхнього викладача. Так, деякі з викладачів велику увагу приділяють копіюванню, повному відтворенню здобувачем фортепіанного твору. Натомість ігнорується важливість формування у здобувача-музиканта потреби звернення до суміжних мистецьких галузей, усвідомлення важливості залучення знань з поезії, театру, драматичного й інших мистецтв. Усе це наносить суттєву шкоду формуванню індивідуальності самого студента, розкриттю для нього цілісного сприйняття музичного світу й мистецтва в цілому.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, проведений науковий пошук свідчить, що проблема визначення перспектив і стратегії розвитку фортепіанної освіти в закладах вищої освіти в КНР є актуальною і такою, що постійно перебуває в полі зору наукової, педагогічної та музичної громадськості Китайської Народної Республіки. У переліку питань, що активно обговорюються в останні роки варто назвати такі, як-от:

- аналіз досягнень фортепіанної освіти й способів її вдосконалення;
- активне й широке обговорення наявних проблем, труднощів, недосконалостей. Зауважимо, що особливої гостроти або «першочерговим завданням», що потребує нагального розв'язання, є питання, що пов'язані з створенням «національної китайської фортепіанної школи», з «інтегруванням фортепіано в китайську національну культуру», розробкою й удосконаленням виконавських технік, змісту, якістю викладання фортепіано тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко А., Наливайко О. Внутрішня мотивація здобувачів як першочергова складова навчання гри на фортепіано. *Освітологічний дискурс*. 2021, No 3 (34) 83 – 95.
2. Лу Цзе. Концептосфери китайської програмної фортепіанної музики XX – початку XXI століть: дис. ... наук ступ. канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Львів, 2017. 171 с.
3. Ляо Моя. Фортепіанний конкурс як феномен музичної культури Китаю. Дис. ... доктора філософії: 034 – «Культурологія». Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ, 2022. 218 с.
4. Ма Сіньюань Активізація творчої діяльності піаністів з Китаю в контексті світової виконавської культури. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти, 2019, вип. 27 С. 161 – 167.
5. Наливайко О. Цифровізація освітнього середовища в закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 32. Том 2. С.188 – 194.
6. Янь Чжихао. Проблеми фортепіанного мистецтва Китаю у працях китайських дослідників. *Українська музика*. 2017. № 4 (26). С. 94-101.
7. Янь Чжихао. Шляхи проникнення європейського фортепіанного мистецтва у китайський культурний простір. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Мистецтвознавство. 2017. № 2. Вип. 37. С. 51-57.
8. Bian, M. (1996). *The Formation and development of Chinese piano culture*. Beijing, China: Huale Publishing House.
9. Huang Dagang 黄大岗, “Zhou Guangren gangqin jiaoxue yishu” 周广仁钢琴教学艺术 [The Art of Piano Teaching of Zhou Guangren], (Beijing, The Central Conservatory of Music Press, 2007), 363 – 364.
10. Jiao Luo The Research on Nationalization of Chinese Piano Education. Kovit Kantasiri, School of Liberal Arts, Shinawatra University, P. 81 – 91.
11. Liao, Moya. Piano performing art of China. Pages from history. ARJHSS. 2021. Volume-04, Issue-09. P. 72–76. URL: <https://www.arjhss.com/wp-content/uploads/2021/09/I497276.pdf>
12. Lin, En Pey. The development of piano music in China : Master of Music thesis / University of Tasmania, 1989. 137 p.
13. Wei, Y. G. (1987). *On Piano Music Creation in China*. Beijing, China: Culture and Art Publishing House.

14. Yan, Y. (2002). Thoughts on the nationalization of piano education. *Journal of Teachers College of Qingdao University*, 19, 77– 80.
15. Yang, S. (2009). The Nationalization process of Chinese piano Works and Thoughts on the Nationalization of piano education. *Musical Instrument School*, 58– 60.
16. Zhang, Xin, "A glimpse into chinese piano education and performance through an influential professor" (2021). Theses and Dissertations-Music. 192. https://uknowledge.uky.edu/music_etds/192
17. Zhao, X.S. (2007). *The Way of Piano Performance*. Shanghai, China: Shanghai Music Publishing House.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2023

Стаття рекомендована до друку 18.04.2023

Olena Druhanova

Doctor of pedagogical sciences, professor Professor of the Pedagogy Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University Svobody Square 4, Kharkiv, Ukraine, 61022
druganova_lena@ukr.net ORCID: 0000-0002-5985-8293

Zhang Jie

PhD candidate of the Department of Education and Innovative Pedagogy of H. S. Skovoroda Kharkiv
National Pedagogical University, Valentynivska street, 2, Kharkiv, Ukraine, 61166
e-mail: 419785422@qq.com ORCID:0000-0003-3045-764

THE ORGANIZATION OF PIANO EDUCATION IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION OF THE PRC AS AN ACTUAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL PROBLEM

The purpose of the article is to analyze the topical issues of the organization of piano education in institutions of higher education in the scientific and pedagogical discourse of the People's Republic of China at the end of the 20th - beginning of the 21st century.

In the course of the study, it was established that the problem of organizing piano education in institutions of higher education, determining its prospects and further development strategies, is relevant and is constantly in the field of view of the scientific, pedagogical and musical public of the People's Republic of China. In the list of issues that have been actively discussed in recent years, first of all, those related to the analysis of the achievements and achievements of piano education and the search for ways of its further improvement stand out. Among them were named: revision and improvement of scientific and methodical support of piano education; search for new approaches to training young performers; development of new curricula, programs of training courses and disciplines, various electives to deepen and expand the content of the training of applicants; search and implementation of new forms and methods of training performers; issues that are closely related to the establishment of abilities and the analysis of qualities that future entrants to conservatories and other types of higher education institutions providing piano education should possess.

It has been proven that the problems and difficulties in the organization of piano education, which still exist, have been actively and widely discussed in the scientific-pedagogical and musical discourse of the People's Republic of China. Issues related to the creation of a "national Chinese piano school", "integration of the piano into Chinese national culture", development and improvement of performance techniques, content, and quality become particularly acute or "priority tasks" that require an urgent solution. teaching piano, etc.

Key words: piano education, higher education institutions, problem, discussion, China.

REFERENCES

1. Bondarenko, A. Nalyvaiko, O. (2021). Internal motivation of students as a priority component of learning to play the piano. *Educological discourse*, No 3 (34).pp 83 – 95. [in Ukrainian].
2. Lu, Jie (2017). Conceptospheres of Chinese program piano music of XX – beginning of XXI centuries: Dissertation ... candidate degree in Arts. Specialization. 17.00.03 – Musical art. M. Lysenko Lviv National Musical Academy. Lviv, 171 p. [in Ukrainian].
3. Liao, Moya (2022). Piano competition as a phenomenon of the China musical culture. Dissertation ... Doctor of Philosophy in specialty 034 "Culturology". National Music Academy of Ukraine named after P. I. Tchaikovsky, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. Kyiv, 218 p. [in Ukrainian].
4. Ma, Xinuan (2019). Activation of creative activity of pianists from China in the context of world performing culture. *Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 14. Theory and Methodology of Art Education*, issue 27. P. 161 – 167. [in Ukrainian].

5. Nalyvaiko, O. (2020). Digitalization of the educational environment in higher education institutions of people's republic of China. Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers. Drohobych: Publishing House „Helvetica”, Issue 32. Volume 2. [in Ukrainian].
6. Yan, Zhihao (2017). The problems of china fortepiano art in the works of chinese reearchers. *Ukrainian music*. № 4 (26). P. 94-101. [in Ukrainian].
7. Yan, Zhihao (2017). The ways of penetration of fortepiano art in chinese cultural space. *Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University. V. Hnatiuk*. Series: Art History. № 2. Вип. 37. P. 51-57. [in Ukrainian].
8. Bian, M. (1996). *The Formation and development of Chinese piano culture*. Beijing, China: Huale Publishing House.
9. Huang, Dagang (2007). 黄大岗, “Zhou Guangren gangqin jiaoxue yishu” 周广仁钢琴教学艺术 [*The Art of Piano Teaching of Zhou Guangren*], (Beijing, The Central Conservatory of Music Press), P. 363-364.
10. Jiao, Luo (2021). The Research on Nationalization of Chinese Piano Education. Kovit Kantasiri, School of Liberal Arts, Shinawatra University, P. 81 – 91.
11. Liao, Moya. Piano performing art of China. Pages from history. ARJHSS. Volume-04, Issue-09. P. 72–76. URL: <https://www.arjhss.com/wp-content/uploads/2021/09/I497276.pdf>.
12. Lin, En Pey (1989). The development of piano music in China: Master of Music thesis / University of Tasmania, 137 p.
13. Wei, Y. G. (1987). *On Piano Music Creation in China*. Beijing, China: Culture and Art Publishing House. [in English].
14. Yan, Y. (2002). Thoughts on the nationalization of piano education. *Journal of Teachers College of Qingdao University*, 19, 77– 80.
15. Yang, S. (2009). The Nationalization process of Chinese piano Works and Thoughts on the Nationalization of piano education. *Musical Instrument School*, 58– 60.
16. Zhang, Xin (2021). “A glimpse into Chinese piano education and performance through an influential professor”. Theses and Dissertations-Music. 192. https://uknowledge.uky.edu/music_etds/192.
17. Zhao, X.S. (2007). *The Way of Piano Performance*. Shanghai, China: Shanghai Music Publishing House.

The article was received by the editors 02.04.2023

The article is recommended for printing 18.04.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-05>
УДК 373.21

Світлана Олексіївна Доценко

доктор педагогічних наук, професор кафедри технологій дистанційного навчання та цифрової дидактики в дошкільній освіті

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

вулиця Алчевських 29, Харків, Україна, 61168

svetlana.dotsenko@hnpu.edu.ua ORCID: 0000-0002-4501-9130

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ

Статтю присвячено дослідженню поняття інтелектуальних здібностей дітей дошкільного віку. Визначено, що під інтелектуальним розвитком розуміють сукупність кількісних та якісних змін, які відбуваються у пізнавальних психічних процесах дитини під впливом середовища проживання та власного досвіду. Ядром інтелектуального розвитку є розумові здібності. Акцентовано, що розвиток інтелектуальних здібностей відбувається у різних видах діяльності дошкільнят: грі, конструюванні, навчальній діяльності тощо.

Досліджено вплив STEM-освіти на розвиток інтелектуальних здібностей дітей дошкільного віку. Доведено, що використання STEM-освіти сприяє створенню моделі освітнього середовища для розвитку передумов науково-технічної творчості та інтелектуальної активності дошкільнят, варіативності змісту освітнього процесу у групі, що дає можливість проявити ініціативу та самостійність у різних видах діяльності.

Для досягнення окресленої цілі використанні такі методи дослідження як аналіз та узагальнення філософської та психолого-педагогічної літератури, державних документів із дошкільної освіти задля визначення термінологічного поля дослідження. Застосовано класифікацію та узагальнення наявних практичних напрацювань та власного педагогічного досвіду щодо впровадження STEM-освіти в освітній процес закладів дошкільної освіти.

Обґрунтовано ефективні методи та засоби для розвитку інтелектуальних здібностей учнів: робототехніка, конструювання, ментальна арифметика, логічні задачі, експерименти, дослідження тощо. Встановлено, що STEM-освіта позитивно впливає на розвиток пізнавальних процесів дитини: відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, мовлення, увага та уява. Наголошено на необхідність створення відповідних навчальних програм, лабораторій, центрів для формування STEM-навичок у дошкільнят.

Ключові слова: інтелект, дошкільна освіта, технологічний розвиток, здібності, STEM-освіта, математика, робототехніка, освітній процес.

Як цитувати: Доценко С. О. Розвиток інтелектуальних здібностей дітей дошкільного віку засобами stem-освіти. Наукові записки кафедри педагогіки. 2023. № 52, С. 43-50. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-05>

In cites: Dotsenko, S. (2023). Development of intellectual abilities of preschool children by means of stem education. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 43-50. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-05> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний світ постійно змінюється. За останні роки відбувся кардинальний науково-технічний переворот завдяки розвитку цифрових технологій. Цей переворот привів

до нового формату людського життя, пронизавши новими знаннями, вміннями та технологіями як в професійній сфері, так і у повсякденному житті. Технологічний вибух потребує переходу до технологізації суспільства, що сприяє позитивній динаміці нових відкриттів

та їх упровадження в розробку технологічних нововведень.

Зміни торкнулися кожного громадянина, але особливо чутливим до них є молодь, яка активно використовує інновації. Це стосується і дошкільного дитинства, яке через особливості дошкільного розвитку людини закладає можливості для розвитку в початковій та середній школі, а в перспективі — для подальшого кроку у розвитку технологій. Так, дослідження Дж. Хекмана (J. Heckman) показало, що наявність та якість дошкільної освіти є суттєвим фактором успіху в середній школі [22].

Концепція STEM як міждисциплінарна інтегрована сфера знань сучасної людини набуває все більшого значення в економічно розвинених країнах. Наприклад, розвиток STEM-умінь у дошкільнят (від народження до 8 років) став пріоритетною темою доповіді Національної академії наук США, присвяченої майбутньому національного ринку праці. У доповіді стверджується, що багато досліджень підтверджують зв'язок між опануванням STEM-навичок у дошкільному віці та подальшим успіхом у сфері інформатики та технічних наук у середній школі. Науковці зазначають, що формувати STEM-навички потрібно змалку, оскільки діти дуже легко інтуїтивно опановують нововведення. Особливе значення мають математичні знання, які сформовані в дошкільному віці, що є одним із впливових факторів при досягненні успіхів у вищій школі. Саме тому, щоб обґрунтовано будувати стратегію розвитку ринку праці, необхідно розпочинати освітні програми для дошкільнят. У Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти), схваленої Кабінетом Міністрів України (від 5 серпня 2020 р. № 960-р) зазначено, що розвиток природничо-математичної освіти (STEM-освіти) може бути забезпечений на дошкільному рівні. Тому досліджувана тема є актуальною для науки та практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтелект у перекладі з латинської (*intellectus*) означає розуміння та пізнання. Це дуже широке поняття, яке часто вживається у значенні індивідуальних особливостей, які належать до пізнавальної сфери індивіда. Наприклад: відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, мислення, уява, увага. Поняття інтелект як загальна розумова здатність застосовується як узагальнення поведінкових характеристик, які пов'язані зі сприятливою адаптацією людини до нових життєвих умов. У світі, створеному власним інтелектом, людина орієнтується,

керуючись своїм розумом, системними уявленнями. І тому він тренує розумові здібності: рухливість та дисциплінованість розуму, уважність, серйозність, строгість, активність уяви; розумові звички: здатність до міркувань, вміння знаходити головне, необхідну ознаку, здатність до глибоких та широких спостережень, вміння шукати та знаходити взаємозв'язки між фактами та будувати не лише абстрактні картини світу, але й проєкти передбачуваної діяльності, якомога повніші та близькі до майбутньої реальності.

Інтелект є ядром системи освіти. Багато вчених та дослідників розробляли теорію інтелекту, здійснюючи пошук даного терміну. Розмірковуючи про засоби вивчення інтелектуальної діяльності, Ж. Піаже дає характеристику інтелекту: «Інтелект – це певна форма рівноваги, до якої тяжіють усі структури...» [23]. І. Кант зазначив: «...я маю справу тільки з самим розумом та його чистим мисленням, за ґрунтовним знанням яких мені нема чого далеко ходити...» [10].

Інтелектуальні здібності людини включають багато компонентів, які взаємопов'язані між собою та реалізуються у виконанні людиною різноманітних соціальних ролей. При всьому різноманітті тлумачення терміна «інтелектуальні здібності» (О. Антонова, І. Гавриш, Г. Гарднер, В. Моляко, Дж. Рензулі, А. Рибалко, Р. Стернберг) найпоширенішим є поняття «здатність до здійснення процесу пізнання та розв'язання проблем». Розвиток інтелектуальних здібностей відбувається у різних видах діяльності дошкільнят: грі, конструюванні, навчальній діяльності.

Під інтелектуальним розвитком розуміють сукупність кількісних і якісних змін, які відбуваються у пізнавальних психічних процесах дитини під впливом середовища проживання і власного досвіду дитини. Ядром інтелектуального розвитку є розумові здібності. Здібності розглядаються як умови успішного опанування та виконання діяльності.

Зазначимо, що інтелект дитини починає формуватися з перших днів життя, з кожним новим набутих досвідом, побаченим явищем, почутим словом. Щоб розвивати інтелект, потрібно застосовувати комплекс пізнавальних процесів, таких як мислення, увага, уява, сприймання, пам'ять. На думку Л. Венгера, інтелект може бути розглянутий як подвійне поняття: у широкому значенні воно представляє сукупність всіх пізнавальних процесів людини; у вузькому – це лише мислення людини.

У нашому дослідженні ми спиралися на дослідження вітчизняних та закордонних науковців (М. Бадіца, Л. Васільєва, О. Вільхова, В. Воскобовича, І. Гавриш, І. Газіна, Г. Даніленко, Т. Дука, Н. Пангелова, А. Пивовар, І. Підлипняк, С. Піцик, В. Сандугей, Т. Ульякіна, О. Холтобіна, Н. Хуторна, Ю. Шиш, О. Щербакова та інші).

Так, І. Гавриш, Г. Даніленко, О. Холтобіна, О. Щербакова висвітлити концепцію формування інтелектуальної еліти України від дошкільників до викладачів в межах проєкту «Інтелект України» [8]. І. Підлипняк, Т. Дука досліджували інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. Вони описали методи формування у дітей розумових операцій (аналізу і синтезу, порівняння, систематизації та класифікації) [15], Н. Пангелова, А. Пивовар висвітлили значення інтегрованого розвитку інтелектуальних і фізичних здібностей дітей дошкільного віку в процесі рухової діяльності [14]; Л. Васільєва представила досвід вихователя закладу дошкільної освіти щодо використання логічних блоків Дьенеша для інтелектуального розвитку дошкільників [4]; І. Газіна досліджувала розвиток інтелектуальних здібностей у дітей дошкільного віку засобами педагогічних інновацій В. Воскобовича [7]; Ю. Шиш схарактеризувати особливості розумових здібностей старших дошкільників (процеси мислення, просторове сприйняття; оперативна пам'ять, вербальна гнучкість, символічне опосередкування, гнучкість розумових процесів; креативність тощо [20]. Т. Ульякіна у своїх дослідженнях звертала увагу на розвиток пізнавальних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами ігрових психотехнік [18] а О. Вільхова – інтелектуальний розвиток дошкільників у процесі формування елементарних математичних уявлень [19]. М. Бадіца, С. Піцик досліджували розвиток інтелектуальних здібностей старших дошкільників засобами LEGO-конструктора [2], а Н. Хуторна, В. Сандугей – засобами ментальної арифметики [19].

Позитивний вплив STEM-освіта на розвиток інтелектуальних здібностей учнів дошкільного віку визначали такі науковці: А. Андрієвська, Т. Богдан, І. Гавриш, Т. Грицишина, В. Карабцова, К. Крутій, О. Маричева Н. Слабко, І. Стеценко, В. Сторож, Л. Нечитайло та інші.

Абревіатуру «STEM» (S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics) уперше запропонував американський бактеріолог Р. Колвелл. Але активно STEM почали використовувати з 2011 року з ініціативи бі-

ологині Джудіт Рамалі. Відомо, що спочатку використовували абревіатуру SMET, а потім з'явилося STEM.

У 2020 році уряд України ухвалив Концепцію розвитку STEM-освіти до 2027 року. У Концепції зазначено, що STEM-освіта може реалізуватися через усі види освіти – формальну, неформальну, інформальну (на онлайн-платформах, у STEM-центрах/лабораторіях, за допомогою екскурсій, турнірів, конкурсів, фестивалів, практикумів тощо). STEM-освіта базується на трансдисциплінарному підході до навчання, практичному застосуванні наукових, математичних, технічних та інженерних знань для розв'язання практичних проблем та їхнього використання у професійній діяльності.

План заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року: конференції, семінари, симпозіуми з питань впровадження методик природничо-математичної освіти (STEM-освіти), підвищення кваліфікації педагогічних працівників, створення STEM-центрів, STEM-лабораторій; упровадження та підтримка гуртків та секцій науково-технічного напрямку; проведення інтелектуальних змагань, літніх шкіл; розроблення циклу відеолекцій, навчальних матеріалів, методичних рекомендацій з природничо-математичної освіти тощо.

Міністерством освіти і науки України схвалено альтернативну програму «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» для використання у дошкільних навчальних закладах (лист від 14 липня 2020 року № 22.1/12-Г-274). Ця програма зорієнтована на цінності та інтереси дитини, на ампліфікацію дитячого розвитку, на формування культури інженерного мислення.

Програму адресовано педагогам, практичним психологам і соціальним педагогам закладів дошкільної освіти, вихователям, які працюють у будинках сімейного типу, в закладах інтернатного типу тощо; студентам педагогічних інститутів та коледжів, які навчаються за спеціальністю «Дошкільна освіта»; батькам.

Однак освітніх програм широкого профілю, які інтегровано формують STEM-знання, які б масово впроваджувалися в дитячих садках, поки немає. Традиційно вважається успішною математична підготовка дошкільнят, що включає ази з освоєння логіки, поки залишається поза осмислення і прив'язки до комп'ютерних технологій. Таким чином, інтелектуальний розвиток особистості дитини загальноосвітніх закладів обумовлена низкою проблем: низький рівень розвитку мислення дитини; відсут-

ність ефективних методів та форм організація розумової діяльності; не готовність вихователів розвивати у дітей інженерні навички тощо.

Мета статті – на основі проведеного аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури визначити суть поняття «інтелектуальні здібності учнів дошкільної освіти» та схарактеризувати шляхи їх розвитку засобами STEM-освіти.

Методи дослідження. В процесі наукового пошуку визначальними були такі методи дослідження: аналіз та узагальнення філософської та психолого-педагогічної літератури, державних документів з дошкільної освіти задля визначення термінологічного поля дослідження. Класифікація та узагальнення наявних практичних напрацювань та власного педагогічного досвіду щодо впровадження STEM-освіти в освітній процес закладів дошкільної освіти.

Виклад матеріалу та основні результати. Інтелектуальний розвиток дошкільника – одна з важливих складових загального психічного розвитку, підготовки до школи та до майбутнього життя. Розвиток інтелектуальних здібностей має особливе значення для підготовки дітей до шкільного життя. При цьому велике значення має не тільки те, якими знаннями володіє дитина на час вступу до школи, а чи готова вона до отримання нових знань, чи вміє розмірковувати, фантазувати, робити самостійні висновки, складати твори, готувати малюнки, робити конструкції тощо.

Пізнавальні процеси – це психічні процеси, з допомогою яких людина пізнає навколишній світ, себе та інших людей. До пізнавальних процесів дитини дошкільного віку належить відчуття, сприймання, пам'ять, увага, мислення, мовлення, уяву.

У дошкільному віці сприймання дитиною навколишнього світу суттєво відрізняється від сприймання дорослого. Дитина, на відміну від дорослого, часто не може відокремити те, що бачать, від того, що вже знає про цей предмет.

У старшому дошкільному віці переважає мимовільна образна пам'ять, формується та розвивається здатність до тривалого запам'ятовування – довготривала пам'ять. Значно розширюється обсяг пам'яті, відбувається розвиток та формування здатності до швидкого та якісного запам'ятовування матеріалу.

У дошкільному віці увага, пам'ять, мислення набувають опосередкованого, знакового характеру, стають вищими психічними функціями. Діти виявляють високий рівень пізнавальної активності, задають велику кількість

питань, що свідчить про їх прагнення по-своєму класифікувати предмети та явища, знайти загальні та різні ознаки живого та неживого, минулого та сучасності, добра та зла.

За даними Ж. Піаже, період від 2 до 7 років є переходом від сенсомоторного інтелекту (приспосовування до умов ситуації за допомогою практичних дій) до початкових форм логічного мислення. У разі цілеспрямованого навчання діти можуть досягти вищого рівня мислення. В результаті спеціально організованої різнобічної та розгорнутої орієнтовної діяльності у дітей формуються правильні, точні, багаті образи, змістовні уявлення про предмети, які стають основою для розвитку мислення.

Важливе значення в інтелектуальному розвитку дитини надається процесу саморозвитку, самостійності та активності пізнання самої дитини. Це називають дитячим експериментуванням, який визначають як спосіб, що допомагає зрозуміти приховані зв'язки та відносини, застосовувати знання на практиці, перевіряти свої здібності.

Протягом дошкільного віку активно розвивається уява. Вона допомагає створити цілісний образ події чи явищ, добудувати схему чи картину. Таким чином, процес навчання в дошкільному віці не може обмежуватися лише розвитком основ пізнання. Разом з розвитком потрібно розвивати мовлення, уяви, уваги та пам'ять. Практика свідчить, що ефективно навчання дітей дошкільного віку залежить від індивідуального підходу до кожної дитини, тому що в психіці дітей є великі резерви, які не завжди правильно використовуються.

Одним з ефективних шляхів формування інтелектуальних здібностей дітей дошкільного віку є STEM-освіта – модульний напрямок освіти, метою якого є розвиток інтелектуальних здібностей дитини з можливістю залучення її до науково-технічної творчості, що охоплює інженерію, технологію та математику. Це дозволяє сформувати пізнавальні інтереси у дітей до різних видів діяльності. Так, використання STEM-освіти дітей старшого дошкільного віку сприяє створенню моделі освітнього середовища для розвитку передумов науково-технічної творчості та інтелектуальної активності дошкільнят, варіативності змісту освітнього процесу у групі, що дає можливість проявити ініціативу та самостійність у різних видах діяльності.

STEM-підхід у дошкільній освіті дає дітям можливість вивчати світ системно, заглиблюватися в логіку явищ, що відбуваються навколо, виявляти та розуміти їх взаємозв'язок, від-

кривати для себе нове, незвичайне та цікаве. Отже, впровадження STEM-освіту в ЗДО можна через організацію проєктної та експериментально-дослідницької діяльності.

Зазначимо, що обов'язковою умовою успішної роботи є створення актуального предметно-просторового середовища, що відповідає цільовим установкам. При цьому факторами можуть виступати різні види діяльності дошкільнят, наявність цифрового освітнього контенту та доступність до обладнання для самостійної діяльності, можливості демонстрації отриманих результатів.

Створення змішаного предметно-просторового середовища дозволить здійснити проєктно-експериментальну, дослідницьку діяльність та дасть можливість створити STEM-лабораторії, LEGO-центри тощо. STEM-заняття інтегруючи різні види діяльності об'єднує всі напрямки STEM-освіти. Так, головним девізом таких занять є: "Мінімум теорії, максимум практики". Лише інноваційний підхід педагогів дозволить досягти високих результатів через практичну дослідницьку діяльність дошкільнят.

STEM – це міждисциплінарний предмет дошкільньої освіти. Серед визначених чотирьох аспектів, математика визнається базовою дисципліною, що дозволяє розвивати логіку, просторову уяву, пам'ять та абстрактне мислення. Наукові підходи STEM-освіти та інноваційні методи навчання є базою для проблемного навчання та особистісно-орієнтованої педагогіки.

Діти – це природжені дослідники. Вони вмюють ставити запитання та допитливо шукають на них відповіді. Знайомство з алгоритмами дослідницької діяльності систематизує їхню допитливість, дає їм більше можливостей відкривати нове. Необхідно наголошувати на широті застосування методології дослідження, показувати, як дослідницька діяльність може охоплювати різні сторони людського життя.

Якщо математичні знання є базовими фундаментальними знаннями, то технології та інженерія – це їх застосування. Важливим аспектом є розвиток умінь застосовувати наявні знання, інтерпретувати результати дослідження, пробувати застосувати результати на практиці, вміти бачити у реальному житті застосування наукових законів тощо. Педагоги стверджують,

що для успішного синтезування математики та інженерії в житті дошкільника, заняття повинні мати все більш неформальний характер, бути частиною ігрової діяльності дитини.

Діти в дошкільньому віці – це не лише дослідники, а ще й винахідники та випробувачі. З першого року життя вони пробують речі на смак, кидають їх, трясуть, розглядають іграшки та досліджує їх властивості.

Дієвим засобом для розвитку винахідницьких та інженерних навичок є LEGO-технології (LEGO-конструктор, робототехніка), за допомогою яких можна розвивати здатність дітей до технічної творчості. LEGO-технології сприяють:

- розвитку у дітей сенсорних уявлень, оскільки використовуються деталі різної форми, кольору;
- розвитку та вдосконаленню вищих психічних функцій (пам'яті, уваги, мислення);
- тренуванню кистей, що дуже важливо для розвитку дрібної моторики та підготовки руку дитини до письма;
- розвитку мовлення (спочатку з дитиною промовляється, що вона хоче побудувати, з яких деталей, чому, яка кількість, розміри, що надалі допомагає дитині самому визначити кінцевий результат роботи.)

Залучення дітей дошкільного віку до систематичної конструкторської діяльності на даному етапі можна вважати однією з важливих умов формування інтелектуальних здібностей. А LEGO-технології – це ефективний дидактичний матеріал, який стимулює дитячу фантазію, уяву та формує моторні навички.

Як показує практика, STEM-уміння починають формуватися в ранньому віці, і тому вони мають стати частиною освітніх програм для дошкільнят та сприяти досягненню основної мети дошкільньої освіти. Таким чином, Базовий компонент дошкільньої освіти ставить перед педагогами завдання формування інтелектуальних здібностей дітей різними видами діяльності, побудувати освітню діяльність на основі індивідуальних особливостей кожної дитини, при якій дитина є обирає зміст навчання та стає суб'єктом освіти. Практикою доведено, що ефективною та інноваційною технологією розвитку інтелектуальних здібностей дітей дошкільного віку є технологія STEM-освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонова О., Антонов О., Поліщук, Н. М. STEM-підхід в освіті та підготовка вчителя до його впровадження. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2022. № 110. С. 267-281.

2. Бадіца М., Піцик С. Розвиток інтелектуальних здібностей старших дошкільників засобами LEGO-конструктора. *Achievements and prospects of modern scientific research. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. Editorial EDULCP. Argentina. 2020. Pp. 21-27.*
3. Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. URL:https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення 29.04.2023)
4. Васільєва Л. Використання логічних блоків дьенеша для інтелектуального розвитку дошкільників. *Досвід роботи вихователя закладу дошкільної освіти: традиційні підходи та інновації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ужгород, 19 травня 2020 року).* Ужгород: Центр прогресивної освіти «Генезум». Ч. II, 2020.420 с.
5. Волощук І. Розвиток інтелекту: нитки Аріадни не знайдено. *Освіта та розвиток обдарованої особистості.* 2023. В.10. С.13-17.
6. Волощенко О., Коваль Ю. Освітньо-розвивальний потенціал LEGO-технологій у розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Освітній дискурс: збірник наукових праць.* 2019. В.11 (3). URL:<https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24512/Voloschenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 29.04.2023)
7. Газіна І. О. Розвиток інтелектуальних здібностей у дітей дошкільного віку засобами педагогічних інновацій В. Воскобовича. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі* : зб. наук. праць. Полтава. 2017. Вип. 1. С. 53–59.
8. Доценко С., Гавриш І., Щербакова О. STEM-освіта як засіб підвищення творчого потенціалу особистості в рамках науково-педагогічного проекту «Інтелект України». *Perspectives of research and development : collection of scientific articles.* Dublin, Ireland. 2017. P. 119–125.
9. Доценко С.О. STEM-освіта: науковий дискурс та освітні практики. *Рідна школа.* № 3, 2021. С.31-35.
10. Кант І. Критика чистого розуму. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
11. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). 2020. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8> (дата звернення 29.04.2023)
12. Моляко В. Методологічні та теоретичні проблеми дослідження творчої діяльності. *Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко.* Київ. Освіта України. 2008. 702 с.
13. Morze, N., Strutynska, O., Umryk, M. Освітня робототехніка як перспективний напрям розвитку STEM-освіти. *Електронне наукове фахове видання "Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету".* 2018. (5), С. 178-187.
14. Пангелова Н. Теоретико-методичні засади формування гармонійно розвиненої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Київ. Національний університет фізичного виховання і спорту України. 2014.
15. Підлипняк І., Дука Т. Інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2020. С.40-43.
16. Рибалко А., Рибалко О., Захарчук О. STEM-дослідження школярів у приладобудуванні. *Collection of research papers kamianets-podilskyi national,* 2022. URL:https://mvf.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/zbirnik-28_2022.pdf#page=19 (дата звернення 29.04.2023)
17. Рома О., Близнюк В., Борук О. Програма розвитку дитини від 2 до 6 років та методичні рекомендації «Безмежний світ гри з LEGO®». The LEGO® Foundation. 2016.140 с.
18. Улькіна Т. Програма з дисципліни «Дитяча психодіагностика». *Практична психологія: Комплекс типових навчальних програм.* К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, ТОВ «Основа», 2005. Випуск 2. С. 93 – 97.
19. Хуторна Н., Сандугей В. Експериментальне дослідження розвитку інтелектуальних здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами ментальної арифметики. *Тенденції розвитку дошкільної та початкової освіти : молодь і наука* : збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Ч.2. Київ. НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. 379 с., С. 223-225.
20. Шиш Ю. Особливості розумових здібностей старших дошкільників. URL:<https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2021/09/SHish.pdf> (дата звернення 29.04.2023)
21. Gardner Howard. *Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligences* New York : Harper and Row, 1983. 430 p. URL:<https://www.amazon.com/Frames-Mind-Theory-MultipleIntelligences>. (дата звернення 29.04.2023)
22. Heckman J. Skill formation and the economic of investing in disadvantaged children. *Science.* 312 (6). 2006 pp. 1900-1902.
23. Xenia Naidenova. J. Piaget's theory of intelligence. Operational aspect. 2001. URL:https://www.researchgate.net/publication/266274565_J_Piaget's_theory_of_intelligence_Operational_aspect (дата звернення 29.04.2023)

Стаття надійшла до редакції 01.05.2023

Стаття рекомендована до друку 12.05.2023

Svitlana Dotsenko

Doctor of pedagogical sciences, professor of the department distance learning technologies and digital didactics in preschool education H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
2, Valentynivska Street Kharkiv, Ukraine, 61168
svetlana.dotsenko@hnpu.edu.ua ORCID: 0000-0002-4501-9130

DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL ABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN BY MEANS OF STEM EDUCATION

The article is devoted to the study of the concept of intellectual abilities of preschool children. It is determined that intellectual development is understood as a set of quantitative and qualitative changes that occur in the cognitive mental processes of a child under the influence of the child's environment and own experience. The core of intellectual development is mental abilities. It is emphasized that the development of intellectual abilities occurs in various types of preschoolers' activities: play, construction, and learning activities.

The influence of STEM education on the development of preschool children's intellectual abilities is investigated. It is proved that the use of STEM education contributes to the creation of a model of educational environment for the development of prerequisites for scientific and technical creativity and intellectual activity of preschoolers, variability of the content of the educational process in the group, which makes it possible to take initiative and independence in various activities.

To achieve this goal, such research methods as analysis and generalization of philosophical and psychological-pedagogical literature, state documents on preschool education were used to determine the terminological field of the study. The classification and generalization of existing practical developments and own pedagogical experience in the implementation of STEM education in the educational process of preschool education institutions are applied.

Effective methods and means for the development of students' intellectual abilities are substantiated: robotics, construction, mental arithmetic, logical tasks, experiments, research, etc. It has been established that STEM education has a positive impact on the development of a child's cognitive processes: perception, memory, thinking, speech, imagination. The need to create appropriate curricula, laboratories, and centers for the development of STEM skills in preschoolers is emphasized.

Key words: *intelligence, preschool education, technological development, abilities, STEM education, mathematics, robotics, educational process.*

REFERENCES

1. Antonova, O., Antonov, O. & Polishchuk, N. (2022). STEM approach in education and teacher training for its implementation. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical sciences.* (110), 267-281. [in Ukrainian].
2. Baditsa, M. & Pitsyk, S. (2020). Development of intellectual abilities of senior preschoolers with the help of LEGO construction sets. *Achievements and prospects of modern scientific research. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference.* Editorial EDULCP. Buenos Aires, Argentina. P. 21-27. [in Ukrainian].
3. Basic component of preschool education. Standard Ukraine. (2021). Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
4. Vasilieva, L. (2020). Using Dienes logic blocks for intellectual development of preschoolers. *Work experience of a preschool teacher: traditional approaches and innovations: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (Uzhhorod, May 19, 2020). Uzhgorod: Center for Progressive Education "Genezum". Part II, P. 420. [in Ukrainian].
5. Voloshchuk, I. (2023). Intelligence development: Ariadne's thread not found. *Education and development of a gifted personality.* V.10. P.13-17. [in Ukrainian].
6. Voloshchenko, O. & Koval, Y. (2019). Educational and developmental potential of lego technologies in the development of cognitive activity of children of senior preschool age. *Educational discourse: collection of scientific works.* № 11 (3). Retrieved from <https://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24512/Voloschenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
7. Hazina, I. (2017). Development of Intellectual Abilities in Preschool Children by Means of Pedagogical Innovations by V. Voskobovych. *Preschool education in the modern sociocultural space: coll. of science works* Poltava: Publisher Shevchenko R., Vol. 1. P. 53-59. [in Ukrainian].
8. Dotsenko, S., Havrysh, I. & Shcherbakova, O. (2017). STEM-education as a means of enhancing the creative potential of the individual within the framework of the scientific and pedagogical project «Intellect of Ukraine». *Perspectives of research and development: collection of scientific articles.* Dublin. Ireland. P. 119-125. [in Ukrainian].
9. Dotsenko, S. (2021). STEM education: scientific discourse and educational practices. *Native school.* № 3, P.31-35. [in Ukrainian].

10. Kant, I. (2000). A critique of pure reason. Kyiv. Universe, 504 s. [in Ukrainian].
11. Standard Ukraine. The concept of development of science and mathematics education (STEM education) (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#n8> [in Ukrainian].
12. Moliako, V. (2008). Methodological and Theoretical Problems of the Study of Creative Activity. *Strategies of creative activity: school of V. O. Molyako*. Kyiv: Education of Ukraine. 702 s. [in Ukrainian].
13. Morze, N., Strutynska, O. & Umryk, M. (2018). Educational robotics as a promising area of STEM education development. *Electronic scientific publication "Open educational e-environment of a modern university"*. (5), S. 178-187. [in Ukrainian].
14. Panhelova, N. (2014). Theoretical and methodological bases of formation of harmoniously developed personality of preschool child in the process of physical education. Kyiv: National University of Physical Education and Sports of Ukraine. [in Ukrainian].
15. Pidlypniak, I. & Duka, T. (2020). Intellectual Development of Preschool Children in the Conditions of Modern Preschool Education Institution. *Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU*. P.40-43. [in Ukrainian].
16. Rybalko, A., Rybalko, O. & Zakharchuk, O. STEM-research of schoolchildren in instrumentation. *Collection of research papers kamianets-podilskyi national*. Retrieved from https://mvf.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/zbirnik-28_2022.pdf#page=19 [in Ukrainian].
17. Roma, O., Blyzniuk, V. & Boruk, O. (2016). Program for the development of children from 2 to 6 years old and methodological recommendations "The boundless world of play with LEGO". The LEGO® Foundation.140 c. [in Ukrainian].
18. Ulkina, T. (2005). Prohrama z dystsypliny "Dytiacha psykhhodiahnostyka". Practical psychology: Complex of typical educational programs K.: NPU named after M.P. Drahomanova, LLC «Osnova». V.2. P.93 - 97. [in Ukrainian].
19. Khutorna, N. & Sanduhej, V. (2021). Experimental study of the development of intellectual abilities of senior preschool children by means of mental arithmetic. *Trends in the development of preschool and primary education: youth and science: a collection of theses of the 2nd All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation*. Part 2. Kyiv. NPU named after M.P. Drahomanova, 2021. 379 s., pp. 223-225. [in Ukrainian].
20. Shysh, Y. (2014). Peculiarities of mental abilities of older preschoolers. Retrieved from <https://nauka-online.com/wp-content/uploads/2021/09/SHish.pdf> [in Ukrainian].
21. Gardner Howard. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* New York : Harper and Row, 430 p. Retrieved from <https://www.amazon.com/Frames-Mind-Theory-MultipleIntelligences>. [in English].
22. Heckman, J. (2006). Skill formation and the economic of investing in disadvantaged children. *Science*. 312 (6). 1900-1902.
23. Xenia Naidenova. J. (2001). Piaget's theory of intelligence: Operational aspect. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/266274565_J_Piaget's_theory_of_intelligence_Operational_aspect.

The article was received by the editors 01.05.2023

The article is recommended for printing 12.05.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-06>

УДК 377.172

Олена Володимирівна Єфіменко

здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

м. Харків, вул. Алчевських 29, Україна, 61022

efimenko_olena_22@ukr.net ORCID: 0009-0003-4076-5630

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сьогодні ми живемо в епоху глобальної цифровізації суспільства. Стрімкий розвиток технологій та цифровізація захоплює все більший спектр сфер діяльності людини, у тому числі освітні та творчі напрямки. Цифровізація переосмислює на глобальному рівні підходи до організації освітнього процесу, творчої та проектної діяльності. Цифрові технології слід розуміти як один з інструментів у дизайнерській діяльності в сучасному мистецтві, а також область для створення нематеріальних віртуальних продуктів.

Мета статті – висвітлити питання впливу цифрових технологій на організацію освітнього процесу фахівців з графічного дизайну.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс теоретичних методів: аналіз та узагальнення науково-методичних джерел задля теоретичного обґрунтування проблеми дослідження, моделювання, синтез отриманих даних.

Результати дослідження. Основна мета дизайн-освіти – це формування кваліфікованого фахівця, особистості, здатної освоювати культурний досвід та сучасні технології, у тому числі цифрові. Дизайн є особливим видом діяльності, в якому повсюдно використовуються та розвиваються інноваційні методи проектних рішень та сучасні цифрові технології. Таким чином, рівень технологічного розвитку та цифровізації сьогодні як ніколи стимулює розвиток та просування дизайн-освіти.

Цифровізація сприяє впровадженню в освітній процес вебінарів, відеоконференцій, вона змінила форму організації та вид, а також доступність освітніх навчальних матеріалів. У сучасній дизайнерській освіті все частіше використовуються інтерактивні медіаресурси та цифрові технології.

Як і в будь-якій системі, що розвивається, у цифровізації є ряд недоліків і переваг. З одного боку, розвиток цифровізації дає дизайнерам необмежене поле для творчості та роботи. З іншого, з'являється низка проблем та складнощів. Наприклад, зміни форми організації роботи з аудиторією, включаючи особливості та відмінності фізичних об'єктів та їх цифрових копій, авторське право тощо.

У дизайнерській та проектній діяльності цифрові технології сприяють розвитку інновацій, генеруванню нових нестандартних ідей. З'явилися нові області дизайну, наприклад motion-дизайн, web-дизайн та розробки інтерфейсів (UX/UI-дизайн). Сьогодні все більше дизайн-проектів задіють можливості віртуальної та доповненої реальності. Світові музеї та картинні галереї влаштовують віртуальні тури залами, сховищами та майстернями.

Сучасний розвиток візуалізації цифровими технологіями дозволяють дизайнеру конструювати віртуальний простір, створювати медіа-продукти, моделі та інше у синтезі форм, форматів, змінюючи параметри та, по суті, не маючи жодних обмежень для творчого пошуку. Сьогодні цифрові технології сприймаються швидше як інструмент візуалізації дизайнерського контенту.

Педагогічний дизайн один із способів розробки освітніх ресурсів, вкладених у досягнення високого рівня освітнього процесу. Цифровий спосіб розробки мультимедійних інтегративних освітніх засобів дозволить простіше адаптуватися до технологічних змін та трансформації ринку праці, зберігаючи та покращуючи освітній простір.

Розвиток цих технологій та їх інтегрування в освітнє середовище підвищує рівень освітнього процесу, розширюючи його можливості і в плані графічного дизайну.

Висновки. Визначено тенденції розвитку та переосмислення освітнього процесу, у тому числі за допомогою впровадження у процес навчання педагогічного дизайну. Описані деякі сучасні технології, що розвиваються, такі як VR/AR технології в дизайнерській діяльності. порушуються питання переосмислення освітнього процесу в цифровому середовищі, його особливостей та можливої складності. Обговорено цілі дизайн-освіти та використання сучасних цифрових технологій в освіті. Розглянуто перспективи використання віртуальної та доповненої реальності для графічного дизайнера, запровадження іммерсивності у освітній процес. Показано, що цифрові технології у дизайнерській та проектній діяльності сприяють розвитку інновацій та генеруванню нових ідей, що впливають як на дизайнерську діяльність, так і на освітній процес.

Ключові слова: дизайн-освіта, графічний дизайн, віртуальна реальність, цифровізація, педагогічний дизайн, освітнє середовище.

Як цитувати: Єфіменко О.В. Організація освітнього процесу майбутніх фахівців з графічного дизайну засобами цифрових технологій. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 51-57. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-06>

In cites: Yefimenko, O. (2023). Organization of the educational process of future specialists in graphic design by means of digital technologies. 52, 51-57. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-06> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Сьогодні ми живемо в епоху глобальної цифровізації суспільства. Щодня людина взаємодіє з різноманітністю цифрових пристроїв, починаючи від простих побутових приладів, закінчуючи системами розумного будинку, електронними помічниками та пристроями зі штучним інтелектом. Стрімкий розвиток технологій та цифровізація захоплює все більший спектр сфер діяльності людини, у тому числі освітні та творчі напрямки.

Аналіз актуальних досліджень. Професійна підготовка фахівців з графічного дизайну є складним динамічним процесом і розглядається крізь призму: по-перше, оновлення й модернізації системи вищої [7; 12; 13; 15; 19; 20 та ін.]; по-друге, сучасних досліджень у царині синтезу дизайну та технологій [5; 8; 9; 16 та ін.]; широкого застосування засобів цифрових і мультимедійних технологій з метою реалізації освітніх цілей – [2; 3; 11; 14; 17 та ін.]. Саме ці три складові визначають певну своєрідність, характерну для вищої мультимедійної дизайнерської школи.

Мета статті – висвітлити питання впливу цифрових технологій на організацію освітнього процесу фахівців з графічного дизайну.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс теоретичних методів: аналіз та узагальнення науково-методичних джерел задля теоретичного обґрунтування проблеми дослідження, моделювання, синтез отриманих даних.

Виклад матеріалу та основні результати. Говорячи про цифровізацію та цифрові технології, важливо розуміти, що ховається під цими поняттями. Цифровізацією можна вважати впровадження, поширення та використання цифрових технологій у сферах життя людини [10].

Цифровізація переосмислює на глобальному рівні підходи до організації освітнього процесу, творчої та проектної діяльності. Цифрові технології слід розуміти як один з інструментів у дизайнерській діяльності в сучасному мистецтві, а також область для створення нематеріальних віртуальних продуктів [18].

Основна мета дизайн-освіти – це формування кваліфікованого фахівця, особистості, здатної освоювати культурний досвід та сучасні технології, у тому числі цифрові. Дизайн є особливим видом діяльності, в якому повсюдно використовуються та розвиваються інноваційні методи проектних рішень та сучасні цифрові технології. Таким чином, рівень технологічного розвитку та цифровізації сьогодні як ніколи стимулює розвиток та просування дизайн-освіти. При цьому сучасні учні більшу частину часу проводять у цифровому середовищі, сформованому різними технологіями, зокрема штучним інтелектом, технологіями віртуальної та доповненої реальності. Здебільшого використання цифровізації освіти зумовлено підвищенням ефективності та доступності навчання з допомогою сучасних технологічних засобів [6]. Варто зазначити, що цифровізація не є вирішенням усіх проблем сучасної освіти, у тому числі дизайн-освіти, але вона впливає і навіть змінює освітнє середовище та стиль викладання.

Цифровізація сприяє впровадженню в освітній процес вебінарів, відеоконференцій, вона змінила форму організації та вид, а також доступність освітніх навчальних матеріалів. Останні кілька років спостерігається стрімкий розвиток інтерактивних освітніх платформ як самостійних, і з урахуванням освітніх організацій. У сучасній дизайнерській освіті все частіше використовуються інтерактивні медіаресурси

та цифрові технології. Особливо гостро питання цифровізації освіти постало в період запровадження локдауну, а згодом і воєнного стану та масового переходу навчальних закладів на дистанційний формат навчання. Як виявилось, у сучасному світі традиційні методи ведення освітнього процесу були не готові до різкого та повного переходу до медіапростору.

Цифровізація освітнього середовища, стрімко розвиваючись, змушує у глобальному розумінні переглядати та регулювати педагогічні практики. За рахунок доступності дистанційних освітніх програм охоплюється велика аудиторія, проте це може спричинити перехід на індивідуальні способи підготовки учнів та постійне самовдосконалення самих педагогів, що особливо важливо для педагогів дизайнерів. Такі трансформації допомагають взаємодії різних навчальних закладів та відкритості освітнього процесу. Зараз учень може обрати своїм куратором чи наставником будь-якого спеціаліста-дизайнера навіть із закордонних освітніх організацій, працюючи дистанційно. Таким чином, цифровізація освітнього середовища розширює можливості освіти на різних рівнях.

Як і в будь-якій системі, що розвивається, у цифровізації є ряд недоліків і переваг. З одного боку, розвиток цифровізації дає дизайнерам необмежене поле для творчості та роботи. З іншого, з'являється низка проблем та складнощів. Наприклад, зміни форми організації роботи з аудиторією, включаючи особливості та відмінності фізичних об'єктів та їх цифрових копій, авторське право та інше [18]. Крім того, далеко не всі фахівці тих чи інших областей можуть швидко перебудуватись на цифрові технології. Так, наприклад, головна складність процесу цифровізації полягає у нерозумінні взаємодії деяких сторін. ІТ-фахівці які завжди розуміють процес фактичного виробництва, тоді як виробничники не розуміють ІТ [18]. В освітньому середовищі ситуація аналогічна. Ми спостерігаємо розширення можливостей ведення освітнього процесу, його відкритість, гнучкість та доступність. Однак при повному переході на online-формат втрачається безпосередній контакт у навчанні між педагогом та учнями. І тут виникає проблема здійснення освітнього процесу. Якщо ми розглядаємо освітні онлайн-курси, націлені на відносно дорослу аудиторію, то тут відсутність прямого контакту з педагогом є істотним мінусом. Якщо йдеться про додаткові курси для дітей дошкільного віку, то відсутність безпосереднього спілку-

вання з педагогом впливатиме на рівень засвоєння навчального матеріалу учнями. Причому одна з проблем online-освіти (не тільки в дизайні) полягає у складності її адаптації для різних вікових груп учнів, притому що сьогодні дизайн-освіта стала у дітей популярною. Крім того, гостріше постає необхідність розвитку особистісних якостей учня (наприклад, такого, як самодисципліна). Дизайн-освіта дозволяє досягти розуміння закономірностей та особливостей сприйняття та інтерпретації інформації з погляду нових цифрових технологій [11].

У дизайнерській та проектній діяльності цифрові технології сприяють розвитку інновацій, генеруванню нових нестандартних ідей.

Зараз практично будь-який дизайн-проект здійснюється за допомогою цифрових технологій або є медіапродуктом. Цифровізація процесів та інтеграція інноваційних технологій у дизайнерські проекти значно підвищили якість та різноманітність розробок та областей застосування дизайну [12]. Як і раніше розвивається напрямок «нано арт», який є синтезом сучасного мистецтва і науки.

Найчастіше в основу «арту» беруться зображення з надчутливих мікроскопів, яке допрацьовується на комп'ютері художником чи дизайнером.

Комп'ютерна комбінаторика, що нерідко використовується у процесі проектною діяльності студентів-дизайнерів, є ефективним способом вивчення формоутворення (не тільки у графіку, а й у промисловому об'єкті). Завдяки використанню комбінаторного методу у 3D-моделюванні створюються різноманітні форми середовищного та промислового дизайну.

З'явилися нові області дизайну, наприклад motion-дизайн, web-дизайн та розробки інтерфейсів (UX/UI-дизайн). Сьогодні все більше дизайн-проектів задіють можливості віртуальної та доповненої реальності. Цифрова іммерсивність як об'єкт вивчення, мабуть, головний тренд в освітньому середовищі та мистецтві останніх кількох років. Повний локдаун періоду світової пандемії як ніколи актуалізував взаємодію сфер культури та освіти з цифровими технологіями. Світові музеї та картинні галереї влаштовують віртуальні тури залами, сховищами та майстернями. Завдяки цифровим технологіям значно розширилися аудиторії різнопрофільних дискусійних клубів та шкіл. Найчастіше такі програми підтримуються на державному рівні. Таким чином, цифровізація не лише розширює доступ до освітнього

контенту, а й підтримує музеї, театри та інші майданчики, що було особливо важливим під час локдауну.

Говорячи про цифрові технології в дизайні, ми спостерігаємо стрімкий розвиток цифрового мистецтва (digital art), заснованого на використанні цифрових технологій, результатом якого є художні твори у цифровому форматі, конкретніше, у формах програмного мистецтва, фрактального, фотореалістичного рендерингу, VR/AR технологій тощо [9]. Сучасний розвиток візуалізації цифровими технологіями дозволяють дизайнеру конструювати віртуальний простір, створювати медіа-продукти, моделі тощо у синтезі форм, форматів, змінюючи параметри та, по суті, не маючи жодних обмежень для творчого пошуку. Нині у тренді є іммерсивність та занурення у віртуальну чи доповнену реальність. Сьогодні цифрові технології сприймаються швидше як інструмент візуалізації дизайнерського контенту.

Переосмислюється роль дизайнера у проектній діяльності та у творчому процесі в цілому. Саме на цьому стику матеріального та віртуального сьогодні працюють дизайнери та художники VR/AR. Доповнена реальність, також стрімко розвиваючись, стає доступнішою для дизайнерів і користувачів, в тому числі і друкована продукція в класичному поданні вже не настільки популярна і далеко не інноваційна. Однак інтерактивна друкована продукція набагато привабливіша для дизайнера. В одному тільки QR-коді можна сховати величезну кількість інформації, а при наведенні камери може відкритися віртуальна галерея, експонат, що «ожив», і багато іншого. Мультимедійні гіді стали найчастішим елементом музейних виставок. За допомогою програми та смартфона відвідувач отримує інформацію про об'єкт, аудіолекцію тощо. Таким чином, дизайнер може інакше організувати виставковий простір, роблячи його більш доступним та зручним як освітня або інформаційна складова.

Таким чином, ми отримуємо низку переваг цифрових технологій, що включають:

- можливість надання більшої інформації з використанням мінімального простору;
 - нестандартний метод надання текстової та візуальної інформації;
 - велику залученість користувача та кращу запам'ятовуваність інформації;
 - фактична відсутність обмежень контенту.
- З недоліків можна назвати такі:
- дорожнечу технологій та обмеженість масового впровадження;

- технічні обмеження та тривалість підготовки необхідних матеріалів, включаючи підготовку простору для візуалізації, роботи дизайнера та інших фахівців зі створення доповненої/віртуальної реальності та їх підтримки у процесі використання;
- необхідність наявності у користувача програм та додаткового обладнання.

Інновації торкнулися й освітнього процесу. У зв'язку з цим спостерігається розвиток такого напрямку, як педагогічний дизайн, який відноситься до категорії освітнього середовища, що називається instructional design або learning experience design (дизайн досвіду навчання). Фахівець з дизайну освітнього середовища повинен володіти, перш за все, дизайнерським мисленням та здатністю до візуалізації інформації, оскільки він займається не лише методологією та розробкою освітніх курсів та програм. Процес його роботи вимагає сукупності навичок та компетенцій на матеріалі інтегративних зв'язків дизайну та педагогіки, творчого та системного мислення, здатності до аналізу інформації та вміння донести її до користувача.

Педагогічний дизайн один із способів розробки освітніх ресурсів, вкладених у досягнення високого рівня освітнього процесу [1]. Цифровий спосіб розробки мультимедійних інтегративних освітніх засобів дозволить простіше адаптуватися до технологічних змін та трансформації ринку праці, зберігаючи та покращуючи освітній простір. Подібний метод оптимізації освітніх програм дуже корисний для дизайнерської освіти, оскільки сприяє швидкому оновленню навчальних матеріалів, стимулюючи просторове мислення учнів [4].

Висновок. Глобальна цифровізація та розвиток цифрових технологій є незворотним процесом, що захоплює всі сфери діяльності людини. Дизайн-освіта, активно розвиваючись, включає науку, технології, мистецтво і культуру. Нерідко, завдяки особливостям дизайнерського мислення, можна успішно адаптувати освітні програми під нові реалії, позначені розвитком педагогічного дизайну. Цифрові технології при цьому зайняли значну нішу як інструментарій створення освітніх ресурсів, візуалізації навчального матеріалу та технології здійснення дистанційного чи змішаного навчання.

Розвиток цих технологій та їх інтегрування в освітнє середовище підвищує рівень освітнього процесу, розширюючи його можливості і в плані дизайн-проекування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Близнюк М. М. Педагогічний дизайн як сучасний дидактичний напрям у підготовці майбутніх художників. *Міжнародний науковий журнал Науковий огляд*, 4 (47), 2018. 77-89.
2. Бойчук В., Уманець В., & Фу Г. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у художньо-творчій діяльності майбутнього викладача художньо-мистецьких дисциплін. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2021. 5-13.
3. Горбань Л. В. Цифрове мистецтво як шлях до STEAM-професій. *Інноваційні практики наукової освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 8-11 грудня 2021 р.)*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 123.
4. Денисенко С. М. Педагогічний дизайн у сучасному освітньому процесі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2015. 3 (81), 79-83.
5. Доброскок І. І., Наливайко, О.О., Рибалко, Л.С., & Жерновникова, О.А. Впровадження цифрових ресурсів у процес підготовки музикантів-педагогів у навчальних закладах КНР. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. Переяслав-Хмельницький : СКД, 2020. Вип. 12. С. 123-137.
6. Жерновникова О. А., Перетяга Л. С., Ковтун А. В., Кордубан М. В., Наливайко О. О. & Наливайко Н. А. Технологія формування цифрової компетентності майбутніх учителів засобами гейміфікації. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Том 75 (№1). С. 170-185.
7. Карплюк С. О. Особливості цифровізації освітнього процесу у вищій школі. *Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку*, 2019. 188-197.
8. Кошелева О., Цисельська О., & Кравчук О. Організація освітнього процесу у закладах вищої освіти культурно-мистецького профілю в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*, 6 (11). 2022.
9. Луп'як Д., & Луп'як Д. Д. Застосування сучасних комп'ютерних технологій у підготовці майбутніх фахівців графічного дизайну. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, (47), 2016. 209-218.
10. Матвієнко О., & Цивін М. Цифровізація: освітній контекст. *Вісник Книжкової палати*, (11), 2020. 28-35.
11. Оршанський Л. Сучасні вимоги й особливості професійної підготовки майбутніх дизайнерів у закладах вищої освіти. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*, (15), 2020. 43-56.
12. Столярова І. С., & Столяров В. О. «Композиція» з застосуванням цифрових графічних технологій, та покращення якості підготовки спеціалістів мистецької освіти. In *Digital Transformations of Modernity: Proceedings of the Multidisciplinary International Scientific-Practical Conference (January 24, 2022. Coimbra, Portugal)* (pp. 9-12). Publishing «REICST».
13. Толочко С. В. Цифрова компетентність педагогів в умовах цифровізації закладів освіти та дистанційного навчання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені ТГ Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, 13(169), 2021. 28-35.
14. Тригуб О. Л. Застосування технологій віртуального освітнього середовища в умовах дистанційного навчання студентів спеціальності «Дизайн». *PhD Thesis*. 2021.
15. Тулашвілі Ю. Підготовка фахівців у закладах вищої освіти в реаліях цифрової трансформації. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2021. 116-127.
16. Bozkurt A. Educational Technology Research Patterns in the Realm of The Digital Knowledge Age. *Journal of Interactive Media in Education*, 2020(1), pp. 1-17.
17. Fernández-Sanz L., Gómez-Pérez J., & Castillo-Martínez A. (). "E-Skills Match: A framework for mapping and integrating the main skills, knowledge and competence standards and models for ICT occupations. *Computer Standards & Interfaces*, vol. 51, 2017. pp. 30-42.
18. Godin V.V., Terekhova A. Digitalization of Education: Models and Methods. *International Journal of Technology*. Volume 12(7), 2021. pp. 1518-1528,
19. Gorghiu G., L.M. Gorghiu & L. Pascale. Enriching the ICT competences of university students – a key factor for their success as future teachers. *Journal of Science and Arts*, 1, 2018. pp. 183-190.
20. Guàrdia L., Clougher D., Anderson T., & Maina M. Ideas for Transforming Higher Education: An Overview of Ongoing Trends and Challenges. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, Volume 22(2), pp. 166-184.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2023

Стаття рекомендована до друку 18.04.2023

Olena Yefimenko

recipient of the third educational and scientific level of higher education
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
St. Alchevsky, 29, Kharkiv, Ukraine, 61022
efimenko_olena_22@ukr.net ORCID: 0009-0003-4076-5630

**ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF FUTURE SPECIALISTS
IN GRAPHIC DESIGN USING DIGITAL TECHNOLOGIES**

Today we live in the era of global digitalization of society. The rapid development of technologies and digitalization captures an ever-increasing spectrum of human activity, including educational and creative areas. Digitization is rethinking approaches to the organization of the educational process, creative and project activities at the global level. Digital technologies should be understood as one of the tools in design activity in contemporary art, as well as an area for creating immaterial virtual products.

The purpose of the article is to highlight the impact of digital technologies on the organization of the educational process of graphic design specialists.

Materials and methods. To achieve the research goal, a set of theoretical methods was used: analysis and generalization of scientific and methodical sources for theoretical substantiation of research problems, modeling, and synthesis of the obtained data.

Research results. The main goal of design education is the formation of a qualified specialist, a person capable of mastering cultural experience and modern technologies, including digital ones. Design is a special type of activity in which innovative methods of project solutions and modern digital technologies are widely used and developed. Thus, the level of technological development and digitization today is more than ever stimulating the development and promotion of design education.

Digitization promotes the introduction of webinars and video conferences into the educational process, it has changed the form and type of organization, as well as the availability of educational materials. Interactive media resources and digital technologies are increasingly used in modern design education.

As with any evolving system, digitization has a number of disadvantages and advantages. On the one hand, the development of digitalization gives designers an unlimited field for creativity and work. On the other hand, a number of problems and difficulties appear. For example, changes in the form of organization of work with the audience, including features and differences of physical objects and their digital copies, copyright, etc.

In design and project activities, digital technologies contribute to the development of innovations and the generation of new non-standard ideas. New areas of design are emerging, such as motion design, web design, and interface development (UX/UI design). Today, more and more design projects are set by the possibilities of virtual and augmented reality. The world's museums and art galleries consider virtual tours of halls, vaults and workshops.

The modern development of visualization with digital design technologies allows you to construct a virtual space, create media products, models and more in the synthesis of forms, formats, changing parameters and, in fact, having no limitations for creative search. Today, design digital technologies are perceived as a content visualization tool.

Pedagogical design is one of the methods of developing educational resources invested in achieving a high level of the educational process. The digital method of developing multimedia integrative educational tools makes it easier to adapt to technological changes and the transformation of the labor market, increasing and improving the space.

The development of these technologies and their integration into the educational environment at the level of the educational process, expanding its capabilities in terms of graphic design.

Conclusions. The trends of development and rethinking of the educational process have been determined, including through the introduction of pedagogical design into the learning process. Some modern and developing technologies such as VR/AR technologies in design activities are described. Issues of rethinking the educational process in the digital environment, its features and possible complexity are raised. The goals of design education and the use of modern digital technologies in education were discussed. The prospects of using virtual and augmented reality for graphic designers, introducing immersiveness into the educational process are considered. It is shown that digital technologies in design and project activity contribute to the development of innovations and the generation of new ideas that affect both design activity and the educational process.

Key words: *educational design, graphic design, virtual reality, digitalization, pedagogical design, educational environment.*

REFERENCES

1. Blyznyuk, M. M. (2018). Pedagogical design as a modern didactic direction in the training of future artists. *International Scientific Journal Scientific Review*, 4(47), 77-89. [in Ukrainian].
2. Boychuk, V., Umanets, V., & Fu, G. (2021). The use of information and communication technologies in the artistic and creative activity of the future teacher of artistic disciplines. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems*, 5-13. [in Ukrainian].
3. Horban, L. V. (2021). Digital art as a path to STEAM professions. *Innovative practices of scientific education: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Kyiv, December 8-11, 2021)*.—Kyiv: Institute of the Gifted Child of the National Academy of Sciences of Ukraine, 570 p., 123. [in Ukrainian].
4. Denysenko, S. M. (2015). Pedagogical design in the modern educational process. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, (3 (81)), 79-83. [in Ukrainian].
5. Dobroskok, I.I., Nalivayko, O.O., Rybalko, L.S., & Zhernovnikova, O.A. (2020). Implementation of digital resources in the process of training musician-pedagogues in educational institutions of the People's Republic of China. *Professional education: methodology, theory and technologies. Pereyaslav-Khmelnytskyi: SKD, Issue 12*. P. 123-137. [in Ukrainian].
6. Zhernovnikova, O. A., Peretyaga, L. E., Kovtun, A. V., Korduban, M. V., Nalyvayko, O. O. & Nalyvayko, N. A. (2020). Technology of formation of digital competence of future teachers by means of gamification. *Information technologies and teaching aids*. Volume 75 (1). P. 170-185. [in Ukrainian].
7. Karpluk, S. O. (2019). Peculiarities of digitization of the educational process in higher education. *Information and digital educational space of Ukraine: transformational processes and development prospects*, 188-197. [in Ukrainian].
8. Kosheleva, O., Tsyselska, O., & Kravchuk, O. (2022). Organization of the educational process in institutions of higher education of the cultural and artistic profile under martial law. *Perspectives and innovations of science*, (6 (11)). [in Ukrainian].
9. Lupyak, D., & Lupyak, D. D. (2016). Application of modern computer technologies in the training of future specialists in graphic design. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems*, (47), 209-218. [in Ukrainian].
10. Matvienko, O., & Tsyvin, M. (2020). Digitization: educational context. *Bulletin of the Book Chamber*, (11), 28-35. [in Ukrainian].
11. Orshansky, L. (2020). Modern requirements and features of professional training of future designers in institutions of higher education. *Art education: content, technologies, management*, (15), 43-56. [in Ukrainian].
12. Stolyarova, I. S., & Ctolyarov, V. O. (2022). «Composition» using digital graphic technologies, and improving the quality of training of art education specialists. In *Digital Transformations of Modernity: Proceedings of the Multidisciplinary International Scientific-Practical Conference (January 24, 2022. Coimbra, Portugal)* (pp. 9-12). Publishing «REICST». [in Ukrainian].
13. Tolochko, S. V. (2021). Digital competence of teachers in the conditions of digitization of educational institutions and distance learning. *Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after TG Shevchenko. Series: Pedagogical Sciences*, 13(169), 28-35. [in Ukrainian].
14. Trygub, O. L. (2021). The use of technologies of the virtual educational environment in the conditions of distance learning of students majoring in «Design». *PhD Thesis*. [in Ukrainian].
15. Tulashvili, Yu. (2021). Training of specialists in higher education institutions in the realities of digital transformation. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems*, 116-127. [in Ukrainian].
16. Bozkurt, A. (2020). Educational Technology Research Patterns in the Realm of The Digital Knowledge Age. *Journal of Interactive Media in Education*, 2020(1), pp. 1-17.
17. Fernández-Sanz, L., Gómez-Pérez, J., & Castillo-Martínez, A. (2017). "e-Skills Match: A framework for mapping and integrating the main skills, knowledge and competence standards and models for ICT occupations. *Computer Standards & Interfaces*, vol. 51, pp. 30-42.
18. Godin, V.V., Terekhova, A. (2021). Digitalization of Education: Models and Methods. *International Journal of Technology*. Volume 12(7), pp. 1518-1528.
19. Gorghiu G., L.M. Gorghiu, & L. Pascale. (2018). Enriching the ICT competences of university students – a key factor for their success as future teachers. *Journal of Science and Arts*, 1, pp. 183-190.
20. Guàrdia, L., Clougher, D., Anderson, T., & Maina, M. Ideas for Transforming Higher Education: An Overview of Ongoing Trends and Challenges. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, Volume 22(2), pp. 166-184.

The article was received by the editors 02.04.2023

The article is recommended for printing 18.04.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-07>

УДК 37.013: 316.723

Анастасія Максимівна Захарченко

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти філософського факультету¹
nnsq.romanova@gmail.com, ORCID ID:0009-0008-6840-514X

Данііл Денисович Вавренчук

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти філософського факультету¹
daniil.vavrenchuk@gmail.com, ORCID ID:0009-0003-3721-9575

Ярослава Василівна Шведова

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки¹
shvedova@karazin.ua, ORCID ID: 0000-0001-9592-3032

¹Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи 4, Харків, Україна, 61022

НЕФОРМАЛЬНІ СТРУКТУРИ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ.

Неформальні молодіжні структури є різнобічним та непередбачуваним явищем у нашій сучасності. Життя створює передумови для об'єднання молоді у різноманітні групи та рухи, які впливають на розвиток світогляду, ціннісних орієнтацій та в цілому соціалізацію особистості. Під неформальними молодіжними структурами прийнято розуміти мережу взаємозв'язків, які виникають серед молоді на міжособовому рівні. Неформальні групи створюються спонтанно на основі більш менш тривалого міжособистісного спілкування і є результатом самодіяльності. Людина вступає у неформальні групи для задоволення потреби у почутті причетності, взаємодопомоги, взаємозахисту та тісного спілкування.

Мета статті полягає в дослідженні впливу неформальних структур та субкультур на соціалізацію особистості та окресленні засобів педагогічної взаємодії з представниками молодіжних об'єднань.

Емпіричну базу дослідження складають дані, отримані під час проведеного опитування, яке проводилося за допомогою Google Form (141 особа, більшість опитуваних були віком від 18 до 22 років). Основною віковою групою, яка брала участь в опитуванні, були молоді люди віком від 13 до 23 років, тобто школярі та студенти, які могли брати участь або перебувати у різних субкультурах чи фендомах.

Як свідчить проведене дослідження, результат взаємодії молоді з неформальними структурами/субкультурами як позитивно, так і негативно позначається на соціалізації молоді. Щоб допомогти соціалізації своїх вихованців, педагоги можуть діяти опосередковано через неформальні структури і негласно «контролювати» те, що відбувається, проповідувати певні цінності та переконання, тим самим впливаючи та виховуючи учасників цих структур. Подібна взаємодія, пошук спільних захоплень, обмін досвідом може стати точкою дотику в інтересах та цілях педагогів та вихованців, що підвищить взаєморозуміння між ними та, як наслідок, сприятиме ефективності педагогічних практик.

Ключові слова: неформальні молодіжні структури, соціалізація, субкультура, молодь, педагогічна взаємодія.

Як цитувати: Захарченко А.М., Вавренчук Д.Д., Шведова Я.В. Неформальні структури як фактор соціалізації молоді: соціально-педагогічний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. №52, С. 58-70. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-07>

In cites: Zakharchenko, A., Vavrenchuk, D., Shvedova, Y. (2023). Informal structures as a factor of youth socialization: social and pedagogical aspect. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 58-70. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-07> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Неформальні молодіжні структури є різнобічним та непередбачуваним явищем у нашій сучасності. Життя створює передумови для об'єднання молоді у різноманітні групи та рухи, які впливають на розвиток світогляду, ціннісних орієнтацій та в цілому соціалізацію особистості. Як показує практика, результат взаємодії між суб'єктом та неформальними структурами може бути позитивний або негативний. Як правило, найчастіше, неформальні молодіжні структури існують незалежно від різних навчально-виховних закладів і, отже, не контролюються представниками «офіційних» закладів. В силу того, що багато з подібних закладів можуть бути закритими для сторонніх (що не перебувають у групі учасників), то контролю та розуміння того, що відбувається в подібних спільнотах немає, і не зрозуміло, які цінності та переконання там поширюються. Як показує історія, були випадки, коли подібні неформальні структури пропитували небезпечні та ворожі цінності, що призводило до трагедій і смертей [3]. Тому можливим вирішенням цієї проблеми буде залучення в подібні неформальні структури педагогів, які зможуть негласно «контролювати» те, що відбувається, а також проповідувати певні цінності та переконання, тим самим впливаючи та виховуючи учасників цих структур.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Слід зазначити, що під неформальними молодіжними структурами прийнято розуміти мережу взаємозв'язків, які виникають серед молоді на міжособовому рівні. Неформальні групи створюються спонтанно на основні більш менш тривалого міжособистісного спілкування і є результатом самодіяльності. Людина вступає у неформальні групи для задоволення потреби у почутті причетності, взаємодопомоги, взаємозахисту та тісного спілкування.

До неформальних структур можна віднести такі структури як позашкільні гуртки, різноманітні навчально-виховні установи, фендами (від англ. *fandom*, буквально «фанатство» – неформальне (як правило) субкультурне співтовариство, учасники якого об'єднані єдиним інтересом, пов'язаним із творами мистецтва – пристрастю до певного фільму, книги, серіалу тощо) [9], форуми в інтернеті, групи для обговорень, клуби за інтересами чи субкультури. Субкультура (від лат. *sub* – «під» і *cultura* – «культура») це широко використовуваний термін в соціології, антропології та культурології, а також багатьох інших науках, що позначає частину культури суспільства

(підкультуру), яка відрізняється своїми цінностями, поведінками та переконаннями від переважної інертної більшості. Учасників різних субкультур прийнято виділяти окремо як соціальну групу, що є об'єднанням людей, які мають загальну значущу ознаку (це може бути певна система цінностей, переконань, вид діяльності та інше), що відрізняє їх від інших соціальних груп. Найпоширенішою ознакою субкультури часто є її відмінність від домінуючої культури, такими речами як система цінностей, мова, манера поведінки, зовнішній вигляд, атрибутика та багатьма іншими аспектами.

Для багатьох, перша асоціація, яка виникає при згадці про поняття субкультура – це молодіжні об'єднання, такі як готи, емо, панки та багато інших. Проте, слід зазначити, що субкультура є ширшим поняттям і охоплює ширшу сукупність понять, яка не обмежується лише молодіжними гуртками за інтересами. Субкультури, як стверджують дослідники, можуть формуватися за національною, демографічною, географічною чи професійною основами [1; 4; 5]. До субкультур також можна віднести етнічні спільноти, які можуть відрізнятися від більшості людей діалектом або особливостями своєї культури. Однак, подібні субкультури мають в основному природну форму походження, яка найчастіше була викликана різними культурними, політичними та історичними подіями, що відбуваються протягом тривалого часу і впливають на різні верстви населення. Молодіжні субкультури, як правило, частіше формуються менш глобальними явищами, і частіше мають менше охоплення населення, але бувають і винятки.

Доречним буде розглянути соціально-культурний феномен субкультур в історичному аспекті. Аналіз наукової літератури свідчить, що вперше термін «субкультура» був введений американським соціологом Девідом Рісменом у 1950 році у дослідженнях, де він позначив групи людей, які навмисно обирають стиль і цінності, яким віддають перевагу меншість населення. Пізніше, більш змістовний аналіз цього явища провів британський соціолог і медіавед Дік Хебдідж. Згідно з Д. Хебдідж, субкультури залучають людей зі схожими смаками, яких часто не задовольняють усталені в суспільствах стандарти та цінності. Варто зауважити, що різні дослідники вдавалися до різних слів і формулювань, щоб описати подібне явище. Наприклад, французький соціолог Мішель Мафессолі використав поняття «міські племена», а в СРСР для позначення членів неформальних моло-

діжних субкультур офіційно використовувався термін «неформальні об'єднання молоді». Отже, звідси виходить розмовне слово «неформали».

Досліджуючи таке явище як субкультура, варто також звернути увагу на такий термін як «фендом», що означає співтовариство шанувальників будь-якого виконавця, письменника, актора, навіть наукового діяча, або стилю, проекту, фільму, серіалу, мультфільму, тощо). Поширюючись, фендом може перерости в субкультуру, хоча таке трапляється не часто. Наприклад, фанати готичної музики і панк-року з часом змогли перерости в субкультуру, а ті ж представники спільноти хакерів або геймерів можуть бути міцним фендомом, але при цьому не мати можливості перерости в субкультуру, тому що для цього у них недостатньо загальної ідеологічної спрямованості.

Субкультури можуть містити в собі різні інтереси, що варіюються від музичних стилів і напрямів мистецтва до різних політичних переконань або сексуальних переваг. Іноді субкультури можуть мати замкнутий характер, тим самим прагнучи ізоляції від масової культури [10]. Багато в чому це можна пояснити тим, що субкультурам характерне прагнення протистояння масовій культурі та загально-прийнятим цінностям та переконанням. Однак, варто зазначити, що часом це протистояння може набувати дуже радикальної форми, перетворюючись на агресивний та екстремістський рух. Як правило, такі рухи прийнято називати «контркультурою». Як приклад, можна було б навести субкультуру «шістдесятників», які були явною опозицією тодішнім загально-прийнятим та поширеним ідеологічним, культурним та політичним позиціям. Ще одним прикладом може бути російський панк-рок, що зародився в Сибірі (до нього можна віднести таких діячів як Єгор Летов та Янка Дягілева). Будучи противниками тодішніх правил і норм, встановлених у суспільстві, представники цих субкультур неодноразово зазнавали гонінь, що несло у собі трагічні наслідки. Наприкінці 1980-х років на теренах колишнього СРСР набуває популярності субкультура рокерів, яка мала менш радикальний настрій і більше служила візуальним та культурним протестом проти «інертної більшості». У деяких випадках, щоб уникнути зародження і розвитку екстремістських рухів, до кола учасників радикальних спільнот долучаються різні спеціалісти, таємні агенти, психологи і педагоги, щоб контролювати процеси, які там відбуваються.

У сучасній науці дослідження неформальних об'єднань носить міждисциплінарний ха-

рактер. Так, проблеми неформальних молодіжних об'єднань привертають увагу філософів, соціологів, психологів, культурологів, істориків, педагогів. У праці В. Павелківа зроблено науково-теоретичний огляд вітчизняних та зарубіжних досліджень, присвячених проблемі впливу молодіжних субкультур на процес ідентифікації особистості; аналізуються психологічні особливості субкультур як однієї з рушійних сил соціалізації особистості; розкриваються механізми формування молодіжних субкультур [3]. У роботі А. Карпової феномен молодіжної субкультури розглядається як індикатор соціально-культурного порядку, який виявляє, демонструє, утверджує як позитивні досягнення попередніх поколінь, так і негативні тенденції сучасного розвитку суспільства, а також аналізується позитивний і негативний вплив субкультур на формування особистості у підлітковому віці [3].

Слід підкреслити, що, займаючись питанням дослідження різних субкультур на території тодішнього радянського союзу, багато дослідників стикаються з низкою труднощів, тому що СРСР був культурно та ідеологічно відрізаний від «Заходу», і чимало неформальних структур, які існували, наприклад, в США або Європі, в СРСР існувати не могли, або мали значно менше охоплення ніж у тих країнах, де ці рухи зароджувалися. Тому, деякі рухи в радянському союзі мали свою унікальну форму багато в чому відмінну від західної. Так відбувалося, наприклад, з дуже популярним у 1960-ті роки в США рухом хіпі, який приніс безліч змін для тогочасного світу, і здобутками якого учасники цієї субкультури користуються й досі. Однак, не можна сказати, що цей рух, маючи велике охоплення в США та Європі, зовсім не торкнувся Радянського Союзу. Хіпі безумовно також вплинули на наш простір, але це було в значно меншому масштабі і набагато пізніше, ніж це було на Заході. У 1980-ті роки на теренах колишнього СРСР продовжують поширюватися субкультури, які згодом набувають великої популярності. Багато в чому це було наслідком політики «перебудови», яка послужила важелем для ослаблення багатьох цензурних обмежень, що довгий час до цього служили стримуючими факторами для розвитку та становлення багатьох молодіжних неформальних рухів. Отже, можна зробити висновок, що багато рухів та субкультур, які були поширені за межами комуністичних країн, доходили і до нас, але з запізненням і в інших формах.

Мета статті полягає в дослідженні впливу неформальних структур та субкультур на соціалізацію особистості та окресленні засобів педагогічної взаємодії з представниками молодіжних об'єднань.

Методи дослідження. Відповідно до мети нашого дослідження були використані: герменевтичний метод, що передбачає дослідження різних джерел інформації з подальшим формуванням власної думки; статистичні методи (кількісний аналіз отриманих результатів, порівняльний аналіз). Емпіричну базу дослідження складають дані, отримані під час проведення опитування, яке проводилося за допомогою Google Form (141 особа, більшість опитуваних були віком від 18 до 22 років).

Результати. На етапі емпіричного дослідження нам було важливо з'ясувати, до яких неформальних структур (емо, панки, хіпі, альтернативники, анімешники, готи, геймери, фуррі, АУЕ-рух та багато інших) належали (або належать зараз) опитувані і як це позначилося на їхній соціалізації. Слід підкреслити, що деякі з зазначених субкультур були досить поширеними у відносно недалекому минулому (у 90-ті або 2000-і роки), деякі з них втратили свою популярність, а інші або ж набрали її і пройшли шлях переродження та еволюції в щось нове в іншій формі, а частина взагалі зародилося нещодавно і тільки зараз набирає популярності.

У наш час, з розвитком та розповсюдженням інтернету, перебувати в будь-якому фендомі може абсолютно кожна людина. Однак, далеко не у всіх є така потреба. Поглибленню в конструктивні неформальні структури більшою мірою підлягають творчі люди з креативним мисленням, які з різних причин не погоджу-

ються і не приймають загальноприйнятих правил культури та моралі. З досвіду перебування в одному специфічному фендомі одного з авторів даної статті можна сказати, що здебільшого його учасниками є представники технічних та інтелектуальних професій. Крім цього, досить часто ті, хто перебували або перебувають у певному фендомі чи неформальній структурі, пізніше створюють витвори мистецтва (картини, книги, ігри, музику, фільми), що сприяє поширенню та популяризації колись андерграундної субкультури. Як приклад, можна навести хіпі, чий візуальний стиль, ідеологія, спосіб життя, на момент свого виникнення, негативно сприймався консервативними представниками тогочасного суспільства. Однак, з часом, багато культурних здобутків епохи хіпі увійшли до складу культури загальнопоширеної, тим самим змінивши і доповнивши її. Іноді таке відбувається з окремим фендомом, як наприклад, з «Гаррі Поттером». Чарівний всесвіт Джоан Роулінг справив пристойний вплив не на одне покоління, надихаючи на створення на його основні нових літературних творів.

Основною віковою групою, яка брала участь в опитуванні, були люди віком від 13 до 23 років, тобто школярі та студенти, які могли брати участь або перебувати у різних субкультурах чи фендомах. Також в нашому опитуванні взяли участь старші люди. Більшість опитуваних (близько 60%) були віком від 18 до 22 років. Наймолодшому учаснику було 13 років, найдорослішому – 53 роки. 4 особи утрималися від конкретної відповіді. 62,1% опитаних (87 осіб) (рис.1) склали жінки, 35% (49 осіб) – чоловіки, решта (5 осіб) не відповіли на питання про стать.

Вкажіть, будь ласка, вашу стать

140 ответов

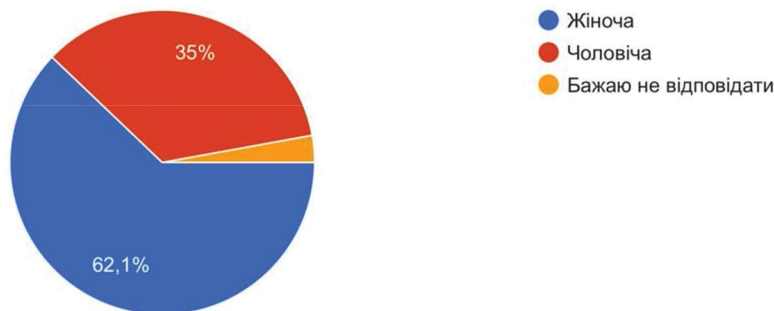

Рис.1. Розподіл відповідей на питання щодо статі опитуваних
Fig. 1. Distribution of answers to questions about the gender of the respondents

Чи були ви, у віці від 13 до 23 років, учасником неформальних структур (наприклад: "фандоми" з різних серіалів чи книг, тематичні спільноти, клуби за інтересами, позашкільні гуртки, групи об'єднані на основі інтересів чи симпатій)?

141 ответ

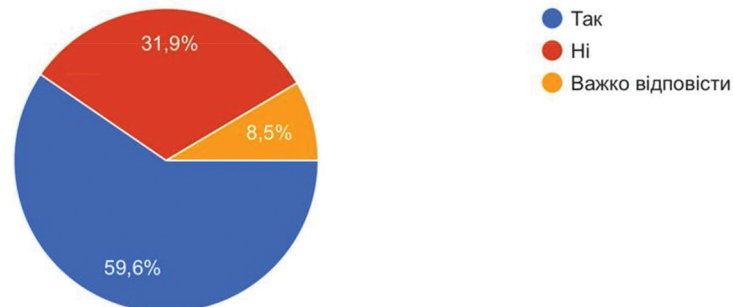

Рис.2. Розподіл відповідей на питання щодо участі опитуваних у віці від 13 до 23 років у неформальних структурах (наприклад: «фандоми» з різних серіалів чи книг, тематичні спільноти, клуби за інтересами, позашкільні гуртки, групи об'єднані на основі інтересів чи симпатій)

Fig. 2. Distribution of answers to questions about the participation of respondents aged 13 to 23 in informal structures (for example: «fandoms» from various series or books, thematic communities, clubs based on interests, extracurricular groups, groups united on the basis of interests or sympathies)

Наступне питання анкети було спрямоване на з'ясування участі опитуваних у неформальних структурах (наприклад: «фандоми» з різних серіалів чи книг, тематичні спільноти, клуби за інтересами, позашкільні гуртки, групи об'єднані на основі інтересів чи симпатій) (рис.2).

Як видно з рис. 2. учасниками неформальних структур були або продовжують залишатися майже 60% опитуваних. Аналіз відповідей на відкрите запитання, що стосувалося конкретизації неформальних структур, у яких брали участь опитувані, дає можливість зробити узагальнення, що це переважно різноманітні фандоми пов'язані з фільмами, серіалами, книжковими всесвітами або зі специфічними темами за інтересами. Наприклад, серед опитаних була людина, яка перебувала у фендомі любителів Античної Греції та міфології, фендомі навколо Олександра Македонського. Багато інших брали участь у фандомах присвячених різноманітним аніме (наприклад, Зошит Смерті, Токійські месники), музичним групам (квор, метал, електронна музика), серіалам («Надприродне», «Доктор Хто», «Рівердейл» та інші), книгам («Гаррі Поттер», різні фанфіки за творами). Також багато опитуваних писали про те, що їм доводилося перебувати в різних гуртках і клубах, пов'язаних з настільними іграми (шахи, теніс), з музикою (музичні гуртки, гра на гітарі, на піаніно), у спортивних гуртках, та в багатьох інших, пов'язаних з творчою чи фізичною діяльністю. Хтось перебував у літературних

гуртках. Частина ідентифікувала себе як учасника субкультури анімешників та геймерів, що цілком нормально для сучасного покоління людей віком від 13 до 23 років. Хтось із опитуваних брав участь у субкультурах, але таких небагато. Серед опитуваних був представник такого руху як неолуддизм. Неолуддизм – течія в сучасній філософії та контркультурі, що критикує вплив науково-технічного прогресу (особливо в області комп'ютерних технологій) на людину і суспільство. Термін «луддит» походить від англійських луддитів – робітників мануфактур, що виступали проти впровадження машин на початку 19 століття [11]. Зараз його вживають щодо людей із технофобськими поглядами.

Наступне питання стосувалося віку, в якому людина перебувала у неформальних структурах (Рис.3).

З рис 3. видно, що за часів навчання у школі (13-17 років) учасниками неформальних структур були 25,7% опитаних, за часів навчання у ЗВО (18-23 років) – 9,3%, у період навчання і в школі, і у ЗВО (13-23) – 28,6%. Це найбільш чисельна група.

Наступне питання було спрямоване на з'ясування того, чи належали опитувані до субкультур у віці від 13 до 23 років (наприклад: емо, панки, хіпі, альтернативники, анімешники, готи, геймери, фуррі, АУЕ-рух, тощо) (рис. 4).

Як видно з рис. 4. стверджувано на питання щодо приналежності до субкультур у віці

У якому віці ви перебували у неформальних структурах?

140 ответов

Рис.3. Розподіл відповідей на питання щодо віку перебування опитуваних у неформальних структурах
Fig. 3. Distribution of answers to questions about the age of stay in informal structures

від 13 до 23 років відповіли 34% опитуваних; 53,9% не належали до субкультур; 12,1% не змогли точно визначитися з відповіддю.

Нас також цікавило питання віку, в якому опитувані долучалися до субкультур (рис.5).

Тут ми отримали наступні відповіді: 53,5% не були учасниками субкультур; майже 30% були учасниками субкультур за часів навчання у школі (13-17 років); 7,1% – за часів навчання в ЗВО (18-23 років); 7,8% – перебували у субкультурах і в школі, і в ЗВО (13-23).

Отже, коли ми змогли проаналізувати основну категорію опитуваних за їх віком, статтю, належністю до неформальних структур та/або субкультур, а також встановили вік, коли саме вони мали пряме відношення до вищезазначених структур, доцільно перейти до питань, які стосуються думки опитуваних щодо впливу не-

формальних структур та/або субкультур на їх соціалізацію. Відомо, що соціалізація являє собою процес входження людини у суспільство. Тож, нас цікавило, як, на думку опитуваних, вплинула їх участь у неформальних структурах та/або субкультурах на освіту, на навчальні досягнення, на стосунки з педагогами тощо.

На рис. 6. представлено отримані результати, що стосуються думки опитуваних щодо впливу неформальних структур та/або субкультур на їх освіту.

Як ми можемо бачити з діаграми, більшість з тих, хто був причетний до неформальних структур та/або субкультур відповіли, що їх участь у цих об'єднаннях ніяким чином не вплинула на їх освіту (35,5%). Втім 28,4 % зазначили: «Так, вплинуло на краще». Відповідь «Так, вплинуло у гірший бік» дали 2,8%.

Чи були ви учасником будь-яких субкультур у віці від 13 до 23 років (наприклад: емо, панки, хіпі, альтернативники, анімешники, готи, геймери, фуррі, АУЕ-рух, тощо)

141 ответ

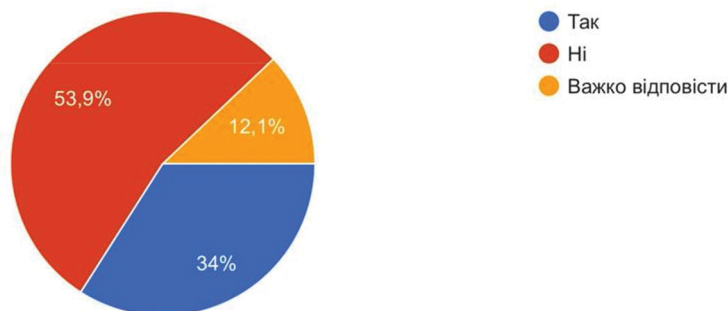

Рис. 4. Розподіл відповідей на питання щодо приналежності опитуваних до субкультур у віці від 13 до 23 років

Fig. 4. Distribution of answers to questions about belonging to subcultures between the ages of 13 and 23

У якому віці ви стали учасником субкультур?

141 ответ

Рис. 5. Розподіл відповідей на питання щодо віку участі опитуваних у субкультурах
Fig. 5. Distribution of answers to questions about the age of participation of respondents in subcultures

Чи вплинула участь у неформальних структурах та/або субкультурах на вашу освіту?

141 ответ

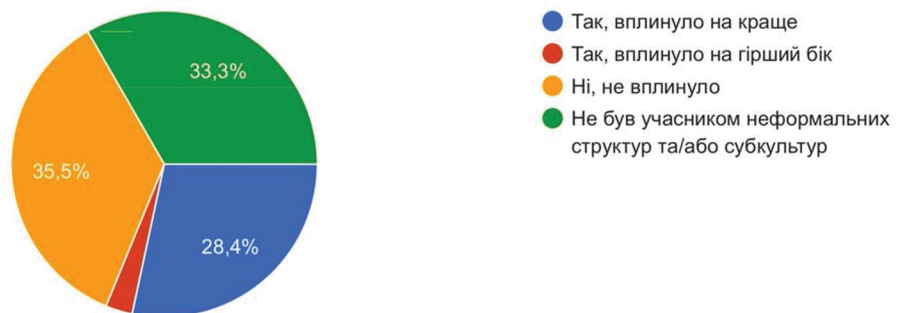

Рис. 6. Думка опитуваних щодо впливу неформальних структур та/або субкультур на їх освіту
Fig. 6. Opinion of the interviewees regarding the influence of informal structures and/or subcultures on their education

Чи вплинула участь у неформальних структурах та/або субкультурах на ваші навчальні досягнення у школі чи університеті?

140 ответов

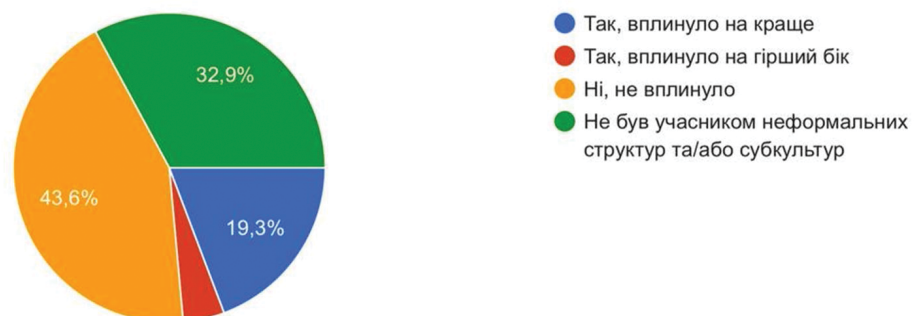

Рис. 7. Думка опитуваних щодо впливу неформальних структур та/або субкультур на навчальні досягнення у школі та ЗВО
Fig. 7. The opinion of the interviewees regarding the influence of informal structures and/or subcultures on educational achievements at school and higher education institutions

Чи вплинула участь у неформальних структурах та/або субкультурах на ваші стосунки з педагогами в освітніх закладах?

141 ответ

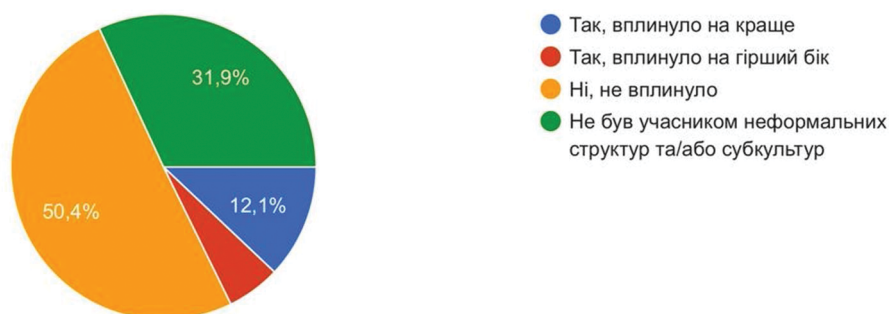

Рис.8. Думка опитуваних щодо впливу їх участі у неформальних структурах та/або субкультурах на стосунки з педагогами в освітніх закладах

Fig. 8. The opinion of the interviewees regarding the influence of their participation in informal structures and/or subcultures on relations with teachers in educational institutions

Наступне питання стосувалося визначення думки опитуваних щодо впливу неформальних структур та/або субкультур на їх навчальні досягнення у школі чи у ЗВО (рис.7).

Як видно з рис. 7. Більшість (43,6%) також, як і у попередньому питанні, відповіли, що неформальні структури та/або субкультури не мали впливу на навчальні досягнення у школі чи університеті. Позитивний вплив відчували 19,3% опитуваних, негативний – 4,3% .

Результати наступного питання: «Чи вплинула участь у неформальних структурах та/або субкультурах на ваші стосунки з педагогами в освітніх закладах?» представлено на рис. 8. Практика свідчить, що педагоги зрідка підтримують учнів у подібних заходах, а іноді відкрито проявляють

негативне відношення. Проте, на нашу думку, це не є коректним. Педагоги повинні цікавитися інтересами та захопленнями своїх учнів, життєвим досвідом, оскільки це можливість налагодження продуктивної педагогічної взаємодії.

Як видно з рис. 8. 50,4% опитуваних зазначили, що їх участь у неформальних структурах та/або субкультурах ніяким чином не вплинула на стосунки з педагогами. 12,1% зазначили позитивний вплив, а 5,6% – негативний.

На питання «Чи були у вас проблеми із соціалізацією в суспільстві до вступу в неформальні структури та/або субкультури?», ми отримали відповіді представлені на рис.9.

Як видно з рис. 9. 36,9% опитуваних відповіли, що не мали істотних проблем із соціалізацією

Чи були у вас проблеми із соціалізацією в суспільстві до вступу в неформальні структури та/або субкультури?

141 ответ

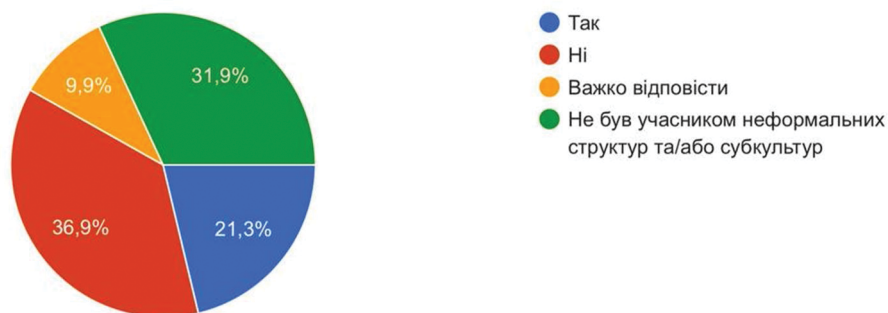

Рис. 9. Розподіл відповідей на питання «Чи були у вас проблеми із соціалізацією в суспільстві до вступу в неформальні структури та/або субкультури?»

Fig. 9. Distribution of answers to the question "Did you have problems with socialization in society before joining informal structures and/or subcultures?"

Чи вплинула участь у неформальних структурах та/або субкультурах на вашу соціалізацію у суспільстві?

140 ответов

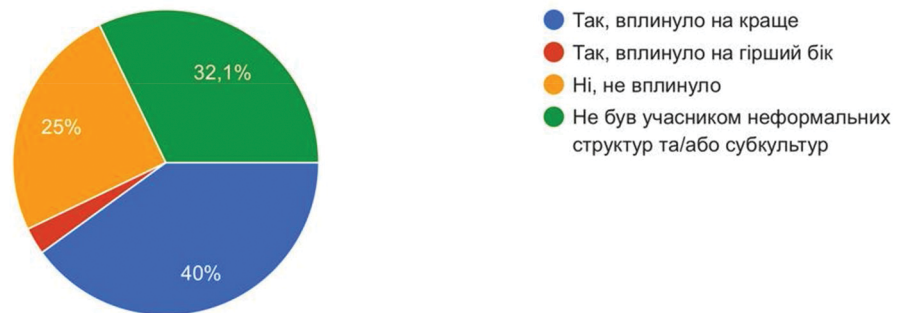

Рис.10. Розподіл відповідей на питання «Чи вплинула участь у неформальних структурах та/або субкультурах на вашу соціалізацію?»

Fig. 10. Distribution of answers to the question "Has participation in informal structures and/or subcultures affected your socialization?"

до вступу в неформальні структури та/або субкультури. 21,3% дали стверджену відповідь. Результати наступного питання «Чи вплинула участь у неформальних структурах та/або субкультурах на вашу соціалізацію?» представлено на рис.10.

Отримані відповіді на вищезазначене запитання дозволяють стверджувати, що участь у неформальних структурах та/або субкультурах допомогла у соціалізації 40% опитаних. 25% зазначили, що вплив був нейтральним, а 2,9% зазначили негативний вплив.

Розподіл відповідей на питання «Чи використовували ви знання та досвід, отримані в неформальних структурах та/або субкультурах у закладах освіти?» представлено на рис. 11. Слід зазначити, що неформальні структури це не

лише засіб для гарного проведення часу. А це ще і дієвий засіб для засвоєння нового матеріалу у підлітковому віці, оскільки набагато легше засвоювати знання у неформальній обстановці.

Відповіді на вищезазначене запитання було розподілені наступним чином: 43,2% використовували знання та досвід, отримані в неформальних структурах та/або субкультурах у закладах освіти, де вони навчалися, 23,7% не використовували.

Нам було цікаво дізнатися у опитуваних чи були/є педагоги освітніх закладів, в яких вони навчалися, учасниками неформальних структур? (рис.12). Відповіді на вищезазначене запитання було розподілені наступним чином: 62,1% зазначили, що їм складно відповісти на це питання;

Чи використовували ви знання та досвід, отримані в неформальних структурах та/або субкультурах у своїх навчальних закладах?

139 ответов

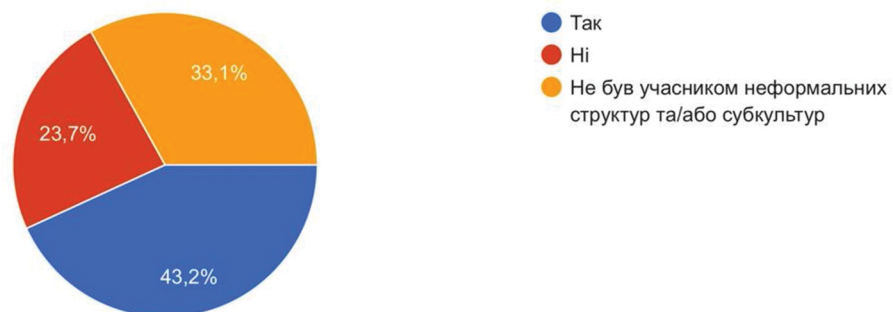

Рис. 11. Розподіл відповідей на питання «Чи використовували ви знання та досвід, отримані в неформальних структурах та/або субкультурах у закладах освіти?»

Fig.11. Distribution of answers to the question «Did you use the knowledge and experience gained in informal structures and/or subcultures in educational institutions?»

Чи перебували педагоги ваших освітніх закладів у неформальних структурах?

Чи перебувають зараз?

140 ответов

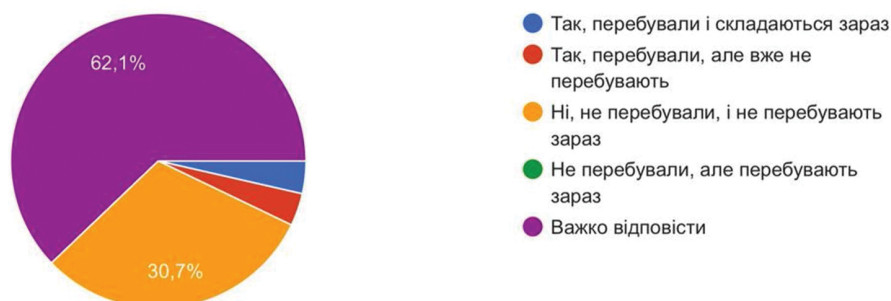

Рис.12. Розподіл відповідей на питання «Чи були/є педагоги Ваших освітніх закладів учасниками неформальних структур?»

Fig. 12. Distribution of answers to the question "Were/are the teachers of your educational institutions members of informal structures?"

30,7% відповіли «Ні, не були»; 3,6% надали відповідь «Так, були і є зараз»; 3,6% зазначили, що «Так, перебували, але вже не перебувають».

Останнє запитання було спрямоване за з'ясування у опитуваних чи були/є педагоги освітніх закладів, в яких вони навчалися, учасниками субкультур? (рис.13).

Як видно з рис. 13. відповіді були розподілені наступним чином: 62,1% зазначили, що їм складно відповісти на це питання; 28,6% відповіли «Ні, не були і не є зараз»; 4,3% відповіли «Так, були учасниками, але вже не беруть участь»; 2,9% вказали «Так, були учасниками і є зараз».

Результати проведеного дослідження підтверджують необхідність застосування знань з педагогіки для вирішення проблем соціалі-

зації молоді, що може бути реалізовано через впровадження та розповсюдження конструктивних ідей та цінностей через неформальні структури за допомогою педагогів. Виходячи з досвіду авторів статті, сучасні діти та підлітки в школах найчастіше розбиваються на гуртки за своїми інтересами (найчастіше за інтересами до якогось певного фендома), через що до кожної з таких груп потрібно вміти знайти підхід, а багатьом учителям поважного віку досить складно зрозуміти молоде покоління. Зрозуміло, що використовувати будь-які педагогічні прийоми впливу на маси людей через захоплення фендомами досить складне завдання, так як дуже складно охопити величезну кількість людей розкиданих просторами інтернету і пов'я-

Чи були педагоги ваших освітніх закладів учасниками субкультур?

Чи є ними зараз?

140 ответов

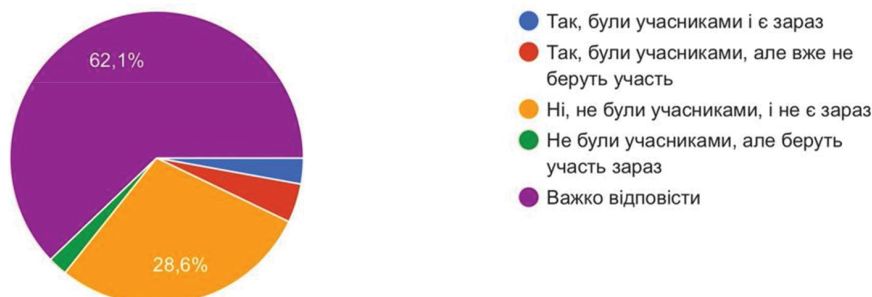

Рис.13. Розподіл відповідей на питання «Чи були/є педагоги Ваших освітніх закладів учасниками субкультур?»

Fig. 13. Distribution of answers to the question "Were/are the teachers of your educational institutions participants of subcultures?"

заних між собою переважно тільки захопленням даним фендомом. Так, впливати на людей в інтернеті, не маючи достатньо авторитетності та значущості для цього, це – завдання нездійсненне, але педагог може використовувати захоплення молоді певним фендомом у потрібному йому руслі. Уявімо таку ситуацію: більшість підлітків класу стали фанатами аніме. Педагог може проявити зацікавлення до уподобання своїх вихованців, вивчити контекст, зібрати учнів для неформального обговорення різноманітних питань, пов'язаних з аніме, запропонувати певні активності, пов'язані із творчістю. Таким чином, педагог може стати «своїм», і відштовхуючись від цього, впливати на цю групу осіб, будучи її членом. Так само можна впливати і на якісь театральні, спортивні, літературні, музичні гуртки. Наприклад, можна звертатися до його учасників, дізнаватися, які речі їх цікавлять, чого вони прагнуть і які їх цілі, і відштовхуючись від цього будувати з ними взаємодію. Розуміння – ось що важливо. Відштовхуючись

від розуміння цінностей та інтересів інших людей, будь вони фанатами фендомів або учасниками певних неформальних структур, педагог може сприяти гармонійному розвитку особистості, генеруванню креативних ідей і, в цілому, допомогти соціалізації своїх вихованців.

Висновки. Сучасна молодь активно об'єднується у неформальні структури, що цілком є природним процесом. Як свідчить проведене дослідження, результат взаємодії молоді з неформальними структурами/субкультурами може бути неоднозначним. Щоб допомогти соціалізації своїх вихованців, педагоги можуть діяти опосередковано через неформальні структури і негласно «контролювати» те, що відбувається, проповідувати певні цінності та переконання, тим самим впливаючи та виховуючи учасників цих структур. Подібна взаємодія, пошук спільних захоплень, обмін досвідом може стати точкою дотику в інтересах та цілях педагогів та вихованців, що підвищить взаєморозуміння між ними та, як наслідок, сприятиме ефективності педагогічних практик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аберкромби Н., Хилл С., Тернер Б. Социологический словарь / пер. с англ., под ред. С. А. Ерофеева. М: Экономика, 2004. С. 325.
2. Карпова А. В. Соціалізація підлітків в середовищі молодіжних субкультур. *Збірник наукових праць РДГУ*. Випуск 11, 2018. Режим доступу: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/11/11
3. Павелків В. Р. Молодіжна субкультура та її вплив на процес ідентифікації особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. Вип. 5. 2015. С. 117-123. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2015_5_23r
4. Субкультура. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. С. 442.
5. Субкультура. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор. В. Г. Кремінь. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 884.
6. Brosnan M.J. Technophobia: the psychological impact of Information Technology. 1998. P 155. London: Routledge.
7. Clute J. Encyclopedia of Fantasy (Society for Creative Anachronism). Retrieved. 1997.
8. Cromdal J. Socialization. In K. Brown (ed.). Encyclopedia of language and linguistics. North-Holland: Elsevier. 2006. pp. 462–66. doi:10.1016/B0-08-044854-2/00353-9.
9. Fandom - Definition of fandom by Merriam-Webster». merriam-webster.com.
10. Hurrelmann K., Quenzel G. Developmental Tasks in Adolescence. London/New York: Routledge. 2019.
11. Jones S. E. Against technology: from the Luddites to neo-Luddism. CRC Press. 2006. P. 20.
12. Maccoby E.E. & Martin, J.A. Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P.H. Mussen (Series Ed.) & E.M. Hetherington (Vol. Ed.), Handbook of Child Psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development (4th ed., pp. 1–101). New York: Wiley. 1983.
13. Macionis G., John L. Sociology 7th Canadian Ed. Toronto, Ontario: Pearson Canada Inc. 2010. P. 111.
14. Moreland Richard L., Levine, John M. Socialization in Small Groups: Temporal Changes in Individual-Group Relations. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1982. Vol. 15. pp. 137–92. doi:10.1016/S0065-2601(08)60297
15. Plomin R. Nature and nurture: An introduction to human behavioral genetics. Pacific Grove, CA: Brooks/Cole. 1990.
16. Stanfill M., Condis M. «Fandom and/as labor». *Transformative Works and Cultures*. 2014.
17. Youth Cultures: Scenes, Subcultures and Tribes. CRC Press. 2007. P 280.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2023

Стаття рекомендована до друку 18.04.2023

Anastasiia Zakharchenko

student of the first (bachelor's) level of higher education Faculty of Philosophy¹
nnsq.romanova@gmail.com ORCID ID:0009-0008-6840-514X

Daniil Vavrenchuk

student of the first (bachelor's) level of higher education Faculty of Philosophy¹
daniil.vavrenchuk@gmail.com ORCID ID:0009-0003-3721-9575

Yaroslava Shvedova

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Pedagogy Department¹
shvedova@karazin.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9592-3032>

¹V.N. Karazin Kharkiv National University,
Svobody Square 6, Kharkiv, Ukraine, 61022

**INFORMAL STRUCTURES AS A FACTOR OF YOUTH SOCIALIZATION:
SOCIAL AND PEDAGOGICAL ASPECT**

Informal youth structures are a diverse and non-transferable phenomenon in our modernity. I create life to change my mind for the unity of young people among various groups, as if to infuse into the development of a light-gazer, valuable orientations and in general socialization of specialness. Under the informal youth structures, it is accepted to understand the interrelationships, as if they blame the middle youth on the inter-special level. Informal groups are created spontaneously on the basis of more or less tribal inter-society splintering and as a result of self-discipline.

A person joins an informal group to be satisfied, ask for respect, mutual assistance, mutual protection and close communication.

The meta stats influence the influence of informal structures and subcultures on the socialization of the specialty and the education of the pedagogical interdependence with the representatives of the youth communities.

The empirical base of the study is made up of data, subtracting the hour of the experiment, as it was carried out with the help of Google Form (141 persons, most of the interviews were conducted in 18 to 22 years). The main century group, as it took part in the internship, were young people from 13 to 23 years old, so that schoolchildren and students, could take a part in different subcultures of fandoms.

As a reminder of the research carried out, the result of the interaction of young people with informal structures / subcultures is both positively and negatively signified on the socialization of young people. In order to help the socialization of their developments, teachers can work indirectly through informal structures and secretly "control" those who are involved, promote the singing of values and reconciliation, and at the same time instill in and swing participants in these structures. Similar to the mutual understanding, search for sleepy floods, the exchange of knowledge can become a point in the interests and purposes of teachers and pupil, which promotes mutual understanding between them, as a result, accepting the effectiveness of pedagogical practices.

Key words: *informal youth structures, socialization, subculture, youth, pedagogical interaction.*

REFERENCES

1. Abercromby, N., Hill, S., Turner, B. (2004). Sociological dictionary / trans. with English, edited by S. A. Erofeeva. M: Ekonomika. P. 325. [in Russian].
2. Karpova, A. V. (2018). Socialization of teenagers in the environment of youth subcultures. Collection of scientific works of RDSU. Issue 11, Access mode: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/11/11 [in Ukrainian].
3. Pavelkiv, V. R. (2015). Youth subculture and its influence on the process of personality identification. Psychology: reality and prospects. Vol. 5. P. 117-123. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2015_5_23r [in Ukrainian].
4. Subculture. Literary encyclopedia: in 2 volumes / author-compiler. Yu. I. Kovaliv. (2007). Kyiv: "Academy" Center, T. 2. P. 442. [in Ukrainian].
5. Subculture. Encyclopedia of Education / Academy of Ped. Sciences of Ukraine; Editor in Chief. V. G. Kremin. (2008). K.: Yurinkom Inter. P. 884. [in Ukrainian].
6. Brosnan, M.J. (1998). Technophobia: the psychological impact of Information Technology. pg 155. London: Routledge.
7. Clute, John (1997). Encyclopedia of Fantasy (1997) Society for Creative Anachronism». sf-encyclopedia.uk. Retrieved 2019-11-10.

8. Cromdal, Jakob (2006). Socialization. In K. Brown (ed.). *Encyclopedia of language and linguistics*. North-Holland: Elsevier. pp. 462–66. doi:10.1016/B0-08-044854-2/00353-9. ISBN 978-0080448541.
9. «Fandom - Definition of fandom by Merriam-Webster». merriam-webster.com.
10. Hurrelmann, Klaus and Quenzel, Gudrun (2019) *Developmental Tasks in Adolescence*. London/New York: Routledge.
11. Jones, Steve E. (2006). *Against technology: from the Luddites to neo-Luddism*. CRC Press. c. 20. ISBN 978-0-415-97868-2.
12. Maccoby, E.E. & Martin, J.A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E.M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (4th ed., pp. 1–101). New York: Wiley.
13. Macionis, Gerber, John, Linda (2010). *Sociology 7th Canadian Ed*. Toronto, Ontario: Pearson Canada Inc. p. 111.
14. Moreland, Richard L.; Levine, John M. (1982). Socialization in Small Groups: Temporal Changes in Individual-Group Relations. *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 15. pp. 137–92. doi:10.1016/S0065-2601(08)60297-X. ISBN 978-0120152155.
15. Plomin, R. (1990). *Nature and nurture: An introduction to human behavioral genetics*. Pacific Grove, CA: Brooks/Col.
16. Stanfill, Mel; Condis, Megan (2014-03-15). «Fandom and/as labor». *Transformative Works and Cultures*. 15. doi:10.3983/twc.2014.0593. ISSN 1941-2258. S2CID 142712852.
17. *Youth Cultures: Scenes, Subcultures and Tribes*. CRC Press.

The article was received by the editors 15.03.2023

The article is recommended for printing 18.04.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-08>

УДК 378.142.021

Олена В'ячеславівна Карасьова

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов

Національного технічного університету "Харківського політехнічного інституту",

м.Харків, вул. Кирпичова 2, Україна, 61022

karasyovahelen@gmail.com ORCID:0000-0001-8922-9036

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Постановка проблеми. У педагогіці накопичено достатньо досвіду для вирішення наукових та практичних завдань, пов'язаних із проблемою формування основ професійної спрямованості студента. У науковій літературі професійну спрямованість розглядають як провідну властивість особистості, до якої входить вся система спонукань до життя та діяльності, що визначає вибірковість відносин, позицій та активності у професійній діяльності.

Проблема професійно-орієнтованого спілкування розглядається у роботах багатьох учених і практиків. У свою чергу проблема навчання іноземної мови на основі принципів професійно-орієнтованого спілкування тісно пов'язана з питаннями мотивації. Комуникативно-орієнтований підхід є сьогодні методичним стандартом, а творчість учнів є однією з характерних ознак комуникативно-орієнтованого підходу. Творчий елемент комуникативного підходу дозволяє організувати у навчальному процесі застосування іноземної мови у продуктивній діяльності, включаючи спілкування, сферу обслуговування, бізнес, менеджмент, юриспруденцію, мистецтво, самоосвіту.

Мета статті – визначити та охарактеризувати засоби формування іноземномовної комуникативної компетентності студентів немовних спеціальностей.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс теоретичних методів – аналіз науково-методичної, психолого-педагогічної літератури, вивчення нормативно-програмної документації за темою дослідження.

Результати дослідження. Однією з основних вимог сучасної програми з іноземної мови для немовних спеціальностей є реалізація комуникативного методу навчання. Метою навчання іноземної мови стає не тільки професійно-орієнтоване навчання чотирьом взаємопов'язаним видам мовної діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письмо) на іноземній мові, а й володіння іноземною мовою для вираження своїх думок засобами іноземної мови.

Сутність комуникативної концепції під час навчання студентів іноземної мови на немовних спеціальностях, полягає в тому, що в процесі навчальних занять створюються спеціальні умови, в яких студент, спираючись на набуті знання, самостійно вирішує комуникативні завдання засобами іноземної мови в процесі моделювання ситуацій професійного спілкування або процесі пошуку розв'язків під час читання наукової літератури. При цьому опора робиться на спосіб організації навчання за допомогою активних методів та вироблення мотивації формування іноземномовної професійно-орієнтованої комуникативної компетентності.

Метою навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей є оволодіння мовленнєвою діяльністю. Мовленнєві вміння пов'язані саме з «комуникативним» рівнем мислення. У цьому плані розумова сторона мовного вміння полягає в тому, щоб здійснювати управління мовною діяльністю на основі моделей досвіду, моделей почуттів, моделей ситуацій та вихідних результатів. Отже, потрібно розвивати мовленнєве вміння в умовах вирішення комуникативних завдань мовного спілкування. У процесі розвитку мовного вміння перед студентами має ставитися мовленнєве завдання. Крім того, мовленнєва вправа має бути пов'язана з «мотиваційною і операційною активністю».

Таким чином, підвищення професійної іноземномовної комуникативної компетентності студентів немовних спеціальностей є важливим завданням при навчанні іноземної мови на немовних спеціальностях. Отже, курс іноземної мови, передбачає комуникативну спрямованість та професійну орієнтацію в ході навчання читання, говоріння, аудіювання та письма, ставить перед викладачем цілу низку проблем, вирішення яких можливо лише за комплексному підході навчання спілкуванню.

Іншими словами, потрібна якась сполучна ланка між навчанням мови, що має свою специфіку, та загальним рівнем професійних знань студента, його кругозором та розумовою діяльністю. Прагматично релевантні лінгвістичні засоби спілкування необхідно підбирати при організації іншомовного професійного спілкування студентів з урахуванням майбутньої професії для адекватної інтерпретації повідомлень. При сучасному напрямку навчання мови через спілкування, а не спілкування через мову це означає, що спочатку має бути визначена мета спілкування, а потім тема.

Висновки. Отже, у своїй практичній діяльності викладач отримує потужний допоміжний інструмент, що дозволяє формувати у студентів немовних спеціальностей не тільки знання в галузі іноземної мови, а й впливати на формування його професійного кругозору, принципів сприйняття та осмислення проблеми взаємин з колегою у немовній дійсності, аналізу логіки подій, що відбуваються, в кінцевому рахунку, активізувати розумову діяльність всього ходу пізнання в період навчання

Ключові слова: іношомовна комунікативна компетентність, немовні спеціальності, мовленнєві вміння, професійно-орієнтоване спілкування, професійна мотивація

Як цитувати: Карасьова О. В. Засоби формування іношомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52. С. 71-80. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-08>

In cites: Karasiova, O. V. (2023). Means of forming another language communicative competence of students of non-lingual specializations. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 71-80. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-08> [in Ukrainian].

Постановка проблеми. У педагогіці накопичено достатньо досвіду для вирішення наукових та практичних завдань, пов'язаних із проблемою формування основ професійної спрямованості студента. У науковій літературі професійну спрямованість розглядають як провідну властивість особистості, до якої входить вся система спонукань до життя та діяльності, що визначає вибірковість відносин, позицій та активності у професійній діяльності.

Проблема професійно-орієнтованого спілкування розглядається у роботах багатьох учених і практиків. У свою чергу проблема навчання іноземної мови на основі принципів професійно-орієнтованого спілкування тісно пов'язана з питаннями мотивації. Велика кількість дослідників розглядали у своїх роботах мотиваційні особливості комунікативної пізнавальної діяльності студентів. З аналізу їхніх робіт можна дійти невтішного висновку, що студенти неспроможні повною мірою реалізувати свої можливості у оволодінні іноземною мовою через низьку мотивацію для її вивчення.

Комунікативно-орієнтований підхід є сьгодні методичним стандартом, а творчість учнів є однією з характерних ознак комунікативно-орієнтованого підходу. Саме творчі завдання, а не відтворення заздалегідь завчених діалогів є сьгодні ознакою сучасності. Творчий елемент комунікативного підходу дозволяє організувати у навчальному процесі застосування іноземної мови у продуктивній діяльності, включаючи спілкування, сферу обслуговування, бізнес, менеджмент, юриспруденцію, мистецтво, самоосвіту.

Аналіз актуальних досліджень. Формуванню іношомовної комунікативної компетент-

ності студентів немовних спеціальностей присвячені дослідження багатьох авторів, до того ж вивчалися та були висвітлені такі питання, як: відбір та зміст навчального матеріалу під час навчання іноземної мови [1; 14]; психолого-педагогічні умови засвоєння іноземної мови та розвитку мовної діяльності [4; 15]; формування іношомовної професійної компетентності та розробка методичних підходів, технологій навчання іноземної мови [2; 5; 8; 12; 18; 20].

Мета статті – визначити та охарактеризувати засоби формування іношомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей.

Матеріали і методи. Для досягнення поставленої мети дослідження було використано комплекс теоретичних методів – аналіз науково-методичної, психолого-педагогічної літератури, вивчення нормативно-програмної документації за темою дослідження.

Виклад матеріалу та основні результати. Однією з основних вимог сучасної програми з іноземної мови для немовних спеціальностей є реалізація комунікативного методу навчання. Метою навчання іноземної мови стає не тільки професійно-орієнтоване навчання чотирьом взаємопов'язаним видам мовної діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письмо) на іноземній мові, а й володіння іноземною мовою для вираження своїх думок засобами іноземної мови. Методика викладання іноземної мови вивчає шляхи, які ведуть до оволодіння мовою, враховує форму та зміст мовних явищ, і навіть їх функції, насамперед комунікативну, і прагне навчити учнів обмінюватися інформацією мовою, що вивчається, брати участь у мовному

спілкуванні [3; 6]. Під навчанням спілкування іноземною мовою розуміється навчання мовної діяльності, що включає всі прояви мовної поведінки носія мови [6].

Майбутній фахівець певної сфери повинен мати комунікативні професійні іншомовні вміння – це ті характеристики, які необхідні для організації спілкування та інформаційної взаємодії, наприклад, із закордонними фахівцями [11]. При цьому основним засобом такої взаємодії є природна мова, яка володіє інформаційними та комунікативними властивостями. Під мовою розуміється форма комунікації людей у специфічній соціальній контекст [16]. При цьому мовна інформація є найнадійнішим і досконалим соціальним засобом комунікації та придбання інформації, яка служить обміну думками і почуттями і висловлює у собі зміст суспільних відносин.

Сутність комунікативної концепції під час навчання студентів іноземної мови на немовних спеціальностях, полягає в тому, що в процесі навчальних занять створюються спеціальні умови, в яких студент, спираючись на набуті знання, самостійно вирішує комунікативні завдання засобами іноземної мови в процесі моделювання ситуацій професійного спілкування або процесі пошуку розв'язків під час читання наукової літератури. При цьому опора робиться на спосіб організації навчання за допомогою активних методів та вироблення мотивації формування іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетентності.

Навчання іноземної мови є навчання творчого процесу створення часом унікальних комбінацій одиниць мови. Це означає, що цей процес не може бути повністю алгоритмізований, оскільки неможливо дати алгоритми породження незліченної множини можливих комбінацій мовних одиниць. Однак оволодіння іншомовною мовою можна розуміти, як набуття здібності виступати у властивій людині соціально-комунікативній позиції, але в іншомовному коді [17]. Відповідно до цього спілкування студентів є необхідною складовою процесу навчання, будучи одночасно метою цього навчання, основним засобом та умовою його досягнення. Отже, поряд з постійним врахуванням ролі мови як засобу вираження думки, формування мислення, накопичення людського досвіду, велику увагу під час навчання усного іншомовного мовлення необхідно приділяти і його комунікативній природі. А процес розвитку іншомовної професійно-орієнтованої комунікативної компетентності не можна розглядати у відриві від

формування комунікативних умінь та здібностей спілкування, які формуються у процесі комунікативного підходу у навчанні.

У свою чергу, комунікативний підхід визначається як «спроба уникнути формальних (або традиційних) підходів, що складаються з граматики та перекладів, і перейти до підходів, при яких студент використовує мову як спілкування» [13].

І. Ковальчук сформулював принципи комунікативного навчання спілкування, які, ймовірно, дають найбільш повне уявлення про комунікативний підхід:

1. *Принцип мовної активності.* «Мислення починається з проблеми. Початковим моментом мислення є проблемна ситуація, якою і визначається залучення особистості в розумовий процес». Таким чином, згідно з принципом мовної активності змістовною основою комунікативного навчання є проблемність;
2. *Принцип індивідуалізації.* «Навчання іноземної мови, мабуть, більшою мірою, ніж будь-якому іншому предмету, потребує індивідуального підходу». Спілкування завжди індивідуальне, завжди зумовлено всіма рисами індивідуальності людини: індивідуальними, суб'єктивними та особистісними.
3. *Принцип функціональності* дуже багатоаспектний і насамперед, він визначає функціональний відбір та організацію мовних засобів. Функціональність полягає у тому, що кожен вид мовної діяльності засвоюється на основі вправ у даному виді діяльності при їх тісній взаємодії.
4. *Принцип ситуативності* передбачає визнання ситуації як одиниці організації процесу навчання іншомовному спілкуванню. Ситуація у комунікативному навчанні забезпечує презентацію мовного матеріалу, формування мовленнєвих навичок, здатних до перенесення; розвиток таких якостей, як цілеспрямованість, динамічність, продуктивність, що є основою організації мовних одиниць.
5. *Принцип новизни* також охоплює весь навчальний процес, а його реалізація є надзвичайно важливою для успішності комунікативного навчання. Будучи втіленим, принцип новизни забезпечує підтримку інтересу до навчання, формування мовних навичок, здатних до перенесення, розвиток продуктивності та динамічності мовного вміння, розвиток комунікативної функції мислення.

З розглянутих п'яти принципів навчання комунікативному спілкуванню можна зробити висновок, що комунікативний підхід дозволяє наочно представити систему іншомовної комунікації (джерело, ситуація, канал зв'язку, зворотний зв'язок). При цьому комунікація – це складний, багатоплановий процес встановлення та розвитку контактів між людьми, що породжується потребами у спільній діяльності і включає обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини.

Дуже важливо враховувати категорію спілкування серед інших детермінант, які визначають прояв та розвиток психіки людини. Виділяючи спілкування, слід зауважити, що «поведінка людини виступає не лише як складний комплекс видів його соціальних діяльностей, за допомогою яких визначається навколишня природа, а й як практичне спілкування з людьми у різних соціальних структурах» [19].

Більшість науковців вважають, що, для того, щоб виникло мовленнєве спілкування, необхідний ряд умов, пошуком яких на даний час зайняті багато вчених, і насамперед, цим стурбовані викладачі іноземних мов тому, що для успішного оволодіння мовою має моделюватися мовна ситуація, що складається з елементів: хто – кому – про що – де – коли – чому – навіщо. Будь-яка мовна взаємодія зумовлена і організована як мінімум названими елементами – зовнішніми умовами спілкування та внутрішніми реакціями спілкуючих, комплекс яких зрештою знаходить свій відбиток у тій чи іншій фазі [9].

Звертаючись до теми іншомовного спілкування, слід зазначити, що для того, щоб здійснити мотивацію мовного спілкування під час навчання іншомовній культурі, необхідно з перших занять дати студентам можливість підтримувати бесіду.

Комунікативна обстановка у процесі керуваного спілкування створюється поведінкою учасників спілкування, в тому числі і викладача. При цьому потрібно враховувати, що комунікативна поведінка студентів полягає в адресованості мови та її адекватному сприйнятті. Крім того, для досягнення ефективності комунікації важливе міжособистісне сприйняття та цілісне відображення зовнішнього вигляду та поведінки іншої людини, її розуміння та оцінка [10].

У реальній комунікації всі види мовної діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письмо) взаємопов'язані: говоріння адресоване тому, хто сприймає інформацію, читання та

аудіювання передбачає говоріння та письмове мовлення тощо. Тим часом, кожен вид мовної діяльності має засвоюватися за рахунок вправ у цьому виді мовної діяльності.

Вправи в мовленні, в говорінні, це вправи в спілкуванні мовою, яке може бути і цілком природним і до певної міри умовним. Можна сказати, що при «говорінні» включається мотиваційний рівень мовного механізму.

Зупиняючись на мотиваційних особливостях комунікативної пізнавальної діяльності студентів, закордонні дослідники зазначають, що «студенти в багатьох університетах не тільки в нашій країні, а й за кордоном неспроможні повною мірою реалізувати свої можливості у оволодінні іноземною мовою через його низьку мотивацію вивчення. Певною мірою це пов'язано і зі становищем у викладанні іноземної мови у системі освіти країни, а також із контекстом у викладанні мови» [9].

Наступною складністю є формування груп студентів, які вивчають іноземну мову не на підставі ступеня володіння іноземною мовою. У внаслідок чого сильні у мовному відношенні студенти стають менш мотивованими, оскільки викладач змушений орієнтуватися на слабких у мовному відношенні студентів, які у свою чергу соромляться своїх низьких знань.

Науковці зазначають, що практика формування груп з вивчення іноземної мови відповідно до року навчання, а не відповідно до рівня їх досягнення створює бар'єри до зростання мотивації, як для просунутих студентів, так і для студентів з недостатньою мовною підготовкою.

У той же час науковці пишуть, що формування іншомовної комунікативної компетентності методом групової роботи сприяє вироблення раціональних комунікативних стратегій спілкування. О. Матієнко зазначає, що підвищується якість професійної іншомовної комунікації за рахунок індивідуалізації, глибини осмислення та сприятливого емоційного клімату [11].

Тож, важливо враховувати характер формування груп студентів для вивчення іноземної мови, оскільки група – це соціальна спільнота індивідуумів, які приходять до неї зі своїми уявленнями та рівнями володіння іноземною мовою, власним стилем її вивчення, мотивацією та ставленням до процесу навчання іноземної мови. Необхідно проводити постійне діагностування мотивації студента та активно формувати установки для студентів на цінність іншомовного професійного спілкування.

Таким чином, потрібні певні стратегії для підвищення мотивації студентів. Незважаючи на багато факторів, які заважають створенню позитивної мотивації, існують прийоми, які можуть її стимулювати, підвищувати інтерес до вивчення іноземної мови, впевненість у своїх силах. На початку курсу навчання слід ознайомитися з індивідуальними особливостями студентів.

Крістофер Грін, посилаючись на класифікацію А. Маслоу, виділяє 3 рівня мотивації до вивчення іноземної мови, які знаходяться в постійній взаємодії:

Голістичний рівень. Особа, що бажає реалізувати свої потенційні можливості, при цьому спонукання егоцентричні, культурно-лінгвістичні.

Культурно-лінгвістичний рівень. Для використання мови як засобу спілкування в умовах іншомовної країни та залучення до іншої культури. Сподівання: інструментальне та інтегративне.

Когнітивно-лінгвістичний рівень. Визначення: особистість у формальних умовах вивчення мови. Мотиви: успіх у навчанні заради заохочення та отримання диплому, а також формальні пізнавальні потреби.

Виходячи з аналізу західних досліджень, можна виділити такі фактори, що впливають на мотивацію до вивчення іноземної мови: інтерес до вивчення іноземної мови; орієнтація особистості; врахування ієрархічної системи потреб студентів; вимоги до якості знань; методи; стиль формування груп; інтерсоціальна стратегія спілкування; контекстний зміст викладання іноземної мови; когнітивний аспект навчання.

Від реалізації комунікативного підходу до побудови системи навчання мовлення впливають і основні методичні принципи навчання, до числа яких слід віднести всебічне врахування соціально-комунікативної позиції дипломованого спеціаліста, моделювання на цій базі атласу типових комунікативних ситуацій навчання мови як комунікативної діяльності, інтенсивна мовна практика, поетапність формування мовних змін тощо. При цьому головним завданням комунікативно-орієнтованої методики є навчання спілкування та мовної діяльності іноземною мовою. Під мовною діяльністю розуміється активний, цілеспрямований, опосередкований мовною системою та обумовлений ситуацією спілкування процес передачі та прийому повідомлення. Це означає, що робота над будь-яким зразком мови повинна розгортатися на фоні умов спілкування.

Отже, однією з необхідних умов, що сприяють формуванню іншомовних комунікативних умінь студента є навчання з урахуванням комунікативних вправ. Особливо цінні у даному випадку проблемно-комунікативні вправи, що сприяють організації взаємодії студентів у ході їх виконання та розвитку їх самостійності. Ведучими мають бути змістовні аспекти навчання, що дають можливість використовувати певні мовні шаблони, навички та вміння в різних видах мовної діяльності у моделюваних ситуаціях, наближених до реалій країни мови, що вивчається. У цьому випадку орієнтація на сферу інтересів студента на рівні вивчення іноземної мови при відборі предметного змісту навчання буде позитивно впливати і на мотиваційну сферу його особистості.

Розмірковуючи про види мовної діяльності під час занять з іноземної мови (*говоріння, аудіювання, читання, письмо*), слід зазначити, що їх навчання має бути комунікативно спрямованим. Усі названі види мовної діяльності повинні бути представлені на заняттях з іноземної мови у вигляді спеціальних комунікативних вправ (діалоги, монологи, написання ділового та побутового листа, інсценування рольових ситуацій та ін.). Навчальні тексти також припускають комплекс комунікативних вправ. Насамперед, вони мають носити автентичний характер, тобто це мають бути оригінальні тексти, що створюються для реальних умов. Кожному етапу навчання повинні відповідати вправи, що стимулюють комунікативно-мовленнєву діяльність студентів. З першого рівня засвоєння мовного матеріалу вправи повинні носити творчий характер за допомогою спеціальних опор для побудови власних висловлювань та розуміння висловлювань інших. За допомогою цих опор студент може акцентувати свою увагу саме на змістовному, а не на мовному боці висловлювання.

Метою навчання іноземної мови студентів немовних спеціальностей є оволодіння мовленнєвою діяльністю. Мовленнєві вміння пов'язані саме з «комунікативним» рівнем мислення. У цьому плані розумова сторона мовного вміння полягає в тому, щоб здійснювати управління мовною діяльністю на основі моделей досвіду, моделей почуттів, моделей ситуацій та вихідних результатів. Отже, потрібно розвивати мовленнєве вміння в умовах вирішення комунікативних завдань мовного спілкування. У процесі розвитку мовного вміння перед студентами має ставитися мовленнєве завдання. Крім того, мовленнєва вправа має

бути пов'язана з «мотиваційною і операційною активністю».

До мовленнєвих вправ відноситься робота з мовними зразками, ситуативні діалоги та діалоги із замінами, вправи на проблемну та рольову ситуацію, умовну розмову та коментування. При такому навчанні обсяг творчих форм робіт збільшується, що веде до переміщення центру уваги студентів на непідготовлену мову та вільну бесіду. Під непідготовленою мовою розумітимемо спонтанну мовну діяльність, засновану на власній мовній ініціативі того, хто говорить і на його здатність до імпровізації. Для успішного здійснення цього виду мовної діяльності необхідні такі умови: високий ступінь автоматизації всіх стереотипних сторін мовної діяльності, достатня обізнаність у галузі предмета розмови та достатня лінгвістична забезпеченість, відсутність почуття сором'язливості, невпевненості, боязкості тощо.

Непідготовлена мова є вищим етапом у оволодінні мовою, по відношенню до якого всі інші види усної мовної діяльності є допоміжними. Слід зазначити, що найбільш ефективно володіє мовою той, хто говорить, який успішно досягає мети комунікації оптимальними засобами з мінімальними витратами часу та енергії [13].

Процес формування комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей вимагає відповідної спрямованості всього навчального процесу, коли іноземна мова є необхідним засобом передачі знань та засобом спілкування між викладачем та студентом, учителем та учнем, де моделюється ситуації професійного спілкування.

Також, дослідження показали, що для формування іноземної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей використовуються методи, засновані на взаємодії у малих групах – метод групової дискусії, рольові ігри тощо. Основна мета спілкування в умовах навчання на немовних спеціальностях – формування іноземної професійної комунікативної компетентності студента з орієнтацією на соціальне, групове та особистісне спілкування. Підготовка фахівців до розвитку іноземних професійних комунікативних якостей, що носять багатоступінчастий характер.

По-перше, необхідно домогтися чіткого розуміння у студентів немовних спеціальностей необхідності самовиховання, засвоєння знання іноземної мови. На цьому етапі необхідну інформацію студент отримує із занять із іноземної мови.

По-друге, на практичних заняттях, коли студент отримує про себе діагностичну інформацію, відбувається виявлення того, які саме компоненти комунікативних умінь є у кожного з студентів. Часто саме така діагностика служить своєрідним поштовхом до виникнення мотивів комунікативної діяльності та прояву себе в ній.

Чим різноманітніша іноземна комунікативна підготовка студентів немовних спеціальностей, тим успішніше формується досвід та відповідні здібності, тим впевненіше почуватиметься студент, коли увійде в контакт із зарубіжними співрозмовниками. Таким чином, вирішення практичних питань підготовки студентів немовних спеціальностей охоплює цілий комплекс організаційних, методичних, методологічних та теоретичних проблем іноземного спілкування.

Навчання іноземному спілкуванню розглядається на основі спілкування засобами спілкування. Оскільки досягнення науки показують, що в основу вивчення іноземної мови у немовному виші слід покласти принцип комунікативності, а спілкування завжди ситуативне, то одна з головних цілей викладання – навчити використанню іноземних засобів для вирішення неречових завдань у типових ситуаціях спілкування.

В умовах немовних спеціальностей установка на комунікацію, як правило, не реалізується. Це пояснюється, зокрема, відсутністю комунікативного контексту, що формує мовні вміння. У зв'язку з цим доцільно організувати матеріал на проблемно-інформаційно-комунікативній основі.

Побудова циклу навчальних занять має низку переваг. По перше, заняття мають творчий характер. Реальність та конкретність завдань надають мотивованість висловлюванням та письмовим повідомленням. По-друге, обігрування типових ситуацій та діалогів дає студентам шанс бути більш підготовленими у психологічному та мовному аспектах.

У процесі розвитку навичок професійної комунікації студентів немовних спеціальностей у ЗВО доцільно використовувати гру як форму активізації мислення у процесі навчання іноземної мови. Гра є доцільною тактикою для вироблення комунікативної професійної поведінки студентів. Гра організовується при вирішенні проблемних ситуацій, завдань, проєктів, де створюється можливість багаторазового повторення мовного зразка та створені умови, максимально наближені до реального

мовного спілкування. Дану форму навчання характеризує емоційність, спонтанність, цілеспрямованість мовного впливу. Курс іноземної мови для студентів немовних спеціальностей передбачає реалізацію комунікативних, освітніх та виховних цілей.

Таким чином, підвищення професійної іноземномовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей є важливим завданням при навчанні іноземної мови на немовних спеціальностях. Отже, курс іноземної мови, передбачає комунікативну спрямованість та професійну орієнтацію в ході навчання читання, говоріння, аудіювання та письма, ставить перед викладачем цілу низку проблем, вирішення яких можливо лише за комплексному підході навчання спілкуванню.

Іншими словами, потрібна якась сполучна ланка між навчанням мови, що має свою специфіку, та загальним рівнем професійних знань студента, його кругозором та розумовою

діяльністю. Прагматично релевантні лінгвістичні засоби спілкування необхідно підбирати при організації іноземномовного професійного спілкування студентів з урахуванням майбутньої професії для адекватної інтерпретації повідомлень. При сучасному напрямку навчання мови через спілкування, а не спілкування через мову це означає, що спочатку має бути визначена мета спілкування, а потім тема [15].

Висновки. Отже, у своїй практичній діяльності викладач отримує потужний допоміжний інструмент, що дозволяє формувати у студентів немовних спеціальностей не тільки знання в галузі іноземної мови, а й впливати на формування його професійного кругозору, принципів сприйняття та осмислення проблеми взаємин з колегою у немовній дійсності, аналізу логіки подій, що відбуваються, в кінцевому рахунку, активізувати розумову діяльність всього ходу пізнання в період навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білянська І. П. Формування англомовної адитивної компетентності майбутніх учителів із використанням аудіокниг художніх творів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Терноп. нац. пед. ун-т імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2018. 316 с
2. Бірецька Л. С. Формування англомовної лексичної компетентності майбутніх лікарів у професійно орієнтованому читанні: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2015. 22 с.
3. Вороніна К. В., Валійова Т. Б. Формування умінь ділового спілкування у студентів немовних спеціальностей засобами іноземної мови. *VIRTUS*. 2020. С. 84.
4. Горпініч Т. І. Методика формування професійної англомовної компетентності у читанні у майбутніх фармацевтів з урахуванням індивідуально-когнітивних стилів навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Терноп. нац. ун-т імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2014. 300 с.
5. Жарко О. Формування комунікативної компетенції у студентів немовних спеціальностей при вивченні іноземної мови у закладах вищої освіти I-II рівнів акредитації. *Молодий вчений*. 2018. №. 10 (62). С. 54-59.
6. Кирикилиця В. В. Формування іноземномовних знань і навичок студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2015. №. 1. С. 88-94.
7. Ковальчук І. С., Гайдай І. О., Хорош О. В. Педагогічні принципи формування іноземномовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей. *The world of science and innovation* (September 16-18, 2020) Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2020. 599 p.
8. Крисак Л. В. Методика навчання майбутніх лікарів загальної практики англомовного професійно орієнтованого діалогічного мовлення: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 285 с.
9. Кухарьонюк С. С. Інтерактивні технології як засіб формування іноземномовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей. *Проблеми і перспективи актуалізації іноземномовної комунікативної підготовки фахівців у XXI столітті: збірник матеріалів VI Всеукраїнського науково-практичного вебінару з міжнародною участю (27 листопада 2019 р.)*. 2019. С. 19-22.
10. Лазаренко Л. М., Барабаш І. В. Застосування інтерактивних методів навчання при формуванні іноземномовної комунікативної компетенції у студентів немовних спеціальностей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. №. 31 (2). С. 154-157.
11. Матієнко О., Бучацька С. Формування іноземномовної комунікативної компетентності у студентів немовних спеціальностей засобами рольових ігор. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. С. 154-166.

12. Салащенко Г. М. Особливості формування іншомовної комунікативної компетенції студентів та курсантів немовних закладів вищої освіти засобами проєктних технологій. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3. С. 153–160.
13. Свириденко І. М. Особливості формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів немовних спеціальностей. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*. 2015. № 58. С. 309–311.
14. Чорна І. Ю. Формування у майбутніх маркетологів англійської лексичної компетентності в письмі засобом кейс-технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2017. 268 с.
15. Яненко Л. П., Юрчук Л. В. Можливості розвиваючого навчання для іншомовної компетенції студентів. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. 5. С. 88–92.
16. Bender В.М. Pretences in Language Teaching. *English Language Teaching*. London, 2017. P. 19–20.
17. Long, Michael H. And Patricia A. Porter. 2016. Group work, interlanguage talk, and second language acquisition. *TESOL Quarterly*. 2019. №19 (2). P. 207-208.
18. Morska L., Horpinich T., Olendr T. Teaching medical students professional English reading on the basis of individual cognitive learning styles. *Science and Education*. 2018. № 2. P. 86–93.
19. Niederhauser, J.S. Motivating Learners at South Korean Universities. *FORUM*. 2017. V.35. №1. 39 p.
20. Rusalkina L. G. Integration of professional and linguistic disciplines of foreign-language orientation in the educational process of higher medical schools. *European Journal of Humanities and Social Sciences*. 2018. № 6. P. 93–96.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2023

Стаття рекомендована до друку 18.05.2023

Olena Viacheslavivna Karasiova

Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Foreign Languages Department, National Technical University, "Kharkiv Polytechnic Institute", 2 Kyrpychova str., Kharkiv, Ukraine, 61002
karasyovahelen@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8922-9036>

MEANS OF FORMING ANOTHER LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUAL SPECIALIZATIONS

Problem formulation. In pedagogy, enough experience has been accumulated to solve scientific and practical tasks related to the problem of forming the foundations of a student's professional orientation. In the scientific literature, professional orientation is considered as a leading personality trait, which includes the entire system of motivations for life and activity, that determines the selectivity of relationships, positions and activity in professional activity.

The problem of professionally oriented communication is considered in the works of many scientists and practitioners. In turn, the problem of learning a foreign language based on the principles of professionally oriented communication is closely related to issues of motivation. The communication-oriented approach today is a methodical standard, and the creativity of students is one of its characteristic features of the communicative-oriented approach. The creative element of the communicative approach allows you to organize in the educational process the use of a foreign language in productive activities, including communication, the sphere of service, business, management, jurisprudence, art, self-education

The purpose of the article is to determine and characterize the means of formation of foreign language communicative competence of students with non-language specialties.

Materials and methods. To achieve the research goal, a set of theoretical methods was used such as the analysis of scientific and methodological, psychological and pedagogical literature, study of regulatory and programmatic documentation on the research topic.

The results of the research. One of the main requirements of a modern foreign language program for non-linguistic specialties is the implementation of a communicative teaching method. The goal of learning a foreign language is not only professionally oriented learning of four interrelated types of language activities (listening, speaking, reading and writing) in a foreign language, mastering a foreign language in order to express one's thoughts by means of the foreign language.

The essence of the communicative concept during the training of foreign language students in non-linguistic majors is that in the process of training, special conditions are created in which the student, relying on the acquired knowledge, independently solves communicative tasks by means of a foreign language in the process of modelling situations of professional communication or the process of finding solutions

while reading scientific literature. At the same time, reliance is placed on the method of organizing training using active methods and developing motivation for the formation of foreign language professionally-oriented communicative competence.

The goal of foreign language learning for students of non-linguistic majors is mastering the speaking activity. Speaking skills are related to the "communicative" level of thinking. In this regard, the mental side of language ability is to manage language activity based on models of experience, models of feelings, models of situations and outputs. Therefore, it is necessary to develop speaking skills in the conditions of solving communicative tasks of language communication. In the process of developing language skills, students should be given a speaking task. In addition, the speech exercise should be related to "motivational and operational activity".

Thus, increasing the professional foreign language communicative competence of non-linguistic is an important task when teaching a foreign language. Therefore, the foreign language course, which involves communicative and professional orientation during the learning of reading, speaking, listening and writing, possess a whole series of problems to the teacher, the solution of which is possible only with a comprehensive approach to teaching communication.

In other words, some kind of connecting link is needed between language learning, which has its own specificity, and the student's general level of professional knowledge, his outlook and mental activity. Pragmatically relevant linguistic means of communication must be selected when organizing foreign language professional communication of students, taking into account the future profession for adequate interpretation of messages. With the modern direction of language learning through communication, and not communication through language, this means that the purpose of communication should be determined first, and then the topic.

Conclusions. Therefore, in his practical activities, the teacher receives a powerful auxiliary tool that allows students of non-linguistic specialties to form not only knowledge in the field of a foreign language, but also to influence the formation of his professional outlook, principles of perception and understanding of the problem of relations with a colleague in a non-linguistic reality, analysis of logic events taking place, ultimately, to activate the mental activity of the entire course of cognition during the learning period

Key words: *foreign language communicative competence, non-language specialties, speaking skills, professionally oriented communication, professional motivation.*

REFERENCES

1. Bilianska, I. P. (2018). Formation of English language additive competence of future teachers using audio books of works of art: *dissertation. ... candidate ped. Sciences: 13.00.02 / Volodymyr Hnatyuk Ternopil. national ped. University. Ternopil.* 316 s. [in Ukrainian].
2. Biretska, L. S. (2015). Formation of English lexical competence of future doctors in professionally oriented reading: *author's abstract. thesis ... candidate ped. Sciences: 13.00.02 / Kyiv. national language Univ. Kyiv.* 22 s. [in Ukrainian].
3. Voronina, K. V. & Valiiova, T. B. (2020). Formation of business communication skills in students of non-language majors by means of a foreign language. *VIRTUS.* 84. [in Ukrainian].
4. Horpinich, T. I. (2014). Methodology of formation of professional English language competence in reading among future pharmacists taking into account individual cognitive learning styles: *thesis. ... candidate ped. Sciences: 13.00.02 / Ternopil. Volodymyr Hnatyuk National University. Ternopil,* 300 s. [in Ukrainian].
5. Zharko, O. (2018). Formation of communicative competence in students of non-language majors when studying a foreign language in institutions of higher education of the I-II levels of accreditation. *A young scientist.* 10 (62). 54-59. [in Ukrainian].
6. Kyryklytsia, V. V. (2015). Formation of foreign language knowledge and skills of students of non-language majors in the process of working with dictionaries. Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: pedagogy. 1. 88-94. [in Ukrainian].
7. Kovalchuk, I. S., Haidai, I. O. & Khorosh, O. V. (2020). Pedagogical principles of formation of foreign language communicative competence of students of non-language majors. *The 2nd International scientific and practical conference "The world of science and innovation"(September 16-18, 2020) Cognum Publishing House, London, United Kingdom.* 381. [in Ukrainian].
8. Krysak, L. V. (2016). Methods of training future general practitioners in English-language professionally oriented dialogic speech: *diss. ... candidate ped. Sciences: 13.00.02 / Kyiv. Taras Shevchenko National University. Kyiv.* 285 s. [in Ukrainian].
9. Kukharonok, S. S. (2019). Interactive technologies as a means of forming foreign language communicative competence of students of non-language majors. *Problems and prospects of updating foreign language communicative training of specialists in the 21st century: a collection of materials of the 6th All-Ukrainian scientific and practical webinar with international participation (November 27, 2019).* [in Ukrainian].

10. Lazarenko, L. M. & Barabash, I. V. (2017). The use of interactive teaching methods in the formation of foreign language communicative competence in students of non-language majors. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*. 31 (2). 154-157. [in Ukrainian].
11. Matiienko, O. & Buchatska, S. (2022). Formation of foreign language communicative competence in students of non-language majors by means of role-playing games. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*. 154-166. [in Ukrainian].
12. Salashchenko, H. M. (2019). Peculiarities of the formation of foreign language communicative competence of students and cadets of non-language institutions of higher education by means of project technologies. *Legal journal of Donbass*. 3. 153-160. [in Ukrainian].
13. Svyrydenko, I. M. (2015). Peculiarities of the formation of foreign language communicative competence in students of non-language majors. *Scientific notes of the National University Ostroh Academy. Series: Philological*. 58. 309-311. [in Ukrainian].
14. Chorna, I. Yu. (2017). Formation of future marketers' English-language lexical competence in writing by means of case technology: *dissertation. ... candidate ped. Sciences: 13.00.02 / Ternopil. national pedagogue of the University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil*. 268 s. [in Ukrainian].
15. Ianenko, L. P. & Yurchuk, L. V. (2014). Possibilities of developmental learning for students' foreign language competence. *Language and culture*. 17, T. 5. 88-92. [in Ukrainian].
16. Bender, B.M. (2017). Pretences in Language Teaching. *English Language Teaching*. 19. 20. [in English].
17. Long, Michael H. & Patricia A. Porter. (2016). Group work, interlanguage talk, and second language acquisition. *TESOL Quarterly*, 19, 2, 207-208.
18. Morska, L., Horpinich, T. & Olendr, T. (2018). Teaching medical students professional English reading on the basis of individual cognitive learning styles. *Science and Education*. 2. 86-93.
19. Niederhauser, J.S. (2017). Motivating Learners at South Korean Universities. *FORUM*. 35, 1. 39. [in English].
20. Rusalkina, L. G. (2018). Integration of professional and linguistic disciplines of foreign-language orientation in the educational process of higher medical schools. *European Journal of Humanities and Social Sciences*. 6. 93-96.

The article was received by the editors 01.05.2023

The article is recommended for printing 18.05.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-09>
УДК 373.2.015.311(510)

Світлана Євгенівна Лупаренко

доктор педагогічних наук, професор

професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Вул. Алчевських, 29, Харків, Україна, 61002

svetlana.luparenko@gmail.com ORCID:0000-0002-3111-5340

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Дошкільний вік є сприятливим періодом для формування початкових знань дитини про оточуючий світ, закладання основ для подальшого посиленого інтелектуального навчання. Утім, надзвичайно важливо не перетворити освітній процес у закладах дошкільної освіти у напружене й інтенсивне інтелектуальне виховання, аби уникнути інтелектуального перенавантаження дітей, сприяти рівномірному розвитку мислення, емоцій та волі дитини, забезпечуючи її гармонійний розвиток. З огляду на це доцільним є дослідження специфіки здійснення інтелектуального виховання в різних країнах світу, зокрема КНР, з метою виокремлення позитивних надбань світової освітньої практики щодо інтелектуального виховання і розвитку дітей.

Мета дослідження – розкрити особливості організації інтелектуального виховання дітей у закладах дошкільної освіти Китайської Народної Республіки.

Зазначено, що велике значення в інтелектуальному вихованні дітей у закладах дошкільної освіти КНР надається формуванню природного інтелекту спостереження, який закладає основу для подальшого розвитку інтелекту дітей, сприяє вдосконаленню їхніх когнітивних функцій, поліпшує здатність дітей спостерігати і сприймати світ навколо. Поряд з інтелектуальним вихованням, у закладах дошкільної освіти особлива увага приділяється також адаптації дітей до групового життя, формуванню їхніх комунікативних здібностей, знань про основні норми поведінки, почуття приналежності до соціуму, інтересу до групового життя, бажання грати в ігри, співпрацювати один з одним, уявлень про необхідність охорони навколишнього середовища, безпеку дорожнього руху, споживання, гігієну, ґендерну рівність та моральну цивілізацію, а також розвитку життєво важливих умінь і навичок дітей. Це досягається завдяки проведенню простих дослідів, бесід, обговорень, прогулянок з дітьми, застосуванню розвиваючих і рухливих ігор, засобів наочності, організації практичної діяльності дітей (ліплення, прибирання, будівництво тощо). Виокремлено проблем організації інтелектуального виховання дошкільнят у КНР, а саме: недостатня підготовленість педагогів закладів дошкільної освіти до здійснення інтелектуального виховання дітей; надмірна зацікненість батьків на інтелектуальному розвитку дітей на шкоду моральному й естетичному вихованню, формуванню життєво важливих поведінкових і комунікативних навичок дошкільнят, їхніх навичок самообслуговування; надмірне інтелектуальне навантаження на дітей; нездатність педагогів і батьків сприяти гармонійному і здоровому розвитку дітей, роблячи значний акцент на розвитку інтелекту дитини тощо.

Зроблено висновок про те, що заклади дошкільної освіти в КНР спрямовуються на виховання здібностей дітей спостерігати й досліджувати світ навколо, що стає основою розвитку інтелектуальних здібностей дітей, допомагає їм краще адаптуватися до соціального середовища та отримувати життєвий досвід.

Ключові слова: *інтелектуальне виховання, інтелектуальний розвиток, діти, заклад дошкільної освіти, КНР.*

Як цитувати: Лупаренко С. Є. Особливості організації інтелектуального виховання дітей у закладах дошкільної освіти Китайської Народної Республіки. Наукові записки кафедри педагогіки. 2023. № 52, С. 81-86. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-09>

In cites: Luparenko, S. (2023). Specific features of organization of intellectual education of children in preschool education institutions in the People's Republic of China. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 81-86. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-09> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дошкільний вік є особливим періодом розвитку дитини, протягом якого відбувається інтенсивний фізичний і психічний розвиток, формуються навички взаємодії дитини зі світом навколо. Через різноманітні творчі завдання, ігри, захоплену спільну діяльність, комунікацію з іншими дітьми та дорослими відбувається вплив на інтелект дитини, формуються її початкові знання про оточуючий світ та взаємини з людьми.

Відповідно, заклади дошкільної освіти, серед інших видів освітньої діяльності, спрямовують увагу на інтелектуальний розвиток дітей, розширення їхнього світогляду та підготовку до систематичного оволодіння знаннями у закладах загальної середньої освіти. Утім, інтелектуальне виховання в закладах дошкільної освіти зазвичай здійснюється в цікавих для дошкільнят видах діяльності: бесідах, обговореннях, іграх, прогулянках, творчих вправах тощо.

Слід зауважити, що заклади дошкільної освіти в різних країнах світу по-різному здійснюють інтелектуальне виховання і розвиток дітей, що зумовлене різними національними особливостями систем освіти, традиціями виховання, ставленням до дітей і періоду дитинства, рівнем соціально-економічного й освітньо-культурного розвитку країни тощо. З огляду на це цікавим є вивчення специфіки організації інтелектуального виховання дітей у закладах дошкільної освіти в Китайській Народній Республіці, оскільки у країні впроваджується реформа дошкільної освіти, посилюється увага до питань розвитку і виховання дітей дошкільного віку.

З огляду на це актуальним і цікавим є дослідження особливостей організації інтелектуального виховання дітей у закладах дошкільної освіти Китайської Народної Республіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливо зазначити, що певні аспекти проблеми інтелектуального розвитку дошкільнят висвітлюються сучасними вченими. Так, С. Васильєва, В. Рагозіна [3], Т. Поніманська [8], О. Тельчарова [13] розглядають загальні питання раннього розвитку дітей у закладах дошкільної освіти.

О. Бурковська [2], О. Іонова, С. Лупаренко [14] розкривають цілісний підхід до розвитку дошкільнят, що базується на рівномірному впливі на мислення, почуття і волю особистості. Психічні основи розвитку мислення та інших пізнавальних процесів дітей дошкільного віку висвітлюють у своїх працях О. Половіна [7], М. Савчин [9], Г. Смольникова [11]. Роль мистецької освіти в розвитку мислення дошкільників досліджує Т. Стеценко [12]. До того ж, А. Богуш, Н. Гавриш [1], О. Саприкіна [10] вивчають розвиток мовлення і мислення дітей дошкільного віку. Питання педагогічного супроводу дітей висвітлено в роботах М. Головка, О. Міхеєвої [4], Н. Іваненко, Л. Козак [5]. К. Крутий [6].

Щодо китайських учених, проблему розвитку інтелекту спостережень досліджують Фу Я [17], Цюй Сін [18], Чжан Сяоянь [19], Чжан Цзіньлань [20]. Окрім того, Лу Чжунчунь [16], Ян Біцзюнь і Ву Цзяці [21] розкривають зв'язок між розвитком мислення та не інтелектуальними видами діяльності дітей (ігри, прогулянки, бесіди тощо).

Утім, питання специфіки організації інтелектуального виховання дітей у закладах дошкільної освіти КНР не отримало детального розгляду, що і зумовило вибір теми дослідження.

Мета дослідження – розкрити особливості організації інтелектуального виховання дітей у закладах дошкільної освіти Китайської Народної Республіки.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети було використано такі методи дослідження, як: теоретико-системні (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення, класифікація наукового матеріалу, присвяченого проблемі організації інтелектуального виховання дітей у закладах дошкільної освіти КНР з метою порівняння різних поглядів науковців на досліджувану проблему та визначення суті її основних дефініцій; емпіричні (ретроспективний, діагностичний, праксиметричний), що сприяло узагальненню змісту, засобів, форм, методів інтелектуального виховання дітей у закладах дошкільної освіти КНР; порівняльно-прогностичні (аналіз з метою вивчення теорії і практики інтелектуального

виховання дітей у закладах дошкільної освіти КНР та визначення можливостей використання педагогічно цінних здобутків в освітній практиці закладів дошкільної освіти України).

Виклад матеріалу та основні результати.

Інтелектуальне виховання передбачає цілеспрямовану діяльність педагогів, що орієнтована на розвиток розумових сил і мислення дітей, прищеплення їм культури розумової праці.

У закладах дошкільної освіти КНР основний акцент в інтелектуальному вихованні та розвитку дошкільнят робиться на формуванні природного інтелекту спостереження, зазначаючи, що він є основою для подальшого розвитку та зростання інтелекту дитини, оскільки сприяє інтелектуальному розвитку дітей та вдосконаленню їхніх когнітивних функцій, поліпшує здатність дітей спостерігати і сприймати світ навколо [17].

Утім, інтелектуальне виховання в закладах дошкільної освіти КНР часто поєднується з іншими напрямками виховної діяльності та розвитком соціальної адаптивності дітей, що спрямовані на їхню адаптацію до групового життя, формування знань про основні норми поведінки, почуття приналежності до соціуму, інтересу до групового життя, бажання грати в ігри, співпрацювати один з одним тощо [21]. Окрім того, Цюй Сінь зазначає, що важливо змалечку формувати в дітей уявлення про необхідність охорони навколишнього середовища, безпеку дорожнього руху, споживання, гігієну, гендерну рівність та моральну цивілізацію [18]. Спеціалізовано організоване навчання сприяє формуванню життєво важливих умінь і навичок дітей, одночасно забезпечуючи безпечне та здорове освітнє середовище, у якому діти можуть отримувати початкові знання й уявлення про навколишній світ і норми поведінки в різних життєвих ситуаціях [16].

Велике значення для інтелектуального виховання та розвитку дітей в закладах дошкільної освіти КНР мають спілкування з природою, ігри та прогулянки на відкритому повітрі, щоб діти могли досліджувати, активно вивчати, спостерігати і відчувати навколишній світ. У цікавому, невимушеному процесі отримання нових знань у дітей розвиваються здібності до розрізнення та самоаналізу, що, у свою чергу, сприяє ранньому розвитку інтелекту дитини. Отже, отримуючи життєвий досвід, досліджуючи природне середовище, спілкуючись з людьми навколо і граючи, розвивається здатність дітей жити в гармонії з природою, сміливо досліджувати, сприймати світ, покращуються їхні

практичні та розумові здібності, стимулюється інтелектуальний розвиток та розширюється світогляд дітей тощо [20].

Особлива увага в системі дошкільної освіти КНР приділяється опануванню мовою, розвитку комунікативних навичок дітей та міжособистісному спілкуванню. Ці навички і спрямованість на розвиток природного інтелекту спостереження дітей сприяють подальшій легшій інтеграції дітей у систему освіти, розвитку їхньої здатності сприймати об'єкти навколишнього світу, спостерігати і розрізняти їх, розкриттю дитячого потенціалу, індивідуальних особливостей тощо.

З метою інтелектуального розвитку дітей у закладах дошкільної освіти проводяться різні прості досліди. Так, педагогами створюються особливі куточки природи для дослідницької діяльності, де розміщуються вода, ґрунт, квіти, облаштовуються невеликі скелі, дерева, аби діти могли почуватися, як у природі. Водночас педагоги звертають увагу і дослухаються до того, як діти розуміють те, що вони спостерігають.

Також з метою розвитку природної спостережливості й інтелекту дітей у закладах дошкільної освіти проводяться різноманітні розвиваючі й рухливі ігри, спрямовані на фізичний та розумовий розвиток особистості [19]. Окрім того, у процесі щоденного навчання дошкільнят педагоги широко використовують засоби наочності (малюнки, різні зображення, відео та інші графічні матеріали про різні природні явища та об'єкти, життєві ситуації), які спрямовуються, зокрема, на інтелектуальний розвиток дітей, покращення їхніх пізнавальних здібностей та спостережливості [17].

Окрім того, у закладах дошкільної освіти КНР широко застосовуються різні обговорення, бесіди, дискусії, що сприяють покращенню мовленнєвих навичок дітей та їхніх інтелектуальних здібностей, а також практична діяльність дітей (ліплення, прибирання, будівництво тощо), що допомагає дітям через руки сприймати різні речі, тим самим стимулюючи природну допитливість дошкільнят й активізуючи їхню пізнавальну активність та розумову діяльність. Учені (Фу Я, Цюй Сінь) [17; 18] наголошують на тому, що навчання дітей дошкільного віку має ґрунтуватися на їхніх інтересах та практичних дослідженнях навколишнього світу.

Щодо проблем організації інтелектуального виховання дошкільнят у КНР слід виокремити такі [15; 18]: недостатня підготовленість педагогів закладів дошкільної освіти до здійснення інтелектуального виховання дітей

(слабка професійна підготовка, відсутність знань про природу дитини, шляхи формування її інтелекту); надмірна зацикленість батьків на інтелектуальному розвитку дітей на шкоду моральному й естетичному вихованню, формуванню життєво важливих поведінкових і комунікативних навичок дошкільнят, їхніх навичок самообслуговування тощо; надмірне інтелектуальне навантаження на дітей, що спричиняє їх психологічну напругу, нездатність діяти самостійно, низьку адаптацію в колективі однолітків, поступову втрату впевненість у собі та природного інтересу до вивчення навколишнього світу; подекуди нездатність педагогів і батьків сприяти гармонійному і здоровому розвитку дітей, роблячи значний акцент на розвитку інтелекту дитини завдяки вивченню давніх віршів, англійської мови, формуванню навичок рахувати, грамотно висловлюватися тощо. Так, деякі батьки однобоко розуміють освіту як передачу книжкових знань, ігноруючи особливості психічного розвитку дошкільнят, жорстко ставлять перед ними навчальні завдання, позбавляючи їх ігрового часу і наносячи шкоду фізичному і пси-

хичному здоров'ю дітей («Надмірно працюючи, діти втрачають можливість думати» [15]).

Висновки. Отже, на початкових етапах розвитку дитини закладається фундамент для її подальшого навчання та зростання. Заклади дошкільної освіти в КНР спрямовуються на розвиток комунікативних навичок дітей, виховання здібностей спостерігати й досліджувати природу і життя навколо, що стає основою розвитку інтелектуальних здібностей дітей, допомагає їм краще адаптуватися до соціального середовища та отримувати життєвий досвід. Це реалізується завдяки організації спостережень дітей за природою, їхньої практичної діяльності (у спеціально обладнаних місцях на відкритому повітрі та у приміщенні), проведенню рухливих і розвиваючих ігор, прогулянок, бесід, обговорень тощо. Утім, китайські вчені зауважують на тому, що важливо, аби процес перебування дитини в закладі дошкільної освіти не перетворився на процес інтенсивного інтелектуального навчання, нехтуючи природною потребою дошкільнят у русі, активній діяльності, іграх і спілкуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богуш А., Гавриш Н. Розвиток мовлення дітей четвертого року життя : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза. 2017. 184 с.
2. Бурковська О. Цілісний підхід до розвитку і виховання наймолодших. *Дошкільне виховання*. 2010. № 6. С. 10-12.
3. Виховання дітей раннього віку в закладах дошкільної освіти різних типів: монографія / С. А. Васильєва, Н. В. Гавриш, В. В. Рагозіна; за наук. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький : ІМЕКС-ЛТД, 2021. 226 с.
4. Головка М., Міхеєва О. Педагогічний супровід дошкільного дитинства: навч. посіб. Слов'янськ : ДДПУ. 2019. 198 с.
5. Іваненко Н., Козак Л. Педагогічний супровід дітей дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2022. № 6. С. 173-183. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41741/1/Ivanenko_Kozak.pdf (дата звернення: 22.03.2023).
6. Крутій К. Концептуальні засади психолого-педагогічного супроводу: принципи і техніки. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць. Слов'янськ : СДПУ. 2010. Ч. 1. С. 185-198.
7. Половіна О. Мистецька освіта сьогодні: вибір підходів. *Дошкільне виховання*. 2020. № 12. С. 3-8.
8. Розвиваємо, навчаємо, виховуємо дитину третього року життя : метод. посіб. / авт. кол.: Л. Кузьмук та ін.; за ред. Т. Поніманської. Київ : Слово, 2013. 568 с.
9. Савчин М. В. Вікова психологія: навч. посіб. Київ : Академвидав. 2011. 382 с.
10. Саприкіна О. Методика розвитку активного мовлення дітей третього року життя в художньо-предметній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Луганськ, 2007. 235 с.
11. Смольникова Г. Особливості розвитку психічних процесів у дітей раннього віку. *Палітра педагога*. 2018. № 3. С. 3-6.
12. Стеценко Т. Досліди в мистецтві : упроваджуємо STREAM-освіту. *Дошкільне виховання*. 2020. № 1. С. 20-23.
13. Тельчарова О. Педагогіка раннього дитинства: навч.-метод. посіб. Харків : В-во Іванченка І. 2017. 228 с.
14. Ionova O., Luparenko S. Specific Features of Waldorf Preschool Pedagogy. *Studies from Early Childhood Education 2022* / Ed. by Monika Miňová, Matej Slovák. Presov: OMEP, 2022. Pp.50-62.
15. 孩子的早期教育能力胜于智力 [Здатність дітей до раннього навчання краще, ніж інтелект]. URL : http://tlshun.com/zaixianketang/200810/13-33_2.html (дата звернення: 21.03.2023).

16. 鹿忠春. 论学前教育中幼儿智力及良好习惯的培养. *Educational Teaching*. 教育教学. 2021 (3), 11 [Лу Чжунчунь. Про розвиток у дітей інтелекту та корисних звичок у дошкільній освіті. *Виховне навчання*. 2021 (3). 11]. URL : <https://cn.usp-pl.com/index.php/jyxx/article/viewFile/56081/55948> (дата звернення: 21.03.2023).
17. 付娅. 自然观察智力及其在幼儿园教育中的培养. 中国教工. 2021年第4期 [Фу Я. Природний спостережний інтелект та його розвиток у дитячому садку. *Учитель Китая*. 2021. Вип. 4]. URL : <http://www.chinaqing.com/yc/2021/2973345.html> (дата звернення: 20.03.2023).
18. 曲欣. 早期开发幼儿“复合智力”. *China Education and Research Network*. 2001 [Цюй Сінь. Раннє розвиток дитячого «складного інтелекту». *China Education and Research Network*. 2001]. URL : https://www.edu.cn/edu/xue_qian/xue_qian_yan_jiu/zhuan_ti/jia_ting/zhi_li/200603/t20060323_12406.shtml (дата звернення: 23.03.2023).
19. 张晓艳. 幼儿园教育中关于幼儿自然观察智力的培养. 知识文库. 2017(22): 65. [Чжан Сяоянь. Розвиток природного спостережливого інтелекту дітей у дитячому садку. *Бібліотека знань*. 2017. Вип. 22. С. 65.].
20. 张金兰. 自然观察智力及其在幼儿园教育中的培养. 基础教育论坛. 2019(17): 66-68. [Чжан Цзіньлань. Інтелект природного спостереження та його розвиток у дитячому садку. *Форум базової освіти*. 2019. № 17. С. 66-68].
21. 杨碧君, 吴加奇. 以“非智力因素”衔接为抓手重构课程. 中国教育新闻网-中国教育报. 2022-05-22. [Ян Біцзюнь, Ву Цзяці. Перебудувати навчальну програму з підключенням «неінтелектуальних факторів» як відправну точку. *China Education News Network – China Education News*. 22 травня 2022 р.]. URL : http://www.jyb.cn/rmtzgjyb/202205/t20220522_694027.html (дата звернення: 21.03.2023).

Стаття надійшла до редакції 03.05.2023

Стаття рекомендована до друку 18.05.2023

Svitlana Luparenko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Professor of the Department of Educology and Innovative Pedagogy
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University 29 Alchevskikh Streer, Kharkiv, Ukraine, 61002
svetlana.luparenko@gmail.com ORCID:0000-0002-3111-5340

SPECIFIC FEATURES OF ORGANIZATION OF INTELLECTUAL EDUCATION OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

Preschool age is a favourable period for the formation of child's initial knowledge about the surrounding world, laying the foundations for further enhanced intellectual learning. However, it is extremely important not to turn the educational process in preschool education institutions into a intensive intellectual upbringing in order to avoid intellectual overload of children, to promote the balanced development of children's thinking, emotions and will, ensuring their harmonious development. In view of this, it seems expedient to study the peculiarities of intellectual education in different countries of the world, in particular in the People's Republic of China, in order to highlight the positive attainments of the world educational practice regarding children's intellectual education and development.

The aim of the study is to reveal the specific features of organization of intellectual education of children in preschool education institutions in the People's Republic of China.

It is noted that great importance in the intellectual education of children in preschool education institutions in the People's Republic of China is given to the formation of natural intelligence of observation, which lays the foundation for the further development of children's intelligence, contributes to the improvement of their cognitive functions, improves the ability of children to observe and perceive the world around them. Besides intellectual education, special attention in preschool education institutions is paid to children's adaptation to group life, the formation of their communication skills, knowledge of the basic norms of behaviour, a sense of belonging to society, interest in group life, the desire to play games, cooperate with peers, as well as the formation of children's ideas about the need for environmental protection, road safety, consumption, hygiene, gender equality and moral civilization and development of children's vital abilities and skills. This is achieved by conducting simple experiments, conversations, discussions, walks with children, developing and active games, use of visual aids and organization of children's practical activities (modelling, cleaning, construction etc.). The problems with the organization of intellectual education of preschoolers in the People's Republic of China are singled out. They are: insufficient professional training of preschool education institutions teachers for children's intellectual education; parents' excessive focus on children's intellectual development at the expense of moral and aesthetic education, the formation of vital behavioural and communication skills of preschoolers, their self-care skills; excessive intellectual load on children; teachers and parents' inability to promote the harmonious and healthy development of children, placing significant emphasis on the development of child's intelligence, etc.

It is concluded that preschool education institutions in the People's Republic of China are aimed at formation of children's ability to observe and explore the world around them, which becomes the basis

for the development of their intellectual abilities, helps them adapt to the social environment better and gain life experience.

Key words: *intellectual education, intellectual development, children, preschool education institution, the People's Republic of China.*

REFERENCES

1. Bogush, A., Havrysh, N. (2017). *Speech development of children of the fourth year of life: educational methodical manual* Kyiv: Genesis. [in Ukrainian].
2. Burkovska, O. (2010). Holistic approach to the development and education of the youngest. *Preschool education*, 6, 10-12. [in Ukrainian].
3. Vasylieva, S., Gavrish, N., Ragozina, V. (2021). *Education of young children in preschool education institutions of different types: monograph* /; Ed. by N. V. Gavrish. Kropyvnytskyi: IMEX – LTD [in Ukrainian].
4. Holovko, M., Mikheieva, O. (2019). *Pedagogical support of preschool childhood: teaching. manual* Sloviansk: DDPU [in Ukrainian].
5. Ivanenko, N., Kozak, L. (2022). Pedagogical support of children of preschool age as a psychological and pedagogical problem. *Perspectives and innovations of science. Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine"*, 6, 173-183. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41741/1/Ivanenko_Kozak.pdf [in Ukrainian].
6. Krutiy, K. (2010). Conceptual principles of psychological and pedagogical support: principles and techniques. *Humanization of the educational process*, 1, 185-198. [in Ukrainian].
7. Polovina, O. (2020). Art education today: a choice of approaches. *Preschool education*, 12, 3-8. [in Ukrainian].
8. Kuzmuk, L., et. al. (2013). *We develop, teach, raise a child of the third year of life: method. manual* / Ed. by T. Ponimanska. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
9. Savchyn, M. (2011). *Age psychology: teaching manual*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
10. Saprykina, O. (2007). *Methodology for the development of active speech of children of the third year of life in artistic and subject activities*. PhD thesis, Luhansk Taras Shevchenko National Pedagogical University, Luhansk, Ukraine [in Ukrainian].
11. Smolnikova, G. (2018). Peculiarities of development of mental processes in young children. *Teacher's palette*, 3, 3-6. [in Ukrainian].
12. Stetsenko, T. (2020). Experiments in art: implementing STREAM education. *Preschool education*, 1, 20-23. [in Ukrainian].
13. Telcharova, O. (2017). *Pedagogy of early childhood: teaching methodical manual*. Kharkiv: I. Ivanchenko [in Ukrainian].
14. Ionova, O., Luparenko, S. (2022). Specific Features of Waldorf Preschool Pedagogy. *Studies from Early Childhood Education 2022* (pp.60-62) / Ed. by Monika Miňová, Matej Slovák. Presov: OMEP.
15. 孩子的早期教育能力胜于智力 [Children's early education ability is better than intelligence]. Retrieved from http://tlshun.com/zaixianketang/200810/13-33_2.html [in Chinese].
16. 鹿忠春. (2021). 论学前教育中幼儿智力及良好习惯的培养. *Educational Teaching. 教育教学*, 3, 11 [Lu Zhongchun. (2021). On the cultivation of children's intelligence and good habits in preschool education. *Educational Teaching*, 3, 11]. Retrieved from <https://cn.usp-pl.com/index.php/jyxx/article/viewFile/56081/55948> [in Chinese].
17. 付娅. (2021). 自然观察智力及其在幼儿园教育中的培养. *中国教工*, 4期 [Fu Ya. (2021). Natural Observational Intelligence and Its Cultivation in Kindergarten Education. *China Teachers*, 4]. Retrieved from <http://www.chinaqing.com/yc/2021/2973345.html> [in Chinese].
18. 曲欣. (2001). 早期开发幼儿“复合智力”. *China Education and Research Network* [Qu Xin. (2001). Early development of children's "compound intelligence". *China Education and Research Network*]. Retrieved from https://www.edu.cn/edu/xue_qian/xue_qian_yan_jiu/zhuan_ti/jia_ting/zhi_li/200603/t20060323_12406.shtml [in Chinese].
19. 张晓艳. (2017). 幼儿园教育中关于幼儿自然观察智力的培养. *知识文库*, 22, 65 [Zhang Xiaoyan. (2017). Cultivation of children's natural observation intelligence in kindergarten education. *Knowledge Library*, 22, 65].
20. 张金兰. (2019). 自然观察智力及其在幼儿园教育中的培养. *基础教育论坛*, 17, 66-68 [Zhang Jinlan. (2019). Natural observation intelligence and its cultivation in kindergarten education. *Basic Education Forum*, 17, 66-68]. [in Chinese].
21. 杨碧君, 吴加奇. (2022). 以“非智力因素”衔接为抓手重构课程. *中国教育新闻网-中国教育报* [Yang Bijun, Wu Jiaqi. (2022). Curriculum reconstruction based on the connection of "non-intellectual factors". *China Education News Network-China Education News*]. Retrieved from http://www.jyb.cn/rmtzgjyb/202205/t20220522_694027.html [in Chinese].

The article was received by the editors 03.05.2023

The article is recommended for printing 18.05.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-10>

УДК 159.9.072.432

Дарія Сергіївна Матюніна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету психології

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи 4, Харків, Україна, 61022

DariyaMatyunina@gmail.com ORCID:0000-0002-7155-3740

ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ МАНІПУЛЯТИВНОЇ СФЕРИ У СТУДЕНТІВ МІЖ ГРУПАМИ З ВИСОКИМИ ПОКАЗНИКАМИ МАНІПУЛЯТИВНОЇ СФЕРИ ТА НИЗЬКИМИ ПОКАЗНИКАМИ МАНІПУЛЯТИВНОЇ СФЕРИ

Стаття присвячена проблеми дослідження маніпулятивної сфери у студентів з різним рівнем маніпулятивної поведінки. Виявлення певних відмінностей у студентів з різним рівнем маніпулятивної сфери може свідчити о різному ставленні жінок та чоловіків до певних ситуацій та життєвих подій. Студенти які мають певну чуттєвість та сентиментальність більш схильні до впливу маніпулятивної поведінки маніпулятора. Справжнім магнітом для різних токсичних особистостей можуть стати сумлінні та емоційно чуйні люди, так як маніпулятори схильні їх експлуатувати та саме до них є певний інтерес. Маніпулятори можуть досягати успіху досить легко саме переконуючи людей, які дуже чуйні та сумлінні, втілюючи їм, що вони страждають параноєю або «досить гостро реагують» в той час, коли вони починають маніпулювати. Саме ці чутливі люди часто бувають мішенню та їх можна змусити сумніватися в собі. Маніпулятивна поведінка, вона може бути пасивна, або активна. В данні статті виявлено й обґрунтовано відмінності маніпулятивної сфери у студентів між групами з високими показниками маніпулятивної сфери та низькими показниками маніпулятивної сфери. Було виявлені певні характерологічні відмінності, які притаманні чоловікам та жінкам з високим рівнем маніпулятивної поведінки: вираження почуттів, валідація, цінність, консенсус, провина або стид, маківіалізм. Було виявлені певні характерологічні відмінності, які притаманні чоловікам та жінкам з низьким рівнем маніпулятивної поведінки: чуттєвість, вираження почуттів, прийняття або не прийняття почуттів, цінність, безчуттєвість, валідація, консенсус, провина або стид, діяльність, маківіалізм.

Визначення певних характерологічних чинників надає педагогічному персоналу зрозуміти певні маніпулятивні риси студентів, які можуть їх використовувати у процесі навчання з метою отримання вигідної для себе інформації, або оцінки. Ознайомлення з певними чинниками надає перевагу педагогічному персоналу не допустити маніпулятивного впливу до себе.

Ключові слова: маніпуляція, маніпулятивна поведінка, характерологічні відмінності, студенти.

Як цитувати: Матюніна Д.С. Характерологічні відмінності маніпулятивної сфери у студентів між групами з високими показниками маніпулятивної сфери та низькими показниками маніпулятивної сфери. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 87-95 <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-10>

In cites: Matyunina, D. (2023). Characterological differences of the manipulative sphere among students between groups with high indicators of the manipulative sphere and low indicators of the manipulative sphere. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 87-95. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-10> [in Ukrainian]

Вступ та постановка проблеми. Маніпулятивна поведінка є досить неприємною та незрозумілою для більшості людей. Люди не розуміють коли ними маніпулюють та водять в оману. Самі маніпулятори можуть маніпулювати обізнано, або необізнано. Є активні маніпулятори, в них явно виражені риси характеру, такі як: агресивність, хитрість, безчуттєвість, наглисть. Люди знають, чого чекати від таких людей, тому що, можна передбачити їхню поведінку та вплив [1]. Є маніпулятори пасивні, вони заздалегідь вважаються жертвами маніпуляції та прагнуть визивати до себе певну жалість, співчуття. Пасивні маніпулятори можуть викликати почуття незручності, стрес, роздратування та загальне відчуття незадоволеності, а також періодично знецінювати людей. В той же час більш агресивні з них, такі як активні маніпулятори їх називають ще нарцисами, які не виявляють емпатії та використовують різні прийоми маніпуляцій як основний спосіб взаємодії зі світом, можуть завдавати серйозної шкоди і становити загрозу вашому здоров'ю, самопочуттю і навіть життю [2]. Для активних маніпуляторів характерна більш жорстка поведінка, яка навіряд чи колись зміниться, тоді як пасивні маніпулятори можуть бути більшими сприйнятливими до змін та встановлення особистих кордонів [3]. Токсичність може проявлятися по-різному, але найважливіша життєва навичка, яку необхідно у собі розвинути, – це готовність дати відсіч усім її можливим проявам. Педагогічному персоналу дуже важливо розуміти прояви маніпуляції та їх вплив на людей [1]. Дуже багато студентів, які запобігають технікам маніпуляції з метою використання викладачів у своїх цілях, наприклад, забовтуванням внаслідок чого, можна отримати певний важливий бал. Або отримання цікавої та важливої для них інформації. Проблематика відмінностей у маніпулятивній сфері між студентами з високим рівнем маніпулятивної сфери та низьким рівнем маніпулятивної сфери, полягає у виявленні певних характерологічних чинників, які впливають на розвиток маніпуляції, а саме на взаємо-зв'язок маніпуляторів з людьми [3]. Маніпулятори починають маніпулювати людьми, які мають певні характерні чинники, наприклад: чуттєвість, розвинена провина або стид, вираження почуттів, не розуміння своїх почуттів и т.д. Так як люди, які маніпулюють мають самі явні виражені такі риси як: наглисть, агресивність, хитрість, розвиток маківіалізму тощо [2]. За рамками досліджень залишилися питання щодо особливостей формування певних характерологічних чинників у студентів з

різним рівнем маніпулятивної поведінки. Таким чином, це дозволить виявити певні чинники, які впливають на схильність до маніпулятивної поведінки у молоді [1].

Мета статті. Виявити характерологічні відмінності маніпулятивної поведінки у студентів з високим рівнем маніпулятивної сфери та низьким рівнем маніпулятивної сфери.

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс взаємопов'язаних методів. Теоретико-методологічний аналіз літератури та різних статей, згідно дослідженням даної теми. Було використано емпіричні (методики) та методи математико-статистичної обробки. Для досягнення мети було використано наступні методи дослідження: методика «Автопортрет Олдхем та Морріс», тест Лірі (емоційні схеми), тест Лихі, методика Бант (на визначення рівня маківіалізму), методика «Маківіалізм». Тестування проводилось за допомогою очної форми проведення та електронного зв'язку. Для аналізу отриманих даних, який здійснювався за допомогою програмного забезпечення IBM SPSS Statistics, версія 21, було застосовано метод факторного аналізу.

Характеристика вибірки. Дослідження проводилося з вересня по грудень 2022 року в м. Харків. Приймали участь студенти віком від 18-26 років різних університетів, таких як «Харківський національний університет ім. Каразіна», «Харківський національний університет Радіоелектроніки», «Харківський національний університет ім. Жуковського «ХАІ». Вибірка склала 131 людину з них 64 чоловіка та 67 жінок. Для виявлення особистісних характерних чинників у чоловіків та жінок було розділено їх на дві групи: чоловіки та жінки для виявлення структурних особливостей маніпулятивної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляд маніпулятивної сфери почався с середини 20 століття. Феномен маніпуляції свідомістю людини та чинники спонукання до цього, досліджується різними напрямками та направленнями, такими як: соціологія – займається вивчення маніпуляціями між масами та людьми, політологія – вивчення маніпуляціями у інформативних технологіях, культурологія – вплив та розвиток культури та їх засоби маніпуляції та людину. Кожна з цих наук розглядає маніпуляцію під своїм певним значенням та аспектом [5].

Одним з перших вчених, який розглядав вивчення та нахил вивчення маніпулятивної поведінки був – Платон. Він робив акцент схильно на етичному аспекті маніпуляції та

був один з основних науковців, який розглядав позитивні приклади маніпуляції, робив акцент саме на вихованні суспільства, надаючи поради кожному, хто потребував цього [5].

Е. Фром наполягає, що основним явищем формування маніпулятивної поведінки, є невірне виховання батьків. Батьки з самого дитинства можуть давати дитині гроші за той чи інших вчинок, потім дитина буде робити щось тільки по матеріальній вигоді, а не за власних бажань. Данна поведінка починає відображатися й в особистих стосунках між людьми, наприклад між батьками та дітьми, коли ті або інші починають маніпулювати один одним. Після такого приклада та моделі виховання певна емоційна близькість яка повинна розвиватися у здорових стосунків, втрачає своє знання та змінюється на становлення розвитку маніпулятивного характеру, де людина використовується як засіб.

Краут Р. досліджує, що тоталітарні режими виховання та тиск на становлення розвитку людської особистості знижують психоемоційний розвиток дитини, а саме перетворюють її на механізм, яким дуже легко маніпулювати. Дитина стає вигідною та комфортною для спільноти. Демократичний режим виховання дає право вибору та свободи для дитини. Дитина сама визначає та відчуває, що їй потрібно та чого вона потребує у даний момент, вона відчуває свої потреби [7].

Не лише сім'я, але й інші інститути соціалізації, притаманні становленням людини як мані-

пулятора, такі як: освітні заклади, однолітки, засоби масової інформації, мережеве середовище, які допомагають формувати в дітей схильність до макіавеллізму. Дорослішає дитина оволодіває маніпулятивними прийомами та потім використовує їх у стосунках з однолітками, батьками, вчителями та іншими людьми. Р. Крісті, також розглядав розвиток маніпуляцій, які беруть свій початок ще в ранньому дитинстві [6].

Досліджено, що одні діти наслідують у батьків певну модель поведінки, яка потім відображається у спілкуванні між іншими людьми, інші діти – відображають добрі маніпулятивні засоби та прийоми, за допомогою яких, активно користуються у спілкуванні. Зазначаючи, що система переконань проникає у свідомість людини, тим самим програмує її поведінку, змінюючи певні нахили поведінки, що у кінцевому результаті приводить до зміни формування рис характеру людини.

Виклад результатів дослідження. Для виявлення характерних відмінностей маніпулятивної сфери у студентів між групами з високими показниками маніпулятивної сфери та низькими показниками маніпулятивної сфери було проведено за методиками: «Автопортрет Олдхем та Морріс», тест Ліри (емоційні схеми), тест Лихі, тест Банта на визначення рівня маніпулятивної поведінки, тест «Маківіалізм», також було використано U- критерій Манна-Уїтні. Результати представлені в таблиці 1.

Табл. 1

Відмінності у маніпулятивній сфері між групами жінок та чоловіків з високим рівнем маніпулятивної сфери

Table. 1

Differences in the manipulative sphere between groups of women and men with a high level of the manipulative sphere

Показник	Перша група (жінки)	Друга група (чоловіки)	U-кр	Рівень значущості
Вираження почуттів	1237,5	715,5	250,5	0,001
Валідація	1271,5	681,5	216,5	0,000
Цінність	1210,5	742,5	277,5	0,004
Консенсус	1242,0	711,0	246,0	0,001
Провина, стид	1220,0	733,0	268,0	0,003
Маківіалізм	784,5	1168,5	256,5	0,002

Примітка: перша група – жінки, друга – чоловіки.

Note: the first group is women, the second is men.

Згідно з отриманими результатами порівняльного аналізу маніпулятивної сфери за тестом Лихі, Олдхем та Морріс «Автопортрет», Тест Ліри, Методика Бант, методика маківіалізм між групами з різним рівнем маніпулятивної сфери з таблиці 1 статистично значущі відмінності між групами було виявлено в таких шкалах як: «Вираження почуттів» (0,001), «Валідація» (0,000), «Цінність» (0,004), «Консенсус» (0,001), «Провина або стид» (0,003), «Маківіалізм» (0,002).

Можна припустити, що дані шкали впливають на рівень маніпулятивної сфери у студен-

тів з високими та низькими показниками маніпулятивної сфери.

Статистично значущі відмінності були виявлені у методиках Лихі та Олдхем та Морріс «Автопортрет», методика Ліри, Методика Бант.

На підставі результатів дослідження, отриманих за допомогою методики Лихі та Олдхем та Морріс «Автопортрет», методика Ліри, Методика Бант, методика «Маківіалізм», побудовані усереднені профілі маніпулятивної сфери у двох досліджуваних групах – з високим рівнем маніпулятивної сфери жінки (1 група) та чоловіки (2 група), рисунок 1.

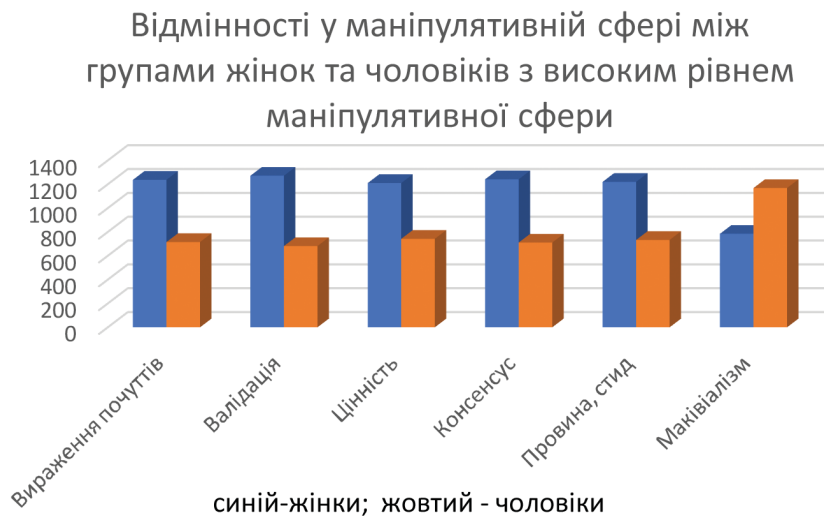

Рис. 1. Відмінності у маніпулятивній сфері між групами жінок та чоловіків з високим рівнем маніпулятивної сфери

Fig. 1. Differences in the manipulative sphere between groups of women and men with a high level of the manipulative sphere

Аналізуючи результати гістограми (рис.1) по методикам: Лихі та Олдхем та Морріс «Автопортрет», методика Ліри, Методика Бант, методика «Маківіалізм», можна з упевненістю сказати, що перша група жінок з високими показниками маніпулятивної сфери трохи перевершує групу чоловіків з високими показниками маніпулятивної сфери. По таким шкалам: «Вираження почуттів» це може означати те, що жінки з високим рівнем маніпулятивної сфери більш здатні розуміти свої почуття ніж чоловіки, так як вони більш керуються емоційною сферою ніж раціональною. Жінки здатні давити на почуття жалості та провини, тим самим маніпулюючи оточуючими. Шкала «Валідація» це може говорити про те, що жінки більш приймають свої емоції ніж чоловіки. Шкала «Цінність» це може свідчити про те, що жінки ма-

ють більшу цінність до себе ніж чоловіки, жінки більш звертають на себе увагу ніж чоловіки. Шкала «Консенсус» - говорить про те, що жінки більш розуміють себе та свої дії ніж чоловіки, тобто вони знають як краще підійти до людини, щоб нею маніпулювати та на неї надавити. «Провина або стид» - жінки більш властиві до почуття жалості, вони можуть грати жертву, щоб отримати те, чого вони насправді хочуть. Шкала «Маківіалізм» – у чоловіків більш розвинена ніж у жінок, це може говорити про те, що чоловіки здатні маніпулювати іншими людьми на обізнаному рівні застосовувати певні нарцисичні властивості ніж жінки. Можна зробити припущення, що жінки схильні маніпулювати іншими людьми більш на емоційному рівні та не обізнано ніж чоловіки, таблиця 2.

Табл. 2

Відмінності у маніпулятивній сфері між групами жінок та чоловіків з низьким рівнем маніпулятивної сфери

Table. 2

Differences in the manipulative sphere between groups of women and men with a low level of the manipulative sphere

Показник	Перша група (жінки)	Друга група (чоловіки)	U-кр	Рівень значущості
Чуттєвість	898,0	1182,0	303,0	0,005
Вираження почуттів	805,0	1275,0	210,0	0,000
Прийняття чи не прийняття почуттів	758,0	1322,0	163,0	0,000
Цінність	855,0	1225,0	260,0	0,001
Безчуттєвість	717,0	1363,0	122,0	0,000
Валідація	774,0	1306,0	179,0	0,000
Консенсус	766,5	1317,5	134,0	0,000
Провина або стид	729,0	1351,0	134,0	0,000
Діяльність	827,5	1252,5	232,5	0,000
Маківіалізм	846,0	1234,0	251,0	0,000

Примітка: перша група – жінки, друга – чоловіки.

Note: the first group is women, the second is men.

Згідно з отриманими результатами порівняльного аналізу маніпулятивної сфери за тестом Лихі, Олдхем та Морріс «Автопортрет», Тест Ліри, Методика Бант, методика маківіалізм між групами з різним рівнем маніпулятивної сфери з таблиці 1.2. статистично значущі відмінності між групами було виявлено в таких шкалах як: «Чуттєвість» (0,005), «Вираження почуттів» (0,000), «Цінність» (0,001), «Безчуттєвість» (0,000), «Валідація» (0,000), «Консенсус» (0,000), «Провина або стид» (0,000), «Діяльність» (0,000), «Маківіалізм» (0,000).

Можна припустити, що дані шкали впливають на рівень маніпулятивної сфери у студентів з низькими показниками маніпулятивної сфери.

Статистично значущі відмінності були виявлені у методиках Лихі та Олдхем та Морріс «Автопортрет», методика Ліри, Методика Бант.

На підставі результатів дослідження, отриманих за допомогою методики Лихі та Олдхем та Морріс «Автопортрет», методика Ліри, Методика Бант, методика «Маківіалізм», побудовані усереднені профілі маніпулятивної сфери у двох досліджуваних групах – з низьким рів-

нем маніпулятивної сфери жінки (1 група) та чоловіки (2 група), рисунок 2.

Аналізуючи результати гістограми (рис.2) по методикам: Лихі та Олдхем та Морріс «Автопортрет», методика Ліри, Методика Бант, методика «Маківіалізм», можна з упевненістю сказати, що перша група чоловіків з низькими показниками маніпулятивної сфери трохи перевершує групу жінок з низькими показниками маніпулятивної сфери. По таким шкалам: «Чуттєвість» - більш виражена у чоловіків, це може означає те, що чоловіки відчувають маніпулятивний нахил у свій бік, та можуть вчасно запобігти натиску у свою сторону. Шкала «Вираження почуттів» може означати те, що чоловіки як і жінки можуть розуміти свої відчуття та відчуття інших, тим самим маніпулювати цим. Шкала «Прийняття або не прийняття емоцій» є певна амбівалентність емоцій, не прийняття своїх якостей, внаслідок проєкцій маніпулюють іншою людиною. Шкала «Цінність» це може також означати те, що чоловіки можуть бути егоцентричні по відношенню до себе. Шкала «Безчуттєвість» - чоловіки можуть бути досить жорсткими по відношенню до лю-

Відмінності у маніпулятивній сфері між групами жінок та чоловіків з низьким рівнем маніпулятивної сфери

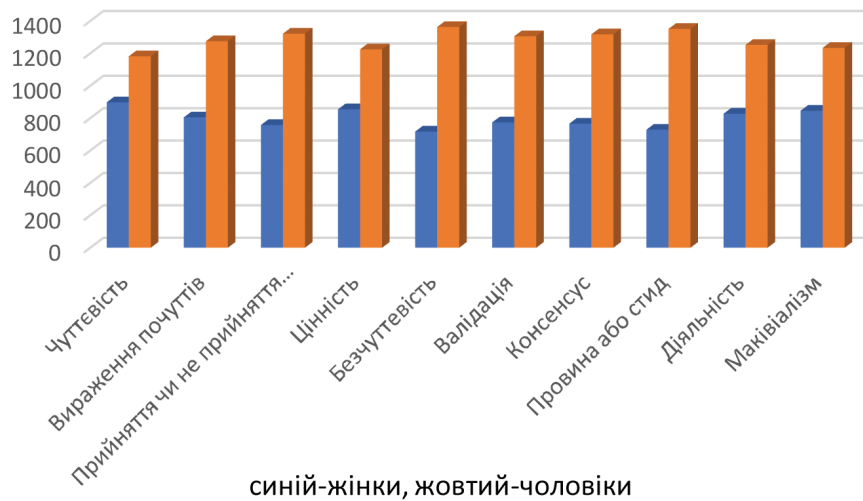

Рис. 2. Відмінності у маніпулятивній сфері між групами жінок та чоловіків з низьким рівнем маніпулятивної сфери
Fig. 2. Differences in the manipulative sphere between groups of women and men with a low level of the manipulative sphere

дей, мати свою ціль та йти до неї незважаючи на інших. Шкала «Валідація» - це може означати те, що чоловіки розуміють себе та свої наміри. «Провина або стид» це може говорити про те, що чоловіки як і жінки можуть маніпулювати іншими тим, що беруть на себе роль жертви. Шкала «Діяльність» - чоловіки більш раціональні ніж жінки, тому можуть швидко вийти із будь-якої ситуації. Шкала «Маківіалізм» - чоловіки мають більший нахил ніж жінки, цікаво побачити те, що у чоловіків з низькою схильністю маніпулятивної поведінки рівень значущості вищий ніж у чоловіків з високим рівнем маніпулятивної сфери, це може говорити про те, що чоловіки заздалегідь можуть бути пасивними маніпуляторами.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз досліджень та емпіричні висновки підводять нас до того, що студенти мають певні характерологічні відмінності в маніпулятивній сфері з високим рівнем маніпулятивної сфери та низьким рівнем маніпулятивної сфери. Педагогам буде легше слідкувати та визначити поведінку студентів, які мають схильність до маніпуляції та запобігти цього.

Маніпуляцією може володіти кожна особистість, але не кожна здатна її направляти на інших людей. Особистість може використовувати різні техніки маніпуляції, оскільки це бере свій задаток ще на ранніх стадіях онтоге-

нетичного розвитку та пов'язані з примітивними механізмами психологічного захисту на несвідомому рівні. Прагненням до високої схильності маніпуляції детермінують фактори соціокультурного, технологічного, економічного, суспільно-політичного, сімейного та індивідуально-особистісного явища.[7] Краут Р. припускав зародження перших маніпулятивних сценаріїв - це батьківське виховання. Дитина дивиться на відносини батьків один з одним та як вони поведуть себе з іншими людьми.

Не тільки сім'я сприяє становлення дитини як маніпулятора, ще й соціум де дитина проводить свій час, засоби масової інформації - різні програми, телешоу, які допомагають формувати в дітей схильність до макіавеллізму. Коли дитина приймає до себе певний вид маніпулятивної поведінки, то у дорослому віці, вона починає використовувати їх у стосунках з однолітками, батьками, вчителями та іншими людьми.

Пасивний вид маніпуляції розглядають зазвичай, як дію психологічного впливу, за допомогою якого суб'єкт маніпуляції скрито управляє об'єктом маніпуляції. Слотер В. підкреслює, що маніпуляція виконується дуже досконало, внаслідок якого залишається ніким не поміченим.

Студенти, які мають високий рівень маніпулятивної сфери мають такі характерологіч-

ні якості: «Вираження почуттів», «Валідація», «Цінність», «Консенсус», «Провина, стид», «Маківіалізм». Студенти, які мають низький рівень маніпулятивної сфери мають такі характерологічні якості: «Чуттєвість», «Вираження почуттів», «Прийняття чи не прийняття почуттів», «Цінність», «Безчуттєвість», «Валідація», «Консенсус», «Провина або стид», «Діяльність», «Маківіалізм». Можна сказати те, що чоловіки мають пасивний рівень маніпулятивної сфери, на це показує показник «Маківіалізм», тобто чоловіки вони можуть маніпулювати не відкритої форми, а таємно і дуже добре водити людину в оману поступову, на це також вказується такі характерологічні якості як: «Безчуттєвість», «Валідація», «Консенсус». Чоловіки дуже добре знають, що їм треба та як зробити те, що їм потрібно від іншої людини, користуючись логікою та

раціональністю. Жінки навпаки, коли вони починають маніпулювати, вони користуються більш емоційною стороною та почуттями. Вони відкрито маніпулюють на емоціях на це вказують такі шкали: «Вираження почуттів», «Валідація», «Цінність», «Консенсус» так як у них показник вищий ніж у чоловіків з високим рівнем маніпулятивної сфери. Також жінки як і чоловіки з метою отримання вигідної для них інформації можуть впадати у стан жертви, як чоловіки так і жінки на це вказує шкала «Провина, стид».

Педагогічний склад може користуватися даною інформацією внаслідок запобігання маніпуляціями у свій бік та може запобігти цьому. За рамками досліджень залишилися питання щодо особливостей формування певних характерологічних чинників у молоді з різним рівнем маніпулятивної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гребінь Н. В. Психологічні чинники схильності студентської молоді до маніпулювання у міжособистісній взаємодії: дис. канд.псих.наук : 19.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 200с.
2. Поліщук Д, Сахарова К. Виявлення психологічних маніпуляцій у процесі міжособистісної взаємодії: *Матеріали 2 Всеукраїнської науково-практичної конференції: «Актуальні проблеми Юриспруденції та психології»*. Дніпр. 2021. №2 с 196-198.
3. Схильність до маніпулятивної поведінки особистості: URL: <https://social.org.ua/6892-11-tipiv-manipulyatoriv-z-yakimi-mi-stikaiemosya-v-rovnyakdennomu-zhitti.html>. (дата звернення: 25. 09. 2022).
4. Темна тріада. Як розпізнати тих, від кого варто триматися подалі: URL: <https://life.nv.ua/blogs/chto-takoe-temnaya-triada-narcissizm-makiavellizm-psihopatiya-kak-raspoznat-narcissa-i-psihopata-50157848.html>. (дата звернення: 25.09.2022).
5. Типи маніпуляторів. Цілі та види спілкування: URL: <https://kerchtt.ru/uk/typy-manipulyatorov-celi-i-vidy-obshcheniya-tehnicheskie-harakteristiki/>.(дата звернення: 25. 09. 2022).
6. Ames M. Kidd A.H. Machiavellianism and woman's grave point averages. 2021. P.179-181.
7. Christie R. Studies in Machiavellianism. New York: Academic Press. 2019. P. 234-236.
8. Grams, W. Rogers, R. Power and personality: Effects of Machiavellianism, need for approval, and motivation on use of influence tactics: *The Journal of General Psychology*. 2021. P. 71–82.
9. Jonason P. K. Webster G. D. Schmitt D. P. The Dark Triad: Facilitating a Short-Term Mating Strategy in Men. *European Journal of Personality*. 2019. P.103-104.
10. Kline P. Cooper C. Factor-analytic study of measures of Machiavellianism. 2020. P.145-160.
11. Kraut R. Price J. D. Machiavellianism in parents and their children: *Journal of Personality and Social Psychology*. 2020. P.110-113.
12. Okanes M.M., Murray L.W. Achievement and Machiavellianism among men and women managers: *Psychological Reports. Psychological Reports* Vol. 46, № 3 (Pt 1). 2018. P. 783–788.
13. Shostrom E.L. Man, the manipulator: The inner journey from manipulation to actualization. Nashville, TN: Abingdon, K: PSYLIB. 2020. P. 303-308.
14. Slaughter V. Implications for children's interpersonal relationships. In: *Narcissism and Machiavellianism in Youth: Implications for the Development of Adaptive and Maladaptive Behavior*. Washington, DC: APA Books. 2021. P. 177–192.
15. Szabo J., Bereczkei T. Dark Triad and theory of mind: Mentalization as a device of manipulation for Machiavellians. 2018. P. 34.
16. Touhey J. Child-reading antecedents and the emergence of Machiavellianism: *Sociometry*. 2017. P.56-60.
17. Wastell C., Booth, A. Machiavellianism. An alexithymic perspective: *Journal of Social and Clinical Psychology* 22. 2018. P. 730–744.

18. Whiten A., Byrne R. Machiavellian Intelligence II. Extensions and Evaluations. Cambridge: Cambridge University Press. 2018. P. 45.
19. Wilson D., Near D., Miller R. Individual differences in Machiavellianism as a mix of corporative and exploitative strategies: Evolution and Human Behavior. 2018. P. 73-77.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2023

Стаття рекомендована до друку 10.05.2023

Dariia Matiunina

student of the second (bachelor's) level of higher education
Faculty of Psychology V.N. Karazin Kharkiv National University,
Svobody Square 4, Kharkiv, Ukraine, 61022
DariyaMatiunina@gmail.com ORCID:0000-0002-7155-3740

CHARACTEROLOGICAL DIFFERENCES OF THE MANIPULATIVE SPHERE AMONG STUDENTS BETWEEN GROUPS WITH HIGH INDICATORS OF THE MANIPULATIVE SPHERE AND LOW INDICATORS OF THE MANIPULATIVE SPHERE

The article is devoted to the problem of studying the manipulative sphere in students with different levels of manipulative behavior. Identifying certain differences in students with different levels of manipulative sphere may indicate different attitude of women and men to certain situations and life events. Students who have some sensuality and sentimentality are more prone to the manipulative behavior of the manipulator. A real magnet for different toxic personalities can be responsive, conscientious and emotionally responsive people, as manipulators tend to exploit them and there is some interest in them. Manipulators can succeed quite easily by convincing people who are very responsive and conscientious, embodying that they are paranoia or "react acutely" at a time when they begin to manipulate. It is these sensitive people who are often targeted and can be forced to doubt themselves. Manipulative behavior, it can be passive or active. The article reveals and substantiates the differences in the manipulative sphere in students between groups with high manipulative sphere and low manipulative sphere. Some characteristic differences that are inherent in men and women with high levels of manipulative behavior have been identified: expression, validation, value, consensus, guilt or stretch, macivalism. Some characteristic differences that are inherent in men and women with low levels of manipulative behavior have been identified: sensuality, expression of feelings, acceptance or not acceptance, value, powerlessness, validation, consensus, guilt or stretch, activity, macvoialism.

The definition of certain character factors gives the pedagogical staff to understand certain manipulative features of students who can use them in the learning process to obtain favorable information or evaluation. Familiarity with certain factors prefers pedagogical staff to prevent manipulative influence on themselves.

Keywords: manipulation, manipulative behavior, characteristic differences, students.

REFERENCES

1. Grebin, NV. (2016). Psychological factors of student youth tendency to manipulation in interpersonal interaction: dis. Lviv. P. 200. [in Ukrainian].
2. Polishchuk, D., Sakharov, K. (2021). Detection of psychological manipulations in the process of interpersonal interaction: *materials 2 of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference: «Actual problems of jurisprudence and psychology»*. Dnipro. №2 p. P.196-198. [in Ukrainian].
3. The tendency to manipulative personality behavior: URL: <https://social.org.ua/6892-11-tipiv-manipulyatoriv-z-yakimi-mi-stikaiemosya-v-povsyakdennomu-zhitti.html>. [in Ukrainian].
4. Dark triad. How to recognize those who should stay away: URL: <https://life.nv.ua/blogs/chto-takoe-temnaya-thrada-narcissism-makiavellizm-88opatiyha-cati-kak-ka-caba-cabatia-catia-8.html>. [in Ukrainian].
5. Types of manipulators. Objectives and types of communication: URL: <https://kerchtt.ru/en/tipy-manipulyatorov-celi-i-i-vidy-obshcheniya-tehnicheskie-hakteristiki/>. [in Ukrainian].
6. Ames, M. Kidd, A.H. (2021). Machiavellianism and woman's grave point averages. P. 179-181. [in English].
7. Christie, R. (2019). Studies in Machiavellianism. New York: Academic Press. P. 234-236.
8. Grams, W. Rogers, R. Power. (2021). Effects of Machiavellianism, need for approval, and motivation on use of influence tactics: *The Journal of General Psychology*. P. 71-82.
9. Jonason, P. K., Webster, G. D., Schmitt, D. P. (2019). The Dark Triad: Facilitating a Short-Term Mating Strategy in n. *European Journal of Personality*. P. 103-104.

10. Kline, P. Cooper, C. (2020). Factor-analytic study of measures of Machiavellianism. P. 145-160.
11. Kraut, R., Price, J. D. (2020). Machiavellianism in parents and their children: *Journal of Personality and Social Psychology*. P. 110-113.
12. Okanes, M.M., Murray, L.W. (1980). Achievement and Machiavellianism among men and women managers: *Psychological Reports*. Vol. 46, № 3 (Pt 1). P. 783-788.
13. Shostrom, E.L.(2020). Man, the manipulator: The inner journey from manipulation to actualization. Nashville, TN: Abingdon, K: PSYLIB. P. 303-308.
14. Slaughter, V. (2021). Implications for children's interpersonal relationships. In: Narcissism and Machiavellianism in Youth: Implications for the Development of Adaptive and Maladaptive Behavior. Washington, DC: APA Books. P. 177-192.
15. Szabo, J., Bereczkei, T. (2018). Dark Triad and theory of mind: Mentalization as a device of manipulation for Machiavellians. P. 34.
16. Touhey, J. (2017) Child-reading antecedents and the emergence of Machiavellianism: Sociometry. P. 56-60.
17. Wastell, C., Booth, A. (2018) Machiavellianism. An alexithymic perspective: *Journal of Social and Clinical Psychology* 22. P.730-744.
18. Whiten, A., Byrne, R. (2018). Machiavellian Intelligence II. Extensions and Evaluations. Cambridge: Cambridge University Press. P. 45.
19. Wilson, D., Near, D., Miller, R. (2018). Individual differences in Machiavellianism as a mix of corporative and exploitative strategies: *Evolution and Human Behavior*. P.73-77.

The article was received by the editors 24.04.2023

The article is recommended for printing 10.05.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-11>
УДК 378.147.091.12:373.011.3-051(510)

Наталія Анатоліївна Наливайко

кандидат педагогічних наук, викладачка кафедри української мови,
основ психології та педагогіки, Харківський національний медичний університет,
проспект Науки, 4, Харків, Україна, 61022
na.nalyvaiko@kntmu.edu.ua ORCID: 0000-0001-7622-0411

Олексій Олексійович Наливайко

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи 4, Харків, Україна, 61022
nalyvaiko@karazin.ua ORCID: 0000-0002-7094-1047

РОЗВИТОК КУЛЬТУРНОЇ ОБІЗНАНОСТІ ТА САМОВИРАЖЕННЯ У ЗДОБУВАЧІВ КИТАЙСЬКИХ ЗВО

У роботі представлено результати дослідження щодо питання розвитку культурної обізнаності та самовираження у здобувачів китайських ЗВО. У ході наукових розвідок було проведено теоретичний аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми з виділенням найважливіших аспектів цього питання.

Метою дослідження є аналіз основних підходів, які доступні китайським здобувачам вищої освіти для розвитку культурної обізнаності та самовираження.

У роботі приведено ряд базисних понять дослідження, які були скомпільовані на основі ознайомлення з джерелами різних авторів західної та китайської наукової думки. Перше з них – це самовираження, яке розглядається як вміння висловлювати свої думки, ідеї та почуття в ефективний та зрозумілий спосіб. Це включає усну та письмову мову, мистецькі форми вираження (наприклад, музику, танець та малювання) й інші форми комунікації. Самовираження допомагає студентам виявляти свої таланти та здібності, розвивати креативність та доводити свої ідеї до інших людей. Також важливим поняттям, яке було використане у нашому дослідженні, є культурна обізнаність та самовираження як важлива симбіотична компетентність, яка допомагає студентам розвивати більш глибоке розуміння світу та свою роль у ньому, а також розвивати більш відкритий і толерантний підхід до людей та культур, які відрізняються від їх власних. Дослідження дозволило визначити найбільш прийнятні підходи до розвитку культурної обізнаності та самовираження для студентства КНР: конкурси з творчого письма, мистецькі конкурси, позааудиторні заходи, соціальні медіа, онлайн-форуми, студентські публікації. Визначено, що особливе місце у процесі культурної обізнаності та самовираження китайських студентів займають цифрові технології. Сучасні технології дозволяють студентам вільно висловлювати свої думки та ідеї через різні цифрові платформи, такі як соціальні мережі, відеоблоги, вебсайти тощо. Ці платформи допомагають студентам відобразити своє бачення світу та культури, а також навчитися взаємодіяти з людьми різних культур.

Ключові слова: культура, самовираження, Китай, ЗВО, студенти.

Як цитувати: Наливайко Н., Наливайко О. Розвиток культурної обізнаності та самовираження у здобувачів китайських ЗВО. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. 52, С. 96-101. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-11>

In cites: Nalyvaiko, N., Nalyvaiko, O. (2023). Development of students' cultural awareness and self-expression in Chinese institutions of higher education. *Scientific notes of the department of pedagogy*, 52, 96-101. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-11> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток культури та самовираження є актуальним серед китайських студентів у наш час з декількох причин. По-перше, Китай має багату культурну спадщину, яка налічує тисячі років, і студенти, які розуміють і цінують цю спадщину, можуть глибше зрозуміти історію, цінності й традиції своєї країни. Ці знання можуть допомогти їм розвинути почуття ідентичності та гордості за свою культурну спадщину, що має важливе значення для їх особистого зростання та благополуччя. По-друге, у сучасному глобалізованому світі міжкультурна комунікація та взаєморозуміння є критично важливими навичками, які можуть допомогти студентам досягти успіху в їхній майбутній кар'єрі. Розвиваючи ціннісні навички своєї власної культури та розуміння інших культур, китайські студенти можуть стати більш ефективними комунікаторами та амбасадорами в світі мультикультуралізму та різноманітності. По-третє, самовираження важливо для особистісного росту та розвитку студента в освітньому просторі ЗВО. Здобувачі, яких заохочують висловлювати свої думки, почуття та ідеї, можуть розвинути свої творчі здібності, навички спілкування та впевненість у власних силах [8; 12]. Це може допомогти їм стати більш незалежними та впевненими в собі особистостями, які краще підготовлені долати виклики життя. Крім того, розвиток культури та самовираження серед китайських студентів також може сприяти соціальній гармонії та взаєморозумінню. Китай – це країна різноманіття з багатьма етнічними групами, і виховання поваги до різних культур і поглядів може сприяти єдності та соціальній згуртованості китайської нації. Систематичний розвиток культурної обізнаності та самовираження може допомогти китайським студентам мислити критично та розвивати власні унікальні якості, які виражаються у культурному полі.

Варто також зазначити, що розвиток культури та самовираження може бути корисним для китайських студентів, які навчаються за кордоном або спілкуються зі студентами інших культур. Будучи впевненими у власній культурній ідентичності та здібностях до самовираження, вони можуть легше долати виклики життя, навчатися у чужій країні та будувати власну архітектуру стосунків між студентами різних культур.

Загалом, розвиток культури та самовираження є ключовим аспектом освіти для ки-

тайських студентів у часи відкритості КНР до світу. Такий підхід може допомогти здобувачам краще зрозуміти свою культурну спадщину та різноманіття, яке присутнє в сучасному мультикультурному світі.

Питання самовираження та культурної обізнаності вивчали багато вчених, зокрема: Є. Бойко [1], В. Левченко, І. Форостюк [3], Сяо Лей [6], У. Шпортак [7], С. Baraldi [8], S. Chen, C. A.Langner, R. Mendoza-Denton [9], M. S. Green [15], E. Stancikas [17].

У контексті викликів XXI століття особливе місце у контексті процесів глобалізації та розвитку цифрових технологій та їх доступності займає самовираження здобувачів у онлайн просторі [12-14].

Основною **метою** дослідження є аналіз основних підходів, які доступні китайським здобувачам вищої освіти для розвитку культурної обізнаності та самовираження.

Методи дослідження. Для вирішення мети нашого дослідження були використані такі теоретичні методи дослідження: аналіз довідкової, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури та узагальнення.

Основні результати дослідження. Розглядаючи культурну обізнаність та самовираження у здобувачів освіти, не можна не відзначити її важливість у сучасних умовах організації освітнього процесу й особливо у контексті компетентнісного підходу. Культурна обізнаність та самовираження – це ключова компетентність, яка дуже важлива для сучасних студентів. Культурна обізнаність означає розуміння та повагу до інших культур та традицій. Це включає знання мови, історії, мистецтва та культурних практик інших країн та народів. Культурна обізнаність також включає усвідомлення власної культури та ідентичності [10; 11; 16].

Самовираження можна розглядати як вміння висловлювати свої думки, ідеї та почуття в ефективний та зрозумілий спосіб. Це включає усну та письмову мову, мистецькі форми вираження (наприклад, музику, танець та малювання) й інші форми комунікації. Самовираження допомагає студентам виявляти свої таланти та здібності, розвивати креативність та доводити свої ідеї до інших людей.

Культурна обізнаність та самовираження є важливою симбіотичною компетентністю, оскільки допомагає студентам розвивати більш глибоке розуміння світу та свою роль в ньому, а також розвивати більш відкритий і толерантний підхід до людей та культур, які відрізняються від їх власних. Культурна обізна-

ність та самовираження також допомагають студентам розвивати більш повне та адекватне саморозуміння, що в свою чергу сприяє їх успіху в навчанні та майбутній кар'єрі.

У китайській системі освіти також відводиться велика увага розвитку культурної обізнаності та самовираження. Викладання традиційної культури та мистецтва, таких як китайська каліграфія, музика, танець та інші види мистецтва, відіграє важливу роль у розвитку цих компетентностей. Крім того, деякі університети та коледжі в Китаї пропонують спеціальні курси з культурної обізнаності та міжкультурної комунікації, що допомагають студентам розширити свій культурний кругозір та навчитися ефективно спілкуватися з людьми з різними культурами.

Для розвитку самовираження студентів також проводяться різноманітні активності та заходи, наприклад, театральні постановки, виставки мистецтва, спортивні змагання тощо. Ці заходи не тільки допомагають студентам розвивати свої творчі здібності, але і підтримують їхній фізичний та емоційний стан.

Розвиваючи питання представленості та розуміння культурної обізнаності та самовираження у науковому полі КНР потрібно проаналізувати здобутки китайських вчених на цій ниві. Китайські науковці з різних галузей науки досить довго вивчали питання культурної обізнаності та самовираження у студентському середовищі. Наведемо кілька прикладів:

- Ван Гунву – історик, який багато писав про взаємодію між китайською культурою та культурами інших країн, зокрема Південно-Східної Азії. Його робота наголошує на необхідності культурної обізнаності та розуміння того, як сприяти позитивним стосункам між різними культурами.
- Сяюян Сунь – філософ, який писав про роль самовираження в китайській культурі. Його робота підкреслює важливість індивідуальності та творчості в китайській думці та досліджує способи, якими ці цінності виражаються через мистецтво, літературу й інші культурні форми.
- Цзін Ін – соціолог, який вивчав питання, пов'язані з ідентичністю та культурним розмаїттям у Китаї. Її робота досліджує способи взаємодії різних культурних груп у Китаї та те, як культурні відмінності обговорюються та виражаються в повсякденному житті.
- Веймін Сунь – психолог, який вивчав зв'язок між самовираженням і психічним здо-

ров'ям у Китаї. Його робота підкреслює важливість самовираження як засобу сприяння психологічному благополуччю та стверджує, що культурні фактори відіграють ключову роль у формуванні способів самовираження людей.

- Хуїмін Цзінь – лінгвіст, який вивчав взаємозв'язок між мовою і культурою в Китаї. Її робота досліджує способи, якими мова відображає та формує культурні цінності та ставлення, а також те, як культурну обізнаність можна розвивати за допомогою мовної освіти.

Таким чином, можна побачити, що питання дослідження культурної обізнаності та самовираження – це багатогалузевий конструкт, який не прив'язаний до конкретної галузі науки й розвивається паралельно з розумінням важливості цього явища в освітньому просторі закладів освіти КНР.

Студенти в Китайській Народній Республіці мають різноманітні можливості для самовираження як в аудиторній, так і в позааудиторній діяльності. Розглянемо кілька можливих варіантів:

Конкурси з творчого письма. Є багато національних і місцевих конкурсів з письма, в яких студенти можуть брати участь. Ці конкурси дозволяють студентам виразити себе через поезію, прозу та інші форми творчого письма.

Мистецькі конкурси. Подібно до письмових конкурсів, є також багато мистецьких конкурсів, у яких студенти можуть брати участь. Ці конкурси дозволяють студентам виразити себе за допомогою живопису, малюнку, скульптури та інших форм візуального мистецтва.

Позааудиторні заходи. У Китаї є багато позааудиторних заходів, доступних для студентів, включаючи драматичні гуртки, музичні клуби та спортивні команди. Ці види діяльності дозволяють здобувачам виразити себе через свої інтереси та пристрасті поза межами традиційної аудиторії.

Соціальні медіа. Платформи соціальних медіа, такі як WeChat, Weibo та Douyin надзвичайно популярні в Китаї, і багато студентів використовують ці платформи, щоб виразити себе та спілкуватися з іншими, хто поділяє їхні інтереси.

Онлайн-форуми. У Китаї існує багато онлайн-форумів, на яких студенти можуть ділитися своїми думками та ідеями на різноманітні теми, від навчальних предметів до поточних подій і популярної культури.

Студентські публікації. У багатьох школах й університетах Китаю є студентські видання,

такі як газети та літературні журнали, які дозволяють студентам виражати себе через письмо та інші форми творчого вираження.

Особливе місце у процесі культурної обізнаності та самовираження у китайських студентів займають цифрові технології [2]. Сучасні технології дозволяють студентам вільно висловлювати свої думки та ідеї через різні цифрові платформи, такі як соціальні мережі, відеоблоги, вебсайти тощо [4; 5]. Ці платформи допомагають студентам відобразити своє бачення світу та культури, а також навчитися взаємодіяти з людьми різних культур.

Використання цифрових технологій у навчальному процесі дозволяє студентам зосередитися на розвитку своїх творчих та аналітичних здібностей. Наприклад, використання відео- та аудіо-технологій дозволяє студентам більш ефективно вивчати мови, спілкуватися з носіями мови та збагачувати свій культурний досвід. Крім того, цифрові технології також використовуються для збереження та вивчення культурної спадщини, наприклад, китайської каліграфії й інших видів мистецтва. Зростаюча популярність онлайн-курсів та інших форм дистанційного навчання також сприяє розвитку культурної обізнаності та самовираження у китайських студентів. Це дозволяє їм отримувати доступ до різноманітного навчального матеріалу, що розширює їх кругозір та дозволяє краще зрозуміти культуру інших країн. Більшість курсів, що пропонуються онлайн, є міжнародними та включають в себе вивчення мов, літератури, мистецтва та інших аспектів культури.

Тенденцією останніх років є зростаюча кількість китайських здобувачів, які беруть участь у студентських обмінах та програмах навчання за кордоном, що дозволяє їм зануритися в іншу культуру та поглибити свої знання про неї. Такі програми допомагають студентам

розвивати свої міжкультурні навички та покращувати свої комунікативні навички.

Отже, культурна обізнаність та самовираження є ключовими компетентностями для китайських студентів. Цифрові технології, онлайн-навчання та студентські обміни допомагають їм розвивати ці компетентності й поглиблювати своє розуміння культури. У цілому, цифрові технології стали важливим елементом у розвитку культурної обізнаності та самовираження у китайських студентів, допомагаючи їм ефективно взаємодіяти з культурою та розвивати свої творчі здібності.

Висновки. Таким чином, можна сказати, що культурна обізнаність та самовираження – це значний пласт студентського життя у КНР. Здобувачам надається багато можливостей для реалізації свого самовираження та розвитку культурної обізнаності як щодо китайської культури, так і щодо інших культур, які відкриті для китайських здобувачів. Основними підходами до розвитку культурної обізнаності є аудиторні та позааудиторні заходи, які організовує університет, студентське самоврядування або місцева влада. У такій ситуації здобувачу залишається обрати для себе зручний спосіб для розвитку культурної обізнаності та самовираження. Зазначимо, що особливе місце у процесі розвитку культурної обізнаності та самовираження у ЗВО КНР займають цифрові технології та їх похідні, які надають безліч можливостей для самовдосконалення та створення унікальних конструктів (контенту), що відображають внутрішній світ здобувача і його прагнення до культурного розвитку й відкритості до світу з усім його різноманіттям.

У подальших наукових розвідках планується дослідити можливості, які надає шкільна освіта для розвитку культурної обізнаності та самовираження учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко Є. Сучасні підходи до формування культурної обізнаності студентів дизайнерських спеціальностей. *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. 127. С. 62-66.
2. Доброскок І. І., Наливайко О.О., Рибалко Л.С., Жерновникова О.А. Впровадження цифрових ресурсів у процес підготовки музикантів-педагогів у навчальних закладах КНР. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2020. Вип. 12. С. 64-89.
3. Левченко В., Форостюк І. Розвиток культурної компетентності педагогів вищої школи. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2020. 25(7-8). 38-47.
4. Наливайко О. Цифровізація освітнього середовища в закладах вищої освіти китайської народної республіки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. 2(32). 188-194. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/32.214696>

5. Наливайко О. О., Перетяга Л.Є. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у закладах вищої освіти КНР. *Педагогіка та психологія*. 2019. 59. 134-141. <https://doi.org/10.34142/2312-2471.2019.61.16>
6. Сяо Лей. Структурні складові компетентності самовираження майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті компетентнісного підходу. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2022. (50), 113-119.
7. Шпортак У. (2017). Формування ключових компетентностей засобами ІКТ як актуальна педагогічна проблема. *Магістерський науковий вісник*. 2017. № 26. 33-35.
8. Baraldi C. Promoting self-expression in classroom interactions. *Childhood*. 2008. 15(2). 239-257.
9. Chen S., Langner C. A. & Mendoza-Denton R. When dispositional and role power fit: Implications for self-expression and self-other congruence. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2009. 96(3). 710-727. <https://doi.org/10.1037/a0014526>
10. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. URL: <http://www.pef.uni-lj.si/bologna/dokumenti/eu-common-principles.pdf>
11. Council Recommendation Key Competences for LifeLong Learning. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018SC0014>
12. Davis K. Tensions of identity in a networked era: Young people's perspectives on the risks and rewards of online self-expression. *new media & society*. 2012. 14(4). 634-651.
13. DeAndrea D. C., Shaw A. S. & Levine T. R. Online language: The role of culture in self-expression and self-construal on Facebook. *Journal of language and social psychology*. 2010. 29(4). 425-442.
14. Glass C. R. Self-expression, social roles, and faculty members' attitudes towards online teaching. *Innovative Higher Education*. 2017. 42. 239-252.
15. Green M. S. *Self-expression*. 2007. OUP Oxford.
16. Lasauskienė J., Rauduvaitė A. & Barkauskaitė M. Development of general competencies within the context of teacher training. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 2015. 191. 777-782. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.525>
17. Stancikas E. Cultural awareness concept and content in adult self-education. *Journal of Contemporary Education Theory & Research*. 2019. 3(2), 24-28.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2023

Стаття рекомендована до друку 28.04.2023

Nataliia Nalyvaiko

PhD in Education, Lecturer of the Department of Ukrainian Language, Principles of Psychology and Pedagogics, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine, 61022
na.nalyvaiko@knmu.edu.ua ORCID: 0000-0001-7622-0411

Oleksii Nalyvaiko

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor of Pedagogy Department
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine, 61022
nalyvaiko@karazin.ua ORCID: 0000-0002-7094-1047

DEVELOPMENT OF STUDENTS' CULTURAL AWARENESS AND SELF-EXPRESSION IN CHINESE INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The paper presents the results of a study on the issue of the development of cultural awareness and self-expression among Chinese higher education students. In the course of scientific investigations, a theoretical analysis of the current state of the investigated problem was carried out, with the selection of the most important aspects of this issue.

The purpose of the study is to analyze the main approaches that are available to Chinese higher education students to develop cultural awareness and self-expression.

The work presents a number of basic concepts of research, which were compiled on the basis of familiarization with the sources of various authors of Western and Chinese scientific thought. The first of these is self-expression, which is seen as the ability to express one's thoughts, ideas and feelings in an effective and understandable way. This includes spoken and written language, artistic forms of expression (such as music, dance and painting) and other forms of communication. Self-expression helps students discover their talents and abilities, develop creativity, and communicate their ideas to other people. Also, an important concept that was used in our study is cultural awareness and self-expression as an

important symbiotic competence that helps students develop a deeper understanding of the world and their role in it, as well as develop a more open and tolerant approach to people and cultures that are different from their own. The research made it possible to determine the most acceptable approaches to the development of cultural awareness and self-expression for students of the People's Republic of China: creative writing competitions, art competitions, extracurricular activities, social media, online forums, student publications. It was determined that digital technologies occupy a special place in the process of cultural awareness and self-expression of Chinese students. Modern technologies allow students to freely express their thoughts and ideas through various digital platforms such as social networks, vlogs, websites, etc. These platforms help students reflect their vision of the world and culture, as well as learn to interact with people of different cultures.

Key words: culture, self-expression, China, higher education institutions, students.

REFERENCES

1. Boyko, E. (2022). Modern approaches to the formation of cultural awareness of students of design specialties. *Scientific Collection «InterConf»*, (127), 62-66. [in Ukrainian].
2. Dobroskok, I.I., Nalyvaiko, O.O., Rybalko, L.S., Zhernovnikova, O.A. (2020). Implementation of digital resources in the process of training musician-pedagogues in educational institutions of the People's Republic of China. *Professional education: methodology, theory and technologies*, 12, 64-89. [in Ukrainian].
3. Levchenko, V. & Forostyuk, I. (2020). Development of cultural competence of higher school teachers. *Educational discourse: collection of scientific papers*, 25(7-8), 38-47. [in Ukrainian].
4. Nalyvaiko, O. (2020). Digitization of the educational environment in higher education institutions of the People's Republic of China. *Current issues of humanitarian sciences*, 2(32), 188-194. [in Ukrainian].
5. Nalyvaiko, O. & Peretyaga, L. (2019). The use of information and communication technologies in higher education institutions of the People's Republic of China. *Pedagogy and psychology*, 59, 134-141. [in Ukrainian].
6. Xiao, Lei (2022). Structural components of self-expression competence of the future music teacher in the context of the competence approach. *Scientific notes of the Department of Pedagogy*, (50), 113-119. [in Ukrainian].
7. Shportak, U. (2017). Formation of key competences by means of ICT as an actual pedagogical problem. *Master's scientific bulletin*. 26, 33-35. [in Ukrainian].
8. Baraldi, C. (2008). Promoting self-expression in classroom interactions. *Childhood*, 15(2), 239-257. [in English].
9. Chen, S., Langner, C. A., & Mendoza-Denton, R. (2009). When dispositional and role power fit: Implications for self-expression and self-congruence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96(3), 710-727. <https://doi.org/10.1037/a0014526>.
10. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. <http://www.pef.uni-lj.si/bologna/dokumenti/eu-common-principles.pdf>.
11. Council Recommendation (2018). Key Competences for LifeLong Learning. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018SC0014>.
12. Davis, K. (2012). Tensions of identity in a networked era: Young people's perspectives on the risks and rewards of online self-expression. *new media & society*, 14(4), 634-651.
13. DeAndrea, D. C., Shaw, A. S., & Levine, T. R. (2010). Online language: The role of culture in self-expression and self-construal on Facebook. *Journal of language and social psychology*, 29(4), 425-442.
14. Glass, C.R. (2017). Self-expression, social roles, and faculty members' attitudes towards online teaching. *Innovative Higher Education*, 42, 239-252.
15. Green, M. S. (2007). *Self-expression*. OUP Oxford.
16. Lasauskienė, J., Rauduvaitė, A. & Barkauskaitė, M. (2015). Development of general competencies within the context of teacher training. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 191. 777-782. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.525>.
17. Stancikas, E. (2019). Cultural awareness concept and content in adult self-education. *Journal of Contemporary Education Theory & Research*, 3(2), 24-28.

The article was received by the editors 10.04.2023

The article is recommended for printing 28.04.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-12>

УДК 378.018.43:004:61:37.042:005.336.2

Тетяна Василівна Некрашевич

кандидат педагогічних наук, доцент, філолог

Харківський національний медичний університет

проспект Науки, 4, Харків, Україна, 61022

tv.nekrashevych@gmail.com ORCID: 0000-0003-2506-111X

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Важливість цифрової компетентності для студентів вищої освіти важко переоцінити. У сучасному світі цифрові технології поширені всюди і вони змінюють спосіб нашого життя, роботи та навчання. Щоб досягти успіху в навчанні, студенти повинні розвивати навички та знання, необхідні для ефективного використання цих технологій. Цифрова компетентність особливо важлива у вищій освіті, де від студентів очікується самостійне дослідження, критичне мислення та спільне навчання.

Мета статті - дослідити важливість використання нових методів у вищій освіті та виокремити деякі з найбільш перспективних методів, які зараз використовуються, розглянути важливість формування цифрової компетентності студентів вищої медичної освіти.

У статті розкрито сутність цифрової компетентності студентів закладів вищої медичної освіти в контексті вивчення мовних дисциплін. Описано переваги та недоліки використання диджитал інструментів у сучасному навчальному процесі. Охарактеризовано сучасні методи навчання у вищій освіті (перевернутий клас, гейміфікація, персоналізоване навчання тощо).

Для вивчення мовних дисциплін використовуються навчальні додатки Kahoot! та Quizlet. Зазначені електронні застосунки залучаються: для перевірки вивченого лексичного матеріалу; для самостійної роботи студентів; для виконання завдання на вияв творчого потенціалу студентів; для формування мотиваційного компонента навчання.

Kahoot – це ігрова навчальна платформа, яка набула популярності в останні роки як інструмент для викладачів, щоб залучити студентів і сприяти інтерактивному навчанню. Платформа була запущена в 2013 році і з тих пір нею користуються мільйони викладачів і студентів по всьому світу.

Kahoot дозволяє викладачам створювати вікторини, опитування та ігри, у які учні можуть грати в режимі реального часу за допомогою своїх смартфонів, планшетів або комп'ютерів. Платформа використовує гейміфікований підхід до навчання, коли студенти змагаються один з одним, щоб правильно відповідати на запитання та заробляти бали. Однією з ключових переваг Kahoot є те, що він заохочує студентів до активної участі.

Quizlet — це популярна навчальна веб-платформа, яка надає студентам різноманітні інструменти та ресурси, які допомагають їм навчатися та вчитися. Платформа розроблена так, щоб бути зручною та доступною, що полегшує її використання здобувачами освіти будь-якого віку. Quizlet дозволяє студентам створювати та ділитися цифровими картками, навчальними посібниками та тестами. Використання зазначених діджитал інструментів слугує налагодженню співпраці та комунікації у групі здобувачів вищої освіти, допомагає урізноманітнити форми навчання, спонукає до розвитку критичного мислення.

Встановлено, що використання цифрових технологій є доступним методом, що мотивує та удосконалює процес навчання завдяки функціональності. Проаналізовано і узагальнено розуміння поняття «цифрова компетентність», «цифрові навчальні додатки». Охарактеризовано методичну ефективність інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяють формуванню цифрової та професійної компетентностей студентів. Висвітлено перспективу подальших досліджень, а саме можливості застосування мобільних технологій, як ефективної стратегії розвитку цифрової компетентності у процесі фахової підготовки студентів медичних спеціальностей.

Ключові слова: *цифрова компетентність, професійна компетентність, цифрові технології, цифрові навчальні програми, методи у вищій освіті.*

Як цитувати: Некрашевич Т. В. Цифрова компетентність здобувачів вищої медичної освіти в умовах викликів сьогодення. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 102-108. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-12>

In cites: Nekrashevych, T. V. (2023). Digital competence of Higher Medical Education Students in the Context of Today's challenges. *Scientific notes of the department of pedagogy*. 52, 102-108. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-12> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вища освіта постійно розвивається, розробляються нові технології та методи навчання, щоб покращити навчальний досвід для студентів. В останні роки зростає інтерес до використання нових методів у вищій освіті для покращення якості освіти та кращої підготовки студентів до професійної діяльності. Важливість цифрової компетентності для студентів вищої освіти важко переоцінити. У сучасному світі цифрові технології поширені всюди і вони змінюють спосіб нашого життя, роботи та навчання. Щоб досягти успіху в навчанні, студенти повинні розвивати навички та знання, необхідні для ефективного використання цих технологій. Цифрова компетентність особливо важлива у вищій освіті, де від студентів очікується самостійне дослідження, критичне мислення та спільне навчання. Тож сучасні методи навчання тісно пов'язані з формуванням цифрової компетентності студентів, зокрема, медичного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання використання нових методів у вищій освіті, застосовуючи інноваційні методи та технології навчання зверталися науковці: Ковальчук В. І., Федотенко С. Р., Горбань Ю., Скаченко О. та інші. Проблематикою формування цифрової компетентності студентів та питаннями використання диджитал інструментів навчання займалися зарубіжні та вітчизняні науковці: Генсерук Г. Р., Сухомлин О., Прийдак Т. Б., Яловега Л. В., Лега О. В., Мисник Т. Г., Зоря С. П., Ала-Мутка М., Редекер Ч., Кабуро-Алменара Дж., Гутієррез-Кастілло Дж., Марімон-Марті М. та інші.

«Позиція закордонних освітян щодо важливості цифрової компетентності студентів у сучасній вищій освіті та вплив цифрових технологій на освіту в цілому обумовлюється власним досвідом та дослідженнями.»

Науковець Сеймур Пейперт стверджує, що комп'ютери мають потенціал трансформувати освіту, дозволяючи здобувачам освіти брати

участь у більш активному та творчому навчанні. Він наголошує на важливості надання учням інструментів і знань, щоб мати можливість використовувати комп'ютер для вивчення своїх інтересів і досягнення власних навчальних цілей [12]. Ідеї Пейперта про потенціал комп'ютерів в освіті вплинули на розвиток освітніх технологій і просування цифрової компетентності. Наголошуючи на важливості надання студентам інструментів і знань, щоб вони могли творчо та змістовно використовувати комп'ютери, Пейперт сприяв розвитку цифрової компетентності як ключової навички для студентів вищої освіти.

Науковець Марк Пренскі у своїй статті «Цифрові вихідці, цифрові іммігранти» стверджує, що студенти, які виростили з цифровими технологіями, мають принципово інший підхід до навчання та інформації, ніж старше покоління, яке не виростило з цими технологіями. Він припускає, що педагоги повинні адаптувати свої методи викладання, щоб пристосуватись до різних стилів навчання цифрових вихідців [13].

Основними напрямками педагогічних дискусій та наукових розвідок постають можливості і виклики онлайн освіти [6; 8; 10], мобільне навчання із використанням смартфонів та інших пристроїв, гейміфікація навчання, рецепція нових технологій студентами [14].

Мета статті. Дослідити важливість використання нових методів у вищій освіті та виокремити деякі з найбільш перспективних методів, які зараз використовуються, розглянути важливість формування цифрової компетентності студентів вищої медичної освіти.

Виклад матеріалу та основні результати. Є кілька причин, чому важливо використовувати нові методи у вищій освіті. Однією з головних причин є те, що нові методи можуть покращити навчальний процес для студентів. Використовуючи нові технології та методи навчання, викладачі можуть створити більш цікаве та інтерактивне навчальне середовище, яке заохочує активну участь і критичне мислення. Це, в свою чергу, може призвести до кращих результатів навчання і задоволе-

ності студентів. Оскільки ринок праці стає все більш конкурентним, роботодавці шукають кандидатів з різноманітними навичками, включаючи критичне мислення, вирішення проблем та креативність, важливо використовувати нові методи у вищій освіті, адже завдяки імплементації їх у навчальний процес, відбувається формування конкурентноспроможного фахівця.

Існує кілька нових методів, які використовуються у вищій освіті на сучасному етапі.

Перевернутий клас – це метод навчання, в ході якого студенти дивляться лекції та читають літературу перед заняттями, а потім беруть участь у дискусіях, вправах та груповій роботі під час занять. Цей метод набув популярності в останні роки, оскільки дозволяє студентам більше контролювати власне навчання і заохочує до активної участі та співпраці.

Гейміфікація – це використання принципів ігрового дизайну в неігрових контекстах для залучення та мотивації користувачів. У вищій освіті гейміфікація може бути використана для створення більш цікавого та інтерактивного навчального процесу, який заохочує студентів до навчання через гру. Наприклад, викладачі можуть використовувати гейміфікацію для створення навчальних ігор, вікторин і завдань, які допомагають студентам засвоювати і запам'ятовувати інформацію.

Онлайн-навчання – це метод навчання, який використовує Інтернет для надання навчальних матеріалів і полегшення спілкування та співпраці між студентами та викладачами. Онлайн-навчання набуло популярності в останні роки, оскільки воно пропонує більшу гнучкість і доступність, ніж традиційне навчання в класі. Студенти можуть отримувати доступ до матеріалів курсу та брати участь в обговореннях з будь-якого місця, де є інтернет-зв'язок, що полегшує їм баланс між навчанням та іншими зобов'язаннями.

Персоналізоване навчання – це метод навчання, який пристосовує навчальний процес до індивідуальних потреб та вподобань кожного студента. Цей метод використовує аналітику даних та алгоритми машинного навчання для аналізу успішності учнів та визначення сфер, де вони потребують додаткової підтримки або викликів. Потім викладачі можуть використовувати цю інформацію для створення персоналізованих навчальних планів для кожного студента, які допоможуть їм досягти своїх навчальних цілей.

Використовуючи інноваційні методи та технології навчання, педагоги можуть створити більш привабливе та інтерактивне навчальне середовище, яке заохочує активну участь і критичне мислення. Це, у свою чергу, може призвести до кращих результатів навчання та більшої задоволеності учнів. Оскільки сфера освіти продовжує розвиватися, педагогам важливо бути в курсі останніх тенденцій і технологій, щоб забезпечити найкращу освіту для своїх учнів.

Використання сучасних методів навчання базується на застосуванні діджитал інструментів та рівнів сформованості цифрової компетентності суб'єктів навчального процесу. Тож питання визначення цифрової компетентності набуває першочергового значення.

Науковець Сухомлин О., спираючись на дослідження ЮНЕСКО «Цифрові навички для життя і роботи», характеризує три категорії цифрових навичок: базові функціональні навички (вміння працювати з пристроями, користуватися мережею Інтернет, створювати акаунти соцмедіа, шукати інформацію або необхідні електронні Інтернет-ресурси), стандартні цифрові навички (усвідомлене існування в цифровому суспільстві і ефективно використання онлайн-додатків та послуг, вміння оцінювати джерела і релевантність отриманих даних, зберігати й організувати отриману інформацію) та навички цифрового суспільства (вміння програмувати, розробляти програми, адмініструвати мережі) [4, с.171]. Тобто цифрова обізнаність фахівця багатогранна та потребує комплексної підготовки.

Зарубіжні науковці описують поняття «цифрової компетентності» як здатність використовувати різні цифрові медіа та інформаційно-комунікаційні технології, розуміти і критично оцінювати різні аспекти цифрових медіа і медіа-контенту [1]. Також «цифрова компетентність» має на меті використання інформаційно-комунікаційних технологій для навчання та саморозвитку, активної діяльності у суспільстві, працевлаштуванню та ін [2].

Дослідники Прийдак Т. Б., Яловега Л. В., Лега О. В., Мисник Т. Г., Зоря С. П., на основі аналізу праць іноземних науковців, стверджують, що «цифрова компетентність – це набір знань, умінь, навичок (серед яких здібності, стратегії, цінності та обізнаності), які необхідні для використання ІКТ та цифрових медіа для вирішення поставлених завдань,

розв'язання проблем, комунікації, управління інформацією, співпраці, створення та поширення контенту, створення знань – ефективного, належного, критичного, точного, автономного, гнучкого, етичного, рефлексивного для роботи, дозвілля, навчання, спілкування та ін.» [3, с.31].

Деякі дослідження зарубіжних науковців надали докази позитивного зв'язку між інтенсивністю та використанням ІКТ та Інтернету в навчанні студентів щодо їхніх цифрових навичок [11]. Так, вчені Марімон-Марті, Гонзалез зазначають, що використання цифрових ресурсів у процесі викладання та навчання студента може вплинути на його академічну успішність, а також низька академічна успішність особи є найбільш характерною ознакою повторити навчання ще раз протягом навчального періоду [9].

Можемо стверджувати, що поняття «цифрова компетентність» багатогранне, але складовими його формування є забезпечення навчально-методичних матеріалів та інструментів.

Активність формування цифрової компетентності студентів закладів вищої медичної освіти зумовлено викликами сьогодення – перехід на дистанційне навчання, впровадження електронних засобів оцінювання у навчальному процесі, цифрова етика спілкування та інше. Дистанційне навчання набуло широкого масштабу впровадження на початку 2020 року, що пов'язано з поширенням COVID-19. Пандемія змусила педагогів прийняти нові методи навчання та технології, які, безсумнівно, змінили спосіб навчання. Онлайн-навчання зробило революцію в індустрії освіти. Електронний спосіб навчання характеризується зручністю, доступністю, персоналізацією, взаємодією з усіма членами освітнього процесу.

В подальшому, з лютого 2022 року, після введення дії воєнного стану на території України, основна частина вищих навчальних закладів продовжила онлан-навчання. Всі ці події, безумовно, повпливали на пошук нових підходів у навчанні, удосконаленню методів та використанню нових інструментів в освітньому процесі. Така реалізація позначається і на рівні формування цифрової грамотності як здобувачів вищої освіти, так і інших суб'єктів навчального процесу.

У процесі підготовки студентів медичного профілю у ЗВО використовуються університетські електронні програми та інші альтернативні навчальні додатки. Основною нав-

чальною платформою є Moodle. Ця система дозволяє використовувати різні типи завдань та дидактичних матеріалів, що повністю забезпечує належний рівень освітнього процесу. На платформі, окрім навчальних матеріалів, є вкладки для комунікативного зв'язку з викладачами курсів, а також завдання для перевірки вивченого матеріалу. Все це охоплює всі складові реалізації формування цифрової компетентності студентів.

Для вивчення мовних дисциплін використовуються навчальні додатки Kahoot! та Quizlet. Зазначені електронні застосунки залучаються: для перевірки вивченого лексичного матеріалу; для самостійної роботи студентів; для виконання завдання на вияв творчого потенціалу студентів; для формування мотиваційного компонента навчання.

Kahoot – це ігрова навчальна платформа, яка набула популярності в останні роки як інструмент для викладачів, щоб залучати студентів і сприяти інтерактивному навчанню. Платформа була запущена в 2013 році і з тих пір нею користуються мільйони викладачів і студентів по всьому світу.

Kahoot дозволяє викладачам створювати вікторини, опитування та ігри, у які учні можуть грати в режимі реального часу за допомогою своїх смартфонів, планшетів або комп'ютерів. Платформа використовує гейміфікований підхід до навчання, коли студенти змагаються один з одним, щоб правильно відповідати на запитання та заробляти бали. Однією з ключових переваг Kahoot є те, що він заохочує студентів до активної участі.

Quizlet — це популярна навчальна веб-платформа, яка надає студентам різноманітні інструменти та ресурси, які допомагають їм навчатися та вчитися. Платформа розроблена так, щоб бути зручною та доступною, що полегшує її використання здобувачами освіти будь-якого віку. Quizlet дозволяє студентам створювати та ділитися цифровими картками, навчальними посібниками та тестами.

Використання зазначених діджитал інструментів слугує налагодженню співпраці та комунікації у групі здобувачів вищої освіти, допомагає урізноманітнити форми навчання, спонукає до розвитку критичного мислення.

Висновки. На основі вищесказаного, можемо зробити висновки, що використання нових методів у вищій освіті має важливе значення для покращення якості освіти та під-

готовки студентів до викликів подальшого працевлаштування. З цього випливає те, що цифрова компетентність покращує навчання (цифрові інструменти та ресурси змінили спосіб навчання, зробивши освіту більш доступною, інтерактивною та цікавою); підвищує конкурентноспроможність; сприяє співпраці (цифрова компетентність дозволяє студентам ефективніше співпрацювати зі своїми однолітками та викладачами. За допомогою цифрових інструментів вони можуть працювати разом над проектами, обмінюватися ідеями та надавати зворотній зв'язок у режимі реального часу, незалежно від свого місцезнаходження); сприяє прояву креативності. Цифро-

ва компетентність також включає здатність відповідально та етично використовувати цифрові технології, розуміння проблем, пов'язаних із конфіденційністю, безпекою в Інтернеті, а також здатність орієнтуватися у цифровому світі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виокремленні педагогічних умов формування цифрової компетентності студентів закладів вищої медичної освіти та подальшого застосування цифрових і мобільних технологій як ефективної стратегії розвитку цифрової компетентності у процесі фахової підготовки студентів медичних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Генсерук Г. Р. Цифрова компетентність як одна із професійно значущих компетентностей майбутніх учителів. *Open educational e-environment of modern University*, №6, 2019. С. 8-16.
2. Ковальчук В. І., Федотенко С. Р. Інноваційні технології навчання – основа модернізації професійної освіти. *Молодий вчений*, №12, 2018. С. 425-429.
3. Прийдак Т. Б., Яловега Л. В., Лега О. В., Мисник Т. Г., Зоря С. П. Розвиток цифрової компетентності як умова забезпечення конкурентноспроможності майбутніх економістів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2019, Том 73, №5. С.28-44.
4. Сухомлин О. Цифрова компетентність здобувачів вищої філологічної освіти в умовах сучасних запитів суспільства: ціннісний аспект. *Молодь і ринок*. Випуск № 2. 2022. С.170-176.
5. Ala-Mutka K., Punie Y., Redecker Ch. Digital Competence for Lifelong Learning. Policy Brief. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. URL: <https://www.researchgate.net/publication/256460657> (дата звернення: 25.04.2023).
6. Anderson T. *The Theory and Practice of Online Learning*, 2nd ed.; Athabasca University Press: Edmonton, AB, Canada, 2008. 484 p.
7. Cabero-Almenara, J., Gutiérrez-Castillo, J.J., Guillén-Gámez, F.D. *et al.* Correction: Digital Competence of Higher Education Students as a Predictor of Academic Success. *Tech Know Learn* 28, 703 (2023). <https://doi.org/10.1007/s10758-022-09627-5>.
8. Dumford A.D., Miller A.L. Online learning in higher education: Exploring advantages and disadvantages for engagement. *J. Comput. High. Educ.* 2018, 30. P. 452–465.
9. García Perales, R., & Jiménez Fernández, C. Relación entre repetición de curso, rendimiento académico e igualdad en educación: Las aportaciones de PISA. *Revista Educación, Política y Sociedad*, 4(1), 2019. P.84–108.
10. Henderson M., Selwyn N., Aston R. What works and why? Student perceptions of 'useful' digital technology in university teaching and learning. *Stud. High. Educ.* 2017, 42. P. 1567–1579.
11. Marimon-Martí, M., Romeu, T., Ojando, E. S., & González, V. E. Competencia Digital docente: Autopercepción en estudiantes de educación: [Teacher digital competence. Pixel-Bit, *Revista de Medios y Educación*. 2022. <https://doi.org/10.12795/pixelbit.93208>.
12. Papert Seymour. *Mindstorms: children, computers, and powerful ideas*. USA, 2020. c.225.
13. Prensky, M. H. sapiens digital: from digital immigrants and digital natives to digital wisdom. *Innovate Journal of Online Education*, 5. 2009. p.225.
14. Read T., Kukulska-Hulme A. The role of a mobile app for listening comprehension training in distance learning to sustain student motivation. *Journal of Universal Computer Science*, 2015. 21(10). P. 1327–1338.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2023

Стаття рекомендована до друку 10.05.2023

Tetiana Nekrashevych

PhD in Pedagogy, assistant professor, philologist Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Ukraine, 61022
tv.nekrashevych@gmail.com ORCID: 0000-0003-2506-111X

DIGITAL COMPETENCE OF HIGHER MEDICAL EDUCATION STUDENTS IN THE CONTEXT OF TODAY'S CHALLENGES

The importance of digital competence for higher education students cannot be overstated. In today's world, digital technologies are everywhere and they are changing the way we live, work and learn. To be successful in their studies, students must develop the skills and knowledge necessary to use these technologies effectively. Digital competence is particularly important in higher education, where students are expected to engage in independent research, critical thinking and collaborative learning.

The purpose of the article is to investigate the importance of using new methods in higher education and highlight some of the most promising methods that are currently used, to consider the importance of forming digital competence of students of higher medical education.

The article reveals the essence of digital competence of students of higher medical education institutions in the context of studying language disciplines. The advantages and disadvantages of using digital tools in the modern educational process are described. Modern teaching methods in higher education (flipped classroom, gamification, personalized learning, etc.) are characterized. Kahoot! educational applications are used to study language disciplines. and Quizlet. The specified electronic applications are involved: to check the learned lexical material; for independent work of students; to perform a task to reveal the creative potential of students; for the formation of the motivational component of training.

Kahoot is a game-based learning platform that has gained popularity in recent years as a tool for educators to engage students and promote interactive learning. The platform was launched in 2013 and since then it has been used by millions of teachers and students around the world.

Kahoot allows teachers to create quizzes, polls, and games that students can play in real-time using their smartphones, tablets, or computers. The platform uses a gamified approach to learning where students compete against each other to answer questions correctly and earn points. One of the key benefits of Kahoot is that it encourages active student participation. Quizlet is a popular online learning platform that provides students with a variety of tools and resources to help them study and learn. The platform is designed to be user-friendly and accessible, making it easy for learners of all ages to use. Quizlet allows students to create and share digital flashcards, tutorials, and quizzes.

The use of these digital tools serves to establish cooperation and communication in a group of higher education students, helps to diversify the forms of education, encourages the development of critical thinking. The article reveals the essence of digital competence of students of higher medical education institutions in the context of studying language disciplines. The advantages and disadvantages of using digital tools in the modern educational process are described. The modern methods of teaching in higher education are characterized. It has been established that the use of digital technologies is an accessible method that motivates and improves the learning process through functionality. The understanding of the concept of digital competence and digital learning applications is analyzed and generalized. It has been established that the use of digital technologies is an accessible method that motivates and improves the learning process through functionality.

The understanding of the concept of digital competence and digital learning applications is analyzed and generalized. The methodological effectiveness of information and communication technologies that contribute to the formation of students' digital and professional competencies is characterized.

The prospect of further research, namely the possibility of using mobile technologies as an effective strategy for the development of digital competence in the process of professional training of medical students, is highlighted.

Keywords: *digital competence, professional competence, digital technologies, digital learning applications, methods in higher education.*

REFERENCES

1. Henseruk, H. R. (2019). Tsyfrova kompetentnist yak odna iz profesiino znachushchykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv. *Open educational e-environment of modern University*, №6, S. 8-16. [in Ukrainian].
2. Kovalchuk, V. I., Fedotenko, S. R. (2018). Innovatsiini tekhnolohii navchannia – osnova modernizatsii profesiinoi osvity. *Molodyi vchenyi*, №12, S. 425-429. [in Ukrainian].
3. Pryidak, T. B., Yaloveha, L. V., Leha, O. V., Mysnyk, T. H., Zoria, S. P. (2019). Rozvytok tsyvrovoi kompetentnosti yak umova zabezpechennia konkurentnospromozhnosti maibutnikh ekonomistiv. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, Tom 73, №5. S.28-44. [in Ukrainian].
4. Sukhomlyn, O. (2022). Tsyfrova kompetentnist здобувачив вищої філологічної освіти в умовах сучасних зapytiv suspilstva: tsinnisnyi aspekt. *Molod i rynek*. Vypusk № 2. S.170-176. [in Ukrainian].

5. Ala-Mutka, K., Punie, Y., Redecker, Ch. (2008). Digital Competence for Lifelong Learning. Policy Brief. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, URL: <https://www.researchgate.net/publication/256460657> (дата звернення: 25.04.2023).
6. Anderson, T. (Ed.) (2018). *The Theory and Practice of Online Learning*, 2nd ed.; Athabasca University Press: Edmonton, AB, Canada.
7. Dumford, A.D.; Miller, A.L. (2018). Online learning in higher education: Exploring advantages and disadvantages for engagement. *J. Comput. High. Educ.* 30, 452–465.
8. Cabero-Almenara, J., Gutiérrez-Castillo, J.J., Guillén-Gámez, F.D. et al. Correction: Digital Competence of Higher Education Students as a Predictor of Academic Success. *Tech Know Learn* 28, 703 (2023). <https://doi.org/10.1007/s10758-022-09627-5>.
9. García Perales, R., & Jiménez Fernández, C. Relación entre repetición de curso, rendimiento académico e igualdad en educación: Las aportaciones de PISA. *Revista Educación, Política y Sociedad*, 4(1), 2019. P.84–108.
10. Henderson, M.; Selwyn, N.; Aston, R. (2017). What works and why? Student perceptions of 'useful' digital technology in university teaching and learning. *Stud. High. Educ.* 42, 1567–1579.
11. Marimon-Martí, M., Romeu, T., Ojando, E. S., & González, V. E. Competencia Digital docente: Autopercepción en estudiantes de educación: [Teacher digital competence. Pixel-Bit, *Revista de Medios y Educación*. 2022. <https://doi.org/10.12795/pixelbit.93208>.
12. Papert Seymour. *Mindstorms: children, computers, and powerful ideas*. USA, 2020. c.225.
13. Prensky, M. H. sapiens digital: from digital immigrants and digital natives to digital wisdom. *Innovate Journal of Online Education*, 5. 2009. p.225.
14. Read, T., & Kukulska-Hulme, A. (2015). The role of a mobile app for listening comprehension training in distance learning to sustain student motivation. *Journal of Universal Computer Science*, 21(10), 1327–1338.

The article was received by the editors 15.04.2023

The article is recommended for printing 10.05.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-13>

УДК 811.111:378.147.091.33

Олена Анатоліївна Сергеева

*Старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування¹
o.a.sergeyeva@karazin.ua, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1118-8403>*

Лариса Володимирівна Павлова

*Старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування¹
l.v.pavlova@karazin.ua, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5854-4209>*

Наталія Олександрівна Лешньова

*Старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування¹
n.o.leshnyova@karazin.ua, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5363-976X>*

¹Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна
майдан Свободи 4, Харків, Україна, 61022

ХАКАТОН ЯК ФОРМАТ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена актуальному питанню методики викладання іноземних мов в закладах вищої освіти – створенню сучасної методичної бази під час навчання і професійної підготовки майбутнього фахівця в будь-якій сфері професійної діяльності. І тому, зміни методичних підходів у викладанні розглядаються як доречні та необхідні. В статті представлено аналіз наукових досліджень з вищезазначеної проблеми та висвітлено необхідність пошуку новітніх форматів для створення методичної бази в ході професійної підготовки майбутнього фахівця, готового до роботи в умовах сучасних змін і нових стандартів.

Мета статті – показати можливість використання хакатону як ефективного формату навчання, який сприяє розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти, що в свою чергу, відповідає вимогам сучасного формату професійної підготовки майбутнього фахівця у будь-якій галузі.

Розглядається поняття хакатону як новітнього методичного прийому, що може стати інноваційним форматом підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Представлені форми хакатону, що можуть змінюватися відповідно його цілям, а також функції хакатону в освітньому процесі в цілому.

Було розглянуто поняття критичного мислення, що визначається як процес аналізу, оцінки та критики інформації з метою покращення нашого розуміння та пізнання реальності. Наголошується, що активна участь студентів у таких навчальних форматах як хакатон сприяє розвитку їхніх навичок критичного мислення.

У статті окреслюються етапи проведення різних видів хакатону, визначаються поняття внутрішнього і зовнішнього хакатону, а також зазначаються переваги внутрішнього хакатону у викладанні. Акцентується увага на доцільності використання внутрішнього хакатону, який може проводитися як в рамках однієї групи протягом одного або декількох занять, так і в рамках всього закладу вищої освіти, що дає можливість студентам однієї спеціальності самостійно визначитися з професійними вподобаннями та знайти однодумців зі схожими професійними інтересами. Розглядається можливість використання зовнішнього хакатону як платформи для студентів з різних закладів вищої освіти України для обміну знаннями та досвідом з актуальних професійних питань та створення нетворкінгу.

Хакатон визначається як креативна технологія та засіб інтерактивного навчання, що повністю відповідають цілям сучасної вищої освіти.

Ключові слова: методична база, професійна підготовка, хакатон, інноваційний формат, заклади вищої освіти, критичне мислення, нетворкінг.

Як цитувати: Сергеева О.А., Павлова Л.В., Лешньова Н.О. Хакатон як формат активного навчання у закладах вищої освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 109-116. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-13>

In cites: Sergeyeva, O., Pavlova, L., Leshnyova, N. (2023). Hackathon as an active learning format in higher education institutions. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 109-116. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-13> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. В умовах постійної зміни змісту освіти, нових досягнень в українській та зарубіжній науці, сучасним студентам різних спеціальностей в закладах вищої освіти як представникам нової генерації фахівців, доведеться на практиці самостійно розв'язувати складніші завдання, ніж їхнім попередникам.

Великого значення набуває розвиток нових форматів професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах повного онлайн навчання та в умовах змішаної форми навчання, які є педагогічною дійсністю в закладах вищої освіти в Україні. Сьогодні існує необхідність ефективно і з максимальною користю використовувати потенціал цих нових умов в закладах вищої освіти для формування навичок і компетентностей здобувачів освіти у різних фахових сферах. Потрібно озброїти їх всіма існуючими новітніми технологіями, щоб вони вміли реалізувати свої ідеї і були готовими до формування життєвих компетентностей, необхідних для успішної самореалізації, розвитку своїх інтелектуальних і творчих здібностей, роботи в потенційних командах та вирішення нагальних проблем.

Через постійні виклики сьогодення, зміни й оновлення системи освіти, запровадження технологізації навчання, завдяки появі нових стандартів та програм навчання іноземним мовам, методична база і професійна підготовка в курсах навчання іноземним мовам у закладах вищої освіти вимагають переосмислення. В світлі реформ і процесів реорганізації в українській вищій освіті готовність та здатність майбутніх фахівців до роботи в умовах постійних змін і викликів є надзвичайно важливими. Тому викладачі закладів вищої освіти мають не тільки зосереджуватися виключно на професійній підготовці студентів, а більше проявляти готовність швидко адаптувати методи та технології навчання в різних режимах навчання, проявляти творчість у розробленні власних технологій та навчальних матеріалів і засобів навчання.

Все частіше в нашому освітньому просторі ми стикаємось з поняттям хакатони.

Хакатони і подібні до них формати є відносно новим явищем, тому на сьогодні небагато наукових робіт присвячено їх вивченню. Проте

увага до хакатонів постійно зростає. Насамперед, науковий інтерес обумовлений саме цікавим форматом таких заходів, їх популярністю в різних галузях і зокрема в галузі освіти. Хакатони додалися до переліку інших популярних професійних освітніх заходів, а саме, конференцій, форумів, семінарів, вебінарів, майстер-класів, фокус груп тощо. Використання такого формату урізноманітнює як процес викладання, так і навчання, мотивує студентів, стимулює їхню активність в тому числі і в науковій діяльності.

Мета нашої статті – показати можливості використання хакатону як ефективного формату навчання, який сприяє розвитку критичного мислення у здобувачів вищої освіти, що, в свою чергу, відповідає вимогам сучасного формату професійної підготовки майбутнього фахівця у будь-якій галузі.

Для досягнення поставленої мети були застосовані загальнотеоретичні (аналіз існуючих досліджень) та емпіричні (власний досвід викладання у ЗВО) методи дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Вперше термін хакатон або гакатон (в перекладі з англійської від *hack* (хакер) та *marathon* (марафон)) з'явився наприкінці 90-х минулого сторіччя у сфері ІТ. Під час хакатону учасники формували невеликі команди для швидкого виконання поставленого завдання [22]. З того часу вони перемістилися в безліч контекстів, охоплюючи науку, промисловість, підприємництво, освіту і громадську діяльність.

Застосуванню хакатона в різних галузях науки присвячені роботи А. Stoltzfus, М. Rosenberg, Н. Lapp, J. Warner, P. J. Guo, N. Linnell, S. Figueira, N. Chintala, D. Groen, B. Calderhead, Л.В. Калініної, В.О. Папіжук, О. Долгової, С. Коляденко, С. Петровича, Р. Тичука та інших.

Так, українські науковці С. Петрович і Р. Тичук розглядають участь в освітньому хакатоні як спосіб формування критичного мислення [4].

О. Долгова описує хакатони як платформи для вирішення соціальних та економічних проблем суспільства і обґрунтовує доцільність використання хакатонів як частину учнівського самоврядування [1].

Л.В. Калініна і В.О. Папіжук наголошують, що хакатон є інноваційним форматом професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови в світлі нової української школи [2].

Вчені Lapp H., Rosenberg M., Stoltzfus A. обґрунтовують, що участь у хакатонах спонукає учасників до саморозвитку і стимулює їхній пізнавальний інтерес. З їхньої точки зору, проведення хакатонів формує і посилює соціальну відповідальність, згуртовує спільноту шляхом детального обговорення поставленої проблеми та пошуку оптимальних шляхів її вирішення, використовуючи наявні інформаційні ресурси. Більш того, кожен учасник здобуває безцінний практичний досвід у спілкуванні [19].

Дослідники Calderhead та V. Groen D. впевнені, що у науковому середовищі за допомогою проведення хакатонів можна створити умови, які б сприяли плідній співпраці вчених щодо розвитку спільних проєктів. На їхню думку, особливо корисним цей досвід, може бути для молодих дослідників, які роблять свої перші кроки [8].

Warner J. і Guo P. J., дослідники з США, вважають, що викладачам слід проводити спільні хакатони разом зі своїми студентами, щоб підвищити ефективність викладання предмету та стимулювати зацікавленість здобувачів освіти до навчання, та спонукати їх до дослідницької діяльності [20].

На нашу думку, цікавим прикладом проведення ефективного освітнього хакатону є хакатон, проведений представниками Лондонської школи економічних та політичних наук для молодих науковців у рамках проєкту "Як стати академіком у 21 сторіччі". Працюючи у командах, учасники розробили план співпраці у сфері дослідницької діяльності. Одним із практичних кроків стало створення спільного інформаційного простору через веб-сайту проєкту для обміну результатами, анонсу презентацій та узгодження подальшої роботи [6].

Виклад основного матеріалу. В наш час інформаційні технології назавжди змінили не тільки сутність процесу освоєння та засвоєння інформації, але й процес здобуття базових навичок, необхідних для успішного студента і учня, ефективного фахівця, поінформованого і відповідального громадянина в своєму суспільстві. Вже більше неможливо працювати і жити в тому форматі, як це відбувалось раніше. Кожна людина має необхідність розвивати свої навички мислення, критично оцінювати і синтезувати інформацію, до якої наразі відкривається фактично безмежний доступ.

В умовах сучасного світу кожного дня нам доводиться стикатися з величезним потоком різного роду інформації у соціальній сфері, сферах політики та економіки для вирішення нагальних проблем. Це потребує від кожного її детального аналізу та усвідомлення. Тому розвиток навичок критичного мислення у майбутніх фахівців стає дедалі актуальнішим і спонукає нас, освітян, до використання кардинально нових методів викладання.

Людям нелегко дізнаватися правду про світ, зрозуміти, що таке достовірне знання, і з'ясувати, яким може бути можливе рішення. Світ – це складна система окремих, сукупних і взаємопов'язаних явищ та подій. Те, що працює в одній ситуації, може не спрацювати в іншій. Змініть щось в одному місці, і це може мати негативні наслідки деінде.

Повсякчас ми піддаємося різним впливам, які позначаються на нашому об'єктивному сприйнятті реальності, що в свою чергу впливає на висновки, які ми робимо і наші подальші дії. Тому процес критичного мислення є важливим для нас. Це процес, який дозволяє нам долати наші обмеження і зводити до мінімуму наші помилки, щоб прийти до більш надійних висновків, та зробити їх логічнішими.

Ми застосовуємо навички критичного мислення з певною метою – для досягнення кращого результату, наприклад, для поглиблення наших знань та розуміння ситуації, для можливо-го або кращого рішення проблеми, для нового або більш широкого погляду на проблему, для зміни переконань або практики, для підтвердження старої ідеї або поточної практики тощо.

Хоча існує багато суперечок і розбіжностей щодо того, що таке критичне мислення, є кілька загальноприйнятих визначень, які мають спільні ключові характеристики

Критичне мислення є процесом аналізу та оцінки інформації з метою покращення розуміння, пізнання та сприйняття реальності. Воно включає в себе критичне ставлення, здатність критично міркувати, щоб прийти до об'єктивного та обґрунтованого висновку щодо об'єкту, який розглядається. Це вміння або здатність оцінювати й аналізувати спосіб подання інформації, виокремлювати релевантні або достовірні твердження, та використовувати міркування і логіку для обґрунтування висновків, що базуються на інформації або знаннях, отриманих в результаті цього критичного процесу [7] [16].

Американський науковець Paul Richard запропонував таке твердження: критичне мислення - це не будь-яке мислення, а мислення,

яке веде до самовдосконалення, що приходить лише з навичками використання певних стандартів для правильної оцінки процесу мислення [17]. Тобто, це процес самовдосконалення мислення через використання відпрацьованих засобів мислення.

Brune. J, Dewey J., Cole M. та інші розробили технології розвитку критичного мислення як частини інтерактивного навчання. В Україні дослідженню цього питання присвятили свої роботи Белкіна Ю., Красовицький М., Стежко О. та ін.

Технологія розвитку критичного мислення, на думку Matthew Lipman, є «вмілим відповідальним мисленням, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження. Критичне мислення є майстерним, відповідальним мисленням, яке сприяє гарному судженню, оскільки воно: а) ґрунтується на критеріях; б) є таким, що самокоригується; в) є чутливим до контексту» [14, с. 39].

Викладання у сучасному виші має бути направлено не тільки для відпрацювання та засвоєння студентами необхідного учбового матеріалу, а й на розвиток у них навичок для ефективного здобуття знань. Johnson D. W., Johnson R. T., Holubec E. J. зазначають, що викладати вдало означає досягати певних цілей у конкретних часових межах реального навчального процесу [10]. Більш того, викладання із застосуванням технологій розвитку критичного мислення і інших технологій активного навчання вимагає від викладача не тільки зібрати здобувачів освіти разом, а й організувати їх [5], використовуючи набір методів і технологій, які сприяють ефективній командній роботі та розвитку навичок взаємодопомоги.

Варто зазначити, що одною із основних задач, яку ми маємо ставити перед собою у нашій педагогічній діяльності, є розвиток у студентів навичок пошуку, аналізу, синтезу інформаційних потоків, щоб за відсутністю прямої відповіді на питання, вони могли проводити самостійні дослідження, ретельно оцінювали знайдену інформацію, застосовуючи процес критичного мислення, який призводить до логічних висновків і прийняття найкращого рішення, базуючись лише на наявних в даний момент фактах.

Безумовно, ця задача у межах закладів вищої освіти може бути реалізована за допомогою хакатона.

Формат хакатону використовується для досягнення різного роду освітніх та соціальних цілей: як марафон, призначений для створення спільних проєктів [8]; платформа зустрічей людей для обміну знаннями і досвідом [3];

можливість прояву власної креативності [4]; експериментальний майданчик для реалізації нових ідей [1]; змагання команд для створення нового продукту [4].

За тематикою хакатони можуть бути геть різними. Якщо на початку історії свого існування вони проводились, як зазначалося вище, лише у сфері ІТ, то сьогодні хакатони охопили майже усі сфери сучасного життя. Ми, викладачі іноземних мов на факультетах немовних спеціальностей закладів вищої освіти України, безумовно можемо ефективно використовувати їх як різновид групової або командної роботи для досягнення цілей навчання іноземним мовам професійного спрямування.

Хакатони є обмеженими в часі груповими заходами, що організовуються для досягнення учасниками конкретних цілей або завдань. Як правило групи формуються із фахівців однієї сфери діяльності, а у випадку освітнього хакатону у ЗВО, із студентів переважно одного профілю (але це не є обов'язковим). Формат хакатону можна легко прилаштувати відповідно поставленим цілям і складності завдання. У межах навчання хакатон може навіть тривати протягом тільки певної частини заняття.

Зазвичай хакатон складається з певних етапів:

1) Оголошення та реєстрація. Оголошення має доносити суть хакатонів, особливо якщо ви проводите захід вперше. Для реєстрації зручно використовувати Google форми.

2) Пошук рішення. Завдання, залежно від його складності, можна оголосити безпосередньо перед початком хакатону, або заздалегідь. Ментори, які приймають участь у заході, можуть відповідати на запитання учасників та надавати професійну консультацію.

3) Презентація (захист ідей, представлення розробки). На цьому ж етапі, який має назву пітчінг, учасники представляють свої ідеї, а члени журі оцінюють їх, висловлюють свою думку та ставлять уточнюючі запитання.

4) Нагородження (визначення переможців, надання зворотного зв'язку). [12].

Хакатони, що проводяться в освітньому середовищі і мають освітні цілі дещо відрізняються за структурою і включають наступні етапи [13][15][18][21]:

1) формування команд; 2) презентація організаторами завдання, умов його виконання, включаючи часові рамки, а також представлення менторів; 3) освітній блок: тут можливе проведення презентацій та лекцій, які окреслюють теми майбутнього хакатону, щоб допомогти

учасникам визначити напрямки їхнього пошуку; 4) консультації менторів: команди окремо спілкуються з кожним ментором, обговорюють свої ідеї та звертаються за порадами; 5) командна робота: всі учасники команд працюють безпосередньо над виконанням поставленого завдання – це основна й найтриваліша частина хакатону; 6) презентація проектів і підведення підсумків.

Хакатони успішно трансформуються для вирішення освітніх проблем як в рамках аудиторної, так і позааудиторної роботи. В процесі навчання вони можуть бути проведені у різних форматах і мають відповідати освітнім цілям.

За форматом проведення хакатони можуть бути як офлайновими та і онлайн-форматами. Звісно під час онлайн-хакатонів усі вищезазначені етапи, організовуються та відбуваються онлайн через заздалегідь визначені інтернет-платформи, як-от Zoom або Classroom і не вимагають фізичної присутності учасників. Проведення такого формату дає можливість залучити більшу кількість учасників ніж формат офлайн-хакатону.

Зазвичай за типом учасників хакатони поділяються на зовнішні (в яких будь-яка особа, що зацікавлена певною темою, може взяти участь) та внутрішні (які проводяться в межах однієї компанії чи установи).

В освітньому середовищі вони також можуть поділятися на зовнішні та внутрішні. Під зовнішніми ми будемо розуміти хакатони, які проводяться з залученням учасників з різних ЗВО і включають вищезазначені етапи. Однією з основних цілей такого заходу є побудова нетворкінгу. Нетворкінг – це обмін інформацією та ідеями між людьми зі спільною професією або особливими інтересами. Нетворкінг часто починається з однієї спільної точки дотику [11]. На нашу думку, саме хакатон може бути такою спільною точкою дотику для становлення довгострокових дружніх і професійних відносин, як між його учасниками, так і освітніми установами. Але така форма проведення хакатону може потребувати багато часу і значних коштів на його підготовку. А в разі проведення онлайн-хакатону, ще й стабільного інтернет-зв'язку для всіх учасників, що навіть у сучасному світі не завжди є досяжним елементом.

Під внутрішнім хакатоном ми розуміємо захід, який проводиться в межах однієї освітньої установи. Умовно цей тип заходу можна поділити на три підгрупи:

1) хакатони, учасниками яких можуть бути студенти різних факультетів, різних курсів, але бажано, на нашу думку, щоб вони мали спільні

професійні інтереси. Наприклад, щодо ХНУ ім. В.Н. Каразіна, це можуть бути представники таких факультетів як РБЕКС, механіко-математичний і факультет комп'ютерних наук, або таких як хімічний, біологічний та медичний, які мають багато спільного у своїх освітніх програмах.

Також, хакатони цього типу можна ефективно використовувати як підготовку до реалізації якогось проекту. На такому заході можна розглядати не лише тему якогось предмета, а й соціальні проблеми, проблеми певної галузі, освіти тощо. Це ще один формат хакатону, який можна проводити в закладах вищої освіти як позааудиторний захід.

2) хакатони, учасниками яких можуть бути студенти різних груп одного факультету. Він також може бути проведений як позааудиторний захід одним, або кількома викладачами.

3) хакатони, учасниками яких є студенти однієї групи і які проводиться в рамках навчального заняття. Хакатон можна проводити як частину заняття так і присвятити йому увесь час. Тематику хакатонів у цьому випадку можуть бути теми зазначені у програмі курсу. Цей формат хакатону є дуже стислим, проте він може зробити заняття набагато цікавішими. Більш того, зважаючи на особистий досвід, цей тип хакатону є найбільш прийнятним і ефективним з точки зору часу і ресурсів, витрачених на його підготовку та проведення.

Наш досвід проведення освітнього хакатону в навчальних цілях під час аудиторної роботи складається в наступну просту методику проведення: хакатон доцільно проводити у кілька етапів: 1) Провести інструктаж зі студентськими групами (пояснення правил; виокремлення студентів у групи, а саме студенти виокремлюються в команди по 4-6 чоловік; розподіл обов'язків між учасниками групи; пояснення проблеми, що має бути вирішена і забезпечення матеріалами у разі потреби; встановлення правил переміщення учасників в аудиторії (у випадку змішаної форми навчання), чіткі критерії оцінювання роботи студентських груп). 2) Безпосереднє проведення хакатону. 3) Підведення підсумків. Виставлення оцінок.

На нашу думку, проведення хакатонів під час занять надає можливість здобувачам освіти навчитися визначати суть проблеми, розвивати їхню здатність аналізувати отриману інформацію і підтверджувати її достовірними фактами, навчитися належним чином викладати свої аргументи, і як результат, сформувати або розвинути свої навички критичного мислення щодо сприйняття інформації (прочитаної, побаченої,

або почутої). Все це в перспективі сформує відповідальних, високоякісних і амбітних фахівців в будь-якій галузі, що вміють користуватися інформацією, працювати самостійно і в складі команди, приходити до логічних висновків, приймати прагматичні і ефективні рішення.

Висновки. Останнім часом стає все складніше зацікавити студента, проводячи класичні заняття. Викладач стоїть перед викликом знаходити нові форми і методи, які містять новизну та мотивують студентів, і саме проведення хакатонів може стати тим інструментом, який надає традиційному заняттю більшої інтерактивності. Більш того, ідеї, які висловлюються студентами під час колективного пошуку, обговорювання та представлення всім учасникам хакатону, можуть допомогти викладачам у пошуку і розробці більш цікавих та ефективних підходів до презентації того чи іншого матеріалу. Безумовно для будь-якого викладача – це виклик і

експеримент, для якого під час професійної діяльності не завжди знаходиться час.

У відповідь на запитання яку користь може отримати здобувачі вищої освіти від участі у хакатонах, хочемо зазначити, що по-перше, це нагода для них набути, розвинути і навчитися застосувати на практиці свої навички критичного мислення, що безумовно допоможе їхньому професійному становленню в майбутньому. По-друге, якщо хакатон має зовнішній формат проведення, або проводиться як міждисциплінарний в стінах одного ЗВО – це чудова нагода розширити коло спілкування, знайти нових друзів і однодумців, що в свою чергу може допомогти у становленні майбутньої професійної кар'єри здобувача вищої освіти.

Ми впевнені, що хакатон є одним із форматів активного навчання, що буде сприяти подальшому успішному реформуванню і ефективному функціонуванню сучасної вищої освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Долгова О. В. Хакатон як інноваційна форма STEM-освіти: досвід практичної діяльності лідерів учнівського самоврядування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. № 21(1). С. 180-190.
2. Калініна Л.В., Папіжук В.О. Хакатон як інноваційний формат професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови в світлі нової української школи. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. 2023. Випуск 55. Том 2.
3. Коляденко С. В. Вплив цифрової економіки на глобалізацію. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*, 2020, № 2, С. 104-118.
4. Петрович С., Тичук Р. Б. Використання технології розвитку критичного мислення в процесі проведення освітнього хакатону. *Комп'ютер у школі та сім'ї: науково-методичний журнал*. 2016. № 5. С. 16-20.
5. Романюк І. Упровадження інноваційної освітньої діяльності у навчальному закладі. *Практика управління закладом освіти*. 2016. № 2. С. 23–33.
6. Addyman, C. Ivanof, B. E. (2016). Open Research for Academics: how to be an academic in the twenty-first century. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2016/10/25/open-research-for-academics-how-to-be-an-academic-in-the-twenty-first-century/>
7. Facione, P. A. (1990). Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction. The Delphi report. Millbrae, CA: California Academic Press.
8. Groen D., Calderhead B. (2015). Science hackathons for developing interdisciplinary research and collaborations. eLife URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4511834/>.
9. Hogan, M., & Young, K. (2021). Designing group assignments to develop groupwork skills. *Journal of Information Systems Education*, 32(4), 274–282.
10. Johnson D. W., Johnson R. T., Holubec E. J. (1994) Cooperative Learning in the Classroom. Association for Supervision and Curriculum, P. 110.
11. Kagan J. (2022). Networking: What It Is and How to Do It Successfully. URL: <https://www.investopedia.com/terms/n/networking.asp>
12. Linnell N, Figueira S, Chintala N, et al.: (2014). Hack for the homeless: A humanitarian technology hackathon. In Global Humanitarian Technology Conference (GHTC), IEEE. 2014; pp. 577–584. URL: <http://ieeexplore.ieee.org/document/6970341/?reload=true>.
13. Linton, G., & Klinton, M. (2019). University entrepreneurship education: A design thinking approach to learning. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 8(1), 1–11.
14. Lipman M. (1988). Critical thinking: What can it be? *Educational Leadership*. (46)1, 1988. – P. 38–43.
15. Mubarak, S., Heikkilä, J., Luomakoski, J., & Khan, R. (2021). Students' self and peer assessment practices: A case of hybrid entrepreneurial hackathon. In 15th International Technology, Education and Development Conference. International Academy of Technology Education and Development.

16. Paul, R. and Elder, L. (2010). *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools*. Dillon Beach: Foundation for Critical Thinking Press.
17. Paul Richard W. (1990) *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World*. Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ. P. 49.
18. Ribault, S., Bessaguet, H., Ardaillon, H., Rousson, G., Nivesse, D., Fareh, T., et al. (2022). To other new educational ways for interdisciplinary cooperation and innovation: About a student-driven hackathon. *MedEdPublish*, 12(20), 20.
19. Stoltzfus A, Rosenberg M, Lapp H et al. (2017) *Community and Code: Nine Lessons from Nine NESCent Hackathons*.
20. Warner Jeremy, Guo Philip J. (2017). *Hack.edu: Examining How College Hackathons Are Perceived by Student Attendees and Non-Attendees*. ACM International Computing Education Research conference (ICER). DOI: 10.1145/3105726.3106174
21. Wilson, J., Bender, K., & DeChants, J. (2019). Beyond the classroom: The impact of a university-based civic hackathon addressing homelessness. *Journal of Social Work Education*, 55(4), 736–749.
22. Wood C. (2013). Who Invented the Hackathon? URL: <https://www.govtech.com/data/who-invented-the-hackathon.html>

Стаття надійшла до редакції 03.05.2023

Стаття рекомендована до друку 18.05.2023

Sergeyeva Olena

Senior lecturer at the Department of Foreign Languages for Professional Purposes¹
o.a.sergeyeva@karazin.ua, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1118-8403>

Pavlova Larysa

Senior lecturer at the Department of Foreign Languages for Professional Purposes¹
l.v.pavlova@karazin.ua, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5854-4209>

Leshnyova Natalia

Senior lecturer at the Department of Foreign Languages for Professional Purposes¹
n.o.leshnyova@karazin.ua, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5363-976X>

¹V. N. Karazin Kharkiv National University Svobody Square 4, Kharkiv, Ukraine, 61022

HACKATHON AS AN ACTIVE LEARNING FORMAT IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article is devoted to the topical issue of foreign language teaching methods in higher education institutions - the creation of a modern methodological framework for the education and training of future specialists in any field of professional activity. Therefore, we consider changes in methodological approaches in teaching to be appropriate and necessary. An analysis of scientific research on the above-mentioned problem is presented in the article and the need to find the latest formats for creating a methodical base during the professional training of a future specialist who is ready to work in the conditions of modern changes and new standards is emphasized.

The purpose of the article is to show the possibilities of using a hackathon as an effective learning format that promotes the development of critical thinking in higher education students, which in turn meets the requirements of the modern format of the professional training of a future specialist in any field.

The article considers the concept of a hackathon as a new methodological technique that can become an innovative format for training future specialists in higher education institutions. The article presents the forms of hackathon, which can vary according to its goals, as well as the functions of hackathon in the educational process in general.

The concept of critical thinking has been considered. It is defined as the process of analyzing, evaluating and criticizing information in order to improve our understanding and knowledge of reality. It is emphasized that the active participation of students in such educational formats as hackathons contributes to the development of their critical thinking skills.

The stages of different types of hackathons are outlined, the concepts of internal and external hackathons are defined, and the advantages of internal hackathons in teaching are emphasized in the article. Attention is focused on the expediency of using an internal hackathon, which can be held both within one group during one or more classes and within the entire higher education institution, which allows students of the same speciality to independently determine their professional preferences and find like-minded people with similar professional interests. The possibility of using an external hackathon as a platform for students from different higher education institutions of Ukraine to exchange their knowledge and experience on relevant professional issues and create networking is being considered.

Keywords: *methodological basis, professional training, hackathon, innovative format, higher education institutions, critical thinking, networking.*

REFERENCES

1. Dolgova, O. V. (2017). Hackathon as an innovative form of STEM education: experience of practical activity of student self-government leaders. *Theoretical and methodological problems of children and student youth education*. № 21(1). С. 180-190. [in Ukrainian].
2. Kalinina, L.V., Papizhuk, V.O. (2023). Hackathon as an innovative format of professional and methodological training of future foreign language teachers in the context of the new Ukrainian school. *Scientific journal "Innovative Pedagogy"*. Issue 55. Volume 2. [in Ukrainian].
3. Kolyadenko, S. V. (2020). The impact of the digital economy on globalization. *Economics, finance, management: actual issues of science and practice*, № 2, С. 104-118. [in Ukrainian].
4. Petrovych, S., Tychuk R. B. (2016). Using the technology of critical thinking development in the process of conducting an educational hackathon. *Computer in school and family: scientific and methodical journal*. № 5. С. 16-20. [in Ukrainian].
5. Romaniuk, I. (2016). Implementation of innovative educational activities in an educational institution. *The practice of managing an educational institution*. № 2. С. 23-33. [in Ukrainian].
6. Addyman, C. Ivanof, B. E. (2016). Open Research for Academics: how to be an academic in the twenty-first century. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2016/10/25/open-research-for-academics-how-to-be-an-academic-in-the-twenty-first-century/>.
7. Facione, P. A. (1990). Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction. The Delphi report. Millbrae, CA: California Academic Press.
8. Groen, D., Calderhead, B. (2015). Science hackathons for developing interdisciplinary research and collaborations. eLife URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4511834/>.
9. Hogan, M., & Young, K. (2021). Designing group assignments to develop groupwork skills. *Journal of Information Systems Education*, 32(4), 274-282.
10. Johnson, D. W., Johnson, R. T., Holubec, E. J. (1994) Cooperative Learning in the Classroom. Association for Supervision and Curriculum, P. 110.
11. Kagan J. (2022). Networking: What It Is and How to Do It Successfully. URL: <https://www.investopedia.com/terms/n/networking.asp>.
12. Linnell, N., Figueira, S., Chintala, N., et al.: (2014). Hack for the homeless: A humanitarian technology hackathon. In Global Humanitarian Technology Conference (GHTC), IEEE. 2014; pp. 577-584. URL: <http://ieeexplore.ieee.org/document/6970341/?reload=true>.
13. Linton, G., & Klinton, M. (2019). University entrepreneurship education: A design thinking approach to learning. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 8(1), 1-11.
14. Lipman, M. (1988). Critical thinking: What can it be? *Educational Leadership*. (46)1, 1988. – P. 38-43. [in English].
15. Mubaraz, S., Heikkilä, J., Luomakoski, J., & Khan, R. (2021). Students' self and peer assessment practices: A case of hybrid entrepreneurial hackathon. In 15th International Technology, Education and Development Conference. International Academy of Technology Education and Development.
16. Paul, R. and Elder, L. (2010). *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools*. Dillon Beach: Foundation for Critical Thinking Press.
17. Paul Richard, W. (1990) *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World*. Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ. P. 49.
18. Ribault, S., Bessaguet, H., Ardaillon, H., Rousson, G., Nivesse, D., Fareh, T., et al. (2022). To other new educational ways for interdisciplinary cooperation and innovation: About a student-driven hackathon. *MedEdPublish*, 12(20), 20.
19. Stoltzfus, A, Rosenberg, M., Lapp, H .et al. (2017) *Community and Code: Nine Lessons from Nine NESCent Hackathons*.
20. Warner, Jeremy, Guo Philip, J. (2017). Hack.edu: Examining How College Hackathons Are Perceived by Student Attendees and Non-Attendees. ACM International Computing Education Research conference (ICER). DOI: 10.1145/3105726.3106174.
21. Wilson, J., Bender, K., & DeChants, J. (2019). Beyond the classroom: The impact of a university-based civic hackathon addressing homelessness. *Journal of Social Work Education*, 55(4), 736-749.
22. Wood, C. (2013). Who Invented the Hackathon? URL: <https://www.govtech.com/data/who-invented-the-hackathon.html>.

The article was received by the editors 03.05.2023

The article is recommended for printing 18.05.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-14>

УДК 377.124

Хуан Тівень

здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

м. Харків, вул. Алчевських 29, Україна, 61022

htw21@163.com ORCID: 0009-0001-7252-4829

ШЛЯХИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ АКАДЕМІЧНО ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ КИТАЮ

Постановка проблеми. До кінця ХХ століття майже у всіх розвинених країнах світу сформувалося масове невдоволення сучасною освітою. Це стосувалося різних ланок та ступенів освіти, у тому числі й вищої. Вища школа критикувалась за те, що в ній превалювало домінування професійної підготовки на шкоду загальнокультурному розвитку, за низьку професійну мотивацію освітнього процесу в ЗВО, породжуючу пасивність студентів. Вища школа в Китаї часто залишає звичну технологію навчання, орієнтовану на середнього студента, прагнення до уніфікації студентів, до становлення конформної особистості. Одним із об'єктів критики є становище академічно обдарованих студентів. Непросто йдуть процеси розвитку творчих якостей майбутніх спеціалістів, які складають основу майбутньої продуктивної творчої діяльності. Навчання у ЗВО Китаю вимагає створення спеціальних умов для академічно обдарованих студентів, де його процес детермінується яскравою індивідуальністю.

Таким чином проблема навчання академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю є актуальною і вимагає невідкладного вирішення.

Мета статті – охарактеризувати шляхи організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю.

Матеріали і методи. Провідними методами дослідження у статті стали: аналіз та узагальнення та синтез наукової літератури для визначення шляхів організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю.

Результати дослідження. У процесі дослідження проблеми навчання академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю можна виділити наступні моменти:

- проблему виявлення академічно обдарованих студентів;
- наявність психологічно, педагогічно і методично підготовлених викладачів, їх мотиваційні установки та стимули в ході діяльності з академічно обдарованими студентами;
- технології роботи з академічно обдарованими студентами.

В процесі діяльності з виявлення здібних і академічно обдарованих студентів в ЗВО Китаю і учнів в середній загальноосвітній школі можливо йти у кількох напрямках:

Перший з них – діагностика здібностей у студентів, яких ми відносимо до академічно обдарованих.

Другий напрямок в дослідженні вчених, пов'язаний із знаходженням критеріїв обдарованості, заснований на трьох складових сферах особистості – когнітивної, емоційно-ефективної і психомоторної.

Якщо говорити саме про академічну обдарованість студентів ЗВО Китаю, то хотілось би отримати відповіді на п'ять питань:

- За якими критеріям необхідно відносити студентську молодь до академічно обдарованої?
- З якого віку необхідно починати роботу з обдарованими дітьми і молоддю?
- Які кращі форми роботи з академічно обдарованими студентами в ЗВО?
- Як потрібно заохочувати академічно обдарованих студентів в ЗВО?
- Що потрібно покращити з метою оптимізації роботи викладачів у ЗВО з академічно обдарованими студентами?

В якості основних джерел для аналізу цих питань ми використовуємо результати проведеного опитування серед викладачів школи мистецтв Сямінського університету Провінції Фуцзянь.

Охарактеризуємо декілька, на наш погляд, шляхів організації роботи з академічно обдарованими студентами в ЗВО Китаю.

Перший шлях – це розробка та створення сприятливого освітньо-розвивального середовища для академічно обдарованих здобувачів, тобто виведення академічно обдарованих студентів у відповідне освітнє середовище.

Другий шлях обґрунтований необхідністю створення у кожному закладі освіти відповідного освітнього середовища.

Третій шлях розвитку академічно обдарованих студентів заснований на чудових дидактичних знахідках вітчизняних та зарубіжних вчених.

Слід відмітити, що в одній статті важко вичерпати всі аспекти проблеми організації роботи з академічно обдарованими студентами в ЗВО Китаю. Не зважаючи на існування ряду академічних вузівських свобод, даний напрямок роботи у ЗВО потребує вдосконалення.

Висновки. Оптимізація діяльності колективів ЗВО Китаю в області роботи з академічно обдарованими студентами вимагає реалізації наступних заходів.

1. Оскільки основними вимогами до роботи з академічно обдарованими студентами, як і в будь-якій, розвиваючій здатності людини, діяльності, є: творчий характер діяльності, оптимальний рівень її проблеми та належна мотивація діяльності. Будь-які здібності не можуть існувати інакше, ніж в процесі їх використання і розвитку.

2. Для створення дійсно ефективних шляхів організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю, необхідно мати відповідний штат викладачів, які використовуватимуть в освітньому процесі спеціальні методики та прийоми, спрямовані на розвиток таких здобувачів освіти.

3. В освітньому просторі академічно обдарованих студентів має здійснюється індивідуальний, диференційований та особисто-діяльнісний підхід. Освітній процес орієнтований на особистість студента як мета і суб'єкт.

4. Науково обґрунтований шлях, оснований на відносно новій професійній діяльності викладачів, які працюють з академічно обдарованими студентами, що пропонують раніше всього вивчення закономірностей, що впливають на об'єкти та процеси в аналізованій сфері.

5. Організація роботи з академічно обдарованими студентами в ЗВО може бути успішною тільки при використанні можливостей освітнього середовища установи освіти.

Ключові слова: академічно обдарований студент, здібності особистості, технології роботи з академічно обдарованим студентом, заклад вищої освіти Китаю, освітнє середовище.

Як цитувати: Хуан Тівень. Шляхи організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 117-125. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-14>

In cites: Huang Tiwen. (2023). Ways of organizing the educational process of academically gifted students in higher education institutions of China. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 117-125. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-14> [in Ukrainian]

Постановка проблеми. До кінця ХХ століття майже у всіх розвинених країнах світу сформувалося масове невдоволення сучасною освітою. Це стосувалося різних ланок та ступенів освіти, у тому числі й вищої. Вища школа критикувалась за те, що в ній превалювало домінування професійної підготовки на шкоду загальнокультурному розвитку, за низьку професійну мотивацію освітнього процесу в ЗВО, породжуючу пасивність студентів. Вища школа в Китаї часто залишає звичну технологію навчання, орієнтовану на середнього студента, прагнення до уніфікації студентів, до становлення конформної особистості [6; 9].

Одним із об'єктів критики є становище академічно обдарованих студентів. Наприклад, нормативні документи Китаю номінально не виключають «Експрес-навчання», екстернат. Разом з цим, реально на практиці ніхто не хоче скористатися цими моделями організації навчання в ЗВО. Не дивлячись на широко розгорну-

ту індивідуалізацію, інтенсифікацію та комп'ютеризацію освітнього процесу, саме школа, а не ЗВО, впроваджує гаджети (планшети) замість звичних паперових носіїв інформації. Непросто йдуть процеси розвитку творчих якостей майбутніх спеціалістів, які складають основу майбутньої продуктивної творчої діяльності.

У середній школі прагнуть до якомога більше ранньої професійної спрямованості обдарованих учнів з точки зору розвитку її психологічної і професійної складової, до використання можливостей додаткової освіти, диференційованого навчання, впровадження індивідуально-типологічного підходу [11; 20]. В вищій же школі обдарований студент часто не може виявити свої можливості.

В зв'язку з цим можна констатувати відсутність належної наступності між середньою і вищою ланкою, коли порушується плавність, безперервність освітнього процесу. Навчання у ЗВО Китаю вимагає створення спеціальних

умов для академічно обдарованих студентів, де його процес детермінується яскравою індивідуальністю [14]. В педагогіці вважається реальним, якщо прискорення індивідуального розвитку здібного та обдарованого студента відбувається так інтенсивно, що навчання вимушено підлаштовуватися під цей унікальний процес і відповідно диференціюватися з врахуванням можливостей та бажань студента [3; 16].

Таким чином проблема навчання академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю є актуальною і вимагає невідкладного вирішення.

Аналіз актуальних досліджень. У процесі проведеного аналізу наукових робіт вчених визначено напрями роботи, за якими працювати дослідники у контексті визначеної проблеми:

- наукові підходи в роботі з обдарованими здобувачами освіти (М. Євтух; С. Науменко);
- особливості та специфіка підготовки педагогів до роботи із обдарованими здобувачами освіти (В. Алфімов, Д. Перепада, О. Музика, С. Науменко, Т. Чен);
- компаративіських аналіз щодо навчання академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти в різних країнах світу (С. Науменко, І. Полубоярина, Д. Дай, Г. Гонг, М. Кітано, Дж. Ванг, Б. Джанг).

Але розглянуті роботи не торкалися проблеми організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю.

Мета статті – охарактеризувати шляхи організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю.

Матеріали і методи. Провідними методами дослідження у статті стали: аналіз та узагальнення та синтез наукової літератури для визначення шляхів організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю.

Виклад матеріалу та основні результати. У процесі дослідження проблеми навчання академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю можна виділити наступні моменти:

- проблему виявлення академічно обдарованих студентів;
- наявність психологічно, педагогічно і методично підготовлених викладачів, їх мотиваційні установки та стимули в ході діяльності з академічно обдарованими студентами;
- технології роботи з академічно обдарованими студентами.

Проблема виявлення академічно обдарованих студентів

Як відомо, студенти відрізняються один від одного різним рівнем знань і умінь, ставленням до навчального предмету і майбутньої професії, здібностями. Тому проблема навчання академічно обдарованих та здібних студентів у вищій школі, пошук нових технологій та методик є на сьогоднішній день не менше актуальною, чим всі інші проблеми освіти.

В процесі діяльності з виявлення здібних і академічно обдарованих студентів в ЗВО Китаю і учнів в середній загальноосвітній школі можливо йти у кількох напрямках [7; 8].

Перший з них – діагностика здібностей у дітей, яких ми відносимо до академічно обдарованих.

Проблемам здібностей присвячені дослідження і публікації досить великої кількості вчених, як психологів та філософів так і педагогів. В загалом здібності – це індивідуальні особливості особистості, які є суб'єктивними умовами успішного здійснення певного ряду діяльності. У більшості досліджень здібності трактуються як індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої. Зазначається, що це не будь-які загальні, а лише ті, які дозволяють людині успішно виконувати якусь певну діяльність або багато видів діяльності. Трактуються здібностей передбачає, що їх носій швидко, глибоко і міцно опановує способами та прийомами деякої діяльності, що вимагає певних знань, навичок та вмінь. Рівні здібностей поряд з спрямованістю особистості та структурою її компетентностей є найважливішим суб'єктивним фактором досягнення вершин в професійній і науковій діяльності [2].

Психологи виділили властиві всім індивідуальні властивості:

- елементарні загальні здібності (глибокий кругозір, здатність до міркувань, уяві, емоційної пам'яті);
- елементарні часткові здібності становлять окремі властивості особистості та характеризують властиву не всім людям індивідуальну своєрідність на основі узагальнення елементарних психічних процесів (доброта, сміливість, винахідливість, емоційно-моторна стійкість);
- складні загальні здібності обумовлені соціально і властиві людям не в рівній мірі (здатність до праці, спілкування, мови, навчання і вихованню);

– складні часткові здібності (математичні, музичні тощо) – це динамічні здібності до конкретної спеціальної діяльності.

Наступні види здібностей – це *теоретичні та практичні*. Перші з цієї групи зумовлюють схильність людини до абстрактно-логічного мислення. Тут є також вміння ставити і успішно вирішувати теоретичні завдання. Вміння ставити і вирішувати практичні завдання в реальних життєвих ситуаціях становлять практичні здібності. Важливе значення мають *творчі здібності*, що проявляються в створенні людиною продуктів матеріальної і духовної культури, в нових ідеях, винаходах, відкриттях, тобто в процесі творчості в різних видах діяльності.

Звідси із поєднанням потенціалу та задатків до розвитку здібностей визначається рівень або ступінь обдарованості людини. У вітчизняній психології обдарованість в першу чергу визначає можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності. Разом з тим обдарованість розглядається як гіпертензивність людини до стимулів зовнішнього середовища та здатність їх перетворення на творчий продукт. Якщо це так, то педагогічна підтримка обдарованої людини полягає в розвитку:

а) здатності тонко вловлювати стимули буття;

б) можливості реагувати на них;

в) здатність використовувати події життєвого простору для особистісного зростання [13; 17; 19].

В принципі, як вважають фахівці Комітету по освіті США, обдарованість людини може бути встановлена лише фахівцями. Зазвичай серед параметрів розглядається наявність таких, як: особливі здібності, потенційні можливості щодо досягнення в одній або кількох галузях (інтелектуальні здібності, специфічні здібності до навчання, творче або продуктивне мислення, здібності в галузі мистецтва, психомоторні здібності, особливі фізичні дані і вмільсть) [1; 12; 15]. Для батьків і вихователів в дошкільному періоді розвитку важливо знати, що найбільш часті прояви обдарованості дитини – це рання мова і великий словниковий запас, надзвичайна уважність і ненаситна цікавість, відмінна пам'ять, підвищена пізнавальна активність, загострене почуття справедливості, яскрава уява, винахідливість, творчий підхід і наявність почуття гумору [10]. Пізніше в шкільному віці відзначається наявність інтелектуальних здібностей високого рівня, здатність до висування нестандартних ідей, захо-

пленість та креативність. В 1967 році Джон Гілфорд ввів поняття «дивергентне мислення», що відображає пізнавальну сторону креативності. Дивергентне мислення обдарованих людей виявляється тоді, коли проблема ще тільки повинна бути визначена і коли не існує заздалегідь передбаченого, встановленого та єдиного шляху її вирішення. Тут не може бути дії за алгоритмом, бо це творчий процес. Дослідник і його колеги виділили шістнадцять гіпотетичних інтелектуальних здібностей, що характеризують креативність: *швидкість* (кількість ідей, висунутих людиною за певний проміжок часу); *оригінальність мислення* (здатність продукувати ідеї, кращі від тривіальних, загальноприйнятих); *допитливість, особливий інтерес до проблем*, що не викликають допитливості у інших людей та деякі інші.

Другий напрямок в дослідженні вчених, пов'язаний із знаходженням критеріїв обдарованості, заснований на трьох складових сферах особистості – когнітивної, емоційно-ефективної і психомоторної. Серед цих складових виділяють базову складову – когнітивні характеристики особистості. Найбільш продуктивно для проектування освітнього процесу важливі рівні розвитку текучого інтелекту, який визначає швидкість навчання (швидкість формування нових когнітивних схем), що дозволяє вважати його контрольованим фактором при проектуванні індивідуальною освітньої траєкторії. Діагностика рівня розвитку текучого інтелекту проводиться за допомогою різноманітних тестів і методики «інтелектуальна лабільність». Додатково за допомогою тесту може бути вивчений рівень розвитку просторового інтелекту та рівень розвитку вербального інтелекту, рівень розвитку здібності до міркування. Для визначення рівня обдарованості психологи рекомендують також вивчати об'єм оперативної семантичної пам'яті, структуру пам'яті (наочно-образна, семантична, слухова, моторна тощо), рівні вербальної та невербальної креативності [5].

Для опису емоційно-ефективної сфери особистості академічно обдарованих студентів можна скористатися теорією конфлікт особистості. Психологи виділяють дві пари основних суперрис в особистості, які називають *інтроверсія – екстраверсія* і *нейротизм – стабільність*. Порівнюючи оцінки, які отримали респонденти в ході тестування даних рис, людей можливо розділити на чотири групи. Кожній з чотирьох груп науковці зіставляють певні риси особистості. Наприклад, екстраверту, стабіль-

ному лідеру властиві такі риси як веселість, безтурботність, поступливість, чуйність, балакучість, дружелюбність, товаристькість [5].

Для вимірювання виокремлених суперис особистості психологи розробили безліч опитувальників самооцінки, зокрема опитувальник IQ. До осіб с високою інтелектуальною обдарованістю були віднесено ті люди, які були виявлені за допомогою психометричних тестів (IQ>135- 140 одиниць).

Пізніше з'явилася «пентагональна імпліцитна теорія обдарованості», де ідентифікація особистості як обдарованої може бути можливою за умови, якщо її інтелектуальна діяльність відповідає п'яти критеріям, таким як:

- 1) перевага,
- 2) унікальність,
- 3) продуктивність,
- 4) демонстративність,
- 5) цінності.

Охарактеризовані в короткому огляді критерії і методики не дають стовідсоткової гарантії в визначенні обдарованості, оскільки необхідний аналіз комплексу критеріїв (показників). Зазвичай з точки зору освітньої практики вважається найважливішим виявлення індивідуально заданих, творчих потенціалностей особистості учня, які особливо яскраво представлені у обдарованих.

Неодмінно, що, поряд з поняттям здібних і обдарованих людей, ми можемо говорити про наявність у людини таланту або його геніальності. Як правило, це характеризує якісний рівень насамперед у розвитку здібностей [4]. *Талановитим* прийнято називати людину, у якої в наявності така сукупність здібностей, яка дозволяє отримати продукт діяльності, відмінний новизною, високою досконалістю і громадською значимістю. Вищу сходинку таланту, що дозволяє здійснювати важливі зрушення в тій або іншій сфері творчості, називають *геніальністю*. Таким чином, відмінність зазвичай проводиться за характером набутих продуктів діяльності.

Обдарований студент за оцінкою викладачів

Якщо говорити саме про академічну обдарованість студентів ЗВО Китаю, то хотілось би отримати відповіді на п'ять питань:

- За якими критеріям необхідно відносити студентську молодь до академічно обдарованої?
- З якого віку необхідно починати роботу з обдарованими дітьми і молоддю?
- Які кращі форми роботи з академічно обдарованими студентами в ЗВО?

- Як потрібно заохочувати академічно обдарованих студентів в ЗВО?
- Що потрібно покращити з метою оптимізації роботи викладачів у ЗВО з академічно обдарованими студентами?

В якості основних джерел для аналізу цих питань ми використовуємо результати проведеного опитування серед викладачів школи мистецтв Сяминського університету Провінції Фуцзянь.

Частина опитаних вважає, що талановитих студентів треба шукати ще у школі.

Значна частина опитаних зазначає, що шляхи організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю не можна поставити в один ряд із західними країнами, китайські вчені приділяють певну увагу музичній підготовці, пов'язаною з академічною освітою в коледжах та університетах, а також застосуванню музичних навичок у практиці. Наприклад, деякі дослідники поглиблено вивчали академічні здібності до викладання музики, особливо щодо конкретних музичних навичок [11; 14; 16; 19; 20].

Крім того, дослідники виділяють імпровізований акомпанемент та сольний спів із самоакомпанементом як важливі музичні навички для педагогів дошкільних закладів [1; 3; 9; 14; 18].

Більше того, вчені висувають припущення, що сольний спів із самоакомпанементом є незамінною навичкою у викладанні музики, а також необхідною та основною професійною навичкою для педагогів освіти. Рівень цієї навички, що демонструється педагогами, безпосередньо впливає на результат та якість викладання музики у їхньому класі [12; 13; 15; 17]. Вміння сольного співу із самоакомпанементом є особливо важливою ланкою у набутті навичок для розвитку шляхів організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю.

Багато дослідників вважають, що перераховані академічні музичні здібності – особливо навички гри на фортепіано [10; 11; 20].

Доведено в процесі дослідження, що академічно обдарований студент у професійно-педагогічній діяльності – це особистість, структуру якої складають когнітивний, комунікативний, особистісно-творчий, емоційний та етичний компоненти. Їхнє цілеспрямоване поетапне формування можливе, на наш погляд, на основі технологій творчої взаємодії, контекстного та продуктивного навчання.

Саме педагогічна система стає основою для розробки технології, яка визначає структуру та

зміст навчально-пізнавальної діяльності студентів. Отже, педагогічна технологія як проект визначає послідовність, способи, форми навчальної організації, чітко сплановану послідовну педагогічну діяльність, яка організується на вирішення цілей і завдань освіти, саме у розвитку особистості кожного академічно обдарованого студента.

Технологія навчання є впорядкованою діяльністю педагога і передбачає певні дії. Навчально-пізнавальний процес буде успішним при системному поєднанні та взаємодії педагогічних впливів, методів та організованих педагогом форм навчання, спрямованих на здобувачів, які є активними учасниками даного процесу. Вибір технології навчання визначає перелік педагогічних дій та програми навчальних дій.

Основна функція педагогічних технологій спрямована на реалізацію цілей освіти та особистісний розвиток. Звідси принцип цілісності технології передбачає закономірність розвитку технологічної системи: інваріантна структурна складова за взаємозв'язку всіх її складових елементів. Не менше важливим принципом технології є організація варіативно-особистісного процесу навчання, адаптованого під особистісні особливості здобувача [12].

Криза системи освіти свідчить про розрив між різко зміненими умовами життя та системою освіти, її цільовими орієнтирами, видами діяльності, змістовною основою та технологічним процесом навчання. При реалізації технології навчання передбачається діяльнісний підхід освіти, коли за допомогою системи навчальних дій досягаються знання, які здобуваються шляхом свідомого їх осмислення майбутніми педагогами та надають напрямний вплив на професійної орієнтації та вироблення життєвої стратегії. Так, технологія професійного навчання спрямована на організацію такого освітнього простору, в якому особистість майбутнього педагога виробляє дисциплінованість, вольові якості, інтерес до обраної професії. Технологія професійної освіти визначається як вид соціокультурної діяльності, за якої особистістю освоюються професійні дії, що сприяють особистісному становленню майбутнього педагога та розвитку в нього здібностей, що допомагають йому здійснювати взаємодію з іншими.

Виходячи з сучасних технологічних моделей навчання, провідними основним мето-

дологічним принципам побудови навчання є: принцип гуманізації, принцип навчання та принцип особистісно орієнтованого навчання.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки.

Оптимізація діяльності колективів ЗВО Китаю в області роботи з академічно обдарованими студентами вимагає реалізації наступних заходів для реалізації шляхів організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю.

1. Оскільки основними вимогами до роботи з академічно обдарованими студентами, як і в будь-якій, розвиваючій здатності людини, діяльності, є: творчий характер діяльності, оптимальний рівень її проблеми та належна мотивація діяльності. Будь-які здібності не можуть існувати інакше, ніж в процесі їх використання і розвитку.

2. Для створення дійсно ефективних шляхів організації освітнього процесу академічно обдарованих студентів в закладах вищої освіти Китаю, необхідно мати відповідний штат викладачів, які використовуватимуть в освітньому процесі спеціальні методики та прийоми, спрямовані на розвиток таких здобувачів освіти.

3. В освітньому просторі академічно обдарованих студентів має здійснюється індивідуальний, диференційований та особисто-діяльнісний підхід. Освітній процес орієнтований на особистість студента як мета і суб'єкт.

4. Науково обґрунтований шлях, оснований на відносно новій професійній діяльності викладачів, які працюють з академічно обдарованими студентами, що пропонують раніше всього вивчення закономірностей, що впливають на об'єкти та процеси в аналізованій сфері.

5. Організація роботи з академічно обдарованими студентами в ЗВО може бути успішною тільки при використанні можливостей освітнього середовища установи освіти.

На жаль, доводиться констатувати, що в той час як у сфері дошкільної, професійно-технічної, середньої спеціальної та загальної середньої освіти є системні дослідження з розвитку особистості обдарованих учнів, в сфері вищої освіти Китаю таких системних досліджень практично немає. Це, в свою чергу, не забезпечує безперервного особистісного розвитку особистості обдарованих дітей та молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алфімов В. М., Перепадя Д. О. Особливості підготовки вчителів до роботи із обдарованими дітьми у КНР. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. Т. 97. №. 4. С. 6–16.

2. Євтух М. Б. Обдарованість: підходи до з'ясування сутності. *Педагогічний альманах*. 2017. №. 36. С. 10–19.
3. Музика О. О. Аксіогенез і розвиток самоефективності студентів із ознаками обдарованості. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 6. №. 16. С. 181–192.
4. Науменко С. С. Витоки ідеї навчання і виховання обдарованих дітей у Китаї. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2021. №. 50. С. 136–143.
5. Науменко С. С. Педагогічний вимір поняття обдарованості у КНР. Науковий журнал Причорноморського науково-дослідного інститут економіки та інновацій. Серія: «Інноваційна педагогіка». 2021. Вип. 35. С. 40–44.
6. Науменко С. С. Спеціалізовані навчальні заклади для обдарованих дітей КНР. 2021. 126.
7. Перепадя Д. О. Стимули розвитку обдарованості дітей у Китаї. 2013. 136.
8. Полубоярина І. І. Музична обдарованість у працях зарубіжних дослідників. *Professional Art Education*. 2020. Vol. 1(1). P. 17–22.
9. Чен Т. Порівняння характеристик формальної і неформальної освіти. *Вісник Нанкінського педагогічного університету*. 2016. № 3. С. 12–16
10. Чжан М. Наукове розуміння статусу і ролі неформальної та додаткової освіти. *Китайський академічний журнал освіти*. 2010. № 3. С. 11–15.
11. Dai D.Y., Steenbergen-Hu S. Special class for the gifted young: A 34-year experimentation with early college entrance programs in China. *Roeper Review*, 2015. № 37. P. 9–18.
12. Dai D.Y., Steenbergen-Hu S., Yang Y. Gifted education in Mainland China: How it serves a national interest and where it falls short. *Gifted education in Asia: Problems and prospects*. Charlotte NC: Information Age Publishing, 2016. P. 51–76.
13. Gong H., Lei J. The progress and enlightenment of psychological researches on supernormal children. *A Journal of Modern Special Education*, 2015. № 4. P. 23–29.
14. Jia Q., Ericson D. P. Equity and access to higher education in China: Lessons from Hunan province for university admissions policy. *International Journal of Educational Development*. 2017. Т. 52. С. 97–110.
15. Kitano M. K. Issues in research on Asian American gifted students. *Special Populations in Gifted Education*. Routledge, 2021. С. 3–25.
16. KPMG. Education in China. URL: <https://www.kpmg.de/docs/Education-inChina-201011.pdf> (дата звернення 06.01.2023).
17. Rimm S. B., Siegle D., Davis G. A. Education of the gifted and talented. – Boston, MA : Pearson, 2018. С. 233–236.
18. Tran H. N. et al. Principal Leadership and Teacher Professional Development in a Vietnamese High School for Gifted Students: Perspectives into Practice. *European Journal of Educational Research*. 2021. Т. 10. №. 4. С. 1839–1851.
19. Wang J., He J. Innovative perspectives and scientific nurturing of talents – a brief introduction to the gifted education of Beijing no.8 high school. *Education of Innovative Talents*, 2013. P. 28–31.
20. Zhang B., Li J., Xu C. The developmental differences of problem solving ability between intellectually-gifted and intellectually-average children aged from 11-14 years old. *Acta Psychologica Sinica*, 2014. № 46. P. 1823–1834.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2023

Стаття рекомендована до друку 18.05.2023

Huang Tiwen

recipient of the third educational and scientific level of higher education

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

St. Alchevsky, 29, Kharkiv, Ukraine, 61022

htw21@163.com ORCID: 0009-0001-7252-4829

WAYS OF ORGANIZING THE EDUCATIONAL PROCESS OF ACADEMICALLY GIFTED STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF CHINA

By the end of the 20th century, mass dissatisfaction with modern education was formed in almost all developed countries of the world. This concerned various branches and levels of education, including higher education. The higher school was criticized for the fact that it was dominated by professional training to the detriment of general cultural development, for the low professional motivation of the educational process in higher education, which creates passivity of students. The higher school in China often abandons the usual teaching technology, focused on the average student, striving for the unification of students, for the formation of a conforming personality. One of the objects of criticism is the situation of academically gifted students. It is not easy to develop the creative qualities of future specialists, which form the basis of future productive creative activity. Studying in higher education institutions of China requires

the creation of special conditions for academically gifted students, where the process is determined by a bright individuality.

Thus, the problem of training academically gifted students in Chinese higher education institutions is urgent and requires an urgent solution.

The purpose of the article is to describe ways of organizing the educational process of academically gifted students in higher education institutions of China.

Materials and methods. Among the research methods used, the following were decisive: analysis and generalization of scientific and methodical sources for the theoretical justification of the highlighted problem, modeling, synthesis of the obtained data.

Results of the research. In the process of researching the problem of teaching academically gifted students in higher education institutions of China, the following points can be highlighted:

- the problem of identifying academically gifted students;
- presence of psychologically, pedagogically and methodically trained teachers, their motivational attitudes and incentives in the course of activities with academically gifted students;
- technologies for working with academically gifted students.

In the process of identifying capable and academically gifted students in Chinese higher education institutions and students in secondary comprehensive schools, it is possible to go in several directions:

The first of them is the diagnosis of the abilities of students whom we classify as academically gifted.

The second direction in the research of scientists, related to finding the criteria of giftedness, is based on three component spheres of personality - cognitive, emotional-effective and psychomotor.

If we talk specifically about the academic giftedness of students of higher education institutions in China, we would like to receive answers to five questions:

- What criteria should be used to classify student youth as academically gifted?
- At what age is it necessary to start working with gifted children and youth?
- What are the best forms of working with academically gifted students in higher education institutions?
- How should academically gifted students be encouraged in higher education institutions?
- What needs to be improved in order to optimize the work of teachers in higher education institutions with academically gifted students?

As the main sources for the analysis of these questions, we use the results of a survey conducted among the teachers of the School of Arts of Xiamen University of Fujian Province.

Let us describe, without pretending to be complete, several ways to optimize work with academically gifted students in Chinese higher education institutions.

The first way is the creation of so-called “incubators for the academically gifted”, that is, the introduction of academically gifted students into an appropriate educational environment.

The second way is justified by the need to create an appropriate educational environment in each educational institution.

The third way of development of academically gifted students is based on the excellent didactic findings of domestic and foreign scientists.

It should be noted that it is difficult to cover all aspects of the problem of organizing work with academically gifted students in Chinese higher education institutions in one article. Despite the existence of a number of academic university freedoms, this direction of work in higher education institutions needs improvement.

Conclusions. Optimizing the activities of Chinese higher education institutions in the field of working with academically gifted students requires the implementation of the following measures.

1. Since the main requirements for working with academically gifted students, as in any activity that develops a person’s ability, are: the creative nature of the activity, the optimal level of its problem and proper motivation of the activity. Any abilities cannot exist otherwise than in the process of their use and development.

2. To optimize this type of higher education activity, it is necessary to have psychologically and pedagogically trained teachers who themselves have highly developed creative abilities, possess modern methods and techniques for diagnosing academic giftedness, use modern personality-developing methods and training tools, and are able to stimulate the development of abilities through motivation, which develops these abilities.

3. In the educational process of personality development of academically gifted students, an individual, differentiated and personal-activity approach should be implemented. The educational process is focused on the personality of the student as a goal and subject.

4. Haykov’s well-grounded path, based on the relatively new professional activity of teachers who work with academically gifted students, offering first of all the study of regularities affecting objects and processes in the analyzed field.

5. The organization of work with academically gifted students in higher education institutions can be successful only when using the opportunities of the educational environment of the educational institution.

Key words: *academically gifted student, personality abilities, technologies for working with academically gifted students, Chinese higher education institution, educational environment.*

REFERENCES

1. Alfimov, V. M. & Perepadia, D. O. (2020). Peculiarities of training teachers to work with gifted children in the People's Republic of China. *Spirituality of the individual: methodology, theory and practice*. 97, 4. 6-16. [in Ukrainian].
2. Ievtukh, M. B. (2017). Giftedness: approaches to finding out the essence. *Pedagogical almanac*. 36. 10-19. [in Ukrainian].
3. Muzyka, O. O. (2017). Axiogenesis and the development of self-efficacy of students with signs of giftedness. *Actual problems of psychology: Collection of scientific works of the Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 6, 16. 181-192. [in Ukrainian].
4. Naumenko, S. S. (2021). Origins of the idea of education and upbringing of gifted children in China. *Theory and methodology of education and upbringing*. 50. 136-143. [in Ukrainian].
5. Naumenko, S. S. (2021). Pedagogical dimension of the concept of giftedness in the People's Republic of China. *Scientific journal of the Black Sea Research Institute of Economics and Innovation. Series: "Innovative pedagogy"*. 35. 40-44. [in Ukrainian].
6. Naumenko, S. S. (2021). Specialized educational institutions for gifted children of the People's Republic of China. [in Ukrainian].
7. Perepadia, D. O. (2013). Stimuli for the development of giftedness in children in China. [in Ukrainian].
8. Poluboiaryna, I. I. (2020). Musical giftedness in the works of foreign researchers. *Professional Art Education*. 1(1). 17-22. [in Ukrainian].
9. Chen T. (2016). Comparison of the characteristics of formal and informal education. *Bulletin of Nanjing Pedagogical University*. 3. 12-16. [in Ukrainian].
10. Chzhan M. (2013). Scientific understanding of the status and role of non-formal and additional education. *Chinese Academic Journal of Education*. 3. 11-15. [in Ukrainian].
11. Dai, D.Y. & Steenbergen-Hu S. (2015). Special class for the gifted young: A 34-year experimentation with early college entrance programs in China. *Roeper Review*. 37, 9-18.
12. Dai, D.Y., Steenbergen-Hu, S. & Yang, Y. (2016). Gifted education in Mainland China: How it serves a national interest and where it falls short. Gifted education in Asia: Problems and prospects. Charlotte NC. *Information Age Publishing*. 51-76.
13. Gong, H. & Lei, J. (2015). The progress and enlightenment of psychological researches on supernormal children. *A Journal of Modern Special Education*. 4. 23-29.
14. Jia, Q. & Ericson D. P. (2017). Equity and access to higher education in China: Lessons from Hunan province for university admissions policy. *International Journal of Educational Development*. 52. 97-110.
15. Kitano, M. K. (2021). Issues in research on Asian American gifted students. *Special Populations in Gifted Education*. 3-25.
16. KPMG. Education in China. URL: <https://www.kpmg.de/docs/Education-inChina-201011.pdf> (дата звернення 06.01.2023).
17. Rimm, S. B., Siegle, D. & Davis, G. A. (2018). Education of the gifted and talented. Boston. 233-236.
18. Tran, H. N. et al. (2021). Principal Leadership and Teacher Professional Development in a Vietnamese High School for Gifted Students: Perspectives into Practice. *European Journal of Educational Research*. 10, 4. 1839-1851.
19. Wang, J. & He J. (2013). Innovative perspectives and scientific nurturing of talents – a brief introduction to the gifted education of Beijing no.8 high school. *Education of Innovative Talents*. 28-31.
20. Zhang, B., Li, J. & Xu, C. (2014). The developmental differences of problem solving ability between intellectually-gifted and intellectually-average children aged from 11-14 years old. *Acta Psychologica Sinica*, 46. 1823-1834.

The article was received by the editors 05.05.2023

The article is recommended for printing 18.05.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-15>
УДК 373.31.018.316

Ярослава Василівна Шведова

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки¹
shvedova@karazin.ua ORCID ID: 0000-0001-9592-3032

Єлизавета Сергіївна Сидоренко

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
філософського факультету¹
ха13121193@student.karazin.ua ORCID ID: 0009-0000-7081-2205

¹*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*
майдан Свободи 4, Харків, Україна, 61022

УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ПРИ ДИСТАНЦІЙНОМУ НАВЧАННІ

Розвиток навичок соціальної взаємодії є важливим у молодшому шкільному віці, оскільки вміння співпрацювати, спілкуватися, контролювати та виражати свої почуття, йти на компроміси, долати труднощі тощо є запорукою для подальшої реалізації особистості у житті. Нажаль, у сучасних реаліях, у зв'язку з воєнним станом, молодші школярі більшості регіонів України, не мають можливості перебувати у щоденному «живому» спілкуванні з однолітками та вчителями, де активно розвиваються навички соціальної взаємодії.

Дистанційний формат навчання з он-лайн уроками висуває ряд педагогічних та психологічних проблем, пов'язаних зі зниженням ефективності взаємодії між вчителями та учнями, учнями між собою, що негативно відображається на розвитку навичок соціальної взаємодії. У цьому контексті виникають нові виклики для педагогів (а також і для батьків). Зокрема, важливо забезпечити необхідну підтримку та мотивацію учням, сприяти розвитку їх соціальних навичок та вмінь, забезпечити можливість для взаємодії з однокласниками та вчителем в онлайн-режимі. Для розв'язання цих проблем, необхідно використовувати сучасні методи та технології, зокрема, використовувати інтерактивні форми роботи, дистанційні ігри та завдання, ефективно використовувати відеоконференції для організації колективної роботи та дискусій з учнями тощо. Дистанційне навчання, попри недоліки, які притаманні йому, за умов врахування низки педагогічних умов, може стати доволі ефективним інструментом у розвитку навичок соціальної взаємодії молодших школярів.

Метою даної роботи є дослідження соціальної взаємодії учнів молодших класів в процесі дистанційного навчання з подальшим виокремленням на цій основі умов для збільшення її ефективності.

З метою дослідження соціальної взаємодії учнів молодших класів нами була створена Google Form, яка містила 9 основних питань. В опитуванні взяло участь 47 учнів молодшої школи. Питання були сформульовані так, щоб діти, виходячи з власної думки, могли відповісти на них самостійно, без допомоги та впливу дорослих. Аналіз результатів опитування молодших школярів підтверджують потребу у цілеспрямованому розвитку у них навичок соціальної взаємодії в процесі дистанційного навчання. Ефективність розвитку навичок соціальної взаємодії в процесі дистанційного навчання, на нашу думку, пов'язана із дотриманням наступних педагогічних умов: розробка індивідуальних завдань, залучення учнів до проектної діяльності, спрямованих на розвиток особистісних та соціальних якостей; використання інтерактивних методів навчання, які допомагають учням розвивати емоційний і соціальний інтелект, навички співпраці та кооперації, критичне мислення, аналітичні здібності та вміння аргументувати свої погляди; створення можливостей для самостійної роботи, яка дозволяє учням розвивати свої творчі та лідерські здібності; включення учнів у проекти зі співпраці та взаємодії зі спільнотами, наприклад, захисту довкілля, благоустрою шкільної території тощо; застосування різноманітних методів розвитку моральної та етичної свідомості, в тому числі, етичних бесід, використання ролевих ігор, етичних історій та казок; використання методів та прийомів для

зацікавлення учнів та підтримки їх активності під час проведення уроків в онлайн режимі (онлайн-ігри, дистанційні екскурсії тощо); створення сприятливого психологічного клімату, надання учням молодших класів можливості для самовираження та саморозвитку; використання індивідуального підходу, врахування особистісних потреб та можливостей учнів; організація взаємодії педагогів з батьками з метою розкриття можливостей та обмежень дистанційного навчання, підвищення мотивації до виховання дітей, допомоги у створенні сприятливих умов для навчання; співпраця з іншими педагогами та фахівцями, які мають досвід роботи з учнями молодших класів під час дистанційного навчання з метою обміну досвідом; систематичний моніторинг та оцінювання результатів навчально-виховної діяльності.

Ключові слова: соціальна взаємодія, умови, дистанційне навчання, учні молодших класів.

Як цитувати: Шведова Я.В., Сидоренко Є.С. Умови ефективної соціальної взаємодії учнів молодших класів при дистанційному навчанні. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023. № 52, С. 126-137. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-15>

In cites: Shvedova, Y., Sydorenko, E. (2023). Conditions of effective social interaction of students of younger classes during distance learning. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 126-137. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-15> [in Ukrainian]

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.

Проблема соціальної взаємодії учнів молодших класів під час дистанційного навчання, спричиненого воєнним станом, звучить особливо гостро, оскільки міжособистісна взаємодія з однолітками та вчителем є необхідним важелем для їх психічного та соціального розвитку.

Дистанційний формат навчання з он-лайн уроками висуває ряд педагогічних та психологічних проблем, пов'язаних зі зниженням ефективності взаємодії між вчителем та учнями, учнями між собою, що негативно відображається на соціалізації молодших школярів, на розвитку їх особистісних та соціальних якостей. У цьому контексті виникають нові виклики для педагогів (а також і для батьків). Зокрема, важливо забезпечити необхідну підтримку та мотивацію учням, сприяти розвитку їх соціальних навичок та вмінь, забезпечити можливість для взаємодії з однокласниками та вчителем в онлайн-режимі. Для розв'язання цих проблем, необхідно використовувати сучасні методи та технології, зокрема, використовувати інтерактивні форми роботи, дистанційні ігри та завдання, ефективно використовувати відеоконференції для організації колективної роботи та дискусій з учнями тощо.

Аналіз основних досліджень та публікацій.

Чисельність наукових публікацій, які стосуються проблем соціальної взаємодії учнів під час дистанційного навчання, ефективних умов соціалізації, питань виховання особистості, формування особистісних якостей та соціальної відповідальності в останні роки зростає, що на світовому рівні було обумовлено пандемією COVID-19, а рівні нашої країни – воєнним станом (Н. Бібік, Т. Павлова, О. Гончаренко, М. Лисенко, О. Лиховид, О. Гнатюк, О. Штихалюк, А. Пітюк, І. Юхно,

N. Simon, D. Starling, T. Anderson, M. Barbour, T. Reeves, C. Juwah, K. MacCallum, M. Lai тощо). Так, А. Пітюк досліджує можливості дистанційного навчання для покращення соціальної взаємодії учнів [9, с.92-98]. У праці М. Лисенко та О. Лиховид виявлено, що використання інтерактивних технологій може сприяти покращенню якості соціальної взаємодії учнів [8, с.86-101].

У своїй роботі «Social Interaction in Self-paced Distance Education» Terry Anderson та інші автори досліджували взаємодію студентів у дистанційному навчанні та встановили, що соціальна взаємодія має важливе значення для підтримки мотивації, надання зворотного зв'язку, підтримки та почуття належності [10, с.1-13].

Дослідження Tian Luo та Shijuan Liu «Social presence in a web-based asynchronous course in teacher education» підтверджує важливість соціальної присутності у веб-основаному асинхронному курсі навчання вчителів. Результати показали, що підвищення соціальної присутності сприяє покращенню ефективності та задоволеності навчанням [19, с.75-102]. У роботі М. Leslie Rourke та Terry Anderson «Synchronous and asynchronous communication in distance learning: A review of the literature» висвітлено різницю між синхронним та асинхронним навчанням. Результати показали, що синхронні засоби спілкування, такі як відеоконференції та чати, можуть забезпечити більш високу ступінь соціальної взаємодії [20, с.1-6].

У дослідженні «Online Learning and Teaching in K-12 Settings: A Review of Open Access Literature» М. Barbour, T. Reeves та інших було проаналізовано публікації, присвячені дистанційному навчанню у молодших класах [11,

с.133-156]. Результати показали, що важливим чинником успішного дистанційного навчання є створення можливостей для соціальної взаємодії між учнями.

У статті «Social Interaction and the Role of Technology in Distance Learning» (2018) автори Rachel A. Mannen та Sandra L. Robinson зазначають, що соціальна взаємодія є ключовою для академічного успіху та задоволення учнів в дистанційному навчанні [15, с.1-22]. Також, у статті «Creating Effective Collaborative Learning Groups in an Online Environment» автори Faye Lesht та Marilyn Warschauer наголошують на важливості створення можливостей для співпраці та взаємодії між учнями для досягнення найкращих результатів [14, с.26-39].

У статті «Social Interactions in Online Education: A Review and Synthesis» автори Jennifer Richardson та Karen Swan зазначають, що важливо розробляти інтерактивні засоби та стратегії, які сприяють соціальній взаємодії між учнями у дистанційному навчанні. Вони також підкреслюють, що учні, які мають можливість спілкуватися зі своїми однолітками та вчителями, відчують більшу підтримку, мотивацію та задоволення від навчання [19, с.75-102]. У статті «Facilitating Social Presence in Online Learning: Interaction Affordances and Cognitive Antecedents» автори Charles Juwah та інші досліджують різні аспекти соціальної присутності у дистанційному навчанні та наголошують на важливості створення можливостей для взаємодії між учнями та вчителями в онлайн-середовищі [13, с.1-15]. Дослідники стверджують, що соціальна присутність є ключовим чинником для ефективного дистанційного навчання у молодших класах, оскільки вона сприяє створенню атмосфери взаємодії та співпраці між учнями та вчителем.

Nicole A. Simon та D. Denee' Starling у статті «Best practices in online teaching strategies for K-12 teachers» також наголошують на важливості соціальної взаємодії у дистанційному навчанні. Вони рекомендують вчителям створювати можливості для співпраці та взаємодії між учнями в онлайн-середовищі, зокрема за допомогою віртуальних форумів, спільної роботи в групах та використання інших інтерактивних інструментів [22, с.2-13].

Stephanie Sawthon та Carrie Lou Garberoglio з'ясували, що соціальна взаємодія в дистанційному навчанні має особливу важливість для успішності учнів зі слуховими порушен-

нями [12, с.352-368]. Вони наголошують на важливості створення можливостей для взаємодії між учнями та вчителями, а також використанні інтерактивних інструментів для підтримки соціальної взаємодії. Також було виявлено, що використання відеоконференцій та інших інструментів з візуальною та аудіальною зв'язком може значно сприяти покращенню соціальної присутності в онлайн-середовищі.

Отже, інформаційні технології дозволяють частково вирішити проблему розвитку навичок соціальної взаємодії учнів молодших класів в умовах дистанційного навчання. Проте, відсутність прямого спілкування між вчителем та учнем, як переконані більшість дослідників, може призвести до зниження мотивації та погіршення якості навчання, знизити рівень соціалізації учнів, їхню здатність до співпраці та комунікації з оточуючими людьми, а також збільшити залежність від технологій та електроніки.

Таким чином, постає необхідність в обґрунтуванні умов ефективної соціальної взаємодії учнів молодших класів в процесі дистанційного навчання

Метою даної роботи є дослідження соціальної взаємодії учнів молодших класів в процесі дистанційного навчання з подальшим виокремленням на цій основі умов для збільшення її ефективності.

Для досягнення поставленої мети були використані такі **методи дослідження**: аналіз та узагальнення наукової літератури, опитування учнів молодших класів за допомогою розробленої анкети у Google Form (всього 47 осіб), аналіз отриманих результатів, а також експериментальні методи.

Результати. З метою дослідження соціальної взаємодії учнів молодших класів нами була створена Google форма, яка містила 9 основних питань. В опитуванні взяло участь 47 учнів (32 учня 3-го класу Балаклійського ліцею №5, 2 учня 2-го класу Балаклійського ліцею №5, 5 учнів 4-го класу Балаклійського ліцею №3 та 8 учнів 3-го класу Холмківської початкової школи).

На питання «Як часто ти спілкуєшся зі своїм вчителем/вчителями під час дистанційного навчання?» було отримано наступні відповіді (рис.1).

Кожного дня спілкуються із вчителем 28% опитуваних, 44% - кілька разів на тиждень. Це може свідчити про те, що учні актив-

Рис. 1. Розподіл відповідей на питання «Як часто ти спілкуєшся зі своїм вчителем/вчителями під час дистанційного навчання?»

Fig. 1. Distribution of answers to question «How often do you communicate with your teacher/ teachers during distance learning?»

но залучаються до дистанційного навчання та взаємодіють зі своїми вчителями. Але, на жаль, 12% учнів спілкуються зі своїм вчителем зрідка, 8% відповіли - «ніколи», що може свідчити про проблеми зі зв'язком між учнями та вчителями, а також про недостатню увагу до учнів з боку вчителів. Така ситуація, звісно, впливає на якість навчання та формування навичок соціальної взаємодії учнів, тому важливо знайти способи покращення комунікації.

На рис. 2. відображено розподіл відповідей учнів молодших класів щодо використання засобів комунікації для зв'язку зі своїм вчителем під час дистанційного навчання.

Засоби комунікації, які використовують учні молодших класів для зв'язку зі своїм вчителем під час дистанційного навчання, можуть впливати на формування їх особистісних якостей та соціальної відповідальності. Згідно з опитуванням, більшість учнів використовують

чат/повідомлення (50%) та відеоконференції (43,3%), що свідчить про важливість візуальної та аудіо комунікації під час дистанційного навчання.

Наступне питання було спрямоване на з'ясування того, як часто застосовуються на он-лайн уроках інтерактивні методи навчання та використовується відео, анімація, ігри тощо (рис.3). Відомо, що інтерактивні методи навчання вчать взаємодіяти, формують навички роботи в команді, розвивають комунікативні та лідерські якості, тож надзвичайно ефективні для розвитку навичок соціальної взаємодії молодших школярів.

Як видно з рис. 3. відповіли «так, регулярно» 10% учнів молодших класів, 55% - «час від часу», 25% опитуваних вказали «ні не використовуються», а ще 10% не змогли дати відповідь. З цих даних можна зробити висновок про недостатність використання інтерактивних методів навчання. Вчителям

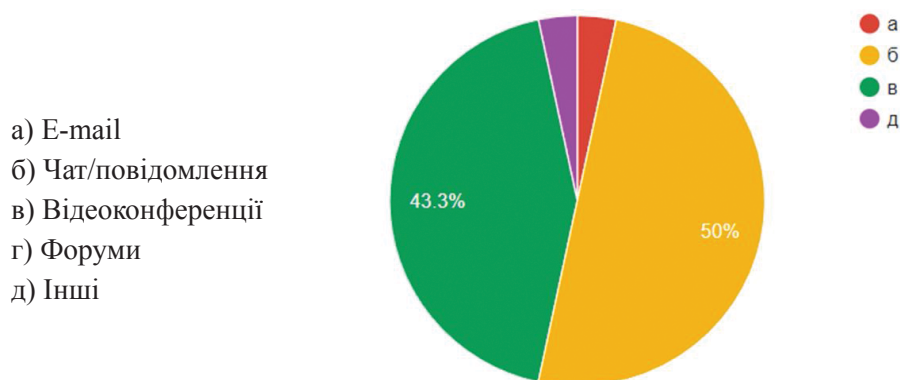

Рис. 2. Розподіл відповідей на питання «Які засоби комунікації ти використовуєш для зв'язку зі своїм вчителем під час дистанційного навчання?»

Fig. 2. Distribution of answers to question «What means of communication do you use to communicate with your teacher during distance learning?»

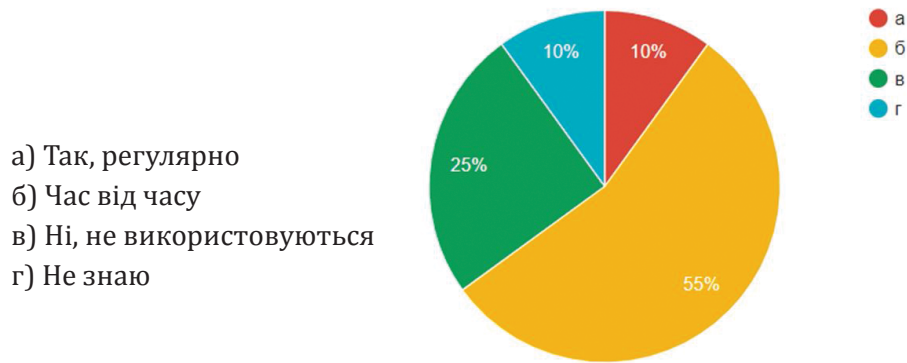

Рис. 3. Розподіл відповідей на питання «Як часто застосовуються обговорення в парах, групах, розігрування ситуацій за ролями та використовується відео, анімація, ігри тощо під час дистанційного навчання?»

Fig. 3. Distribution of answers to the question «How often are discussions in pairs, groups, role-plays, videos, animations, games, etc. used during distance learning?»

молодших класів потрібно враховувати, що взаємодія учнів на он-лайн-уроках з іншими учнями та вчителем – це можливість прокачати навички соціальної взаємодії, навчитися спільно обговорювати і знаходити рішення проблем, поважати точку зору іншого, брати відповідальність за результат своєї діяльності.

На рис. 4. представлено результати відповідей на питання «Як ти оцінюєш свою навчальну мотивацію під час дистанційного навчання?»

Згідно з результатами аналізу відповідей на вищезазначене питання (рис.4), більшість учнів молодших класів оцінюють свою початкову мотивацію під час дистанційного навчання як середню (39,1%). Також, 30,4% учнів відповіли, що їхня мотивація є низькою, тоді як 8,7% відповіли, що їхня мотивація є високою. Більшість учнів (21,7%) не впевнені в тому, як оцінити свою мотивацію до навчання. Ці дані можуть свідчити про необхідність розроблення ефективних стратегії по забезпеченню до-

статнього рівня мотивації учнів. Використання інтерактивних методів навчання може бути однією з умовою для збільшення навчальної мотивації учнів. Також важливо враховувати соціальну відповідальність учнів, їхню дисципліну та самодисципліну під час дистанційного навчання, що є необхідною умовою для досягнення успіху у навчанні.

Розподіл відповідей на питання «Як часто ти спілкуєшся з однолітками в онлайн форматі?» представлено на рис.5.

Аналіз відповідей показує, що більшість учнів молодших класів спілкуються з однолітками в онлайн форматі кожен день або кілька разів на тиждень. Це може мати позитивний вплив на формування навичок соціальної взаємодії, оскільки спілкування з однолітками розвиває комунікативні навички, вчить емпатії та взаєморозумінню, формує соціальну відповідальність. Крім того, комунікація з однокласниками допомагає підвищити мотивацію до навчання, оскільки учні обговорюють навчання з іншими дітьми. Однак, важливо врахо-

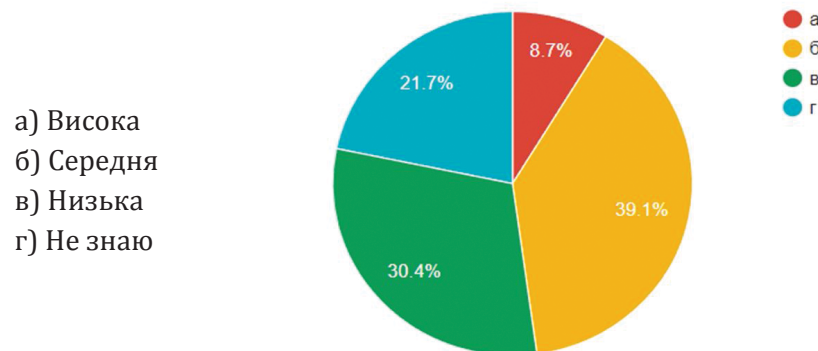

Рис. 4. Розподіл відповідей на питання «Як ти оцінюєш свою навчальну мотивацію під час дистанційного навчання?»

Fig.4. Distribution of answers to the question “How do you rate your motivation to study during distance learning?”

- а) Кожного дня
- б) Кілька разів на тиждень
- в) Зрідка
- г) Ніколи
- д) Не знаю

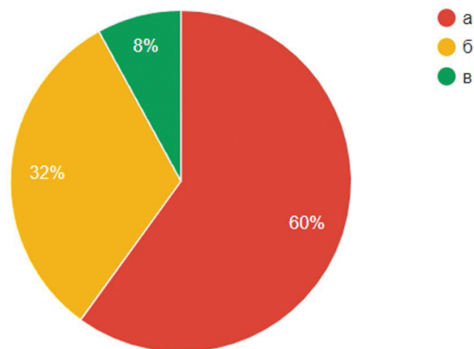

Рис.5. Розподіл відповідей на питання «Як часто ти спілкуєшся з однолітками в онлайн форматі?»

Fig. 5. Distribution of answers to the question «How often do you communicate with your peers online?»

увати, що спілкування в онлайн форматі не може повністю замінити реальне спілкування. Учні повинні мати можливість спілкуватися із своїми однолітками в реальному житті, щоб розвивати соціальні навички і взаємодію з іншими людьми в реальному світі. Також важливо контролювати час, який учні проводять в онлайн форматі, оскільки довге перебування за комп'ютером може мати негативний вплив на здоров'я.

На питання «Як часто ти спілкуєшся з однолітками в реальності?» ми отримали відповіді, які представлені на рис.6. Це питання є важливим для аналізу проблеми розвитку навичок соціальної взаємодії у молодших школярів.

Результати показали, що 60% опитаних учнів молодших класів зрідка спілкуються з однолітками, що свідчить про недостатнє використання потенційних можливостей міжособистісного спілкування у розвитку соціальних вмінь та навичок. А дистанційне навчання може ускладнити цей процес. Тому важливо забезпечити можливості для реальної комунікації учнів, наприклад, через організацію спор-

тивних і культурних заходів, клубів та інших видів активності.

Таким чином, в умовах дистанційного навчання зростає кількість спілкувань учнів з однолітками в онлайн форматі, але зменшується кількість міжособистісної комунікації. Це може негативно вплинути на здатність учнів молодших класів до співпраці та комунікації з іншими людьми.

Розподіл відповідей на питання «Як часто ти відвідуєш публічні місця разом з батьками?» представлено на рис.7. Це питання відображає те, наскільки активно можуть розвиватися навички соціальної взаємодії за умови відвідування загальнодоступних громадських місць з батьками, наприклад, парків, музеїв, бібліотек тощо.

Як видно з рис. 7. відповідь «зрідка» була найбільш поширеною варіантом серед учнів молодших класів (52,4%), що може свідчити про те, що дистанційне навчання обмежує можливості для учнів відвідувати публічні місця з батьками. Третина учнів (33,3%) відвідують публічні місця кілька разів на тиждень, що свідчить про певний рівень участі учнів у

- а) Кожного дня
- б) Кілька разів на тиждень
- в) Зрідка
- г) Ніколи
- д) Не знаю

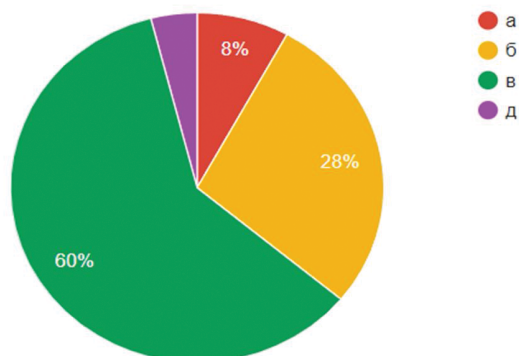

Рис.6. Розподіл відповідей на питання «Як часто ти спілкуєшся з однолітками в реальності?»

Fig. 6. Distribution of answers to the question «How often do you communicate with your peers in a reality?»

Рис. 7. Розподіл відповідей на питання «Як часто ти відвідуєш публічні місця разом з батьками?»
Fig. 7. Distribution of answers to the question «How often do you visit public places with your parents?»

таких активностях. Тільки 9,5% відповіли, що ніколи не відвідують публічні місця з батьками. Це може бути пов'язано з різними обставинами, такими як військовий стан в країні, фінансові обмеження, віддаленість від центру міста. Відповідь «Не знаю» зустрічається у менш ніж 5% учнів, що може свідчити про низький рівень уваги до питання або нестачу інформації. Загалом, відповіді на це питання можуть вказувати на рівень взаємодії учнів та їх батьків, що може впливати на розвиток навичок соціальної взаємодії.

Одним з питань анкети було питання про те, чи мають учні молодших класів домашніх тварин (рис.8). Відповідь на запитання про домашніх улюбленців може вказувати на рівень розвитку емпатії та соціальної відповідальності учнів. Люди, які дбайливо ставляться до своїх тварин, можуть бути більш уважними до потреб інших і мають більш високий рівень соціальної відповідальності. Також, виховання домашніх улюбленців може розвивати в дітей турботливе ставлення до інших живих істот, відповідальність та самодисципліну.

За результатами аналізу відповідей учнів можна зробити висновки, що більшість учнів має домашніх тварин. Проте, більш як 1/5 опитаних відповіли, що не мають домашніх улюбленців, що може свідчити про те, що деякі родини не підтримують ідею тримання тварин удома. Також, деякі учні відповіли, що в нашому домі живуть тварини, але вони з ними не контактують. Отже, результати аналізу відповідей на запитання про домашніх улюбленців можуть вказати на рівень розвитку емпатії та соціальної відповідальності учнів, а також на загальну культуру ставлення до тварин у деяких родин.

Розподіл відповідей на питання «Чим частіше ти займаєшся у вільний час?» представлено на рис.9.

Аналіз відповідей на питання про вільний час показує, що половина учнів молодших класів проводять свій вільний час граючи в комп'ютерні або мобільні ігри. Це може вказувати на високу залежність від технологій та електроніки. Проведення більшої частини вільного часу за комп'ютером або мобільним пристроєм може призвести до нездорової залежності від

Рис. 8. Розподіл відповідей на питання «Чи є в тебе домашні улюбленці?»
Fig. 8. Distribution of answers to the question «Do you have pets?»

- а) Граю в комп'ютерні/мобільні ігри.
- б) Самостійно граю з іграшками, читаю книжки, тощо.
- в) Проводжу час з однолітками або батьками.
- г) Не маю вільного часу.
- д) Не знаю.

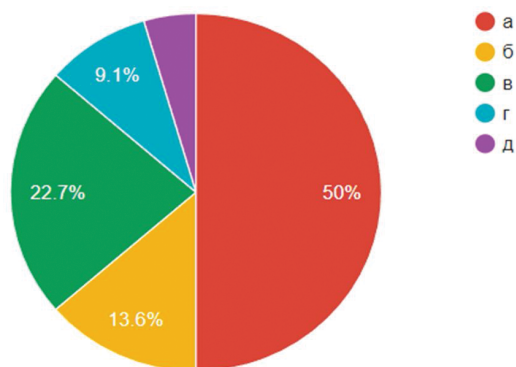

Рис.9. Розподіл відповідей на питання «Чим частіше ти займаєшся у вільний час?»
Fig. 9. Distribution of answers to the question «How often do you exercise in your free time?»

технологій, меншого розвитку соціальних вмінь та спілкування з однолітками, а також до зменшення інтересу до інших видів дозвілля, таких як читання, самостійна гра з іграшками та інші традиційні форми розваг. У той же час, лише 13,6% учнів займаються самостійною грою з іграшками, читанням книжок тощо. 22,7% молодших класів проводять час з однолітками або батьками, що є важливим для розвитку навичок соціальної взаємодії та формування здорових взаємин з оточуючими людьми. 9,1% учнів вважають, що не мають вільного часу, що може бути пов'язано з надмірним навчальним та позанавчальним навантаженням. В цілому, важливо сприяти розвитку різноманітних інтересів та здібностей учнів, забезпечуючи доступ до різних форм дозвілля та розваг, що сприятиме їхньому всебічному розвитку.

Аналіз результатів опитування молодших школярів підтверджують потребу у цілеспрямованому розвитку у них навичок соціальної взаємодії в процесі дистанційного навчання. Ефективність розвитку навичок соціальної взаємодії в процесі дистанційного навчання, на нашу думку, пов'язана із дотриманням наступних педагогічних умов:

1. Розробка індивідуальних завдань, залучення учнів до проектної діяльності, спрямованих на розвиток особистісних та соціальних якостей.
2. Використання інтерактивних методів навчання, які допомагають учням розвивати емоційний і соціальний інтелект, навички співпраці та кооперації, критичне мислення, аналітичні здібності та вміння аргументувати свої погляди.
3. Створення можливостей для самостійної роботи, яка дозволяє учням розвивати свої творчі та лідерські здібності.
4. Включення учнів у проекти зі співпраці та

взаємодії зі спільнотами, наприклад, захисту довілля, благоустрою шкільної території тощо.

5. Застосування різноманітних методів розвитку моральної та етичної свідомості, в тому числі, етичних бесід, використання ролевих ігор, етичних історій та казок.
6. Використання методів та прийомів для зацікавлення учнів та підтримки їх активності під час проведення уроків в онлайн режимі (онлайн-ігри, дистанційні екскурсії тощо).
7. Створення сприятливого психологічного клімату, надання учням молодших класів можливості для самовираження та саморозвитку.
8. Використання індивідуального підходу, врахування особистісних потреб та можливостей учнів.
9. Організація взаємодії педагогів з батьками з метою розкриття можливостей та обмежень дистанційного навчання, підвищення мотивації до виховання дітей, допомоги у створенні сприятливих умов для навчання.
10. Співпраця з іншими педагогами та фахівцями, які мають досвід роботи з учнями молодших класів під час дистанційного навчання з метою обміну досвідом.
11. Систематичний моніторинг та оцінювання результатів навчально-виховної діяльності. Також важливо проводити регулярний зворотній зв'язок з учнями та їх батьками, щоб збирати відгуки та пропозиції.

Висновки. Розвиток навичок соціальної взаємодії є важливим в молодшому шкільному віці, оскільки вміння співпрацювати, спілкуватися, контролювати та виражати свої почуття, йти на компроміси, долати труднощі тощо є запорукою для подальшої реалізації особистості у житті. Нажаль, у сучасних

реаліях, у зв'язку з воєнним станом, молодші школярі більшості регіонів України, не мають можливості перебувати у щоденному «живому» спілкуванні з однолітками та вчителями, де активно розвиваються навички соціальної взаємодії. Дистанційне навчання, попри недоліки, які притаманні йому, за умови врахування низки педагогічних умов, може стати доволі ефективним інструментом у розвитку навичок соціальної взаємодії молодших школярів. Необхідно використовувати інтерактивні методи навчання та різноманітні онлайн-інструменти для створення інтерактивних занять та забезпечення зв'язку з учнями. Крім того, важливо забезпечити різноманітність діяльності та занять, щоб дитина мала можливість розвивати різні аспекти своєї особистості та вміння працювати самостійно та у команді. Окрему увагу потрібно приділяти питанням фізичної активності, здорового харчування та режиму дня. Важливо враховувати індивідуальні особливості кожного учня та забезпечувати індивідуальний підхід. Значна частина учнів молодших класів проводить свій вільний час граючи в комп'ютерні або мобільні ігри, що може вказувати на високу залежність від технологій та електроніки, менша частина учнів займається самостійною грою, читанням книжок або проводить час з однолітками/батьками, маючи більші шанси на соціальну адаптацію та розвиток соціальних навичок. Частина учнів

не відчуває необхідності у вільному часі, що може бути пов'язано з надмірним навантаженням на навчання та відсутністю інтересів в позашкільній діяльності. Це може призвести до відчуття стресу та втому, що несприятливо впливає на загальний розвиток та самопочуття учнів. Тому важливо, щоб учні мали достатньо часу для відпочинку та розваг поза навчанням, що допоможе їм підтримувати баланс та гармонію в житті. Деякі учні не можуть відповісти на запитання про вільний час, що може вказувати на необхідність допомоги вихователів та батьків у створенні цікавих та корисних форм дозвілля. Разом з тим, можливо, ці учні не мають достатньої кількості вільного часу, щоб займатися самостійною діяльністю. Тому важливо забезпечити учням достатню кількість часу для відпочинку та розвитку, а також створити можливості для спілкування з батьками та однолітками, що допоможе їм розвивати соціальні вміння та навички. Висока залежність від комп'ютерних та мобільних ігор може вказувати на необхідність більш ефективної роботи з виховання учнів щодо використання технологій та відповідального ставлення до них. Разом з тим, важливо розвивати інтереси учнів до традиційних форм розваг та сприяти їхньому розвитку в цих напрямках. Також важливо сприяти соціальній взаємодії учнів та навчати їх розвивати здорові відносини зі своїми однолітками та батьками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко, О.С. Розвиток соціальної відповідальності молодших школярів в умовах дистанційного навчання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*, 2016, Вип. 49, 39-45.
2. Гончаренко, О.С. Соціально-психологічні аспекти розвитку соціальної відповідальності молодших школярів в умовах дистанційного навчання. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 2019, Вип. 44, 17-23.
3. Гончаренко, О.С. Формування соціальної відповідальності молодших школярів через проекти навчально-виховного процесу. *Педагогіка і психологія*, 2017, ISBN 978-966-929-732-7, 20-28.
4. Гончаренко, О.С. Психолого-педагогічні основи формування соціальної відповідальності учнів молодших класів в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Педагогіка і психологія*, 2014, ISBN 978-966-929-732-7, 35-42.
5. Кононенко, А.О. Педагогіка креативності: навчально-методичний посібник. Київ: Академія. 2010. 192 с.
6. Кононенко, А.О. Розвиток творчих здібностей учнів: теорія та практика. Київ: Либідь, 2005, ISBN 978-966-2741-74-2, 320 с.
7. Кононенко, А.О. Формування мотивації до навчання учнів: теорія та практика. Київ: Видавничий дім «Слово». 2016. 368 с.
8. Лисенко, М. І., & Лиховид, О. В. Ефективність використання інтерактивних технологій на уроках математики при дистанційному навчанні. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2020, Вип. 77(4), 86-101.
9. Пітюк А. Соціальна взаємодія в онлайн-навчанні: реальність та можливості *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні науки*. 2021. № 233. С. 92-98.

10. Anderson T. Social Interaction in Self-Paced Distance Education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 2013, Вип. 14(4), 1-13. doi: 10.19173/irrodl.v14i4.1536
11. Barbour M. K., & Reeves T. C. Online Learning and Teaching in K-12 Settings: A Review of Open Access Literature. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 2015, 16(1), 133-156. DOI: 10.19173/irrodl.v16i1.1925
12. Cawthon S., & Garberoglio C. L. The Importance of Interaction for Academic Success in Online Courses with Hearing, Deaf, and Hard-of-Hearing Students. *American Annals of the Deaf*, 2013, 158(4), 357-368. DOI: 10.1353/aad.2013.0042
13. Juwah C., MacCallum K., & Lai M. Facilitating Social Presence in Online Learning: Interaction Affordances and Cognitive Antecedents. *Australasian Journal of Educational Technology*, 2011, 27(1), 1-15. DOI: 10.14742/ajet.939
14. Lesht F., & Warschauer M. Creating Effective Collaborative Learning Groups in an Online Environment. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 2012 9(1), 26-39. DOI: 10.7238/rusc.v9i1.1172
15. Mannen, R. A., & Robinson, S. L. Social Interaction and the Role of Technology in Distance Learning. *Journal of Online Learning Research*, 2018, 4(1), 1-22. DOI: 10.1016/j.jalr.2018.01.001.
16. Matteson M.L., Anderson L., Boyden C. Soft Skills: A Phase in Search of Meaning // Portal: Libraries and the Academy. 2016. Vol. 16. No. 1. P. 71-88.
17. Price D. Soft skills are critical for success but what are they? Cambridge University Press. 2015, October 22 <https://www.cambridge.org/elt/blog/2015/10/22/5-easy-ways-to-integrate-soft-skills-in-your-class/>
18. Raciti P. La medición de las competencias transversales en Colombia: una propuesta metodológica. 2015. URL: <http://sia.eurosocias-ii.eu/βiles/docs/1444897404-DT34.pdf>
19. Richardson, J. C., & Swan, K. Social Interactions in Online Education: A Review and Synthesis. In A. A. Juan & M. Daradoumis (Eds.), *Assessing the Role of Mobile Technologies and Distance Learning in Higher Education* (pp. 75-102). IGI Global. 2014, DOI: 10.4018/978-1-4666-6066-9.ch005
20. Rourke, L. M., & Anderson, T. Synchronous and asynchronous communication in distance learning: A review of the literature. *Quarterly review of distance education*, 2004, 5(1), 1-16.
21. Shek D. T., Leung J. T., Merrick J. Paradigm shift in youth development: Development of “soft skills” in adolescents. *International Journal on Disability and Human Development*, 16(4), 2017. 337-338. doi:10.1515/ijdh-2017-7001
22. Simon, N. A., & Starling, D. D. Best practices in online teaching strategies for K-12 teachers. *International Journal of Information and Learning Technology*, 36(1), 2-13, 2019, DOI: 10.1108/IJILT-09-2018-0095
23. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/>
24. The Future of Jobs. Report 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

Стаття надійшла до редакції 01.05.2023

Стаття рекомендована до друку 18.05.2023

Yaroslava Shvedova

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Pedagogy Department¹,
shvedova@karazin.ua ORCID: 0000-0001-9592-3032

Elizaveta Sydorenko

student of the first (bachelor's) level of higher education Faculty of Philosophy¹
xa13121193@student.karazin.ua ORCID ID: 0009-0000-7081-2205

¹V.N. Karazin Kharkiv National University,
Svobody Square 4, Kharkiv, Ukraine, 61022

CONDITIONS OF EFFECTIVE SOCIAL INTERACTION OF STUDENTS OF YOUNGER CLASSES DURING DISTANCE LEARNING

The development of social interaction skills is important in elementary school age, because the ability to cooperate, communicate, control and express one's feelings, make compromises, overcome difficulties, etc. is a guarantee for the further realization of the individual in life. Unfortunately, in modern realities, in connection with the martial law, younger schoolchildren in most regions of Ukraine do not have the opportunity to be in daily “live” communication with peers and teachers, where social interaction skills are actively developed.

The distance learning format with online lessons raises a number of pedagogical and psychological problems associated with a decrease in the effectiveness of interaction between teachers and students,

students among themselves, which negatively affects the development of social interaction skills. In this context, new challenges arise for teachers (as well as for parents). In particular, it is important to provide the necessary support and motivation to students, to promote the development of their social skills and abilities, to provide an opportunity to interact with classmates and the teacher online. To solve these problems, it is necessary to use modern methods and technologies, in particular, use interactive forms of work, remote games and tasks, effectively use video conferences to organize collective work and discussions with students, etc. Distance learning, despite its inherent shortcomings, provided that a number of pedagogical conditions are taken into account, can become a fairly effective tool in the development of social interaction skills of younger schoolchildren.

The purpose of this work is to study the social interaction of junior high school students in the process of distance learning, with the subsequent identification of conditions for increasing its effectiveness. In order to study the social interaction of elementary school students, we created a Google Form that contained 9 main questions. 47 junior school students took part in the survey. The questions were formulated so that children, based on their own opinion, could answer them independently, without the help and influence of adults. Analysis of the results of the survey of junior high school students confirm the need for purposeful development of their social interaction skills in the process of distance learning. The effectiveness of the development of social interaction skills in the process of distance learning, in our opinion, is related to the observance of the following pedagogical conditions: the development of individual tasks, the involvement of students in project activities aimed at the development of personal and social qualities; the use of interactive learning methods that help students develop emotional and social intelligence, cooperation and collaboration skills, critical thinking, analytical abilities and the ability to argue their views; creating opportunities for independent work that allows students to develop their creative and leadership abilities; inclusion of students in projects of cooperation and interaction with communities, for example, environmental protection, improvement of the school territory, etc.; application of various methods of developing moral and ethical awareness, including ethical conversations, use of role-playing games, ethical stories and fairy tales; using methods and techniques to interest students and support their activity during online lessons (online games, remote excursions, etc.); creation of a favorable psychological climate, providing opportunities for self-expression and self-development to students of younger grades; the use of an individual approach, taking into account the personal needs and capabilities of students; organization of interaction between teachers and parents in order to reveal the possibilities and limitations of distance learning, increase motivation to raise children, help in creating favorable conditions for learning; cooperation with other teachers and specialists who have experience of working with students of lower grades during distance learning for the purpose of sharing experience; systematic monitoring and evaluation of the results of educational activities.

Keywords: social interaction, conditions, distance learning, students of younger classes.

REFERENCES

1. Honcharenko, O.S. (2016). Development of social responsibility of junior high school students in distance learning conditions. *Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University named after H. S. Skovoroda*, Vol. 49, 39-45. [in Ukrainian].
2. Honcharenko, O.S. (2019). Socio-psychological aspects of the development of social responsibility of junior high school students in the conditions of distance learning. *Scientific notes of the Department of Pedagogy*, Vol. 44, 17-23. [in Ukrainian].
3. Honcharenko, O.S. (2017). Formation of social responsibility of younger schoolchildren through projects of the educational process. *Pedagogy and psychology*, 20-28. [in Ukrainian].
4. Goncharenko, O.S. (2014). Psychological-pedagogical foundations of the formation of social responsibility of students of junior grades in the conditions of the development of the information society. *Pedagogy and psychology*, 35-42. [in Ukrainian].
5. Kononenko, A.O. (2010). Pedagogy of creativity: educational and methodological manual. Kyiv: Academy. 192 p. [in Ukrainian].
6. Kononenko, A.O. (2005). Development of students' creative abilities: theory and practice. Kyiv: Lybid. 320 p. [in Ukrainian].
7. Kononenko, A.O. (2016). Formation of students' motivation to study: theory and practice. Kyiv: Slovo Publishing House. 368 p. [in Ukrainian].
8. Lysenko, M. I., & Lykhovyd, O. V. (2020). The effectiveness of using interactive technologies in mathematics lessons during distance learning. *Information technologies and teaching aids*. Vol. 77(4), 86-101. [in Ukrainian].
9. Pityuk, A. (2021). Social interaction in online learning: reality and possibilities *Scientific notes of the Ukrainian Academy of Sciences. Pedagogical sciences*. No. 233. P. 92-98. [in Ukrainian].
10. Anderson, T. (2013). Social Interaction in Self-Paced Distance Education. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, Vol. 14(4), 1-13. doi: 10.19173/irrodl.v14i4.1536.

11. Barbour, M. K., & Reeves, T. C. (2015). Online Learning and Teaching in K-12 Settings: A Review of Open Access Literature. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 16(1), 133-156. DOI: 10.19173/irrodl.v16i1.1925.
12. Cawthon, S., & Garberoglio, C. L. (2013). The Importance of Interaction for Academic Success in Online Courses with Hearing, Deaf, and Hard-of-Hearing Students. *American Annals of the Deaf*, 158(4), 357-368. DOI: 10.1353/aad.2013.0042.
13. Juwah, C., MacCallum, K., & Lai, M. (2011). Facilitating Social Presence in Online Learning: Interaction Affordances and Cognitive Antecedents. *Australasian Journal of Educational Technolog.* 27(1), 1-15. DOI: 10.14742/ajet.939
14. Lesht, F., & Warschauer, M. (2012). Creating Effective Collaborative Learning Groups in an Online Environment. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 9(1), 26-39. DOI: 10.7238/rusc.v9i1.1172.
15. Mannen, R. A., & Robinson, S. L. (2018). Social Interaction and the Role of Technology in Distance Learning. *Journal of Online Learning Research*, 4(1), 1-22. DOI: 10.1016/j.jalr.2018.01.001.
16. Matteson, M.L., Anderson, L., Boyden, C. (2016). Soft Skills: A Phase in Search of Meaning. *Portal: Libraries and the Academy*. Vol. 16. No. 1. P. 71-88.
17. Price, D. (2015). Soft skills are critical for success but what are they? Cambridge University Press. October 22. <https://www.cambridge.org/elt/blog/2015/10/22/5-easy-ways-to-integrate-soft-skills-in-your-class> .
18. Raciti, P. (2015). The measurement of transversal competences in Colombia: a methodological proposal. URL: <http://sia.eurososocial-ii.eu/βiles/docs/1444897404-DT34.pdf>.
19. Richardson, J. C., & Swan, K. (2014). Social Interactions in Online Education: A Review and Synthesis. In A. A. Juan & M. Daradoumis (Eds.), *Assessing the Role of Mobile Technologies and Distance Learning in Higher Education* (pp. 75-102). IGI Global. DOI: 10.4018/978-1-4666-6066-9.ch005.
20. Rourke, L. M., & Anderson, T. (2004). Synchronous and asynchronous communication in distance learning: A review of the literature. *Quarterly review of distance education*, 5(1), 1-16.
21. Shek, D. T., Leung, J. T., Merrick, J. (2017). Paradigm shift in youth development: Development of “soft skills” in adolescents. *International Journal on Disability and Human Development*, 16(4), 337-338. doi:10.1515/ijdh-2017-7001.
22. Simon, N. A., & Starling, D. D. (2019). Best practices in online teaching strategies for K-12 teachers. *International Journal of Information and Learning Technology*, 36(1), 2-13, DOI: 10.1108/IJILT-09-2018-0095.
23. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/future-of-jobs-2016/>.
24. The Future of Jobs. Report 2020. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf.

The article was received by the editors 01.05.2023

The article is recommended for printing 18.05.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-16>

УДК 378.147

Бао Шуцзюань

здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

м. Харків, вул. Алчевських 29, Україна, 61022

baozhi288@126.com ORCID: 0009-0000-1673-8366

ТЕНДЕНЦІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ КИТАЮ

Нині в Китайській народній республіці розвиток системи дошкільної освіти має вектор, спрямований на світову спільноту: викладачів, які навчають майбутніх вихователів, учених та самих працівників закладів дошкільної освіти. Більшість науковців зазначає, що цей процес супроводжується суттєвими змінами в дошкільній освіті. Мінливий дошкільний освітній простір спрямовує свою роботу на розробку нових форм та методів навчання та виховання дошкільників, побудову індивідуальної траєкторії розвитку їхніх здібностей та задатків.

Аналізуючи тенденції сучасних дошкільних освітніх закладів, дослідники зазначають, що в дошкільній освіті за останні роки виникла унікальна ситуація. Комплекс різних умов (нормативно-правових, адміністративних, економічних, соціокультурних) склався у певну систему, що дозволяє дошкільним установам здійснювати реформу своєї діяльності.

Дошкільне навчання є початковим ступенем освіти суспільства. Тому його необхідно організувати та здійснювати таким чином, щоб воно за своєю системою цілей, змістом, організаційними формами, технологіями, характером управління конкретними освітніми системами, їх внутрішніми та зовнішніми зв'язками реалізовувало ідею інтелектуального розвитку кожної людини та суспільства в цілому.

Мета статті – проаналізувати тенденції інтелектуального розвитку дошкільників в закладах дошкільної освіти Китаю.

Матеріали і методи. Серед використаних методів дослідження визначальними були такі: аналіз та узагальнення науково-методичних джерел задля теоретичного обґрунтування проблеми дослідження, моделювання, синтез отриманих даних.

Результати дослідження. Проаналізувавши досвід організації перших установ для дітей та питання змісту виховної роботи з маленькими дітьми, відзначено теоретичні та практичні дослідження в галузі дошкільного виховання, що сприяють розширенню та активізації початкової освіти з урахуванням національних умов.

Проблеми в організації сучасних моделей дошкільних закладів розглядаються через призму методичного забезпечення дитячих садків. Визначено види дошкільних установ, що функціонують на даний момент у Китаї: державні, приватні та установи, які спільно фінансуються урядом та підприємствами. Паралельно з розвитком традиційних форм дошкільного виховання приділено увагу новим моделям: організації дошкільних груп на базі загальноосвітніх установ та закладів додаткової освіти, а також систематичній освіті дітей дошкільного віку в умовах сім'ї.

Визначено види дитячої діяльності, які розкривають конкретний зміст дошкільного виховання КНР та сприяють інтелектуальному розвитку дошкільників. Порушено питання державної підтримки системи дошкільної освіти КНР, відзначено найважливіші останнім часом урядові документи щодо успішного функціонування системи дошкільного виховання. Аналізується рівень професійної підготовки кадрів для дитячих садків КНР. Розглянуто форми підвищення кваліфікації освітян дитячого садка, які стали актуальними останнім часом.

Також розглянуто національні особливості становлення системи дошкільної музичної освіти Китаю як однієї із умов інтелектуального розвитку дошкільників в закладах дошкільної освіти.

Висновки. Інтелектуальний розвиток дитини є важливим у дошкільному періоді, коли закладаються основи особистості, мислення дорослої людини, безпосередньо залежить від використаних ресурсів інтелектуального розвитку дошкільного періоду. У процесі формування інтелектуальних здібностей відбувається вдосконалення пізнавальних психічних процесів, формуються прийоми та способи розумової діяльності, починають формуватися логіко-математичні здібності дітей.

Аналіз системи дошкільної освіти Китаю показав, що вона в більшій мірі спрямована на інтелектуальний розвиток кожного дошкільника. Невід'ємною частиною інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку в Китаї є музична дошкільна освіта. Конвергенція національних традицій та сучасної музичної освіти є однією з основних характеристик сучасної дошкільної музичної освіти Китаю.

Ключові слова: тенденції розвитку, дошкільна освіта Китаю, види дитячих садків, зміст дошкільної освіти, підготовка фахівців, підвищення кваліфікації, державна підтримка дитячих садків, музична дошкільна освіта.

Як цитувати: Бао Шуцзюань. Тенденції інтелектуального розвитку дошкільників в закладах дошкільної освіти Китаю. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2023, № 52, С. 138-146. DOI: 10.26565/2074-8167-2023-52-15

In cites: Bao Shujuan. (2023). Trends in the intellectual development of preschoolers in preschool education institutions in China. *Scientific notes of the pedagogical department*. №52, 138-146. DOI: 10.26565/2074-8167-2023-52-15 [in Ukrainian]

Постановка проблеми. Аналізуючи тенденції сучасних дошкільних освітніх закладів, дослідники зазначають, що в дошкільній освіті за останні роки виникла унікальна ситуація. Комплекс різних умов (нормативно-правових, адміністративних, економічних, соціокультурних) склався у певну систему, що дозволяє дошкільним установам здійснювати реформу своєї діяльності. Сьогодні серед дошкільних закладів простежується очевидне прагнення до пошуку осмислених орієнтирів та конкретних освітніх форм, що дозволяють їм набути власне «лице» та виділитися із загальної маси [6; 14; 15].

Дошкільне навчання є початковим ступенем освіти суспільства. Тому його необхідно організувати та здійснювати таким чином, щоб воно за своєю системою цілей, змістом, організаційними формами, технологіями, характером управління конкретними освітніми системами, їх внутрішніми та зовнішніми зв'язками реалізовувало ідею інтелектуального розвитку кожної людини та суспільства в цілому.

Аналіз актуальних досліджень надав підстави стверджувати, що основні наукові напрацювання вчених щодо розвитку інтелектуального розвитку дошкільників зосереджені за такими напрямками:

- вплив мистецтва на розумові здібності дошкільників (Ган Чуньян, Іцзян Го, Лонг Хан, Сунь Цзінцю, Ці Йонг, А. Микуліна, Є. Синичка);
- порівняльна характеристика розвитку інтелектуальних здібностей дошкільників в Україні та Китаї (Чжан Цей, Л. Шелестова, О. Шпарик);

- організація освітньо-розвивального середовища дошкільника, спрямованого на його інтелектуальний розвиток (І. Підлипняк, І. Романова, Ченг Кі, Вонг Пі).

Мета статті – проаналізувати тенденції інтелектуального розвитку дошкільників в закладах дошкільної освіти Китаю.

Матеріали і методи. Серед використаних методів дослідження визначальними були такі: аналіз та узагальнення науково-методичних джерел задля теоретичного обґрунтування проблеми дослідження, моделювання, синтез отриманих даних.

Виклад матеріалу та основні результати. Для Китаю в останні роки характерні широкомасштабні реформи в галузі освіти, у тому числі дошкільної. Сучасні китайські сім'ї відчувають величезні потреби в дошкільних установах, і уряд країни проводить активну роботу з розширення мережі дитячих садків, якісного поліпшення їхньої діяльності.

На початку ХХ століття в Китаї з'явився перший дитячий садок, який орієнтувався на японську систему виховання. Поступово проникали у життя європейські ідеї щодо розвитку дошкільнят. З моменту утворення КНР дитячі садки стали дотримуватися радянської системи виховання та навчання дітей дошкільного віку, розпочалася робота зі створення навчальних програм для державних китайських дитячих садків. Прорив був зроблений у використанні національних особливостей та форм виховання дітей. Під керівництвом Міністерства освіти КНР на початку 40-х рр. було опубліковано першу навчальну програму для дитячого садка у вигляді освітніх стандартів.

Вона складалася з трьох частин (загальних положень, цілей та методів навчання) і відображала в основному уявлення про формування фізичного та психічного здоров'я дітей, створення позитивного клімату в сім'ї та групі дитячого садка [2].

У навчальній програмі знайшла відображення характеристика різних видів дитячої діяльності: музичної, ігрової, трудової, розвитку усного мовлення та мислення, організація вільного часу тощо. Окрім сформульованих мінімальних вимог до змісту освіти були вказані основні методи роботи з дітьми: застосування міжпредметних зав'язків, впровадження педагогіки дизайн-центру, природомірності тощо. Обґрунтовувалася головна роль педагога в діяльності дітей. Творці програми керувалися не тільки досвідом педагогів-практиків, а й спиралися на наукові розробки провідних китайських вчених про те, що організація дитячого садка повинна відповідати природним особливостям дитини та необхідно виховувати дітей на прикладі оточуючого дитину життя [1; 7; 9; 17].

Загалом завдяки першим дошкільним програмам відбувалося навчання дітей таким видам діяльності, як ручна праця, малювання, паперопластика, конструювання, навчання столярній справі, гра з піском, шиття, садівництво, розвиток навичок здорового способу життя. Таким чином, маленькій людині прищеплювали значні соціальні вміння та навички, а теоретичні дослідження та експериментальна робота в галузі дошкільного виховання сприяли тому, що початкова освіта стала більш реальною, мала конкретний зміст та стійку навчальну модель.

Перші кроки в китайському дошкільному вихованні відображали новий погляд держави на національні умови розвитку фізичного та психічного здоров'я дітей. Незважаючи на значні успіхи у зміцненні дошкільної системи виховання, в країні були деякі проблеми у формулюванні конкретних цілей освіти, методичному оснащенні дитячих садків, ігноруванні провідних принципів навчання та виховання, відсутності єдиних навчальних планів тощо

Міністерство освіти КНР зараз планомірно розвиває систему дошкільного виховання, піклується про те, щоб 3–6-річні малюки відвідували дитячі садки та отримували необхідний для майбутнього навчання життєвий досвід. Соціальний аспект сучасної системи дошкільного виховання неухильно розширюється.

Сучасний дитячий садок у Китаї є гармонійним синтезом освітньої установи та служби з надання освітніх послуг. Дитячий садок намагається враховувати запити батьків та дітей. Специфіка полягає в тому, що діти отримують у дошкільній установі повноцінне збалансоване харчування, медичне обслуговування, а батькам надається можливість активно включитися у соціально-економічні та суспільні відносини. Тому дитячі садки Китаю сприяють нормальному фізичному зростанню дітей; сприяють розвитку інтелектуальних здібностей, початкових практичних та естетичних навичок, формують прагнення до знань; виховують почуття патріотизму [19].

У КНР дитячий садок є найпоширенішим серед дошкільних закладів. Існують різні види дошкільних установ: державні, приватні та спільно фінансовані урядом та підприємствами. В основному переважають приватні дитячі садки, які можуть відвідувати від 3 до 50 дітей. У країні відчувається нестача дошкільних установ, і держава намагається знайти додаткові джерела фінансування (в основному за рахунок місцевого бюджету) для розширення державних ДНЗ та оптимального поєднання батьківської оплати та виплати інших соціальних виплат та субсидій [3; 16].

Розширювати дошкільні освітні послуги держава також пропонує у вигляді організації груп короткочасного перебування або передшкільної підготовки. Дані форми, по суті, ідентичні, відрізняються лише організацією та часом перебування дитини.

Разом з тим, класична форма дитсадка займає сьогодні домінуючі позиції, але не є єдиною. Задля більшої доступності дошкільної освіти робота ведеться за кількома напрямками.

Важливою тенденцією у розвитку системи дошкільного виховання Китаю є створення та функціонування варіативних форм дошкільної освіти. Вони організуються у групах для дітей раннього віку при дитячих садках; групах загальнорозвиваючої, компенсуючої, оздоровчої, комбінованої спрямованості у дитячих садках різних видів; групах спільного короткочасного перебування дитини та батьків (центри ігрової підтримки дитини, адаптаційні групи), що відкриваються на базі дитячих садків, установ додаткової освіти [13].

У Китаї досі відсутні єдині освітні програми для дошкільного виховання, прийняті на державному рівні. Кожна провінція та територіальний округ розробляють та затверджують свої зразкові програми. Концептуально-ме-

тодичне забезпечення питань виховання та освіти дітей у дошкільних закладах є об'єктом пильної уваги з боку контролюючих органів. Вони звертаються до питань управління дитячими дошкільними закладами, підтримують ідеї, пов'язані зі створенням нових виховно-освітніх концепцій. Навчання в дитячих садках не є обов'язковим, але абсолютна більшість дитячих дошкільних закладів має свої програми дошкільної освіти, згідно з якими ведеться навчання в галузі сенсорного розвитку дитини, формування у вихованців мовних навичок, азів арифметики, важливих соціальних умінь тощо [5; 17; 18; 20].

Особлива увага приділяється розвитку дошкільного виховання в сільських районах Китаю: з'являються нові дитячі садки, створюються дитячі садки (групи), які частково виконують функції початкової школи. Останнім часом активно підтримується розвиток дошкільного виховання у сільській місцевості [19].

Якість китайської дошкільної освіти невпинно зростає. Так, у «Державному середньостроковому та довгостроковому плані реформи та розвитку в галузі освіти» зазначалося, що дошкільне виховання необхідно активно розвивати та здійснювати на основі наукових принципів, орієнтованих на норми психічного та фізичного дозрівання дітей. Згідно з цим документом, у КНР планується запровадити річне дошкільне виховання маленьких дітей, яке розпочинатиметься за один рік до початкової школи. Планується популяризувати виховання дошкільнят за два роки до школи, а районам, які мають сприятливі освітні умови, рекомендовано здійснювати попереднє трирічне виховання дітей.

Таким чином, у довгострокових державних проектах серйозне значення приділяється вихованню дітей дошкільного віку. Проте не залишається поза увагою категорія дітей віком від 0 до 3 років. Відповідальність уряду з цього питання пов'язана із розширенням мережі міських дошкільних закладів. У зв'язку з цим планується створення системи приватних та державних дитячих садків із залученням коштів громадськості, збільшення державних витрат на дошкільне виховання, прийом до дошкільних закладів дітей із малозабезпечених сімей та видача їм субсидій.

Поява нових дитячих садків вимагає необхідної кількості кваліфікованих педагогічних кадрів. У зв'язку з цим виникла гостра потреба у підготовці вихователів. Серйозні вимоги до фахівців зафіксовано у державних вимогах у вигляді кваліфікаційних та атестаційних

показників. Професійну освіту з дошкільного профілю в Китаї здобувають в установах вищої та середньої освіти. Крім того, система підвищення кваліфікації освітян дошкільного виховання працює по всій країні. Під час канікул (січень, червень, липень) зазвичай кожен дитячий садок проводить перепідготовку своїх педагогів з метою підвищення їх знань, умінь у галузі навчання та виховання дітей дошкільного віку. Для вивчення зарубіжного досвіду щодо організації дошкільної справи вихователів іноді направляють на стажування за кордон. Спілкуватися на професійні теми вихователі можуть на щомісячних педагогічних форумах, які організуються по всій країні [19]. У ході професійної підготовки та підготовки кадрів використовуються активні методи навчання. Наприклад, показ-атестація, коли кожен студент чи вихователь планує та проводить якусь освітню діяльність, а потім колеги аналізують побачене.

Аналіз тенденцій розвитку дошкільного виховання в КНР показує перспективність подальшого вдосконалення дошкільного виховання у зв'язку з відкриттям дитячих закладів дошкільної освіти різних типів та різних форм власності, підтримкою на державному рівні через законодавчі акти та документи, що надають наукову та систематизовану основу роботі всіх дитячих садків.

Таким чином, система дошкільного виховання КНР має бути гнучкою, різноплановою, відповідати соціальним запитам, що зростають, використовувати багатий зарубіжний досвід у реформуванні власної системи дошкільної освіти.

Слід відзначити, що в процесі інтелектуального розвитку дошкільників в закладах дошкільної освіти Китаю важливу роль відіграє музична освіта. Мета сучасної дошкільної музичної освіти включена в модель створення ефективної національної інноваційної системи Китаю, яка реалізується за рахунок формування всебічно розвиненої особистості, інформації, технологій, прийомів управління та ін. Таким чином реалізується підвищення якості людського капіталу нації – найважливішого пріоритету розвитку Китаю.

Музична освіта є частиною загальної освіти, її історія налічує тисячоліття становлення та розвитку. Дошкільна музична освіта – це важливий етап залучення дітей дошкільного віку до національних культурних цінностей засобами народних музичних традицій [9]. Здійснюється воно через музичне просвітництво ді-

тей, яке розвиває інтерес і любов до музики та сприяє вихованню моральності та духовності, патріотизму, формуванню національної самосвідомості.

У стародавньому Китаї в епоху династій *Ся та Шан* (XXI–XI ст. до н. е.) фіксація зразків традиційної музики, у тому числі музики для дітей, почалася лише з виникненням писемності (в епоху династії Шан, 1401–1122 рр. до н. е.). У цю епоху вже існувала система спеціальної шкільної освіти: державні школи (переважно у містах), приватні (переважно у сільській місцевості). Музика виконувала у цих школах переважно гедоністичну функцію, і навіть функцію релаксації.

В епоху династій *Західного Чжоу* (XI–VII ст. до н. е.) у стародавньому Китаї виникли навчальні заклади, в яких музика вперше була виділена у спеціальну навчальну дисципліну. У період династій *Чжоу* (Західного (XI ст. – 771 р. до н. е.) та Східного (770–221 рр. до н. е.)) уявлення про виховні можливості музики як про універсальний метод духовного розвитку та вдосконалення людини отримали найширше поширення [11].

Дуже важливим етапом у становленні та розвитку музичного виховання дітей є *період Чуньцю* (770–476 рр. до н. е.), а також *період Чжаньго* (475–221 рр. до н. е.). У цей час музика займала одне з найважливіших місць. Музика стала обов'язковим навчальним предметом не тільки у елітних державних школах, а й у сільських, де навчалися діти простого народу [11].

У *період династій Цинь* (221–206 рр. до н. е.), а також в епоху *Трьох царств* (Вей, Шу, У) музична культура Китаю отримала подальший розвиток: дитяче музичне виховання об'єднало традиції народної та сімейної педагогіки, розширився репертуар дитячих музичних творів.

У *період Діна Суї* (581–618 рр.) та *Тан* (618–907 рр.) музичний інструмент стає важливим засобом індивідуального музичного навчання дітей.

Особливістю дитячої музичної освітньої системи в *період династії Ляо, Цзі, Юань* (907–1368 рр.) стало запозичення досвіду організації музичного навчання та виховання різних народностей у тому числі «Хань», «Ман», а також монгольських народів.

У *період династії Сун* (Північної (960–1127 рр.) та Південної (1127–1279 рр.)) оформляється один із різновидів сільської дитячої пісні – гірська пісня. Ці пісні нерідко розповідають про життя та побут, інтереси та ігри дітей у селі.

Період династій Ціі (1644–1911 рр.) зберігав чимало дитячих пісень, частушок та потішок, які завдяки композиторським обробкам стали популярними в наш час, а також включені до програми дошкільного музичного навчання.

Основним у становленні дошкільної музичної освіти є опублікований у січні 1904 р. урядом династії Цин «Статут початкової школи Цзоудін» і «Закон про домашню освіту».

У цьому документі вперше на державному рівні систематизовано програму дошкільної музичної освіти, яка включила народні пісні для окремого виконання, народні пісні в гармонійному поєднанні з іграми, в наступній моделі:

1. Ігри. Визначалося 2 види ігор: довільні факультативні ігри (ігри за власним бажанням) і колективні ігри (групові ігри), які також включали спільний хоровий спів народних пісень для того, щоб формувати у дітей почуття колективізму і взаєморозуміння.

2. Народні пісні. Дітей навчали простим і легким текстам, наприклад, чотиривіршам із давніх народних пісень, таким чином, формували національні почуття та моральні якості особистості.

3. Розмова. Бесіди проводилися на тему «природних явищ і речей» а також на тему «штучно створених людиною речей». Розмова на задані теми повинна бути легкою і цікавою для дітей, щоб розвинути їхню спостережливість, виробити звичку говорити гучним голосом, задіявши артикуляційний апарат.

4. Ремесло. Дітей навчали теслярським роботам, садівництву, виготовлення виробів з бамбука та паперу для того, щоб формувати естетичні почуття, тим самим сприяючи розвитку вміння супроводжувати яскравими засобами музичний твір [11].

Таким чином, у навчальній програмі дошкільної музичної освіти знайшли відображення народні культурні традиції та традиційне музичне мистецтво, яке створювалося у Китаї протягом усієї історії розвитку культури країни.

На початку ХХ ст. китайські музиканти та композитори починають активно освоювати європейську композиторську техніку, у їхній творчості з'являються перші дитячі пісні та музичні твори для дітей у різних жанрах [18].

У 1937 р. набирають чинності «Критерії розкладу в дитячих садках» Міністерства освіти Національного уряду, в яких визначено мету музичної дошкільної освіти: «задо-

вольнити бажання дітей у співі, розвинути здібності до прослуховування музики (включаючи спів та гру на музичних інструментах), розвинути голосові здібності, почуття ритму та тренувати рухи в такт, розвинути дружні почуття, вміння координуватися та відчувати радість, пробудити інтерес до предметів навколишньої дійсності (наприклад, котів, собак, прання одягу, зоологічній роботі, іграм, фактам з минулого, дитячим пісням)» [10]. Особливу увагу звернено на національні та сімейні традиції, національні музичні інструменти, народні свята, народні ігри для дітей у змісті музичної освіти.

Значне місце займала співоча діяльність, яка спиралася на досить багатий пісенний репертуар: «Прослуховування та виконання пісень: про життя в сім'ї; про пам'ятні події та свята; про сезонні свята; про явища природи; про звичні рослини та тварин; про щоденну роботу; про патріотизм; про громадські зв'язки; пісень, що використовуються в уявленнях; дитячих пісень; про факти минулого» [4].

Також характерна увага до розвитку почуття ритму в процесі гри на музичних інструментах та виконання рухів під музику: «Прослуховування та повторення ритму: використання дрібних музичних інструментів (спільне виконання на гонзі, бубні, дерев'яній рибі, дзвіночку); біг, стрибки, стояння, рух, поклони під музику; прослуховування та імітування звуків природи» [4].

Музична дошкільна освіта виступала інтеграційним компонентом інших освітніх областей дошкільної освіти, таких як фізична, інтелектуальна, моральна та ін.

Після створення Китайської Народної Республіки музична дошкільна освіта стала важливою складовою патріотичного, інтелектуального, морального та естетичного виховання. У 1953 р. Міністерство освіти опублікувало «Тимчасові правила дитячих садків (проект)». В них зазначалося, що мета дошкільної музичної освіти у дитячих садках полягає у вихованні в дітей інтересу до музики, у розвитку музичного слуху і почуття ритму; у широкому використанні співу, танців, театралізованих вистав, формування на цій основі почуття радості, ентузіазму, сміливості та інших; вихованні патріотизму, любові до народу, любові до праці, а також згуртованості та дружби [4].

З кінця 60-х років до кінця 80-х років – період «культурної революції» – дошкільна музична освіта була зруйнована і зазнала

безліч змін: музичну освіту розглядали як інструмент для осуду буржуазного стилю та вирощування паростків ревізіонізму; організовувалися дитячі агітбригади, трупи, до репертуару яких входили вкрай політизовані пісні та танці.

У 90-х роках ХХ ст. дошкільна музична освіта була реформована на державному рівні. Відповідно до «Генерального плану художньої освіти в Китаї (1988–2000 рр.)» дитячі садки зобов'язали здійснювати культурну діяльність на основі національних цінностей, забезпечити художню освіту на високому рівні.

Упродовж останніх десяти років ХХ ст. фахівці дошкільної музичної освіти в Китаї активно здійснюють наукові дослідження в даній галузі. Ключові пункти дошкільної музичної освіти пройшли три поворотні етапи: наприкінці 70-х і на початку 80-х років метою досліджень було стимулювання розвитку в дітей музичного сприйняття; в середині 80-х років значну увагу приділяли розвитку творчості, мислення та уяви; з кінця 90-х років розпочався пошук такої системи роботи з музичного виховання, яка б сприяла гармонійному фізичному, інтелектуальному, емоційному, соціальному розвитку дітей, розвитку їхньої індивідуальності. У 1999 р. Держрада затвердила «План дій з розвитку освіти ХХІ ст» [20].

Таким чином, процеси, що відбуваються в системі дошкільної музичної освіти, детерміновані тенденціями інтелектуального розвитку дошкільників в закладах дошкільної освіти Китаю.

Висновки. На основі проведеного аналізу наукової літератури, відмітимо той чинник, що розвитку таланту та здібностей дітей дошкільного віку в КНР надають освітяни та науковці великого значення. Підтвердженням зазначеного є ті дані, що інтелектуальний розвиток дошкільників спрямований на опанування значної кількості інформації, даних, відомостей, які надалі призведуть до нових відкриттів у світі.

Аналіз системи дошкільної освіти Китаю показав, що вона в більшій мірі спрямована на інтелектуальний розвиток кожного дошкільника. Невід'ємною частиною інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку в Китаї є музична дошкільна освіта. Конвергенція національних традицій та сучасної музичної освіти є однією з основних характеристик сучасної дошкільної музичної освіти Китаю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ган Чуньян. Про викладання народної музики та дитячий розвиток. *Форум освіти та викладання*. Шицзячжуан, 2014. Вип. 12. С. 272–273.
2. Іцзян Г. и др. Нормативна база сучасного естетичного виховання в Китаї. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2020. №. 55. С. 102–137.
3. Калічак Ю. Особливості функціонування недержавних закладів дошкільної освіти за кордоном. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2018. С. 138.
4. Лонг, Х. Використання народної музики у дитячому садку – на прикладі дитячого садка м. Ухань. Ухань: Центральний Китайський пед. ун-т, 2014. 47 с.
5. Микуліна А. К., Синичка Є. Б. Розвиток дошкільників в процесі виготовлення виробів способом оригамі. 2019. 72 с.
6. Підлипняк І. Ю. Логіко-математичний розвиток дітей дошкільного віку: особливості освітньо-виховного процесу // *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія “Педагогіка. Соціальна робота”. 2017. Вип. 2(41). С. 194–198.
7. Романова І. А. Порівняльний аналіз використання інтелектуальних ігор у навчально-виховному процесі // *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. – 2014. – №. 3. – С. 64-69.
8. Сунь Ц. Формування музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку в КНР засобами Сузукі-методу: дис. – Харківський національний педагогічний університет імені ГС Сковороди, 2022.
9. Хао Ч. Музичний розвиток дошкільника очима китайських та українських педагогів // *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. – 2021. – №. 56. – С. 83-107.
10. Цзінцю С. Інтерпретація результатів сформованості музично-творчих здібностей дітей дошкільного віку в КНР засобами Сузукі-методу. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2019. Т. 1. №. 44. С. 251–259.
11. Ці Й. Китайська народна музика. Баодін: Видавництво Хебейського університету, 2013. 401 с.
12. Чжан Ц. Відчиняє двері мудрості і сприяє всебічному розвитку: Про реалізацію етнічної народної музики в дошкільній музичній освіті. *Театральний дім*. Ухань, 2015. № 12. С. 204–205.
13. Шелестова Л. В. Інтелектуальний розвиток старших дошкільників і першокласників: теорія і практика. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2017. Т. 6. №. 61. С. 21–26.
14. Шпарик О. Поняття «освітній розвиток» та «реформування освіти» у сучасному науковому дискурсі України та Китаю. *Український педагогічний журнал*. 2019. №. 3. С. 38–49.
15. Шуцзюань Б. Особливості розвитку дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти в КНР. 2019. 285 с.
16. Cheung K. C. K., Wong R. K. S. Income Effects on the Intellectual Development of Children from Low-Income Families in Hong Kong: The Mediating Role of Parental Investment and Parental Stress. *Child and Adolescent Social Work Journal*. 2021. Т. 38. С. 337–346.
17. Guo D. et al. Development of information integration in the visual working memory of preschoolers. *Child development*. 2022. Т. 93. №. 6. С. 1793–1803.
18. Song H. Q., Lau P. W. C., Wang J. J. Investigation of the motor skills assessments of typically developing preschool children in China. *BMC pediatrics*. 2022. Т. 22. №. 1. С. 1–17.
19. Wang L. et al. Teacher qualifications and development outcomes of preschool children in rural China. *Early Childhood Research Quarterly*. 2020. Т. 53. С. 355–369.
20. Xie G. et al. Digital screen time and its effect on preschoolers' behavior in China: results from a cross-sectional study. *Italian journal of pediatrics*. 2020. Т. 46. №. 1. С. 1–7.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2023

Стаття рекомендована до друку 18.05.2023

Bao Shujuan

recipient of the third educational and scientific level of higher education

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, St. Alchevsky, 29, Kharkiv, Ukraine, 61022

baozi288@126.com orcid: 0009-0000-1673-8366

**TRENDS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRE-SCHOOL STUDENTS
IN PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS OF CHINA**

Problem formulation. Currently, in the People's Republic of China, the development of the pre-school education system has a vector aimed at the global community: teachers who train future

educators, scientists, and preschool education workers themselves. Most scientists note that this process is accompanied by significant changes in preschool education. The changing preschool educational space directs its work to the development of new forms and methods of education and upbringing of preschoolers, building an individual trajectory of development of their abilities and aptitudes.

Analyzing the trends of modern preschool educational institutions, researchers note that a unique situation has arisen in preschool education in recent years. The complex of various conditions (legal, regulatory, administrative, economic, socio-cultural) has formed into a certain system, which allows preschool institutions to reform their activities.

Preschool education is the initial stage of society's education. Therefore, it must be organized and carried out in such a way that it implements the idea of intellectual development of each person and society as a whole by its system of goals, content, organizational forms, technologies, the nature of management of specific educational systems, their internal and external connections

The purpose of the article is to analyze the trends in the intellectual development of preschoolers in preschool education institutions in China.

Materials and methods. Among the research methods used, the following were decisive: analysis and generalization of scientific and methodical sources for the theoretical substantiation of the research problem, modeling, synthesis of the obtained data.

Results of the research. Having analyzed the experience of organizing the first institutions for children and the issue of the content of educational work with young children, theoretical and practical research in the field of preschool education, which contribute to the expansion and activation of primary education taking into account national conditions, was noted.

Problems in the organization of modern models of preschool institutions are considered through the prism of methodical provision of kindergartens. The types of preschools currently operating in China are identified: public, private, and institutions jointly funded by the government and enterprises. In parallel with the development of traditional forms of preschool education, attention is paid to new models: the organization of preschool groups on the basis of general education institutions and institutions of additional education, as well as systematic education of preschool children in family conditions.

The types of children's activities that reveal the specific content of preschool education in the People's Republic of China and contribute to the intellectual development of preschoolers have been identified. The issue of state support for the preschool education system of the People's Republic of China was raised, and the most important recent government documents regarding the successful functioning of the preschool education system were noted. The level of professional training of personnel for kindergartens in the People's Republic of China is analyzed. Forms of upgrading the qualifications of kindergarten teachers, which have become relevant recently, have been considered.

National features of the formation of the system of preschool music education in China are also considered as one of the conditions for the intellectual development of preschoolers in preschool education institutions.

Conclusions. The intellectual development of a child is important in the preschool period, when the foundations of the personality and thinking of an adult are laid, and it directly depends on the resources used for the intellectual development of the preschool period. In the process of formation of intellectual abilities, cognitive mental processes are improved, techniques and methods of mental activity are formed, logical-mathematical abilities of children begin to form.

An analysis of China's preschool education system showed that it is more focused on the intellectual development of each preschooler. Preschool music education is an integral part of the intellectual development of preschool children in China. The convergence of national traditions and modern music education is one of the main characteristics of modern preschool music education in China.

Key words: *development trends, preschool education in China, types of kindergartens, content of preschool education, training of specialists, professional development, state support for kindergartens, musical preschool education.*

REFERENCES

1. Han, Chunian. (2014). About the teaching of folk music and children's development. *Education and Teaching Forum*. 12, 272-273. [in Ukrainian].
2. Itszian, H. et al. (2020). Normative base of modern aesthetic education in China. *Means of educational and research work*. 55, 102-137. [in Ukrainian].
3. Kalichak, Yu. (2018). Peculiarities of the functioning of non-state preschool education institutions abroad. *Current issues of humanitarian sciences*. 138. [in Ukrainian].
4. Lonh, Kh. (2014). The use of folk music in a kindergarten - on the example of a kindergarten in Wuhan. 47 [in Ukrainian].
5. Mykulina, A. K. & Synychka, Ye. B. (2019). Development of preschoolers in the process of making origami products. [in Ukrainian].

6. Pidlypniak, I. Yu. (2017). Logical and mathematical development of preschool children: peculiarities of the educational process. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series «Pedagogy. Social work»*. 2(41), 194–198. [in Ukrainian].
7. Romanova, I. A. (2014). Comparative analysis of the use of intellectual games in the educational process. *Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*. 3, 64-69. [in Ukrainian].
8. Sun, Ts. (2022). Formation of musical and creative abilities of preschool children in the People's Republic of China using the Suzuki method: *diss. - Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda, 2022*. [in Ukrainian].
9. Khao, Ch. (2021). Musical development of preschoolers through the eyes of Chinese and Ukrainian teachers. *Means of educational and research work*. 56, 83-107. [in Ukrainian].
10. Tszintsiu, S. (2019). Interpretation of the results of the formation of musical and creative abilities of preschool children in the People's Republic of China using the Suzuki method. *Scientific notes of the department of pedagogy*. 1, 44. 251-259. [in Ukrainian].
11. Tsi, Y. (2013). Chinese folk music. Baoding: Hebei University Press, 401. [in Ukrainian].
12. Chzhan, Ts. (2015). Opens the door to wisdom and promotes comprehensive development: About the implementation of ethnic folk music in preschool music education. *Theater house*. 12. 204–205. [in Ukrainian].
13. Shelestova, L. V. (2017). Intellectual development of older preschoolers and first-graders: theory and practice. *Education and development of a gifted personality*. T. 6, 61. 21-26. [in Ukrainian].
14. Shparyk, O. (2019). Concepts of «educational development» and «educational reform» in the modern scientific discourse of Ukraine and China. *Ukrainian Pedagogical Journal*. 3, 38-49. [in Ukrainian].
15. Shutsziuan, B. (2019). Peculiarities of the development of preschool children in preschool education institutions in the People's Republic of China. [in Ukrainian].
16. Cheung, K. C. K. & Wong, R. K. S. (2021). Income Effects on the Intellectual Development of Children from Low-Income Families in Hong Kong: The Mediating Role of Parental Investment and Parental Stress. *Child and Adolescent Social Work Journal*. T. 38, 337-346.
17. Guo, D. et al. (2022). Development of information integration in the visual working memory of preschoolers. *Child development*. T. 93, 6.1793-1803.
18. Song, H. Q., Lau, P. W. C. & Wang, J. J. (2022). Investigation of the motor skills assessments of typically developing preschool children in China. *BMC pediatrics*. T. 22, 1. 1-17.
19. Wang, L. et al. (2020). Teacher qualifications and development outcomes of preschool children in rural China. *Early Childhood Research Quarterly*. T. 53. 355-369.
20. Xie, G. et al. (2020). Digital screen time and its effect on preschoolers behavior in China: results from a cross-sectional study. *Italian journal of pediatrics*. T. 46, 1. 1-7.

The article was received by the editors 28.04.2023

The article is recommended for printing 18.05.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-17>
УДК 37:378+378.147

Liliya Batyuk

*Candidate of Biological Science (PhD), Associate Professor of the Department of Medical and Biological Physics and Medical Informatics
Kharkiv National Medical University
4 Nauky Avenue, Kharkiv, Ukraine, 61022
lili.batyuk@gmail.com ORCID: 0000-0003-1863-0265*

DIGITAL LITERACY AMONG STUDENTS IN MEDICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN DISTANCE LEARNING SITUATIONS

Digital educational technologies are an innovative way of organizing the educational process, based on the use of electronic and information systems, which ensure visibility of the formation of digital skills among students of higher education institutions.

The article analyzes the use of digital technologies by students of medical institutions of higher education when studying natural sciences in the conditions of distance learning, using the example of the educational component «Medical and biological physics; Medical information technologies».

The analysis and synthesis of search results in information systems was carried out in order to define research concepts, methods of expert evaluation, observation, modeling, and forecasting. The principles of the «digitalization of Ukraine» policy were considered, the components of the concept of «digital information literacy» were defined, and the effectiveness of the use of digital programs and devices in the educational process in medical institutions of higher education was investigated. The survey method was used for the research. A structured questionnaire in the form of a Google form was developed to collect information. The role of digital learning technologies in the educational space and their application in the educational process was determined. It was found that the number of e-books in the respondent's home reduced the probability of weak skills, but had no relationship with strong skills. Frequency of using digital skills at university reduced the likelihood of weak skills, but there was no association with strong skills. This suggests that the use of digital technologies in the university can protect against low productivity, but does not guarantee high qualifications. Students' general cognitive abilities are positively related to their digital self-efficacy accuracy. Students with more experience in the informational Internet space demonstrate more accurate digital self-efficacy. It is shown that digital technologies in the educational space, due to their visibility, accessibility and orientation to the individual abilities of students, are a necessary condition for increasing the efficiency and effectiveness of the educational process. The use of digital technologies by students of medical institutions of higher education on the example of studying the educational component «Medical and biological physics; Medical information technologies» increase students' motivation to study, contribute to the development of digital practical skills in future specialists.

Keywords: digital literacy, educational component, student, higher education institution.

In cites: Batyuk, L. (2023). Digital literacy among students in medical institutions of higher education in distance learning situations. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 147-154. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-17>

Problem statement. It is currently generally accepted that we live in an information and computer society in which computer digital technologies are involved in education, health care, industry, commercial and other human activities. The ability to use digital technologies to search, evalu-

ate, use and create information implies significant changes in the strategy of providing both general and specialized education, including medical education, which is based on the professional and digital literacy of future professionals. Currently, medical education is one of the most discussed topics in

the field of healthcare, the department of education and related institutions, which entails the development of educational methods, tools for assessing the professional competencies of future doctors. Changing demographics and disease patterns, new technologies, new innovations in healthcare delivery, increased drug consumption, patient empowerment, autonomy, a focus on efficiency, are just a few of the challenges healthcare professionals face every day. Medical education is facing the dilemma of mastering digital information literacy due to the current information explosion, which has led to a sharp increase in the number and volume of knowledge. The competence of future medical professionals requires knowledge not only in the field of medicine technology and medical practice, but also in the field of digital literacy.

Digital information literacy is defined as the ability of an individual to effectively and critically navigate, evaluate, absorb and create information using a range of digital technologies. This type of competence requires a specialist to be able to recognize, use and manipulate digital means, digital media, transform them, distribute and easily adapt to new forms [22, 2]. The ability to work with digital tools requires mastering complex cognitive, motor, sociological and emotional skills necessary both for survival in a digital environment and for completing tasks and solving current problems [11].

The development of information and communication technologies such as the Internet, e-mail, blogs, educational platforms, repositories/digital libraries, social networks, etc., their omnipresence, requires the user, especially future doctors, whose professional competence is not directly related to digital literacy, acquiring a set of new skills that are important for the effective implementation of tasks in the modern digital environment. Such skills acquired by medical students in the process of studying at the university, such as the accumulation of knowledge through searching and learning on educational platforms on the Internet, user interfaces, teaching virtual digital games, searching databases, creating and sharing content on the Internet, communication in medical specialized chat rooms, etc., have become important for the acquisition of digital professional competences, especially in distance learning settings [9, 6, 10].

The relevance of the study of the use of digital technologies for the formation of digital literacy among students of medical institutions of higher education when studying natural sciences in the conditions of distance learning is due to the fact that the medical field of modern society is an inseparable component of society in which includes

the need for digital competence, which is used in professional activities of doctors, because this doctors are worked in the electronic health care system, which is the largest IT system in Ukraine. IT system of Ukraine in which about 35 million Ukrainians are registered, and about 300 thousand medical and pharmacy workers are worked, and more than 900 million medical and statistical records and reports have already been entered, involves high level of digital literacy of medical workers [5, 7]. In order to support sustainable and effective adaptation of education and training systems, the European Union has issued an action plan in the field of digital education (2021-2027), which focuses on promoting the development of a highly effective digital education ecosystem, as well as improving digital skills and capabilities digital transformation [12].

In the process of mastering the educational component «Medical and Biological Physics; Medical information technologies», digital content is easily created by teachers and students with the help of various mass media and various Web 2.0 tools are the information technologies that allow users to create and distribute their own content on the World Wide Web. Creating and introducing content with digital content can be an important and effective method of improving teaching and learning [4], which allows teachers to master digital skills of the 21st century and help students master digital content [14, 1, 2]. Giving students the opportunity to create and use digital content in the classroom can increase engagement and encourage the development of skills necessary for a technological society. For example, students can create video content with easy-to-use and free video editors that allow you to add effects, soundtracks, titles and smooth transitions, such as Windows Live Movie Maker, XMedia Recode, VirtualDub, to name a few. In addition, the use by students of digital resources of online learning platforms, in a distance learning environment, makes it easier for teachers to conduct more practical classes by reducing the time for lecturing.

The purpose of the article is to analyze the theoretical essence and content of the concept of digital information literacy of future doctors in the field of digital medical education; the consideration of the acquisition of digital competence by students of higher education institutions of Ukraine. To find out digital information literacy skills among students of the 1st Faculty of Medicine of the Kharkiv National Medical University while studying the educational component «Medical and Biological Physics; Medical information technologies»; find

out the purpose and frequency of students' use of digital information resources. To find out the digital difficulties faced by medical students when accessing the digital online platform Moodle.

Research methods. In accordance with the logic of the research, a set of interchangeable methods was used to solve the tasks: theoretical and methodological analysis of the literature on the researched problem; study of documents and regulatory materials determining the presence of digital information literacy of students when studying the educational component and practical acquisition of digital information literacy by medical students; conducted analysis and synthesis of search results in information systems in order to determine the basic concepts of research; methods of expert assessment, testing, questionnaires, observation, modeling, forecasting. The survey method is used for research. A structured questionnaire was developed for collection. The students (n=40) were randomly selected. All students consented and received a link to a Google Form questionnaire. The collected data were classified, analyzed and tabulated using the Linear Regression Model package [17].

The main results of the study. Digital literacy is the ability to process information, as well as synthesize and combine information obtained from various digital sources [16, 19]. This definition emphasizes two basic skills: synthesis and integration of information, which are closely related to the information process.

Digital information literacy does not replace traditional forms of literacy. It is built on the basis of traditional forms of literacy. Digital information literacy is a combination of two terms: digital and literacy. Digital information is a symbolic representation of data. The ability to use digital technologies, communications or networks to search, evaluate, use and create information. The ability to understand and use information in different formats from a variety of sources when it is presented through a computer. A person's ability to effectively perform tasks in a digital environment. Literacy refers to the ability to read in order to obtain the necessary knowledge, to write coherently and to critically interpret what is written. Literacy includes the ability to evaluate, read and interpret media, reproduce data and images with the help of digital manipulations, and also apply Digital literacy can be defined as a survival skill in the age of digital technologies. Digital literacy is a network of skills and strategies that students/pupils use in the digital environment. The skills and strategies that students/pupils without that will not be able to

survive, in the era of the ubiquity of technologies used in all aspects of life, starting from the personal to the educational and professional environment [15, 18]. Digital literacy can be considered as «the ability to understand and use information in various formats from various sources when it is presented through computers or the Internet» [13].

In order to understand what role digital literacy plays in the professional competence of future doctors, it is necessary to first consider the question of what constitutes digital literacy and a digitally literate person when he receives education. Although there are many definitions of the concept of digital literacy, in one way or another they all overlap with the definition given by Gilster [13]. new knowledge obtained in a digital environment.

Moreover, to fully understand what digital literacy is, we must also understand why the students/teachers/persons makes in life the notion «digitally literacy». To borrow the words of O'Brien and Sharber (2008), «a digitally literate person is one who can create blogs, wikis, and podcasts; or activities that are comprehensible to people with digital literacy, such as digital storytelling or social networking» [20].

Buckingham, D. argued that digital literacy should be considered as part of a broader rethinking of literacy and the use of technology in education, as the ability to understand, access and create communication in different contexts, which includes the skills and competences necessary to find media content with using available technologies and appropriate software [8].

According to a study conducted in 2012 [21], digital literacy can be divided into several categories: 1) determining the location of digital content, 2) creating digital content, and 3) transmitting digital content. Using these categories, students should be able to evaluate and navigate the digital content they use in their work. For the successful development of digital literacy, critical thinking is necessary for interaction with online resources. The ability to correctly find and consume digital content on the Web resource occupies a central place in effective work with the Internet. Strategic information search and critical assessment of Internet search trends, effective web search skills are necessary digital professional competence for success in learning in a modern digital community. Mastery of these competencies can guarantee that students have mastered important skills for discovering and using digital knowledge in the subject area, working knowledge of how to use search engines, basic literacy skills, and general knowledge of available resources on the Internet. In ad-

dition, relying on the ability to create productive web search conditions, the search should include the ability to use not only direct search methods, but also modeling, differentiation between domain names and requests on sites, and the ability to use the accuracy of requests.

The introduction of the ability to create digital content can become an important and effective method in improving the mastery of the studied material, teaching and learning. Digital resources can become important tools in the teacher's work, allowing him/her to reduce the time spent on reading lectures and devote more time to the direct training of students. Digital content is easy to create with the help of various media and various tools.

Providing opportunities for students/learners to create and use digital content in practical classes can increase engagement and encourage the development of skills in future professionals, necessary for a technological society. For example, students can create video content and video reviews, presentations with the help of easy-to-use video and text editors. If students do not have a sufficiently high bar for technical knowledge, they can spend more time on the quality of the content and on the process of learning a new tool.

The online questionnaire was sent to 40 students of the 1st year of the Kharkiv National Medical University of the 1st faculty studying the educational component «Medical and biological physics; Medical information technologies» in 2022-2023 using a Google form. The discipline «Medical and biological physics; Medical information technologies» is offered for study by students of the 1st year and is normative. The online questionnaire consists of 25 questions on a 4-point and 5-point Likert scale. The number of respondents was as follows: female students 65.4%, male students 34.6%. The condition of digital literacy was answers to questions with the choice of 'likely' and 'very likely', 'helpful and 'very helpful', 'agree' and 'strongly agree'. It was found that the majority of respondents, 72% of students, use platform 5 once a day. While 28% of students use the Moodle platform once a day. The results in Table 1 show the logistic regression models for weak and strong digital literacy skills and self-assessed possession of the computer skills of future doctors. That the higher the students' level of digital literacy, the more they demonstrate accurate self-efficacy. The survey showed that medical students, on average, tend to overestimate their digital competence.

Tabl. 1

Logistic regression models for weak and strong digital literacy skills and self-assessed possession of the computer skills of future doctors

	Weak skills R-squared = 0.08			Strong skills R-squared = 0.12		
	b	s.e.	OR	b	s.e.	OR
Level of formal education	0.35	0.09	1.47	0.62**	0.18	2.0
Quantity of e-books at home	0.18*	0.08	0.65	0.24*	0.07	0.7
Digital skills use at university	0.60	0.22	0.71	0.52**	0.10	0.54
Digital skills use outside university	0.28*	0.15	1.39	0.27*	0.14	1.00

Note: **p < 0.01; *p < 0.05.

According to these results, it can also be seen that the number of e-books in the respondent's home decreased the probability of weak skills, but had no relationship with strong skills. Strong skills were more typical the higher the formal degree the respondent had. Frequency of using digital skills at university reduced the likelihood of weak skills, but there was no association with strong skills. This suggests that the use of digital technologies at university can protect against low productivity, but does not guarantee high skill. The R-squared (0.12) was slightly higher with the probability of strong skills. In this study, variables related

to respondents' attitudes toward learning were missing from the models.

Fig. 1 shows the frequency of students' use of the Moodle platform from the given task. The study showed that 1) Students, on average, tend to overestimate their abilities in processing digital information and communication.

2) Students who have a higher actual abilities in digital information processing very often underestimate themselves. In this time, while their lower ability counterparts overestimate themselves.

3) Students with higher factual abilities in digital literacy processing and communication

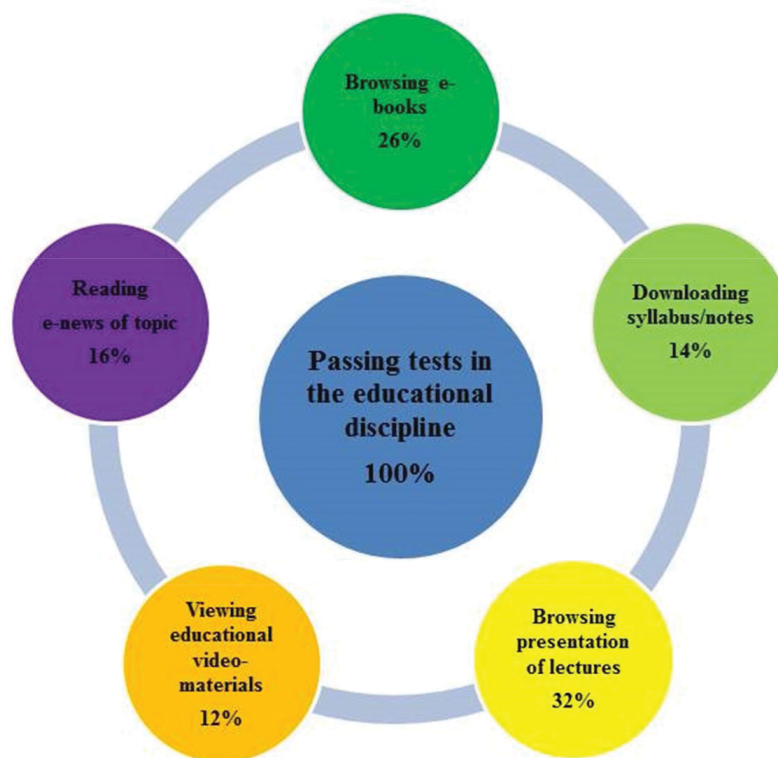

Fig. 1. Purpose of using Moodle platform

more accurately demonstrate their digital competence than their peers with lower abilities.

4) Male students demonstrate lower accurate digital information literacy self-efficacy than female students.

5) Students' general abilities at studies on educational discipline «Medical and biological physics; Medical information systems» are positively related to their digital information literacy.

6. Students with more work experience in the informational Internet space demonstrate more accurate digital self-efficacy.

Although the creation of digital content is becoming increasingly simple and accessible to any young specialist, the personalization of learning requires the user to find and use various digital resources to meet the needs of the learning process. Acquiring digital competence, just as the personalization of work with digital medical content requires more time from students in terms of investigation appropriate rubrics for performance-based learning, also requires increasing the skill of the students through the creation of digital content [1, 3, 7].

Conclusions. The tools for training and approaches to treatment that served yesterday's doctors in their practice are not suitable for tomorrow's doctors. Medical schools must respond to this ever-changing world with exciting edu-

catinal innovations; must respond to rapid social, economic and technological changes in the healthcare profession. Cultivating competent specialists requires good medical education with new approaches. Research results show that the higher the level of digital literacy of students, the higher self-efficacy they demonstrate in the field of using digital technologies. The results show that students with lower levels of digital literacy and digital competence may be highly overestimated, while students with higher abilities seem to overestimate themselves less. In addition, the results indicate that medical students with the highest levels of digital literacy underestimate themselves.

The use of digital technologies in the process of training future medical workers, on the one hand, meets the requirements of modern standards of education of medical workers of Ukraine. On the other side, digital educational technologies are an innovative way of organizing the educational process, based on using electronic systems that provide visibility. The purpose of using digital technologies is to increase the quality and efficiency of the educational process, as well as the successful socialization of students. Digital technologies offer new tools for the development of universities and other educational institutions around the world.

Список використаної літератури

1. Батюк Л. В., Жерновникова О. А. Формування цифрової компетентності майбутніх лікарів при вивченні освітнього компоненту «Медична інформатика». *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2022. 50. 6–24. doi:10.26565/2074-8167-2022-50-01
2. Микитенко П. В. Діагностика рівнів ІТ-компетентності іноземних студентів у процесі вивчення медичної інформатики. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2018. 8(152). 3–10.
3. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя. Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. 2020. URL: http://zakinpoo.org.ua/2010_01_18_13_44_15/233_2010_08_25_07_10_49
4. Bakkenes I., Vermunt J. D., Wubbles T. Teacher learning in the context of educational innovation: Learning activities and learning outcomes of experience teachers. *Learning and Instruction*. 2010. 20(6), 533–548. doi:10.1016/j.learninstruc.2009.09.001
5. Batiuk L. The European structure of digital competences in Ukrainian society: challenges and innovations. *Journal of Education, Health and Sport*. 2017. 7(11). 481–494. doi:10.12775/JEHS.2017.7.11.044
6. Batiuk L. Electronical educational and methodological complexes as a means of forming the professional competence of future doctors when studying disciplines from natural sciences. *Journal of Education, Health and Sport*. 2015. 5(11). 745–761. doi:10.12775/JEHS.2015.05.10.071
7. Bergdahl N., Nouri J., Fors U. Disengagement, engagement and digital skills in technology-enhanced learning. *Educ. Inf. Technol.* 2020. 25. 957–983.
8. Buckingham D. Digital Media Literacies: rethinking media education in the age of the Internet. *Research in comparative and international education*. 2007. 2(1). 43–55.
9. Car L. T., Kyaw B. M., Panday R. S. N. van der Kleij R., Chavannes N., et al. Digital Health Training Programs for Medical Students: Scoping Review. *JMIR Med Educ*. 2021. 7(3): e28275. doi: 10.2196/28275
10. Dobrovoljsjka A. The concept of «digital competence» and its interpretation in the context of higher education of future doctors and pharmacists. «The main directions of development of pedagogical science». Chernigov, October 20–21, 2017. Kherson: Helvetica Publishing House.
11. Eshet Y. Digital Literacy: A Conceptual Framework for Survival Skills in the Digital era. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia*. 2004. 13(1). 93–106.
12. European Union. Digital Education Action Plan. 2020. URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en
13. Gilster P. Digital literacy. New York: Wiley Computer Publications. 1997.
14. Gudmundsdottir G.B., Gasso H. H., Rubio C. J.C., Hatlevik O.E. Student teachers' responsible use of ICT: Examining two samples in Spain and Norway. *Comput. Educ.* 2020. 152. 1–12. doi: 103877- 10.1016/j.compedu.2020.103877
15. Heidari E., Mehrvarz M., Marzooghi R., Stoyanov S. The role of digital informal learning in the relationship between students' digital competence and academic engagement during the COVID-19 pandemic. *J. Comput. Assist. Learn.* 2021. 37. 1154–1166.
16. Knobel, M. Digital literacies: Concepts, policies and practices. 2008. Vol. 30. Peter Lang.
17. Medina L., Kreutzmann A.-K., Rojas-Perilla N., Castro P. The R Package trafo for Transforming Linear Regression Models by. *The R Journal*. 2019. 11/2. 100–123.
18. Mitchell M., Kan L. Digital Technology and The Future of Health Systems. *Health Systems*. 2019. 5(2). 113–120. doi: 0.1080/23288604.2019.1583040
19. Menggo S., Midun H., Pandor P. Students' digital literacy competence and english study habits. *ICEHHA*. 2021. doi:10.4108/eai.3-6-2021.2310655
20. O'Brien D., Scharber C. Digital literacies to go to school: Potholes and possibilities. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. 2008. 52(1), 66–68.
21. Spires H., Bartlett M. Digital literacies and learning: Designing a path forward. Friday Institute White Paper Series. NC State University. 2012.
22. Vuorikari R., Punie Y., Carretero Gomez S., Van den Brande, G. DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. 2016. EUR 27948 EN. 2016. doi:10.2791/11517

Стаття надійшла до редакції 23.03.2023.

Стаття рекомендована до друку 18.04.2023

Лілія Василівна Батюк

кандидат біологічних наук, доцент

доцент кафедри Медичної та біологічної фізики і медичної інформатики

Харківський національний медичний університет,

пр. Науки, 4, м. Харків, Україна, 61022

lili.batyuk@gmail.com ORCID: 0000-0003-1863-0265

**ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Цифрові освітні технології – це інноваційний спосіб організації навчального процесу, заснований на використанні електронних та інформаційних систем, що забезпечують наочність формування цифрових навичок у студентів закладів вищої освіти.

У статті аналізується використання цифрових технологій студентами медичних закладів вищої освіти при вивченні природничих дисциплін в умовах дистанційного навчання, на прикладі освітнього компоненту «Медична та біологічна фізика; Медичні інформаційні технології».

Проведено аналіз і синтез результатів пошуку в інформаційних системах з метою визначення понять дослідження, методів експертного оцінювання, спостереження, моделювання, прогнозування. Розглянуто принципи політики «цифровізації України», визначено складові поняття «цифрова інформаційна грамотність», досліджено ефективність використання цифрових програм та пристроїв у навчальному процесі у медичних закладах вищої освіти. Для дослідження використовувався метод опитування. Для збору інформації було розроблено структуровану анкету у вигляді Google форми. Було визначено роль цифрових технологій навчання в освітньому просторі та їх застосування у навчальному процесі. Отримано, що кількість електронних книг удома респондента зменшила ймовірність слабких навичок, але не мала зв'язку з сильними навичками. Частота використання цифрових навичок в університеті зменшила ймовірність слабких навичок, але не було зв'язку з сильними навичками. Це свідчить про те, що використання цифрових технологій в університеті може захистити від низької продуктивності, але не гарантує високу кваліфікацію. Загальні пізнавальні здібності студентів позитивно залежать від їхньої точності цифрової самоефективності. Студенти з більшим досвідом роботи в інформаційному інтернет-просторі демонструють точнішу цифрову ефективність. Показано, що цифрові технології в освітньому просторі, завдяки їх наочності, доступності та орієнтації на індивідуальні здібності студентів є необхідною умовою для підвищення ефективності та результативності навчального процесу. Використання цифрових технологій студентами медичних закладів вищої освіти на прикладі вивчення освітнього компоненту «Медична та біологічна фізика; Медичні інформаційні технології» підвищують мотивацію учнів до навчання, сприяють розвитку у майбутніх фахівців цифрових практичних навичок.

Ключові слова: цифрова грамотність, освітній компонент, студент, заклад вищої освіти

REFERENCES

1. Batyuk, L.V., Zhernovnykova, O.A. (2022). Formation of digital competence of future doctors in the study of the educational component «Medical informatics». *Scientific notes of the pedagogical department*. № 50. 6–24. doi:10.26565/2074-8167-2022-50-01 [in Ukrainian].
2. Mykytenko, P.V. (2018). Diagnosis of levels of IT competence of foreign students in the study of medical informatics. *Computer in school and family*. 8, 152, 3–10 [in Ukrainian].
3. Khymynets, V. (2020). Competence-based approach to professional development of teachers. *Transcarpathian Institute of Postgraduate Pedagogical Education*. URL:
4. <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49> [in Ukrainian].
5. Bakkenes, I., Vermunt, J. D., Wubbles, T. (2010). Teacher learning in the context of educational innovation: Learning activities and learning outcomes of experience teachers. *Learning and Instruction*. 20(6), 533–548. doi:10.1016/j.learninstruc.2009.09.001.
6. Batyuk, L. (2017). The European structure of digital competences in Ukrainian society: challenges and innovations. *Journal of Education, Health and Sport*. 7(11). 481–494. doi:10.12775/JEHS.2017.7.11.044.
7. Batyuk, L. (2015). Electronical educational and methodological complexes as a means of forming the professional competence of future doctors when studying disciplines from natural sciences. *Journal of Education, Health and Sport*. 5(11). 745–761. doi:10.12775/JEHS.2015.05.10.071.
8. Bergdahl, N., Nouri, J., Fors, U. (2020). Disengagement, engagement and digital skills in technology-enhanced learning. *Educ. Inf. Technol.* 25. 957–983.
9. Buckingham, D. (2007). Digital Media Literacies: rethinking media education in the age of the Internet. *Research in comparative and international education*. 2(1). 43–55.

10. Car, L. T., Kyaw, B. M., Panday, R. S. N. van der Kleij, R. Chavannes, N., et al. (2021). Digital Health Training Programs for Medical Students: Scoping Review. *JMIR Med Educ.* 7(3): e28275. doi: 10.2196/28275.
11. Dobrovoljsjka, A. (2017). The concept of «digital competence» and its interpretation in the context of higher education of future doctors and pharmacists. «The main directions of development of pedagogical science». Chernigov, October 20–21, Kherson: Helvetica Publishing House.
12. Eshet, Y. (2004). Digital Literacy: A Conceptual Framework for Survival Skills in the Digital era. *Journal of Educational Multimedia and Hypermedia.* 13(1). 93–106.
13. European Union. Digital Education Action Plan. (2020). URL: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_en.
14. Gilster, P. (1997). Digital literacy. New York: Wiley Computer Publications.
15. Gudmundsdottir, G.B., Gasso, H. H., Rubio, C. J.C., Hatlevik, O.E. (2020). Student teachers' responsible use of ICT: Examining two samples in Spain and Norway. *Comput. Educ.* 152. 1–12. doi: 103877- 10.1016/j.compedu.2020.103877.
16. Heidari, E., Mehrvarz, M., Marzooghi, R., Stoyanov, S. (2021). The role of digital informal learning in the relationship between students' digital competence and academic engagement during the COVID-19 pandemic. *J. Comput. Assist. Learn.* 37. 1154–1166.
17. Knobel, M. (2008). Digital literacies: Concepts, policies and practices. Vol. 30. Peter Lang.
18. Medina, L., Kreutzmann, A.-K., Rojas-Perilla, N., Castro, P. (2019). The R Package trafo for Transforming Linear Regression Models. *The R Journal* Vol. 11/2. 100–123.
19. Mitchell, M., Kan, L. (2019). Digital Technology and The Future of Health Systems. *Health Systems.* 5 (2). 113–120. doi: 0.1080/23288604.2019.1583040.
20. Menggo, S., Midun, H., Pandor, P. (2021). Students' digital literacy competence and english study habits. *ICEHHA.* doi:10.4108/eai.3-6-2021.2310655.
21. O'Brien, D., Scharber, C. (2008). Digital literacies to go to school: Potholes and possibilities. *Journal of Adolescent & Adult Literacy.* 52(1), 66–68.
22. Spires, H., Bartlett, M. (2012). Digital literacies and learning: Designing a path forward. Friday Institute White Paper Series. NC State University.
23. Vuorikari, R., Punie, Y., Carretero Gomez S., Van den Brande, G. (2016). DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. EUR 27948 EN. 2016. doi:10.2791/11517.

The article was received by the editors 23.03.2023

The article is recommended for printing 18.04.2023

<https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-18>
УДК 378.091; 4:330.

Volodymyr Andriyovych Mandragelia

*Ph.D. hab. (Philosophy), professor, professor of Department of Vocational Education, Methodology and Humanities, Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education of State Institution of Higher Education «University of Educational Management» National Academy of Educational Sciences of Ukraine
09108, Kyiv region, Bila Tserkva, str. Levanevsky, 52/4, Ukraine
mandra09@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-0807-5309*

EDUCATION SYSTEM AND LABOR MARKET: INTERDEPENDENCE ISSUES

Formulation of the problem. The labor market has recently undergone significant changes under the influence of many factors. Among them are globalization, demographic, migration processes, international conflicts and wars, climate change, epidemics, pandemics, etc. Digitalization and green transit are becoming especially relevant in all spheres of life. This affects the requirements for knowledge and skills of employees who are preparing to receive or change jobs. Therefore, the field of education faces an important task of introducing flexible and effective educational programs.

The purpose of the article. To summarize statistical and analytical information and forecasts regarding changes in education in European countries and Ukraine in the context of the transformation of labor markets and under the influence of the deployment of Industry 4.0.

The main results of the study. The article notes the growth of unemployment among young people on the European continent, which began in the early 1960s. Statistics on education and the unemployment rate in Ukraine, damages from the war that was unleashed by Russia in 2022 are given. The growing role of institutions is especially emphasized professional education and training in the general education system of the countries of the world, blurring the boundaries between secondary special and higher education. Two main trends are highlighted in education: the development of information and communication technologies and increasing the role of transversal skills. Statistics on the level of basic digital skills among citizens of EU member states and initiatives to increase the digital literacy of Europeans are given. The presence of different approaches to the ratio of general theoretical and professional disciplines in different national education systems is emphasized.

Conclusions. The impact on the sphere of education and the labor market of the processes of automation, robotization, and the transition to a green economy remains to be determined. The perspective of introducing integrated approaches in education such as the German “learning fields” (Lernfelder) or the professional “code” in the Finnish system is indicated.

Key words: education, professional education and training, labor market, European Union, Ukraine, digitalization, transversal skills.

In cites: Mandragelia, V. (2023). Education system and labor market: interdependence issues. *Scientific notes of the pedagogical department*. 52, 155-161. <https://doi.org/10.26565/2074-8167-2023-52-18>

Introduction. Modern radical changes in technologies require new knowledge, skills and abilities from employees. Even greater dynamics will be observed in the future. Jobs in the future may require very different skills than they do today. Scientists predict that many specialties will be radically transformed or completely disappear under the pressure of the development of science, new

innovations in the economy (automation, robotics, development of artificial intelligence, etc.). Wars, international conflicts, climate change, globalization processes, immigration flows, pandemics and epidemics also affect the content and composition of global, European and national labor markets. There is a general concern that the knowledge and skills that are relevant today may become useless

for the challenges of tomorrow. Therefore, educational institutions face the important task of forming in students (pupils, students) a set of knowledge and skills that are in demand today, but are anticipatory in nature. The sphere of education and the labor market of Ukraine in modern conditions and in the future are increasingly integrated into the European space. This is due not only to the objective processes of globalization, but also to the country's acquisition of the status of an official candidate for EU membership in June 2022 [1]. Therefore, the stable and sustainable development of Ukraine must be consistent with EU standards and requirements.

Analysis of recent publications. The issue of the relationship between education and the labor market was studied by such modern domestic scientists as O. Davlikanova, L. Ilyich, M. Khomenko, V. Kremen, S. Kulytskyi, N. Mospan, I. Osadchuk, V. Sydorenko and others. These problems were studied by foreign researchers (A. Aggarwal, U. Bardak, L. Cuza, A. Freguglia, D. Furia, A. Ionescu, B. Reskin, L. Roberts, C. Ross and so on). This issue has recently been in the focus of international organizations such as OECD (The Organization for Economic Cooperation and Development), ILO (International Labour Organization), Cedefop (European Center for the Development of Vocational Training), World Bank, World Economic Forum, International Monetary Fund and domestic institutions (State Employment Service of Ukraine, Federation of Employers of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine, etc.).

The purpose of this article is to summarize statistical and analytical information and forecasts regarding changes in education in European countries and Ukraine in the context of the transformation of labor markets and under the influence of the deployment of Industry 4.0.

Research methods. The historical method is used to consider the evolution of the unemployment rate and the concepts of education and training. The comparative method is used to analyze EU legislation and basic digital skills of its citizens, the state of education in Ukraine. The author also used methods of analysis, synthesis, and generalization of statistical data of the EU and Ukraine.

Presentation of the main material. The issue of the relationship between the education system and the labor market in European countries has been relevant for more than 60 years. After the end of the Second World War, there was practically no unemployment on the European continent for a decade and a half. However, in the 1960s, 4 to 6% of the population in Italy were unemployed

(in 1965, the number of unemployed reached 1.2 million people), which was twice the rate in other countries [2, p. 33]. This intensified the search for new forms of connection between education and the labor market. In 1993, the EU introduced the concept (Lifelong Learning - LLL) into political, scientific, social, educational and other discourses [3]. The European Institute of Innovation and Technology (EIT) began its activities in 2008, by decision of the European Parliament and the Council of EU. It aims to combine the efforts of three sectors - education, business and research.

But in 2009, 23 million people or 10% of the active population of the EU found themselves unemployed. Therefore, at the beginning of March 2010, the European Commission adopted a new long-term action plan "Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth" [4]. The situation did not improve, despite efforts. The high level of unemployment among young people, which began after the financial crisis of 2008 and reached its peak in 2013 (24.4%), forced the EU to constantly address the issues of the quality of education and training, as well as their standardization. Education and training aim to equip young people and adults with the knowledge, skills and competences needed for specific occupations or, more broadly, in the labor market. The relevance of key competences for lifelong learning, which were defined in the Recommendations of the Council of the EU dated May 22, 2018, was confirmed, namely: literacy; multilingual competence; mathematical competence and competence in science, technology and engineering; digital competence; personal, social and learning competence; civic competence; entrepreneurial competence, as well as cultural awareness and self-expression competence [5].

European countries are making significant efforts to deal with unemployment. However, the situation continues to be unstable. The COVID-19 pandemic in 2020 worsened the unemployment rate to 8.5% in the Euro area. In February 2023, the youth unemployment rate was 14.5% in the EU and 14.4% in the euro area, respectively up from 14.4% and stable compared with the previous month [6].

In Ukraine the situation with unemployment was extremely difficult, even before Russia's aggression on February 24 2022. According to the data of the State Employment Service, in 2010, among the unemployed aged 15-25, the share of graduates of higher, vocational and technical educational institutions, secondary schools was 36.9%, respectively; 55.9%; 7.2% [7, p. 318]. The system of higher education in Ukraine underwent

turbulent changes during 1991-2019, which led to its insufficient competitiveness. For example, only in 1994, in terms of GDP reduction, 73 new universities, academies, and institutes were opened. [8]. The situation with teachers is very bad. In 2021, almost 440,000 teachers worked in 15,000 schools, 120,000 in preschool educational institutions. Every year, for various reasons, 16,000 people are laid off, 13,000 people go to work. 11,400 workers are registered in the employment center with 4,300 vacancies. It has its own technology, and there are big doubts that those who registered will go to the vacant places. About 75,000 teachers of retirement age who, under certain circumstances, can hypothetically leave their jobs at the same time [9].

The situation worsened significantly with the beginning of Russia's large-scale aggression against Ukraine. Ministry Education and Sciences informs, that as of January 20, 2023, 2,631 general secondary education institutions, out-of-school and specialized education institutions were damaged, and 420 were destroyed. According to operational information, as of January 23, 2023, 22 VET institutions were destroyed, and 124 institutions were damaged. The most damaged educational institutions were in Donetsk (29), Kharkiv (18), Dnipropetrovsk (13), Luhansk (12) and Mykolaiv (11) regions [10]. Special attention should be paid to institutions of vocational education and training (VET). Their role in modern education is constantly increasing. They are becoming more and more open in European countries and have developed their mechanisms of access to higher and continuing education. Such examples can be observed in France (Baccalaureat professionnel), Switzerland (Berufsmaturität), Austria (Berufsreifeprüfung) [11, p. 4].

Progress in blurring the boundaries between secondary special education and higher education does not overshadow the existing problems. Back in 2000, a decision was made in the EU to equip teachers of educational institutions of all levels with basic digital skills. However, the results for twenty years were not significant. This led the European Commission in September 2020 to introduce a flagship initiative for 2021-2027 (Digital Education Action Plan – DEAP), which aims to achieve high-quality, inclusive and accessible digital education supported by increased cooperation and exchange of information and experience at EU level and member countries [12].

However, according to Eurostat data for 2021, only 54% of Europeans have basic digital skills. Therefore, the task is to bring this indicator to 80% by 2030 [13]. The difference between the EU countries is particularly impressive. Among

the Top-5 countries, basic digital skills among the population are possessed by: Finland - 79.18%; The Netherlands - 78.94%, Ireland - 70.49%, Denmark - 68.65%, Sweden - 66.52%. The lagging countries include: Romania (27.82%); Bulgaria (31.18%); Poland (42.93%); Italy (45.6%); Lithuania (48.84%) [14].

Another important direction is the relationship between general and professional content as guidelines for the development of educational plans. This provides an opportunity to meet the requirements of the labor market. Generalized statistical data for the second decade of the XXI century show that 31.5% of VET providers in the European Union noted a small or significant increase in the general theoretical component, and about 60% of respondents reported an increased focus on solving real problems and greater consideration of the needs of companies in training programs. The increase in the focus of attention in the content of skills primarily concerns digital skills (55%), the quality of professional training and specialization (34%), the ability to work with others (31%), the breadth of professional competences (29%) and social and communication skills (29%). Less obvious was the issue of increasing initiative (19%), English language proficiency (16%) [15, p. 63].

Cedefop's 2022 review of changes in the content and profile of VET noted that several EU countries have strengthened the general education component of curricula through various means (either by increasing the teaching of general education subjects or by better integrating them into the vocational component). ReferNet (network of institutions created by Cedefop in 2002 to provide information on national vocational education and training (VET) systems and policies in the EU Member States, Iceland and Norway) experts reported an increase in the professional skills component only in some cases. The increased emphasis on general skills did not come at the expense of on-the-job training. As practice shows, the parallel increase of general skills and workplace learning is possible either through a greater integration of general skills into workplace and workplace learning, for example, theoretical training related to the profession, or by increasing the number of general subjects in school. Evidence shows that the latter can be due to theoretical knowledge related to the profession or practical skills in schools [16, p. 8-9].

The analysis of documents in the field of education of the EU member states shows an obvious tendency to strengthen the role and place of transversal skills in the content of education. This process takes place in various forms (incorporation

into general education, professional and higher education, through certain approaches or teaching methods, etc.). There are many national education systems where transversal skills are not specifically identified, so it is difficult to determine their extent or share in curricula.

There are many more factors that affect the labor market and require a separate study. In particular, the European Skills and Jobs Survey and PIAAC estimates show that between 8% and 14% of jobs worldwide are at high risk of automation. Even at 8%, this equates to 16 million working-age people in 2019 who could be at risk of losing jobs in the EU economy [16]. The transition to a green economy will have a significant impact on the labor market. According to experts' estimates, the reduction of jobs in professions related to coal mining and industrial fuel in Europe is expected to be within 10%. In contrast, employment in waste management is projected to increase by 52% between 2018 and 2030 [17, p. 31].

According to ILO data (March 2023), eight professional groups are in demand today in the world: food systems, health, retail, security, manual jobs, cleaning and sanitation, transport, and technicians and clerical workers [18]. The economic situation in Europe is uncertain amid the war in Ukraine. In 2022, EU annual inflation reached the highest level ever measured at 9.2%. Compared with 2021, when the annual value was 2.9%, it more than tripled [19]. But the European Union has set climate change as a top priority. There has been a legislative effort to

ensure local governments and businesses take steps to contribute to cutting carbon emissions as part of the efforts to tackle the climate crisis. Among the most in-demand professions in the EU today are the following: Sustainability Manager, Growth Marketing Manager, Sales Development Representative, Customer Success Manager, Enterprise Account Executive, Sales workers [20].

Conclusions. The directions of the development of the modern labor market and, accordingly, the sphere of education, are difficult to predict today, as they are influenced by many factors that today are difficult to determine and take into account in forecasts. In education, there are obvious trends to improve the basic digital skills of students (pupils, students), increase the role in their training of transversal skills. There is no doubt that the boundaries between secondary special education and higher education are blurred. At the same time, the issues of incorporating non-formal and informal education into the system of training qualified workers have not yet been determined. At the moment, the discussion regarding the consideration and assessment of microcredentials is just unfolding. Many ambiguities in the training of specialists are promised by the green transition, as well as the pace of automation and robotization of the economy, increased competition in all spheres of human life. The introduction of integrated approaches in education such as the German "learning fields" (Lernfelder) or the professional "code" in the Finnish system also looks promising.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Луговий В.І. Поточний стан вищої освіти в Україні: проблеми, причини, перспективи. Вісник НАПНУ. 2020. Вип. 2(2). URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-2> (Дата звернення: 10.04.2023)
2. Мосьпан Н. Вища освіта та ринок праці Європейського Союзу: тенденції взаємодії / за ред. С.О. Сисоєвої. К.: ВП «Едельвейс», 2018. 392 с.
3. Хоменко М. М. Хоменко: ринок праці і ринок освітнянських послуг. Osvita.ua 14.09.2021. URL: <https://osvita.ua/blogs/84239/> (Дата звернення: 12.04.2023)
4. Binder K. Progress on the European Commission's 2021-2027 digital education action plan. EPRS | European Parliamentary Research Service. March 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/745689/EPRS_BRI\(2023\)745689_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/745689/EPRS_BRI(2023)745689_EN.pdf) (Last accessed: 25.03.2023)
5. Cedefop. The future of vocational education and training in Europe. Volume 1: the changing content and profile of VET: epistemological challenges and opportunities. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. Cedefop research paper; No 83. 132 pp. URL: <http://data.europa.eu/doi/10.2801/215705> (Last accessed: 05.04.2023)
6. Cedefop. The future of vocational education and training in Europe. Volume 2: delivering IVET: institutional diversification and/or expansion? Luxembourg: Publications Office, 2022. Cedefop research paper, No 84. 114 pp. URL: <http://data.europa.eu/doi/10.2801/780431> (Last accessed: 11.04.2023)
7. Cedefop. Towards a history of vocational education and training (VET) in Europe in a comparative perspective, Vol. 2. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 2004. 109 pp. URL.: https://www.cedefop.europa.eu/files/5153_2_en.pdf (Last accessed: 10.04.2023)

8. Council of the European Union. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01) URL.: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7) (Last accessed: 23.03.2023)
9. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Digital Education Action Plan 2021-2027 Resetting education and training for the digital age. {SWD (2020) 209 final}. Brussels, 30.9.2020 COM (2020) 624 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0624&from=EN> (Last accessed: 05.04.2023)
10. European Commission. Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM (2010) 2020 final. Brussels. 35 pp. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF> (Last accessed: 03.04.2023)
11. European Commission. Growth, competitiveness, employment: the challenges and the ways forward into the 21st century. COM (93) 700. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1994. 167 pp. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4e6ecfb6-471e-4108-9c7d-90cb1c3096af/language-en> (Last accessed: 02.04.2023)
12. European Council conclusions. 23-24 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (Last accessed: 04.04.2023)
13. Eurostat. Annual inflation more than tripled in the EU in 2022. 9 March 2023. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230309-2> (Last accessed: 12.04.2023)
14. Eurostat. Euro area unemployment at 6.6%. 31 March 2023. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/16324762/3-31032023-BP-EN.pdf/4cb7a93a-bb55-923d-ec95-5fcb8073271c> (Last accessed: 15.04.2023).
15. Eurostat. Share of individuals having at least basic digital skills, by sex. 7 March 2023. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SDG_04_70_custom_4713299/default/table?lang=en (Last accessed: 05.04.2023)
16. ILO. World Employment and Social Outlook 2023: The value of essential work. URL: <https://www.ilo.org/digitalguides/en-gb/story/weso2023-key-workers#chapter1-definition> (Last accessed: 09.04.2023)
17. Markowitsch J., Hefler G. Future Developments in Vocational Education and Training in Europe: Report on reskilling and upskilling through formal and vocational education training, Seville: European Commission, 2019. JRC 117691. 24 pp.
18. Ministry of Education and Science of Ukraine. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of January 2023). URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/overview-current-state-education-and-science-ukraine-terms-russian-aggression-january-2023-enuk> (Last accessed: 12.04.2023)
19. Pouliakas K. Determinants of automation risk in the EU labour market: a skills-needs approach. IZA Discussion Paper, 2018. No 11829. 28 pp. URL: <https://www.iza.org/publications/dp/11829/determinants-of-automation-risk-in-the-eu-labour-market-a-skills-needs-approach> (Last accessed: 03.04.2023)
20. These professions are in the highest growing demand in Europe. *The Brussels Times*. 4 April 2023. URL: <https://www.brusselstimes.com/440849/these-professions-are-in-the-highest-growing-demand-in-europe> (Last accessed: 17.04.2023)

Стаття надійшла до редакції 18.04.2023.

Стаття рекомендована до друку 01.05.2023

Володимир Андрійович Мандрагеля

доктор філософських наук, професор, професор кафедри методики професійної освіти та соціально-гуманітарних дисциплін, Білоцерківський інститут неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України 09108, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леваневського, 52/4, Україна mandra09@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-0807-5309

СИСТЕМА ОСВІТИ ТА РИНОК ПРАЦІ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ

Ринок праці останнім часом зазнає суттєвих змін під впливом багатьох факторів. Серед них глобалізаційні, демографічні, міграційні процеси, міжнародні конфлікти та війни, зміна клімату, епідемії, пандемії тощо. Особливої актуальності набувають цифровізація та зелений транзит в усіх сферах життя. Це позначається на вимогах до знань і навичок працівників, які готуються до отримання

або зміни робочих місць. Відтак, перед сферою освіти постає важливе завдання щодо запровадження гнучких і ефективних навчальних програм.

Мета статті. Узагальнення статистично-аналітичної інформації та прогнозів щодо змін в освіті в європейських країнах та Україні в контексті трансформації ринків праці та під впливом розгортання Індустрії 4.0.

Основні результати дослідження. В статті зазначене зростання рівня безробіття серед молоді на європейському континенті, яке почалося на початку 1960-х рр. Наведена статистика щодо освіти та рівня безробіття в Україні, збитки від війни, що була розв'язана Росією у 2022 р. Особливо підкреслена зростаюча роль закладів професійної освіти і тренінгу у загальній системі освіти країн світу, розмиття кордонів між середньою спеціальною та вищою освітами. В освіті виокремлені дві головні тенденції: розвиток інформаційно-комунікативних технологій та підвищення ролі трансверсальних навичок. Наведена статистика щодо рівня базових цифрових навичок серед громадян країн-членів ЄС та ініціативи щодо підвищення цифрової грамотності європейців. Підкреслена наявність різних підходів щодо співвідношення загальнотеоретичних та професійних дисциплін у різних національних системах освіти.

Висновки. До кінця не визначеним залишається вплив на сферу освіти і ринок праці процесів автоматизації, роботизації, переходу до зеленої економіки. Зазначена перспективність запровадження інтегрованих підходів в освіті на кшталт німецьких «полей навчання» (Lernfelder) або професійного «коду» у фінській системі.

Ключові слова: освіта, професійна освіта і тренінг, ринок праці, Європейський Союз, Україна, цифровізація, трансверсальні навички.

REFERENCES

1. Lugovyi, V.I. (2020). The current state of higher education in Ukraine: problems, reasons, prospects. Bulletin of NAPNU, 2(2). URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-2> (Last accessed: 04.10.2022) [in Ukrainian].
2. Mospan, N. (2018). Higher education and the labor market of the European Union: trends interaction: edited by S.O. Sysoeva K.: VP «Edelweiss». 392 p. [in Ukrainian].
3. Khomenko, M. (2021) M. Khomenko: the labor market and the market of educational services. Osvita.ua 09/14/2021. URL: <https://osvita.ua/blogs/84239/> (Date of access: 04/12/2023) (Last accessed: 12.04.2023) [in Ukrainian].
4. Binder, K. (2023) Progress on the European Commission's 2021-2027 digital education action plan. EPRS European Parliamentary Research Service. March 2023. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/745689/EPRS_BRI\(2023\)745689_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/745689/EPRS_BRI(2023)745689_EN.pdf) (Last accessed: 25.03.2023).
5. Cedefop (2022). The future of vocational education and training in Europe. Volume 1: the changing content and profile of VET: epistemological challenges and opportunities. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Cedefop research paper; No 83. 132 pp. URL: <http://data.europa.eu/doi/10.2801/215705> (Last accessed: 05.04.2023).
6. Cedefop (2022). The future of vocational education and training in Europe. Volume 2: delivering IVET: institutional diversification and/or expansion? Luxembourg: Publications Office. Cedefop research paper; No 84. 114 pp. URL: <http://data.europa.eu/doi/10.2801/780431> (Last accessed: 11.04.2023).
7. Cedefop (2004). Towards a history of vocational education and training (VET) in Europe in a comparative perspective. Vol. 2. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Union, 109 pp. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/5153_2_en.pdf (Last accessed: 10.04.2023).
8. Council of the European Union (2018). Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01) URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7) (Last accessed: 23.03.2023).
9. European Commission (2020). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Digital Education Action Plan 2021-2027 Resetting education and training for the digital age. {SWD (2020) 209 final}. Brussels, 30.9.2020 COM (2020) 624 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0624&from=EN> (Last accessed: 05.04.2023).
10. European Commission (2010). Europe 2020: a strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM (2010) 2020 final. Brussels. 35 pp. URL: <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF> (Last accessed: 03.04.2023).
11. European Commission (1994). Growth, competitiveness, employment: the challenges and the ways forward into the 21st century. COM (93) 700. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 167 pp. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4e6ecfb6-471e-4108-9c7d-90cb1c3096af/language-en> (Last accessed: 02.04.2023).

12. European Council conclusions, 23-24 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (Last accessed: 04.04.2023).
13. Eurostat (9 March 2023). Annual inflation more than tripled in the EU in 2022. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230309-2> (Last accessed: 12.04.2023).
14. Eurostat (31 March 2023). Euro area unemployment at 6.6%. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/16324762/3-31032023-BP-EN.pdf/4cb7a93a-bb55-923d-ec95-5fcb8073271c> (Last accessed: 15.04.2023).
15. Eurostat (7 March 2023). Share of individuals having at least basic digital skills, by sex. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SDG_04_70_custom_4713299/default/table?lang=en (Last accessed: 05.04.2023).
16. ILO (March 2023). World Employment and Social Outlook 2023: The value of essential work URL: <https://www.ilo.org/digitalguides/en-gb/story/weso2023-key-workers#chapter1-definition> (Last accessed: 09.04.2023).
17. Markowitsch, J., Hefler, G. (2019). Future Developments in Vocational Education and Training in Europe: Report on reskilling and upskilling through formal and vocational education training, Seville: European Commission, JRC 117691. 24 pp.
18. Ministry of Education and Science of Ukraine (2023). Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of January 2023). URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/overview-current-state-education-and-science-ukraine-terms-russian-aggression-january-2023-enuk> (Last accessed: 12.04.2023).
19. Pouliakas, K. (2018). Determinants of automation risk in the EU labour market: a skills-needs approach. IZA Discussion Paper, No 11829. 28 pp. URL.: <https://www.iza.org/publications/dp/11829/determinants-of-automation-riskin-the-eu-labour-market-a-skills-needs-approach> (Last accessed: 03.04.2023).
20. These professions are in the highest growing demand in Europe (4 April 2023). The Brussels Times. 4 April 2023. URL: <https://www.brusselstimes.com/440849/these-professions-are-in-the-highest-growing-demand-in-europe> (Last accessed: 17.04.2023).

The article was received by the editors 18.04.2023

The article is recommended for printing 01.05.2023

Наукове видання

Наукові записки кафедри педагогіки

Випуск 52, 2023

Українською та англійською мовами

Технічний редактор – *Шведова Я. В., канд. пед. н., доц., м. Харків, Україна.*

Підписано до друку 30.05.2023. Формат 60x84/8.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 17,50 Обл.-вид. арк. 21,88. Наклад 100 пр.

Ціна договірна

61022, Харків, майдан Свободи, 4

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

61022, Харків, майдан Свободи, 4, тел. +380-057-705-24-32

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09